IN EPISTOLAM S. PAVLI APOSTOLI AD ROMANOS,

ROBERTI ROLLOCI
SCOTI, EDINBVRGENSIS
Ecclesiæ Ministri,

COMMENTARIVS, ANALytica methodo conscriptus.

Altera editio emendatior, & Indice auctior.

GENEVAE,
APVD FRANC. LE PREVX.
M. D. XCV.

IVVENIBVS OPTIMAE SPEI.

NOBILITATE GENERIS ET MORVM PROBITATE, CVM primis conſpicuis, Ioanni Ruthueno, Comiti Gaureę, Domino Ruthuenię, &c. Et Colino Campbello Domino Glenurquhę, diſcipulis ſuis chariſſimis.

Robertus Rollocus, S.

CVM mecum reputarem, non ſolùm quàm attentè ſolui eſtis audire noſtras, in Pauli illam ad Romanos Epiſtolam, prælectiones, ſed etiam quàm bono veſtro exemplo in omni re, & in omni parte diſciplinæ noſtræ, aliis cuiuſcúnque ordinis diſcipulis præluxeritis: (Nam etiam in minimis fidelem eſſe præclarum eſt:) alienum ab officio mihi viſus ſum facturus, ſi non vobis, (dixerim potius vtrique veſtrûm pariter, cùm vos non modò ſanguinis, ſed etiam ſtudiorum, neque ſtudiorum modò, ſed etiam, quod longè maximum eſt, amicitiæ

cognatione pariter coniunctos viderim) si non, inquam, vobis breuem hanc nostram, in eandem illam Epist. Pauli ad Romanos, analysin consecrarem. Praesertim cùm specimen illud anteactæ vitæ vestræ non vulgare, spem mihi faciat, imposterum fore, vt non modò ad vestram ipsorum consolationem perpetuam, reculturi sitis memoriam mysterij Christi, in hac ad Romanos epistola plenius & clarius quàm in alia quauis, aut in alia etiam totius Scripturæ parte, reuelati: Sed etiam quemadmodum honestè sanctéque vixistis in priuata nostra Academia: ita in Republ. gerenda, in qua vtrique vestrûm Deus principem aliquem locum dedit, & tibi nominatim, IOANNES RVTHVENE, sanctè honestéque vos, in tanta præsertim virorum principum, apud nos honesta & recta sequentium, paucitate, sitis gesturi. Ad quam rem profectò, semper ex me audistis, imprimis facere eminentiam illam cognitionis Christi Iesu, quem qui non sapit, nihil, vt oportet, sapit: & quem qui sapit, habet lucernam pedibus suis, & prælatam sibi facem ad res omnes, tam priuatas quam publicas rectè sanctéque administrandas. Plusquam miseri sunt viri principes hac ætate, si cum gratia Dei admirabili oblata sit lux & sapientia ea, cuius copia nulla facta est iam olim Principibus gentium, oblatam illam lucem & sapientiam ingrati respuant: Ideóque non modò priuent se facultate viuendi rectè in præsenti hoc seculo, sed etiam præcludant sibi aditum omnem ad vitam illam in altero seculo immortalem. Sed,

vt de

vt de vobis dicam, singularis quædam expectatio est, non modo nostra, apud quos educati estis, sed & bonorum omnium, qui indolem vestram perspectam habent, quòd vbi ventum erit ad rempubl. reipsa ostensuri sitis vos, vt vtar verbis Apostoli, Christum didicisse: quam profectò expectationem fallere non poteritis sine ignominia & macula apostasiæ, nullo vnquam tempore obliteranda. Moueat vos tempestiuè ad detestationem apostasiæ, præsens istud tam triste exemplum virorum querundam nobilium, qui hodierno die, & Ecclesiam Dei, & regnum totum, vnà cum Rege suo, in discrimen præsens adduxerunt, ad perpetuam nominis sui infamiam, si tempestiuè non dederit Dominus, vt consilium suum in melius commutent, atque resipiscant. Sed Deus, quod inceptit in vobis opus bonum, perficiet ad salutē vestram, & gloriam nominis sui sempiternam. Nunc autem, vt paucis rationem quam sequuti sumus in hac nostra analysi, vobis, aliisque rerum diuinarum studiosis expediamus: sequuti sumus versionem D. Bezæ latinam, vt quæ longè optima sit: quòd si alicubi ab ea recessimus, quod non nisi paucissimis in locis contigit, de hoc admonuimus obiter in analysi. Verborum rationē totam reliquimus D. Bezæ, & D. Piscatori, qui post Bezam in eo genere feliciter & cum laude versatus est. Analysin Epistolæ logicam, hoc est, simplicem mentis Apost. explicationem nobis potissimùm assumpsimus: Ex qua profectò si aliquam vel lucis scintillam ad eam analyseōs lucem, qua tam ante nos

aliqui viri pij & eruditi illustrarunt hanc ad Rom. Epist. accessisse intellexerimus, ea res nobis animos addet ad secundas, vt vocant cogitationes, & secundam curam suscipiendam, si quid melius perfectiúsque succurrerit postea, ex gratia & voluntate Domini, à quo solo semper pendemus, & in cuius gloriam omnia facimus, quantum patitur infirmitas humana. Nam, vt de hac ad Rom. Epist. illud dicam, nunquam adhuc satis de ea vel cogitare, vel loqui, vel etiam scribere quisquam potuit. Continet enim mysterium illud, & opes illas Christi inscrutabiles. Verum, qualiacunque demum sint ea, quæ iam scripsimus, & qualecunque de eis futurum sit hominum iudicium, spero certè vos ea bono consulturos, qui non tam ex dignitate verâ ipsarum, quam ex voluntate ac benevolentia in nos vestra, omnia nostra consueuistis æstimare, quibus nos vicissim, cum gratiam à Domino omnem in hac vita, tum misericordiam apud Dominum in die illo suo comprecamur. Valete in Domino. Idib. Nouemb. 1593.

***

EPI

EPISTOLÆ AD ROMANOS

ARGVMENTVM.

EPISTOLAE ad Romanos quatuor sunt omninò partes: *Salutatio* septem versibus capitis primi: *Præfatio*, à versu octauo capitis primi, ad alteram vsque partem versus decimiseptimi: *Doctrina* denique ipsa, ab altera parte versus decimiseptimi ad versum 14. cap. 15. *Peroratio*, in quam res diuersi generis congestæ sunt, indè ad finem epistolæ.

CAP. I.

In Salutatione Romanis benè precatur. *Romani* sunt ipso Apostolo describente cap. 1. ver. 7. omnes, siue ex Iudæis sint, siue ex Gentibus, qui tunc temporis Romæ agebant, dilecti Dei vocati sancti: hoc est, Ecclesia Romana ex quibusuis, siue Iudæis, siue gentibus conflata. Omnes enim pariter à Roma & loco in quo agebãt, Romani appellantur. *Præfatio* ad beneuolentiam comparata est: protenditur autem à versu 8. capitis primi, ad alteram vsque partem versus decimiseptimi: Hinc sequitur *Doctrina* ipsa, quæ non est vnius generis: Partim enim est de iustificatione hominis, generalis, à posteriori parte vers. 17. capitis primi, ad caput vsque 9.

Partim est specialior de reiectione magnæ partis Iudæorum, à cap. 9. ad cap. 12. Partim denique parænetica est & moralis, inde à cap. 12. ad vers. 14. cap. 15. *Doctrinam de iustificatione* hoc ordine prosecutus est Apostolus. Primùm est eius propositio: propositio, inquam, de modo, quo Deus hominem iustificat. Deus, inquit, iustificat hominem per fidē, altera parte vers. 17. Deindè demonstratur hic iustificandi modus, à vers. 18. cap. 1. ad vers. vsque 33. cap. 3. Ostenditur autem modus iustificandi, qui est per fidem, à contrario illo iustificandi modo, qui est per opera. Non, inquit, per opera: Ergo per fidem. Sequelæ necessitas pendet ex propositione disiuncta, ex aduersis, vt vocāt, immediatis constante. Iustificatio hominis est vel per opera, vel per fidem, nihil est tertium. Propositio hæc, vt quæ manifesta sit ex se, in textu non habetur expressè. Assumptio quoque, nēpe, non iustificatur homo per opera, non statim expressè posita est, facilè autem intelligi potest ex occupatione, quæ est vers. 11. capitis primi. Palam enim est ira Dei: vbi particula (γὰρ) enim, reddit rationem, non tam præcedentium in textu verborum, & propositionis ipsius institutæ, quàm assumptionis & antecedentis, quo continetur institutæ propositionis ratio, nempe, Homo non iustificatur per opera. Occupando enim iustificationem per opera, ait, *Palam enim est ira Dei aduersus omnē impietatem*: quasi dicat, Nam

quo

quo ad opera, per quæ homines iustificationem quærunt, tantum abest ab eo, vt per opera iusti ficentur, vt è contrà per opera condemnentur. Ostendit itaque assumptionem syllogismi, præcipui, nempe, non iustificari hominem per opera, ab operum effecto, iustificationi planè contrario, nempe, condemnatione. Ex operibus cõdemnatur homo, Ergo non ex iis iustificatur. Antecedens huius Enthymematis est cap. 1. ver. 18. Nam palàm è cœlo manifestata ira, condemnatio, vel sentẽtia condemnatoria è cœlo promulgata significatur. Rursus antecedentis proximi Enthymematis, nempe, ex operibus condemnatur homo, ratio obscurè continetur in verbis impietatis ac iniustitiæ. Est autem ab operũ genere, quòd, nimirùm, impia sunt & iniusta omnia, quasi dicat, Palã è cœlo est ira Dei aduersùs hominum opera, quia impia sunt ac iniusta. Probatur itaque ex operibus condemnari hominem hoc modo: Impia sunt ac iniusta omnia omnium hominum opera: Ergo ex operibus condemnatur omnes homines. Habes itaque in vno illo primi capitis versu 18. tria hæc, primùm ex operibus non iustificari hominem: deinde ex operibus condemnari hominẽ, quæ est superioris ratio: tertiò, omnia omnium hominum opera impia esse & iniusta: quæ rursus proximè superioris ratio est. Sensus enim illius versus est, quasi dicat, Nam quòd ad iustificationem per opera attinet, tantùm abest ab

eo, vt per ea iustificetur homo, vt e contra per ea condemnetur: sunt enim impia ac iniusta omnia. Tum probatur omnia omnium hominum opera impia esse & iniusta, id quod est antecedens proximi Enthymematis. Quoniam autem duplex est vniuersalitas in illo antecedente: primum, vniuersalitas subiecti principalis, nempe, operum: deinde adiecti, nempe hominum, ideo Apost. vtramque vniuersalitatem ostendit, ac primum quidem operum vniuersalitatem per inductionem particularium operum impiorum ac iustorum demonstrat, ab altera parte ver. 18. cap. 1. ad finem vsque eius capitis.

CAP. II.

Hinc cap. 2. ad vniuersalitatem hominum, quorum sunt ea opera, ostendendam adducitur importunitate hypocritarum, primùm eorum qui sunt tã ex Iudæis, quàm ex gentibus, deinde eorum qui sunt ex Iudæis tantummodo.

CAPVT III.

Capite tertio, posteaquã aliquantum digressus est ab instituto hoc axiomate, abductus, nimirũ, ab eo importunis Iudæorũ interpellationibus, occasione quadã ad ipsum deinde reuertitur, cóq; iã priùs demonstrato principij loco vtitur, in altera parte vers. 9. eius capitis. Reuersus itaq;, certa quadã, vt diximus, occasione, ad institutum illud axioma, in eo aliquandiu cõmoratur, &, vt nihil desiderari posse videatur ad ostensionem vniuersalitatis hominum peccantium, rursus testimoniis Scripturæ ipsam illu-

strat, quæ ipsa deinde per occupationem, de Iudæis nominatim accipienda esse omnia, demonstrat. Hæc habentur ad alteram vsque partem ver. 19. eius capitis: quo loco institutum axioma, ipsiusque vniuersalitatem satis iam comprobatam, concludit his verbis, *Vt omne os obturetur*, hoc est, vt omnes pariter concludantur sub peccato. Hominum enim vniuersalitatem præsertim concludit, quia & de ea fuerunt proxima testimonia, & ea tum maximè controuersa fuit. Tum ex probato sic omnium peccato ibidem infert quodammodo omnium condemnationem his verbis: *Vt obnoxius fiat totus mundus condemnationi.* Hinc versu vigesimo eius capitis, conclusis iam omnibus sub peccato primum, deinde condemnatione, infert ex operibus neminem iustificari, quæ est assumptio principalis syllogismi. Denique ver. 21. & deinceps colligit principalem conclusionem, nempe, hominem fide iustificari. Quemadmodum igitur capite 1. ascendendo quasi ab intimo per media ad summum, hanc disputationis huius conclusionem principalem resoluit in primum ac immediatum suum principium: nempe, Omnia omnium hominum opera sunt impia ac iniusta: ita capite hoc tertio, descendendo quasi rursus à summo per media ad intimum, componit prosyllogismum, demonstrationemque ex axiomate illo primo, iã satis inductione & testimoniis col-

iuſtrato, conficit atque concludit, hoc modo: Omnia omnium hominū opera impia ſunt ac iniuſta, vt iam vidimus: Ergo ex operibus omnes homines condēnantur. Ex quo rurſus ſequitur ex operibus neminē iuſtificari. Ex quo denique ſequitur inſtitutum, fide iuſtificari hominem. Vides itaque toto hoc loco analyſeōs exēplum euidentiſſimum. Cernitur enim ea in reſolutione, primùm concluſionis in prima ac immediata ſua principia, deinde in compoſitione ac collectione ex primis principiis inſtituti theorematis ſiue concluſionis. Reſolutio autem hoc loco facta eſt aſſumptionis præcipui ſyllogiſmi, quia nimirùm ea maxime in controuerſiam vocata eſt. Verſ. 27. cap. 3. poſtquam aliquamdiu commoratus eſt in demonſtrationis concluſione, & de iuſtitia fidei paulò prolixius concionatus eſt, principalis ſyllogiſmi partes duas connectit ac colligit in vnum, & ex contrario iuſtificandi modo, qui eſt per opera, negato, concludit iuſtificandi modum eum qui verus eſt ac vnicus, nempe, qui eſt per fidem. Concludit etiam iuſtificatorum per fidem vniuerſalitatem. Vt enim oſtendit vniuerſalitatem hominum peccantium: ita etiam docet vniuerſalitatem hominum iuſtificatorum. Eſt enim vniuerſalitas hominum in his omnibus enunciatis: Omnes homines ſine exceptione ſunt ſub peccato: Omnes ſine exceptione ſunt ſub damnatione: denique omnes ſine exceptione iuſtificantur. Laborat autem

in eo Apostolus vt doceat omnes esse sub peccato, ex quo sequitur necessario omnes esse sub damnatione. Item in eo, vt doceat omnes fide iustificari. Nam de his controuersia fuit. Sic itaque collecto principali syllogismo, & conclusa fidei iustitia, per occupationem incipit occurrere argumentis aduersariorum, quæ videri possent cõclusionem illam iustificationis per fidem, iam demonstratam, aliquo modo labefactare, eáque refutat. Horum primum est vltimo ver. c. 3. à lege, eiúsque abrogatione.

CAPVT IIII.

Secundum est ab exemplo Abrahami, initio cap. 4. ad vers. vsque 9. Tum post triplicem digressionem vers. demùm 23. cap. 4. redit ad exemplum illud Abrahami, ex eóq; rursus principalem de iustitia fidei cõplexionem infert. Docet igitur exemplum Abra. tantum abesse ab eo vt iustitiam fidei labefactet, vt è contrà, pro ea stabilienda faciat plurimum. Hactenus igitur iustitiam fidei tum probauit, nimirùm à ver. 18. cap. 1. ad ver. vsque 31. c. 3. tum asseruit ac vindicauit à cõtrarijs aduersariorum argumẽtis aliquot, inde à versu 31. cap. 3. ad caput vsque 5.

CAPVT V.

Capite autẽ 5. iustitiã fidei, sic demõstratã & asseritã, cõmendat Romanis ex effectis suis duobus præclarissimis, pace siue lętitia bonę cõsciẽtiæ, & spe, siue spei gloriatione, ad vers. vsq; 12. eius cap. quo loco rursũ ad iustitiã fidei, siue eã

quæ est per Christum, (nam pro fide Christum ipsum, quo nititur fides, eodē planè sensu substituit) ad iustitiam, inquam, illam, siue per fidem, siue per Christū, reuertitur: eamque concludit pariter & comparatione illustrat, ad ver. vsque 20. eius capitis: quo loco cōclusa iam secundò iustitia quę est per fidem, siue per Christum, iterum ijs occurrit, quæ ab aduersarijs contra iustitiam fidei obijci potuerunt, eaque refellit. Nam refutationem hanc aggressus est primò, cap. 3. vers. 21. à quo loco argumenta aduersariorum duo, vnum à Legis abrogatione, alterum ab exemplo Abrahami, occupata sunt & refutata ad cap. vsque. Ergo inceptam illam & interpellatam refutationem iam repetit, ac fusiùs eam prosequitur. Primùm autem ver. 20. cap. 5. occupat simul ac refellit argumentum aduersariorum, ab vsu legis, quæ interuenit inter lapsum Adami, & aductum Christi. Obijci enim potuit quorsum inter lapsum Adami & aduentum Christi interuenit lex, si non ad hoc vt peccatum aboleret, & hominem iustificaret. Differt autem hæc occupatio ab ea, quæ fuit vltimo versu capitis tertij, quòd cum vtraque sit de lege, hæc sit de vsu legis, illa vero de legis per fidem abrogatione. Illic dixit, Annon legem per fidem abolemus? Hic verò, Annon lex subintroiens abolet peccatum ac iustificat? Est igitur hæc aduersus iustitiam fidei occupatio tertia, vel tertium est argumentum aduersus eam occupatum.

CAP.

CAPVT VI.

Capite ſexto verſu primo, occupatio eſt quarta, vel quartum aduerſariorum argumentum per occupationem: eſt autem quarta hæc occupatio abſurdæ cuiuſdam ſententiæ, cuius occaſio arrepta eſt tum ex ſentẽtia quadam, quæ ſuprà poſita eſt capite quinto verſ. 20. tum ex tota illa præcedenti doctrina de gratuita iuſtificatione. Eſt autem ea, quòd in peccato permanendum ſit, quaſi verò gratia & iuſtitia gratuita occaſionem peccandi nobis ſubminiſtrent. Huius ſententiæ impiæ & abſurdæ ſequitur refutatio, inde à verſ. 2. cap. 6. ad cap. vſque 9. verùm concluſio refutatiua ad motum animorum mutata eſt in dehortatiuam, cum qua ferè ſemper coniuncta eſt exhortatiua cõtrarij. Argumenta refutationis ſiue dehortationis capite ſexto, quinque numerari poſſunt.

CAPVT VII.

Capite ſeptimo, ſextũ habemus ad verſ. vſque 7. eius capitis, quo loco digreditur Apoſtolus in duplicem apologiam ac defenſionẽ: priorem, legis diuinæ, ad verſ. vſque 17. eius capitis, poſteriorem, ſui, ad verſ. vſque 5. capitis octaui.

CAPVT VIII.

Quo loco regreditur ad inſtitutam, ſiue refutationem, ſiue dehortationem. Sunt autem inde argumenta inſtitutæ refutationis duo, ſeptimum & octauum ad verſ. vſque 19. eius capitis: quo loco egreditur in confirmationẽ cer

titudinis gloriæ filiorũ Dei reuelandæ ad vers. vsque 31. Hinc ad finem vsque capitis arrepta occasione ex loco proximo, & enumeratis illis Dei beneficijs in Domino aduersus res aduersarias quascunque gloriatur ad finem vsque capitis. Atque ita concludit quodammodo doctrinam hanc de iustificatione refutatiuam, vel potius de iustificatione vniuersam, tam confirmatiuam, quàm refutatiuam. His enim duabus partibus iustificationis doctrina cõprehẽsa est.

CAPVT IX.

Doctrinam iustificationis, quæ generalior est, sequitur doctrina specialior, reiectionis Iudæorum, vel magnæ partis Iudæorum. Indeà capite nono, ad caput vsque 12. reiectionem Iudæorum, hoc modo atque ordine tractat. Primùm, capite nono, est reiectionis propositio ad vers. vsque 6. Hinc post variã digressionem ad ver. vsque 24. testimonijs scripturæ aliquot, reiectionem eam confirmat. Ad confirmationem autem transitum sibi facit, vers. 24. 25. 26. eius capitis, in quibus, de vocatione agit, gentium præsertim. Confirmationem autem reiectionis Iudæorũ aggreditur ver. 27. eius capitis. Nã testimonia hæc, vt sunt de vocatione reliquiarũ Iudæorũ, ita sunt de reiectione multitudinis, eámq; magis cõfirmant quàm reliquiarum vocationẽ, vt apparet ex vers. eius cap. 32. in quo colligit Israelem, hoc est, Israelitarum multitudinem, nõ iustificatã esse, ex testimonijs, nimirum, præcedẽtibus illis, in qui-

bus quidē si vocatio, reliquiarum præcipuè, intellecta fuisset, profecto ex ijs fuisset collecta, reliquiarum illarum iustificatio. Ergo de ijsmodi de Iudęorum reiectione sunt ver. 27. 28. 29. Hinc de condemnatione, siue vt ita dicā, nō iustificatione multitudinis Iudęorum ad finē vsque capitis: ad quam transitū sibi facit per gentium iustificationē ver. 30. Nā illud notandum est in hac doctrina, quod, etsi agat simul de gentium vocatione & Iudęorū reiectione, de gentium iustificatione & Iudęorū cōdemnatione, tamen ex instituto & præcipuè agat de Iudæorum reiectione primū, deinde cōdemnatione, propter quas etiam de gentium vocatione primùm, deinde iustificatione differit, eo nimirùm fine, vt ex cōtrarijs contraria magis elucescant, & Iudæi ad æmulationem prouocentur.

CAPVT X.

Capite decimo de reiectionis, & quæ ex ea est, cōdemnationis, causa propria agitur, idque non sine præfatione aliqua ad beneuolentiam captandam præmissa. Causa autem est, infidelitas ac rebellio magnæ partis Israelitarum, (nam vt de hoc admoneam obiter, Iudæorū & Israelitarum nomine indifferenter vtitur Apostolus.) Infidelitatem hanc Iudæorum attigit supra cap. 9. ver. 32. Ad eam viam sibi sternit & transitum facit, priori parte versus tertij eius capitis. Tum colligit eam posteriori parte eiusdem versus. Eam denique cōfirmat versu quarto. Hinc post variam digressionem à versu 5. ad

verſ.16. eius capitis, redit demùm ad inſtitutam Iudæorum infidelitatem ac rebellionem. Verſibus autem 16.17.18. tranſitione ad eam facta, teſtimoniis ac prædictionibus primum Moſis, deinde Eſaiæ, ipſam confirmat verſibus 19.20.21.

CAPVT XI.

Capite vndecimo, primùm ex Iſraelitarum infidelitate ac inobedientia ita confirmata, inſtitutam eorum abiectionem concludit, eamque denuò confirmat ad verſ. vſque 11. eius capitis. A verſu autem vndecimo ſententiam illam reiectionis duriorem mitigans, docet reiectos ex Iudæis ſuo tempore reſtituendos eſſe ad verſ. vſque 33. eius capitis. Medio autem loco gentium aduerſus reiectos ex Iudæis gloriationem reprimit. Poſtremò eſt concluſio doctrinæ huius ſpecialis de Iudæorũ reiectione, cum admiratione quadam, verſibus 33.34.

CAPVT XII.

Sequitur doctrinæ pars tertia, quæ parenetica eſt, quæque eſt inde ab initio capitis duodecimi ad verſ. vſque 14. capitis decimiquinti. Sunt autem paræneſes primum de rebus neceſſariis bonis vel malis, à capite duodecimo ad caput vſque decimumquartum: deinde, de rebus adiaphoris ſua natura, inde ad cap. vſque 15. Poſtremò, de rebus communiter quibuſcũque, ſiue neceſſariis ſiue indifferentibus, ad verſum decimumquartum capitis decimiquinti. Capite autem duodecimo, primùm eſt exhortatio generalis ad vitæ ſanctimoniam duobus verſibus,

deinde à vers. 3. ad finem cap. specialesſunt parænetes: etſi ex his ipſis aliæ aliis ſint magis ſpeciales.

CAP. XIII.

Capite decimotertio perſiſtit primùm in particularibus parænetibus ad alteram vſque partem vers. 12. quo loco concludit in genere ſanctimoniam illam vitæ, à qua doctrinam hanc parænetica exorſus eſt capite ſuperiori.

CAPVT XIIII.

Capite 14. aggreditur præcepta de rebus adiaphoris.

CAP. XV.

Capite decimoquinto primùm ſunt præcepta communiter de quibuſuis rebus, ſiue neceſſariis, ſiue adiaphoris ad vers. vſque 14. quo loco incipit *peroratio* Epiſtolæ, quæ rerum eſt variarum ad finem vſque Epiſtolæ. Inde à vers. 14. cap. 15. ad finem vſque cap. occupatur duplex excuſatio. Prior quòd ſcripſerit paulò audaciùs ad Romanos ad vers. 22. Poſterior, quòd nondum ad eos venerit, inde ad finem capitis.

CAPVT XVI.

Capite 16. perſiſtit in peroratione. Eſtq; argumenti multiplicis. Primùm eſt cõmendatio Phœbes ad vers. vſquè 3. Deinde ſunt Salutationes primùm, vt ſic dicam, rogatæ, ad alteram partem vers. 16. Altera parte illius vers. incipiunt ſalutationes, vt ſic dicam, miſſæ, à quibus inceptis ſtatim digreditur in admonitionem ad declinandum à falſis fratribus à vers. 17. ad vers. 24. Hinc concipit preces ad finem vſque capitis. Atque hæc de Argumento Epiſtolæ hactenus.

INDEX

PRAECIPVARVM VOCVM THEOLOGICARVM, quæ in hac Analysi vel breuius vel prolixius explicantur.

Numerus paginam demonstrat.

A.

ABrahami iustitia 67 &c. Abrahã quomodo & quãdo iustificatus 72 pater multarum gentium 80

Adami primi & secundi consideratio 92.94 &c. Adami Lapsus 96.97. ante Lapsum libertas 196

Adiaphora 369. &c. 382.

Adoptionis expectatio 168

Affectiones peccatorum 125.19

Affectus fœdi 24 25. Affectus piorum 354

Afflictionum effecta 87. vtilitas & dignitas 162

Amor Dei 302

Anathema 287

Apostolatus 5.6

Arbitrium liberum 194

Armaduicis 365

Arrogantia prohibita 351

BAptismus quid significet 107. Baptismi consideratio 233

Barbari 11

Beatitatis prædicatio 71

Beatitudo hominis 69

Benedictio piorum 354

Beneficium Dei maximum 282

Benignitas Dei 328

CAnaan terra typus mundi & cœli 75.76

Carnales 155

Carnis varia significata 63.137. 142

Caro peccatrix 149

Charitas Dei 89 91. Charitas fraterna 353. Charitatis vis 289.290. Charitatis descriptio 362

Christiani quid alii alus debeant 361

Christus Euangelii materia 4. cur non moritur amplius 111 Christi meritum & efficacia 83 150. prærogatiua 176 effecta in Euangelium prædicatione 194.

Ciborum vsus 369 &c.

Circuncisio fœta præputiũ 19

Complantatio 108

Concupiscentia 129

Concupiscentiæ varia significata 142 143

Condemnatio 99 146

Confessio salutaris 320

Conformitas ad imaginem gloriæ filii 175

Confidentia vera 85

Configuratio mala 34.8

Coniugii carnalis & spiritualis consideratio 122.124

Conscientia 36

Conscientiæ lætitia 85

Coram Deo, quid 79

Corporis varia significata 142. 169. Corpus peccati enervatum 110. Corpus mortale quid 111. Corpus mortis 140.141

Creatura, quid 165

Credentium descriptio 83

Credere contra Spem sub spe 80

Crucifixio cum Christo 110

Cupiditates corporis 113

DAuid quem beatum existimat 69

Decretum Dei 181 Decretum reprobationis 326

Delectatio piorum 138

Deus idololatriæ severus vltor 24 verax 44 quo sensu vificare dicitur 79. non est perso-

personarum acceptor 321
memini obstrictus 344
Dierum distinctio 370
Dies spiritualis 304
Dilectio Dei 171
Doctrinæ donum 352
Dolor verus & falsus 217 &c.
Donum Dei 120
Donum iustitiæ 100

Ecclesia Rom. vetus 7 Ecclesiæ catholicæ consideratio 238 proprietates 239. veritas & notæ 244.245. firmitas 248
Eloquia Dei 43
Esse in carne 156
Euangelium 3. Euangelii materia 4. natura 12.13 summa 226 Euangelii cur prædicatio iudicii futuri dicatur 36
Exhortationis donum 352
Expectatio creaturarum 165. 167
Experientia 88

Fidei incrementum 14. imputatio 66. robur 81 diligens consideratio 210. &c.
Fides Dei 43. Iesu Christi 55. 57. vera 320
Fiducia vana expensa 37 38
Filii Dei 161. 162
Filii duplices Abrahæ 293. carnis & promissionis 294. &c.
Filius Dei 4
Firmi fide 368
Fœdus Dei 107. Fœderis gratiæ summa 224
Fructus ministerii 5. 10. 11

Gaudium verum 354
Gentes inexcusabiles 21
Gentium vocatio 313
Gloria Dei 87. Patris 107
Gloriam dare Deo 81
Gloriatio vana 34
Gloriatio piorum 81. 282
Gloriæ piorum reuelatio 163. &c. 171 &c.
Glorificationis cõsideratio 257
Græci 11. 12
Gratia 85. 98. Gratia superabundans 102. Gratiæ regnũ 101
Gratiarum actio 144

Hæredes Dei 162
Hæreditas cæli per fidem nõ per legem adepta 76. 77
Homines omnes naturâ peccatores 51
Homo mendax 44 nihil 304. Homo nouus, interior occultus 143. Homo non regenitus qua libertate polleat 197. &c. regenitus quam libertatem habeat 201. glorificatus planè & verè liber 202. Homo vetus 141. exterior. ibid.
Honestas in conspectu omnium 355
Honor aliis deferendus 354
Hospitalitas 354
Hostia Spiritualis, Deo grata 347
Hypocritæ 29

Idololatria 23
Impietas ac iniustitia 19
Imputare 68
Imputatio 66
Incedere secundum carnẽ 147
Inclamatio libera 161
Induere Christum 366
Indulgentia erga proximum 386
Indurati 203
Infirmi ac sine viribus qui 89
Infirmi fide 368
Infirmitates nostræ quomodo sublevantur 170
Inhabitatio Christi 157
Iniuriæ compensatio 355
Iniustitia pro iniustis actionibus 114
Intelligentia carnis 156

Interpellatio spiritus 170
Ira Dei 19. Iram Dei thesaurizare 31
Iræ non dandus locus 355
Iudæi hypocritæ explosi 37 Iudæi cur reiecti ad tempus 331
Iudæorum prestantia 43. reiectio 286. &c. prærogatiuæ 288. &c. 312. 326. infidelitas 315. &c. restitutio 328 332. &c. assumptio 388
Iudæos cur Deus non prorsus abiecerit 341
Iudicium futuri consideratio 274. periphrasis 35
Iudicium Dei secundum veritatem 29. Iudicium extremum 32
Ius Dei 26. Ius legis 151
Iustificatio ex fide 17.53 &c. duplex respectu hominũ 64. idem quod imputatio iustitiæ Christi 66 67. Iustificatio per fidem & per Christũ non differunt 93. quod cõplectitur 99 Iustificatio vitæ 101. Iustificatio legis 152. 153. Iustificationis effecta 85. Iustificationis locus 249. definitio 250. partes 252. causa efficiens 253. materiales 256. finalis 257. Iustificationis vocabulum dupliciter acceptum 280
Iustitia diuina & humana 13 14 Dei 55.58. Legis 53.54. inhærens 70 inchoata 117. legis modo impleta 152. Iustitia pro iustis actionib. 114. Iustitiæ Dei declaratio 59 Iustitiæ fidei effecta 318
Iusti qui constituantur 101
Iustus 13.14.15
LEnitas Dei 30 305
Legis effectus 54 impletio 362. Lex quomodo stabilitur 61 Lex causa iræ 76. cur introiit 102. non est peccatum 128.129 Lex in membris 139. Lex mentis 140.143. Lex spiritus vitæ 147.148.
Liberalitas in sanctos 354
Liberatio a Lege 126. à peccato & morte 148. plena 168.
Libertas humana 194 205
Litera 49. Literę vetustas 127
Longanimitas Dei 305
MAgistratus quomodo colendi 357.&c.
Malitia vnde 185.309.
Mancipati iustitiæ 119.120
Membra corporis 126
Mendacium maximum 25
Mens reproba & vana 25
Mentis varia significata 143
Merces 67. operum 263
Merita explosa 31 32. 68 265. &c. obiectiones pro meritis operum repelluntur 269
Meritum Christi 83. quid efficiat 273
Metus 160
Ministerii donum 352
Miser quis 140
Misericordia Dei 303
Mors Christi 83
Mors descripta 94
Mortificatio peccati 106.107
Mortuus 131
Mundus, pro terra Canaan 75
Mysterium maximum 343
NOtitia Dei 21.23
Nox spiritualis 364
OBedientia Christi 100.
erga Deum 354.
Obedientia fidei 394.
Odium Dei 302
Offendiculum 375
Opera an iustificent 18 quomodo iustificant. 64. Operũ bonorum consideratio 263.
Opera regenitorum quo sensu

Deo placere dicantur 272.
Opera tenebrarum 364
Originale peccatum 191 192. 193
Os omne quomodo obturatur 51

Pater credentium circumciſorum & præputiatorū 73 78
Patientia in affectionibus 88. 354
Pax 356 ergà Deum 85. cum omnibus colenda 355
Peccare ad ſimilitudinem Adami quid 96
Peccati conſideratio 189 ſpecies 191. Peccati regnū 102
Peccato omnes natura obnoxii 40.50
Peccatum cur fugiendum 106. 107 &c Peccatum dominās 114 regnans 112. 113 inhærens 130. mortuum 131 reuiuiſcens 132. quomodo in mundo vſque ad legem 95.96
Permiſſio Dei 184
Perſeuerantia in precibus 354
Perſuaſio piorum 284
Placamentum 58
Populus Dei an abiiciatur 326
Præcognitio Dei 176 177
Prædeſtinatio 172 177 Prædeſtinatio ad mortem & vitam 179.181
Præputium factum Circūciſio 30
Præſcientia Dei 172.177
Primitiæ ſpiritus 168
Primogenitus inter fratres 176
Principes. Vide Magiſtratus.
Prophetiæ donum 352
Propoſitum Dei 178 &c. Propoſitum ſecundum electionem 300

Ratiocinationes humanæ 23
Reatus peccati 98
Redemptio in Chriſto 57. Redemptio corporis filiorū Dei 168
Regenerati hominis deſcriptio 137 138. &c.
Regenerationis partes 106.107
Regnum Dei in quo conſiſtat 378. 379 Regnum gratiæ & peccati 102.103. Regnum mortis 96
Remiſſio peccatorum iuſtificationem ex fide ſeu imputationem iuſtitiæ Chriſti comitatur 69.70
Reprobatio 306
Reprobi cur ad reſipiſcentiam inuitantur 307. 308
Reſipiſcentiæ veræ conſideratio 217
Reſurrectio à mortuis 45. Reſurrectio Chriſti 85. Reſurrectio ad nouam vitam 109
Reuerentia erga Deum 45
Robuſtus fide 81

Sacramentum 222 Sacramentorum finis 227. vſus 228. ritus 229. relatio 230. Conſecratio 231. Signa 232. Definitio 236
Sacrificium Euāgelicum quale 393
Salus noſtra 83 Salutis noſtræ firmitas & certitudo 90. Salutis per Euangelium notitia quid nos doceat 363
Sanctimoniæ veræ partes 346. &c.
Sapientia ſobria 351
Satisfactio Chriſti 57
Scandalum 375
Scripturæ S. vſus 389
Separatio 3
Sepultura piorum 107
Sermo Dei 292
Seruire peccato & iuſtitiæ 109

119. Seruire spiritu 9
Serui peccati 116
Seruus Dei 2
Seueritas Dei 338
Similitudo carnis 149
Spes vnde 87. Spes certitudo 91. consideratio 216. descriptio 169. Spes liberationis creaturarum 166
Spirituales 155
Spiritus S. 4. Spiritus S. effecta 170. Spiritus 158. Spiritus vitæ 148. adoptionis & seruituris 160
Stipendium peccati 120
Subditi quid magistratibus debeant 357 &c.
Superbia 354 355
Tenebræ 364
Thesaurizare 31
Transformatio piorum 248
Vanitas creaturarum 166
Vanitas maxima 26.
Vasa misericordiæ & ira 308. &c.
Venditus sub peccato 135
Veritas quæ in iniustitia detinetur quid 20. 24. Victoria piorum 284. Vincere malo, quid 355
Vindicta damnata 355
Virtus Christi 23
Vita 156. Vita æterna, donum Dei 120. Vita in Christo 147. Vitæ recte instituendæ præcepta 346 &c.
Viuere secundum spiritum 160
Viuificatio 107
Vnanimitas 354
Vocatio duplex 2. 3. Vocatio efficax 187. Vocationis gentium consideratio 336. testimonia 389
Voces blasphemiæ 46. 47
Voluntas humana 194
Voluntatis Dei præstantia 349

FINIS.

ANA-

ANALYSIS
DIALECTICA
ROBERTI ROLLOCI,
IN EPISTOLAM APOstoli Pauli ad Romanos.

ARGVMENTVM.

CApitis primi quatuor sunt partes.
Prima, est Saluratio ad vers. 8.
Secunda, est Exordium ad beneuolentiam comparatum à versu 8. ad alteram partem vers. 17.
Tertia, est propositio doctrinæ sequentis de iustificatione, altera parte vers. 17.
Quarta, est Confirmatio principalis propositionis à versu 18. ad finem capitis.

CAPVT PRIMVM.

PAVLVS *seruus Iesu Christi*, ex *Dei vocatione*, *Apostolus separatus ad prædicandum Euangelium Dei*,
2 *Quod antè promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis*,
3 *De Filio suo (facto ex semine Dauidis, secundum carnem*,
4 *Declarato Filio Dei potenter secundum spiritum*

ſanctificationis, per reſurrectionem à mortuis,) nẽ pe Ieſu Chriſto Domino noſtro:

5 *(Per quem accepimus gratiam & Apoſtolatum ad obedientiam fidei, inter omnes Gentes, pro ipſius nomine;*

6 *Inter quas eſtis etiam vos, vocati à Ieſu Chriſto:)*

7 *Omnibus qui Romæ eſtis, dilectis Dei, vocatis ſanctis: Gratia ſit vobis, & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto.*

PAVLVS. Prima pars capitis, *Salutatio*, in qua conſiderantur perſona ſalutans, hoc verſu, perſona ſalutata, prima parte verſus 7. & bona illa quæ ſalutans perſona optat ſalutatæ, altera parte eiuſdem verſus. *Perſona ſalutãs* eſt Paulus, *Seruus*. Perſonæ ſalutantis deſcriptio. Prima pars deſcriptionis ſumpta eſt ab adiuncta ipſius conditione, eſt enim ſeruus. *Vocatus*. Secunda pars deſcriptionis, qua reſtringitur generalis illa ſeruitutis conditio certa ac ſpeciali vocatione Apoſtolatus, tanquam differentia quadam vel forma ſeruitutis: dicit enim ſe vocatum Apoſtolum, hoc eſt, Apoſtolum per vocationem. Vocatio autem hæc, qua ſe vocatum Apoſtolũ dicit, ſpecialis eſt, & ad certum munus, nempe Apoſtolicum, pertinet. Generalis autem illa eſt qua dum ſcribit ad Corinthios Epiſtola priore, cap. 1. ſalutat vocatos ſanctos, hoc eſt, ſanctos per vocationem, eámque generalẽ. Nulla enim eſt conditio, ſiue generalis, cuiuſmodi eſt omnium ſanctorum, ſiue ſpecialis, cuiuſmodi eſt certo-

certorum hominum, vt Apostolorum, vt Pastorum, quæ non fit per vocationem Dei, siue generalem, vt sanctorum in genere, siue specialē, vt Apostolorum &c. *Separatus.* Tertia pars descriptionis, quia Apostolatum, quem per vocationem Dei accepit, circumscribit suo fine & vsu, nempe, Euangelij prædicatione, separatum enim se dicit ad prædicandum Euangeliū Dei, hoc est, vocatum se Apostolum ad prædicandū &c. Separatio enim nihil aliud est reipsa quam vocatio: dum enim vocamur à Deo ad munus aliquod obeundum, segregamur à communi hominum sorte.

Quod ante. Tres sunt in hac salutatione digressiuncule, Prima est hoc versu, qua commendatur Euangelium, cuius mentio proximè facta est. Secunda est partim versu 3. partim vers. 4. qua describitur Filius Dei. Tertia, est vers. 5. & 6. qua commendatur Apostolatus Pauli. Hoc igitur versu est prima digressiuncula, qua priusquā subiiciat materiam Euangelij, vel descriptionē quandam Euāgelij ex materia sua, nempe Filio Dei, quæ proximè erat subiicienda ad hoc, vt Euangelium illud ex subiecto & definitione quadam sua cognosceretur, commendat Romanis ipsum Euangelium à promissionibus & prædictionibus de eo per Prophetas iam olim factis, quę quidem omnes extāt in scripturis sanctis: veterem scripturam intelligit. Cæterùm Euangelium dicitur promissum, non tam quòd

historia ipsa Euangelij promissa sit, quàm quòd ipse Christus cum suis beneficiis, de quo est illa historia, sit promissus, eius respectu dici potest ipsum Euangelium, quod est de eo, promissum esse. Nota igitur hoc loco promissiones illas in veteri scriptura differre ab Euangelio, quod historia est propriè & nuncium rei gestæ & impletæ. *De Filio suo.* Materiam Euangelij subiectam, & definitionem proxima parenthesi & digressiuncula aut ulsam quasi ab Euangelio & definito suo, subnectit hoc versu. Est autem ea, Dei Filius.

Facto ex. Rursus inceptum sermonem de materia, interpellat secunda digressione in descriptioē Filij Dei, cuius proximè meminit. Describitur primùm ab adiuncta generatione ex semine Dauidis, idque secundum carnem, hoc est, quà homo est: *Declarato.* Deinde describitur Filius Dei adiuncta manifestatione potenti & admirabili personæ ipsius Filij Dei, idque secundum spiritum sanctitatis, Nam in Græco est πνεῦμα ἁγιωσύνης non ἁγιασμοῦ. id est, secundum spiritum sanctum. Spiritum autem sanctum intelligo, diuinam ac spiritualem illam naturam, quæ sancta est, adeóque ipsa sanctitas, quo modo accipitur Spiritus nomen. 2. Corinth. 3. 7. Dominus est Spiritus: & Ioh. 4. 24. Deus est Spiritus. *Per Resurrectionem.* Manifestatio hæc personæ Filij Dei, cum admirabili potentia coniuncta, explicatur à modo suo, nempe resurrectio-

ne à

ne à mortuis. Resurrectionis enim à mortuis maximè exeruit diuinam suam potentiam, & declarauit se Christus Dei Filium, verúmque Deum. Vnde Ephes. 1. vers. 20. dicit efficacitatem foris roboris Dei exertam esse in Christo cum excitauit eum ex mortuis, &c. *Nempe Iesu.* Redit ad materiam Euangelij, ciúsque descriptionem ex materia subiecta, Dei Filio, prius quidem inceptam, interruptam autem proxima parēthesi. Ornat autem Dei Filium reliquis suis honorificis ac glorioſis titulis, designatque eū & nomine, nempe Iesu Christi, & dignitate sua, nēpe, dominio illo suo in genus humanū cuius ius vt sibi acquireret primū, mortuꝰ est: deinde, vt iniret eius possessionē, resurrexit. Rom. 14. 9.

Per quem. Tertia digressiuncula in commendationem Apostolatus sui: A Christo enim dilabitur in Apostolatum suum, quem dicit per eum acceptum, ideóque ipsum ab Authore cōmendat. Apostolatum primùm vocat gratiam, ideo quod sit ex gratia, deinde gratiam illā suo quasi nomine speciali interpretatur. *Ad obedientiam.* Excurrit in definitionem quandam Apostolatus sui à Christo accepti, finémque medium accepti à Christo Apostolatus, notat primum, nimirum obedientiam fidei. *Inter.* Altera pars definitionis ab obiectis, nempe, iis ad quos pertinet, hoc est, Gentibus, iisque non certis aliquot, sed omnibus promiscuè. *Pro ipsius.* Tertia definitionis pars à postremo ac præcipuo fi-

ne Apostolatus sui, qui est gloria nominis Christi. Ergo acceptum illum à Christo Apostolatum describit primum à fine medio, obedientia fidei, deinde ab iis ad quos pertinet, nempe, omnibus Gentibus, postremo à fine vltimo, qui est gloria nominis Christi. *Inter quas.* Applicatio quędam est, qua Apostolatū suum acceptū à Christo in genere inter omnes Gētes applicat ad Romanos in specie, hoc est, aliquam gentiū partem, & certum quoddam subiectum. Applicat autem, assumendo primum, At vos estis ex gentibus: deinde concludendo, Ergo & inter vos accepi à Christo Apostolatum. Assumptio expressa est, Conclusio, vt quæ manifesta sit, suppressa est, nisi malis eam confusam esse cum Assumptione. Sensus enim horum verborum hic videtur esse, Inter quas, nempe, Gentes, ad quas pertinet gratia & Apostolatus, quem accepimus per Christum, estis vos: Quibus verbis habes hæc duo, & Romanos esse ex Gentibus, & Paulum accepisse Apostolatum inter ipsos nominatim. *Vocati.* Definitio quædam Romanorum ex ipsorum præsenti conditione & vocatione per Christum: Qua definitione subindicat Romanos (cùm nimirùm ex numero vocatorum sint) ex iis esse ad quos pertineat Apostolatus ipsi à Christo datus.

Omnibus qui. Hactenus de *persona* salutante, sequitur *salutata*, nempe Ecclesia quæ tū Romæ fuit, hoc est, Ecclesia quædam specialis, pro qua

descri-

descriptio ipsius posita est, sūpta à loco primùm, Roma: Deinde ab adiūctis duobus, primo dilectionis Dei in Christo, quæ ab æterno est, & causa est secundi adiuncti, secundo sanctitatis, & eius quidem ex Dei vocatione. Sanctitas enim Ecclesiæ & membrorum eius est ex Dei vocatione, qua euocat nonnullos ex reliqua hominum societate ad participādam sortem sanctorum in luce. Col. 1. 12. Nam quos vocauit eos iustificauit, & quos iustificauit, eos glorificauit. Rom. 8. 30. *Gratia.* Hoc tertiū est in salutatione, nempe *bona* illa quæ comprecatur salutans persona salutatæ: quæ etiam explicantur ab authoribus suis, Deo patre primum, deinde Deo Filio mediatore per quem & in quo Pater omnia omnibus largitur.

8 *In primis quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christum, super omnibus vobis, quod fides vestra annuntiatur in toto mundo.*

9 *Testis enim mihi est Deus, cui seruio Spiritu meo in Euangelio Filij ipsius, quòd indesinenter meminerim vestri:*

10 *Semper in precibus meis rogans, vt si quo modo tandem aliquando prosperum iter mihi detur ex voluntate Dei, veniam ad vos.*

11 *Expeto enim videre vos, vt aliquod impertiar vobis donum spirituale, vt vos stabiliamini.*

12 *Hoc est, ad communem exhortationem percipiendam apud vos, per mutuam fidem, vestram simul & meam.*

13 *Nolim autem vos ignorare, fratres, me sæpe propo-*
suisse venire ad vos, (sed prohibitum fuisse us-
que adhuc) vt fructum aliquem haberem inter
vos quoque, sicut & inter reliquas Gentes.

14 *Et Græcis & Barbaris, tum sapientibus tum in-*
sipientibus debitor sum.

15 *Itaque prompta est mea facultas vobis quoque,*
qui Romæ estis, euangelizare.

16 *Non enim me pudet Euangelij Christi, potentia*
siquidem est Dei ad salutem cuiuis credenti, Iu-
dæo, imprimis tum etiam Græco.

17 *Iustitia enim Dei per illud retegitur ex fide in*
fidem.

In primis. Hactenus Salutatio fuit, sequitur *Exordium* ad motum & beneuolentiam comparatum beneuolentiæ argumentum proponitur à gratiarum actione pro Romanis. Gratiarũ actionis causa rursus mouẽs est fides eorum latè peruagata, siue, quod idem est, fama fidei eorum sparsa per totum modum.

Testis enim. Sequitur Occupatio. Si ea fuit, inquiunt Romani, beneuolentia erga nos tua quam prædicas, cur non veniſti ad nos? Respõdet se, licet absentem, indesinenter, tamen meminisse ipsorũ in precibus suis. Responsio hæc proposita est cũ obtestatione, qua appellat Deũ testem, & eum quidem Deũ, cui sincere & ex animo seruiat in vocatione sua, ideóque ipsi bene conscium. Deum itaque quem testem appellat, definit quasi ex conscientia sinceritatis suæ

in

in ministerio Euangelij, quòd nimirum Deus sit ipsi bene conscius quàm sincerè fungatur officio suo. Accommodatè igitur subiecta est hęc quasi definitio Dei, quem testem inuocat, quia in teste requiritur vt conscius sit sinceritatis nostræ in officio obeundo, tum præsertim cùm sinceritas illa in officio obeundo aliquo pacto vocatur in quæstionem. Porrò seruire spiritu, est non ad oculum seruire, vt qui hominibus student placere, sed facere ex animo quæ vult Deus. Ephe. 6. 6.

Semper in. Memoriã illam eorũ quam coluit in precibus suis, explicat subiecta quadã precũ pro ipsis cõceptarũ specie. Ea autẽ est, quòd precatus sit vt veniat ad eos si quo modo aliquãdo prosperũ iter ipsi detur ex Dei voluntate veniẽdi ad eos. Defectus quidã videtur esse in oratione, quẽ nos ita suppleuimus. Quare respõdet primùm ex precibus in genere pro ipsis, deinde ex certa quadã precum specie qua nimirũ precatus est id quod ipsi desiderabant, vt tandẽ aliquãdo veniret ad eos. *Expeto enim.* Confirmat hanc speciem precum ex desiderio illo suo ipsos inuisendi, & affectu animi sui, quo impulsus est ad eas preces. *Vt aliquod.* Desiderium illud suũ quod habuit inuisendi Romanos ex duplici fine explicat. Prior est, vt præsens impertiatur illis donũ aliquod spirituale. Posterior, ad quem refertur superior, est, vt Romani eo dono stabiliantur & cõfirmẽtur in fide recepta: supra enim dixit eos

iam vocatos, vers. 7. *Hoc est ad.* Per correctionē simul & occupationē interpretatur finem illum posteriorē non tantùm esse, vt ipsi confirmētur, sed etiam vt ipse pariter consolationem percipiat apud eos, id est, mutuā consolationē ab iis, vt verba sequentia indicant. *Per mutuam.* Mutuā hanc consolationem explicat per causam suam, mutuam fidem & sui & ipsorum. Ex fide enim est ædificatio & consolatio: & fidelium quiuis etiam minus efficax est ad ædificandum quemuis alium ex fidelibus, etiam maximum. Sermo enim eius est in demonstratione spiritualis potentiæ, 1. Cor. 2. 4.

Nolum autem. Hoc tertium est quod respondet, quo secūdum amplificat: significat enim se non modò precatū vt tandem aliquando veniat ad eos, sed etiam sæpenumerò consilium cepisse veniendi ad eos. Sæpe, inquit, proposui venire ad vos. Huius autem propositi sui notitiam iis seriò commendat, dum ait, Nolo vos ignorare fratres. *Sed prohibitum.* Per correctionem obiter impeditum consilium & propositum suum narrat, causam tamen non assignat. *Vt fructum.* Propositum suum à fine explicat, vt aliquem fructum perciperet inter Romanos quoque, vt inter reliquas Gentes: explicatur enim finis similitudine reliquarum Gentium. Fructum autem intelligit effectum prædicationis Euangelij. Obediētiam fidei suprà appellauit, vers. 5. Est enim hic verus fructus quem decerpit minister

Euan-

Euangelij, cùm captiuam ducit omnem cogitationem ad obediendum Christo 2. Cor. 10. 5. *Et Græcis.* Ratio consilij & propositi illius veniendi ad Romanos, est ab officio & debito suo. Omnibus debitor sum: Ergo & vobis qui Romæ estis: Ergo prompta est mea facultas vobis quoque qui Romæ estis euangelizare: hoc est, quicquid mihi est facultatis promptum est ad euangelizandum etiam vobis Romanis. Subticetur autem prior conclusio: posterior & principalis expressa est, in qua infert propositum illud suum ad Romanos veniendi, ipsisque etiam euangelizandi. Pro generali propositione est enumeratio partium: Partes sunt Græci, Barbari, Sapientes, insipientes. *Tum sapientibus.* Declaratio quædam est priorum partium. Græcos enim sapientes interpretatur, barbaros autem insipientes. Nisi has partes ad conditionem personarum, illas vero ad nationem referre malis, q.d. hominibus cuiuscunque gentis, & cuiuscũque conditionis. *Itaque.* Concludit illud suum propositum veniendi ad eos. *Meâ facultas.* Hoc opponit illis impedimentis quæ sunt extra se, de quibus suprà vers. 13. quasi dicat, non possum equidẽ superare illa impedimenta, quibus hactenus impeditus sum ne venirẽ ad vos, saltem, id quod solum possum, non deest mihi voluntas & promptitudo animi ad vos quoque veniendi. *Non enim.* Ratio proximæ conclusionis, quòd, quantum in se est, paratus sit ad

euangelizãdum etiam Romanis. Sumpta est autem ab affectu animi sui erga Euangelium. Subiecta vero est per occupationem: dici enim potuit à Romanis, Euangelium Christi coniunctũ est cum cruce, ac propterea probrosum. vide 2. Tim. 1. 8. Respondet, non me pudet Euangelij Christi, Ergo, quantum in me est, paratus sum etiam vobis Romanis euangelizare.

Potentia siquidem. Argumentum affectus sui & animi tam propensi in Euangelium à natura Euangelij efficaci. Est enim potẽtia Dei ad salutem cuiuis credẽti. Potentia metonymicè pro instrumento potẽti & efficaci accipitur, estque genus quasi in hac definitione Euangelij: differentia ex fine & vsu petita est, salus cuiusuis credentis, Vbi notãda sunt duo. primùm, Salus quæ est per fidem, siue quę est credentis salus: nisi enim quis credat Euangelio, non est ei potentia Dei ad salutem. Deinde, notanda est vniuersalitas salutis huius quæ est per fidem. Est enim potentia Dei ad salutem cuiuis credenti: Vniuersalitas ista & amplitudo huius salutis, quæ est per fidem plurimùm commendat Euangelium & Dei beneficium. Nam bonum quo communius eo melius. *Iudæo in primis.* Explicatio particulæ vniuersalis per partes suas, quæ tamẽ suo ordine enumeratæ sunt: primùm enim Iudæi, deinde Græci nominantur, quo significatur in negotio salutis huius, quæ est per fidem, cõmunis alioqui vtrique populo, primum tamen ratio-

nem

tionem haberi Iudæorũ & veteris populi, quorum est adoptio & gloria, & fœdera, & legis cõstitutio &c. Rom. 9. 4. Ideóque salus per fidem iis primum est oblata, & Christus primum iis missus est. Act. 3. 26. & Sermo Dei iis primũ expositus est. Act. 13. 46. Licet enim nullũ sit discrimen Iudæorum & gentium, quoad substantiam, vt ita loquar, vocationis, iustificationis, & salutis, tamen quoad ordinem & tempus conferendorum istorum beneficiorum differẽtia est, & Iudæi quo ad ordinem & tẽpus prærogatiua quædam fuit.

Iustitia enim. Ratio est cur Euangeliũ sit potentia Dei ad salutem credenti, hoc est; cur sit instrumentum & organon spiritus sancti, quo ille efficax est ad salutem credenti, vel cur sit efficax ad finem istum, qui est salus credentis. Sũpta autẽ est à iustitia illa, quæ est ex fide, quæ iã inde à condito mundo abscondita, nũc demum retegitur & patefit per Euangelium. Quod retegit, adeóque ministrat efficaciter, (efficax enim est ea reuelatio Euangelij) illã iustitiam, quæ est ex fide, ministrat quoque potenter & efficaciter salutem credenti. At Euangelium præstat illud prius, Ergo & posterius. Propositio ex eo vim habet, quod id quod causa est causæ, sit causa quoque effectis: cum igitur Euangelium sit causa instrumentalis causæ, nimirum iustitiæ ex fide, quæ causa est, erit quoque causa salutis per fidẽ, cui effectus est iustitiæ: Iustus enim seruatur.

Ex fide in fidem. Puto ego hac & huiusmodi loquutionibus, quas inuenias apud hunc Apostolum, vt 2. Cor. 3. 8. ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, & 2. Cor. 4. 17. καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολήν, puto, inquam, his loquutionibus significari rei incrementum perpetuū, vt sit δόξα εἰς δόξαν gloria quæ perpetuum capit incrementum, & ὑπερβολὴ εἰς ὑπερβολὴν sit excessus perpetuò auctus. Videtur enim esse defectus quidā in hoc loquutionis genere, quem supplemus hoc modo, εἰς ὑπερβολήν, hoc est, quæ progreditur in ὑπερβολήν, & excessum, quid autem hoc aliud est quàm excessus cum perpetuo incremento, vel excessus mirum in modum excedens. Itaque ex fide in fidem interpretor fidem perpetuò augescentem & gradatim quasi procedentem in maiorem magnitudinem. Hæc expositio horum verborum mihi videtur maximè simplex.

--Sicut scriptum est, Iustus autem ex fide viuet.

Sicut scriptum. Per occupationem, vt mihi videtur, iustitiam hanc fidei asserit, & iustitiam per fidem esse confirmat. Neque enim adductum est hoc testimonium Prophetæ ad ostendendum Euangelium esse ministerium iustitiæ ex fide, id nimirum quod proximè dictum est: Verùm ideò adductum est, ne cui nouum videatur illud, quod iustitiam fidei & nō operibus tribuat: Natura enim humana nullam aliam iustitiam quàm operum suorum vnquam agnouit. Ne hoc, inquam, nouū alicui videatur, iustitiam

fidei

fidei allegat ex Propheta veteri Abacuc: quēadmodum etiam Rom.3.21. dicit eandem hanc iustitiam comprobatam esse testimonio Legis, & Prophetarum. Sensus igitur est, quasi dicat, ne miremini me dicere iustitiam ex fide, cum vetus Propheta dicat iustū ex fide sua viuere, quo quidem plane significat, iustificari hominem per fidem. Si enim iustus viuat ex fide sua, profectò eadem illa fide iustus est. Hanc esse mentem Apostoli proxima disputatio satis euincit. Probat enim deinceps hominem fide iustificari. Quare hoc loco primum, delapsus ab illa commendatione Euangelij, per quam transitum sibi fecit ad sequentem hanc disputationem de iustitia, subiecit propositionem sequentis disputationis, quam maluit Prophetæ verbis quàm suis exprimere. Porrò idem est ac si dixisset: Nam iustitia est ex fide. Maluit tamen, vt sit dicto maior authoritas, veteris Prophetæ verba in hanc sententiam afferre, dum ait, Sicut scriptum est, Iustus ex fide viuet. Est autem hæc capitis pars tertia.

18 *Palàm enim est ira Dei è cœlo adversus omnem impietatem & iustitiam hominum, vt qui veritatem iniustè detineant.*

19 *Quoniam id quod de Deo cognosci potest, manifestum est in ipsis: Deus enim eis manifestum fecit.*

20 *Ipsius enim inuisibilia, dum ex rebus cōditis intelliguntur, ex creatione mundi perspiciuntur, aeterna videlicet eius tum potentia, tum diuinitas*

ad hoc vt sint ipsi inexcusabiles.

21 *Propterea quod quum Deum cognouerint, tamen vt Deum non glorificauerunt, neque gratias ei egerunt: sed vani facti sunt in ratiocinationibus suis, & obtenebratum est desipiens cor eorũ.*

22 *Quum se profiterentur esse sapientes, stulti facti sunt.*

23 *Mutarunt enim gloriam incorruptibilis Dei in efformatam imaginem mortalis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & reptilium.*

24 *Quamobrem etiam tradidit eos Deus cupiditatibus, cordium ipsorum ad impuritatem, vt fœdarent corpora sua inter se:*

25 *Vt qui Dei veritatem mutarint in mendacium, & coluerint ac seruierint rebus creatis, præterito Creatore qui est benedictus in secula. Amen.*

26 *Propterea, inquam, tradidit eos Deus fœdis affectibus, nam & fœminæ illorum mutarunt naturalem vsum in eum qui est præter naturam.*

27 *Similitérque etiam masculi, relicto naturali vsu fœminæ, exarserunt sua libidine alius in alium, masculi in masculos fœda perpetrantes, & compensationem quam oportuit erroris sui in sese recipientes.*

28 *Et sicut non visum est eis Deum in notitia retinere: ita tradidit eos Deus in mentem omnis iudicij expertẽ, vt facerent quæ minimè conueniebat.*

29 *Oppleti omni iniustitia, scortatione, improbitate, auaritia, malitia; pleni inuidia, cæde, contentiõne, dolo, malignitate:*

30 *Susur-*

30 *Susurrones, obtrectatores, Dei osores, cõtumeliosi, superbi, gloriosi, inuentores malorum, parentibus immorigeri.*

31 *Desipientes, fœdifragi, charitatis expertes, implacabiles, immisericordes:*

32 *Qui post Dei iura cognita, (nempe eos qui talia faciunt, dignos esse morte) non solum ea faciunt, sed etiam facientibus patrocinantur.*

Palam enim. Quarta pars cap. Propositionis confirmatio. Quæstio in hac doctrina de iustificatione non est de iustificatione vel Dei illa actione in nobis iustificãdis in genere: sed de modo agendi, quo nimirum nos iustificat Deus, vel est de causa impellente ac mouente Deum ad nostri iustificationem, adeóque procurante ac promerente eam. Est igitur quæstio An Deus iustificet & hominẽ ex fide. Hæc quæstio si fiat propositio, subiectum habet Deum tanquam efficientem causam, prædicatum verò iustificationis & actionis Dei modum, nempe iustificationẽ per fidem, hoc est, Christum fide apprehensum. Probat itaque Paulus iustificationis & actionis Dei modum istum: nempe, Deum per fidem hominem iustificare. Argumentum est à contrario efficiendi & iustificandi modo: nempe modo iustificandi illo qui est per opera. Non iustificat per opera tanquam causam procurantem ac promerentem Dei illam de nobis sentẽtiam. Ergo per fidem. Ratio ista per occupationem affertur: Occupat enim, vt videtur, aduer-

sariorum sententiam de iustificationis modo, & occupãdo eam refellit statim his primis verbis. Nam sensus est, q.d. Nam quod ad opera in quibus aduersarij ponunt iustificationis modum, tantùm abest vt Deus ex operibus iustificet hominem, vt è contra ex operibus eum condemnet. Ratio igitur illa qua modum iustificationis per opera refellit, est à cõtrario operum, effecto, condemnatione. Cuius rursus argumentum inclusum est in verbis impietatis & iniustitiæ, quæ verba non tantùm opera sed operum qualitatẽ malam significant. q.d. Deus condemnat hominem propter opera. Ratio autem est, quia impia sunt & iniusta omnia.

Ex iis quæ diximus apparet præcipuum istius disputationis syllogismum hunc esse, Deus iustificat hominem vel ex operibus vel ex fide, nihil est tertium. Non autem ex operibus: ergo ex fide. Assumptionem probat ex contraria condẽnatione, quam procurant opera, sunt enim hæc contraria, iustificatio & condemnatio. Ex operibus cõdemnantur homines: Ergo ex operibus non iustificantur. Antecedentis ratio est in hac qualitate operum, impietate & iniustitia. Impietatem enim & iniustitiam intelligo impia & iniusta opera. Impia sunt & iniusta omnium hominum opera omnia. Ergo ex operibus condẽnantur homines. Quare, vt de hoc admoneam obiter, de peccato & miseria hominum primum agere incipit, quia hoc est primum fundamentum

tum ſtabiliendæ iuſtitiæ gratuitæ. Adeò enim natura ipſi placemus nobis omnes, vt nunquam cogitemus de gratuita illa iuſtitia, niſi iam primùm poſita nobis fuerit ob oculos iniuſtitia & miſeria noſtra. Nam, quòd ad opera attinet, in quibus homines iuſtitiam collocat, tantùm abeſt vt ex operibus iuſtificetur homo, vt palam ſit ira Dei aduerſus omnia hominum opera, quia impia ſunt & iniuſta omnia.

Porrò quod dicit *palam eſſe iræ Dei*, &c. idem ſenſu eſt cum eo quod loquitur cap. 3. 9. Omnes eſſe ſub peccato, ac proinde obnoxios eſſe iræ Dei, ac damnationi. *Omnem impietatem ac iniuſtitiam* intelligo omne genus impietatis ac iniuſtitiæ. Neque enim duas has voces tam ſubtiliter diſtinguo, vt impietatem ad primam Legis tabulam, iniuſtitiam ad ſecundam referam: verùm pro eodem pono duas iſtas voces: præſertim cùm videam impietatem illam hominũ in detinenda veritatis luce, verbis ſequentibus iniuſtitiam appellari. Cæterùm hæc propoſitio de impiis ac iniuſtis hominum operibus intelligenda eſt de quibuſuis hominibus, vt in ſeſe extra Chriſtum conſiderantur, ſiue Iudæi ſint, ſiue Græci. Neque enim nunc hominem vt Iudæũ, vel Græcum ſpectat, ſed hominem vt hominem conſiderat, hoc eſt, in natura ſua, qualis fuit omnibus ſeculis, & eſt in ſeſe extra Chriſtum. Etſi enim Gentes in ea impietatis ac iniuſtitiæ genera prolapſæ ſint maximè, tamen Iudæi etiam

natura tales fuerunt, sæpéque etiam in ea ipsa degenerauerunt. Vide Tit.3.3. Ephes.2.3. Sed hoc declarabimus posteà manifestius.

Vt qui veritatem. Propositionem illam generalem de qualitate operum, quòd impia sint & iniusta omnia, inductione particularium operũ impiorum ac iniustorum ostendit ad finem capitis. Prima autem inductionis pars est his verbis. Ea autem est, iniustitia quædam in veritatẽ, quæ est prima quasi iniustitiæ species. Veritatẽ hanc versu sequenti vocat γνωστὸν τοῦ θεοῦ, quod cognosci potest de Deo. Est autem veritas ea naturæ diuinæ, potentiæ eius, ac omnino Deitatis ipsius, atque ea quidem ab hominibus cognita. *Detinere veritatem per iniustitiam*, est eam iniustè captiuam quasi detinere, quòd sit dũ agnita ita supprimitur vt, & non colatur verus Deus secundum eam, & contra eam, pro vero Deo colatur Idolum. Ergo in hac iniusta detentione veritatis intellige hæc duo quæ postea distinctè explicantur & exprimuntur. His enim duobus modis detinetur veritas agnita quasi captiua in animo hominis, partim dum non colitur verus Deus secundum eam, partim dum contra eam, eiúsque lucem colitur Idolum. Contrà verò veritas agnita libertati suæ permittitur, partim dũ colitur Deus secundum eam, partim dum non colitur Idolum. Quare prima ista iniustitiæ ac impietatis species pugnat præsertim aduersus primam legem primæ tabulæ, qua vetatur cultus

tus falsorum deorum, iubetur autem cultus solius veri Dei. Cæterum articulus præpositiuus cum participio pro subiunctiuo cum verbo capitur, vt sit τὸν κατέχοντα pro ὃς κατέχουσι, qui detinẽt: hoc autem loquutionis genus rationis reditiuum est, quasi dicat, quia veritatem iniustè detinent. Ratio autem est non patefactæ cælitus iræ, sed impietatis & iniustitiæ, quasi dicat, Quam quidem impietatem & iniustitiã arguunt ex eo primùm quod veritatem iniustè detinent.

Quoniam id quod. Ratio quædam est primæ partis inductionis probans nõ tam factũ ipsum, quàm facti modum. Modus autem facti est in agnitione, ac proinde malitia, quæ includitur necessariò in hoc locutionis genere. Adducta autem est per occupationem: excusare enim factum suum potuerunt ex ignorantia Dei ac veritatis. Non agnouimus veritatem. Ergo non, vt tu dicis, detinuimus eam iniustè. Huic respondet Apostolus, quod de Deo cognosci potest, qui alioqui superat omnem cognitionem, sed tamẽ quod quantumque de eo cognosci potest, id manifestum esse in ipsis, hoc est, eius notitiã eos habere. *Deus enim.* Ratio cur manifestum sit in iis quod de Deo cognosci potest, etiam per occupationẽ. Obiici enim potuit, Ecquis quæso manifestauit iis quod de Deo cognosci potest? Respondet Apostolus, Deum ipsum in iis manifestum illud fecisse, ex obiectis nimirum rebus creatis, vt proximè sequitur. Hoc autem

ex eo cõfirmat, quod Dei inuisibilia, (quæ posteà explicat per partes suas, æternã Dei potẽtiam, & omnino deitatem) iam inde à condito mundo per res creatas intellectu non sensu apprehensa, conspiciuntur ac videntur suo quodam modo. In rebus enim creatis tanquam in speculo maiestas illa Dei elucet.

Ad hoc vt. Ex agnitione veritatis, quam iam probauit, concludit non esse quo se excusent, & quod prætexant facto suo homines, nimirum, iniuriæ factæ veritati. Dirigit enim conclusionem aduersus eos qui veritatis ignorãtiam causati sunt, quorum excusationem occupauit supra vers. 19. Infert autem conclusionem tanquã finem proximi facti, Dei, & cognitionis per creaturam subministratæ, de qua proximè. q.d. Non aliò pertinet hæc manifestatio Dei & cognitio, quàm vt detrahatur hominibus hæc larua ignorantiæ quam prætexunt facto suo, & iniuriæ veritati factæ. Istud autem diligenter attendendum est, in tota hac controuersia, non inficiari homines se omnino nullam veritati iniuriam facere, neque enim id possunt, sed excusare ac eleuare factum suum, negareque non factum ipsum, sed modũ facti, qui includitur hoc loquutionis genere, hoc est, cum agnitione, ac exindè malitia se facere quod faciunt. Controuersia igitur est non tam de facto, quàm de modo facti, nempe, persecutione veritatis cum agnitione ipsius ac veri Dei.

Pro-

Propterea quod. Post cõclusionem repetit rationem à notitia Dei, ac notitia quidem quam interea temporis habuerunt cùm iniurij essent veritati. q.d. Ergo non possunt ignorãtiam prætexere facto suo, & iniuriam illam in veritatem per ignorantiam excusare, cum cognoscentes Deum ac veritatem eius id fecerint. Atque ita relabitur ad peccatũ illud speciale ac primum: in eóque deinde explicando ac exaggerãdo cõmoratur. Explicat autem ipsum ex partibus suis diuersis: primùm non glorificant verum Deum, deinde colũt Idola & falsos Deos. In his enim duobus diximus consistere iniustam illam veritatis detẽtionem. Posterius hoc membrum rursus duos habet gradus: prior est, euanescunt, excæcantur, stulti ac insipientes fiunt: id quod illustratur ex diuersa hominum de se sententia. Modum addit quo euanescunt, &c. nempe *per ratiocinationes suas*, quibus se ipsi excæcãt ac sibi imponunt, progressi nimirum à veris principiis de Deo, quod vnus sit, quod colẽdus sit, ad falsas conclusiones: deficientibus nimirum ipsos naturalibus illis principiis in ipso statim limine. Ex ipsis enim statim quod falsum est assumunt, ex quo rursus falsum concludunt. Itaque prior iste gradus est de interna Idololatria, & idolo in animo fabricato. Posterior gradus est de externa ac conspicua Idololatria, ex vanitate illa, cæcitate, & stultitia cordis, hoc est, interna Idololatria profecta. Idolũ enim primùm con-

cipit cerebrum, deinde parit manus. In versione autē textus id admonemus, nos retinere propriam significationem particulæ ὡς, vt legatur. *Et mutarunt.* Distinctum enim facimus à superiori Idololatriæ gradum, non superiorum verborum causam aliquā, & enumerationem quasi partium dicimus esse hoc loco, non probationē vnius per alterum.

Quamobrem. Hactenus fuit prima pars inductionis, nunc pergit ad alias partes impietatis & iniustitiæ, quas infert tanquam effecta ex prima illa impietatis specie tanquam causa sua. Quamobrem, inquit, id est, propter primam illam impietatem, *Deus tradidit eos*, &c. Quibus verbis habes Deum efficientem, vel potius deficientem causam reliquarum omnium partium: causam verò mouentem Deum, impietatem illam primam. Neque verò hæc vt nuda effecta infert ex prima illa impietate, sed vt pœnas per quas Deus cōpensat primam illam impietatem, ideóque compensationes vocantur posteà vers. 27. Secundam igitur inductionis partem efficiunt concupiscentiæ cordium, quas explicat impuritatis effecto, quam rursus definit quasi mutua inter se & ignominiosa corporum fœdatione.

Vt qui veritatem. Rationem fœdorum affectuum, ac ex iis impuritatis, repetit ex prima illa iniustitiæ specie, nempe, iniusta veritatis detentione, quam hic vocat, eodem sensu, mutationem

tionem veritatis in mendacium; & ex ea rursus externum cultum Idololatricum. *Mendacium* intelligo falsas illas conclusiones, quas ex veritate agnita falso inferunt: atque ita mutāt quodammodo veritatem in mendacium. *Propterea.* Rursus infert secundam partem impietatis & iniustitiæ, fœdos nimirum affectus & impuram libidinem, tanquam præmium & parem compensationem Idololatriæ. *Nam & fœminæ.* Fœdos illos affectus explicat ex factis ipsorum inde manantibus, à quibus abhorret vel ipsa natura. Facta primùm sunt fœminarum, deinde masculorum. *Et compensationem.* Definit quasi hoc masculorum factum in sese mutuò contaminādis, ex iusta ac pari compensatione impietatis in Deum. Admonet enim impuram istam agēdi rationem nihil aliud esse, quàm iustam compensationem Idololatriæ. Hanc vocat erroris nomine, quod sit aberratio à veritate.

Et sicut. Tertia pars impietatis siue iniustitiæ, quam comparatè proponit cum prima illa iniustitię specie, ea re innuens primam illam iniustitiam huius causam esse. Est autem ea omnino *mens reproba*, hoc est, mens *vana*, quam tribuit Gentibus. Ephes. 4. 17. Vana autem mens, vel vanitas mentis, tum est, vt patet ex vers. 18. eiusdem cap. cùm mens siue cogitatio est obtenebrata ac alienata à vita Dei propter ignorantiam, quę est ex obdurationę cordis. Ergo mens vana, est mens obtenebrata ac prorsus expers

vitæ Dei, lucis ac iudicij omnis, ac proinde ἀδόκιμος, reproba, nullo loco habenda, non approbanda, nempe postquam examinata & explorata est eius vanitas. Δοκιμάζειν enim est approbare post examinationem. Hanc mentem sequitur amissio conscientiæ, adeóque omnis stimuli conscientiæ: quod notauit Apostolus ad Ephes. 4. 19. Qui postquam, inquit, dedoluerunt. Excusso iam conscientiæ fræno, laxantur homines ad omne genus peccati perpetrandum: vnde ibidem, Dediderunt se, inquit, ptoteruiæ, ad cœrtatim perpetrandum omnem impuritatem: & hoc ipso loco, vt facerent, ait, quæ minimè conueniebat. Quibus verbis in genere comprehendit vanæ mentis effecta. Sunt autem in genere, omnia ea quæ non sunt facienda.

Oppleti. Explicat per partes generalem effectorum illorum propositionem, partes sunt, iniustitia, scortatio, &c. quorum explicationem locis communibus permittò. *Qui post Dei.* Amplificatio enumeratarum partium ex maioribus, non solum ista faciunt ipsi, sed & facientibus patrocinantur. Vtrunque hoc exaggerat ex notitia iuris Dei, quod definit in parenthesi, nempe, eos qui talia faciunt, dignos esse morte. Ius Dei igitur est, quo iuste compensat facta hominum. Huius iuris diuini notitiam naturalem habent omnes homines. Hactenus itaque inductio facta est partium impietatis & iniu-

iniustitiæ: reliquum fuit vt genus ipsum concluderet, hoc est, omnia hominum facta impia esse & iniusta, sed hanc conclusionem, vt manifestam, reliquit.

ARGVMENTVM.

Demonstratio fuit superiori Capite vniuersalitatis peccati: hoc capite demonstratio est vniuersalitatis dominium peccatium. Est enim axioma, quod omnium hominum facta omnia sint impia & iniusta.

Est autem comprehensum duabus occupationibus, priore quidem generali, ad quoscunque siue Iudæos, siue Gentes pertinente, ad vers. 17. posteriore vero speciali ad Iudæos nominatim spectante, ad finem capitis.

CAPVT SECVNDVM.

1 *QVapropter inexcusabilis es, ô homo, quisquis alios damnas: nam hoc ipso quod damnas alterum, teipsum cõdemnas: eadem enim facis tu qui alios damnas.*

2 *Scimus verò iudicium Dei esse secundum veritatem aduersus eos qui talia agunt.*

3 *Putas autem hoc, ô homo, quis damnas eos qui talia faciunt, & facis ea, fore vt tu effugias iudicium Dei?*

4 *An copiã benignitatis eius & tolerãtiæ ac lenitatis contemnis, ignorans te benignitate Dei ad resipiscentiam deduci?*

5 *Sed pro duritia tua, & corde quod resipiscere nescit, thesaurizas tibi ipsi iram in diem iræ & patefactionis iusti iudicij Dei,*

6 *Qui reddet vnicuique secundum opera ipsius.*

7 *Iis quidem qui perstant, boni operis gloriam & honorem & immortalitatem, id est, iis qui quærũt vitam æternam:*

8 *Iis verò qui sunt contentiosi, & qui veritati quidem non obtemperant, sed obtemperãt iniustitiæ, reddetur excandescentia, & ira.*

9 *Oppressio & angustia aduersus omnem animam hominis perpetratis malum, tum Iudæi imprimis, tum etiam Græci.*

10 *Gloria vero, & honor, & pax cuiuis operanti bonum, tum Iudæo in primis, tum & Græco.*

11 *Non enim est personarum acceptio apud Deum.*

12 *Quicunque enim sine lege peccauerunt, sine lege quoque peribunt: & quicunque in lege peccauerunt, per legem damnabuntur.*

13 (*Non enim qui audiunt legem, iusti sunt apud Deum, sed qui legem præstant, iustificabuntur.*

14 *Nam quum Gentes quæ legem non habent, naturæ quæ legis sunt facunt. isti legem nõ habentes, sibi ipsis sunt lex.*

15 *Vt qui ostendant opus legis scriptum in cordibus suis, vnà testimonium reddente ipsorum conscientia, & cogitationibus sese mutuo accusantibus, aut etiam excusantibus.*)

16 *In die quo iudicabit Dominus de occultis hominum, ex Euangelio meo, per Iesum Christum.*

Quapropter. Inductione iam facta, & omnibus cõclusis sub peccato & iniustitia omnis generis, exurgere potuerunt hypocritæ è numero homi-

hominum quorumcunque, siue Iudæorum, siue Græcorum, qui ita sese excusarent: Nos peccata in aliis dãnamus: Ergo hæc quæ de peccatis dicis nihil ad nos pertinent. Apostolus itaque his occurrens, infert ex inductis iam iniustitiæ speciebus in superiore disputatione, eos etiam inexcusabiles esse qui alios damnant, hoc est, non excusare eos illum prætextum quem afferunt, quòd aliorum censores sint, peccatáque in aliis damnent.

Quisquis alios. Hic est prætextus ille quo hypocritæ sua peccata tegunt, sesèque excusant. *Nam hoc ipso.* Ratio est à pari effecto facti ipsorum, quo nimirum alios damnant: hoc enim ipso quod alios damnant se condemnãt: hoc est, pariter alios damnant, & se condemnant: hoc verbum posterius grauius est. *Eadem enim.* Ostendit eos se pariter condemnare ex paribus ipsorum factis, in hanc formam. Qui eadem faciunt quæ in aliis damnant, hoc ipso quod damnant alios, seipsos condemnant. At eadem facis tu qui alios damnas. Ergo hoc ipso quod alios damnas, teipsum condemnas. Huius syllogismi Assumptio præcedit.

Scimus verò. Propositio, vel potiùs eius ratio quædam à natura diuini iudicij, quod quidem profert comprobatum ac contestatum communi sensu ac conscientia omnium. Dei iudicium secundum veritatem, id est, non verbo tenus, sed reipsa (ita enim certitudinẽ eius significat)

est aduersus eos qui talia agunt, quicunque demùm ij sunt. Ergo qui eadem faciunt ipsi, quæ in aliis damnant, hoc ipso quod damnant alios seipsos condemnant, & accersunt sibi Dei iudicium. quæ est propositio syllogismi. *Putas autem*. Infert his verbis non quidem conclusionẽ proximam, sed primam illam. Ergo inexcusabilis es, siue non effugies iudicium Dei: hæc enim idem sunt. Concludit autem hoc per repetitionem assumptionis eiusdẽ syllogismi. Vehemens porrò interrogatio est, qua occupat stultã eorum cogitationem, vrgétque an ita seriò cogitent, se nimirum effugituros iudicium.

An copiam. Altera occupatio: At hactenus effugimus iudicium: vnde sibi impunitatem in perpetuum pollicentur. Respõdet per interrogationem, illud planè esse cõtemnere benignitatem, tolerantiam & lenitatem Dei mirificam. Nam ex lenitate Dei, quod nimirum nõ statim admoueat manum ad supplicium sumendum, occasionem perseuerandi in peccato arripere, quid aliud est, quàm abuti eius lenitate, eámque contemnere? Pluribus & grauibus verbis vtitur in exprimenda Dei misericordia, eo nimirum fine, vt contemptum tantæ misericordiæ exaggeret. *Ignorans te.* Contemptus lenitatis Dei fundamentum aperit & exprobrat pariter, nempe ignorantiam finis illius quem Deus respicit in differendo supplicio, in qua ignorantia rursus peccãt. *Sed pro duritia.* Concitatus affe-

affectus definit tandem in denunciationem grauissimi iudicij aduersus induratos hypocritas. Iudicium autem denunciatum, est thesaurus quasi iræ Dei, hoc est, cumulata ira, qua tandem compensaturus est tarditatem supplicij. Causam huius tanti iudicij petit ex duritie ipsorum, quam interpretatur, cor quod nescit resipiscere. Iudicio quoque, quò magis persuadeat iis certitudinem eius, suum tempus assignat. *Qui reddet*. Ad amplificandam denunciationem proximam, egreditur in explicationē *diuinæ iustitiæ* siue iusti iudicij Dei. Primum autem ostendit iustum ex pari compensatione operū vniuscuiusque.

Iis quidem. Declaratio propositæ paris compensationis operum vniuscuiusque per distributionem. Sumpta autem est distributio, partim ex iis qui compensantur, partim ex compensatione ipsa. Prima pars distributionis est, Bonis bona reddet, Hanc partem sic lego: Iis quidem qui secundum ipsorum in opere bono perseuerātiam, gloriam, & honorem, & immortalitatem quærunt, vitam æternam reddet. *Iis verò*. Secunda pars distributionis. Malis mala reponet. Nihil facit hic locus pro meritis Papistarum, vel hac de causa, quòd hic loquatur Apostolus de iudicio legali, hoc est, quòd futurum est secundum legem, & fœdus illud operum, præsertim cum sermo sit toto hoc loco de hominibus extra Christum consideratis,

& quærẽtibus Iustificationem ex operibus suis: vt ex occupationibus quæ sunt hoc cap. & sequenti apparet. His igitur proponit formam iudicij legalis: est autem ea, quòd ij qui volunt esse sub lege & operum fœdere secundum meritũ quasi operum iudicabuntur, non tamen eo animo hanc ipsis formam proponit, quòd quenquã eorum putet iustitiam aut vitã ex operibus suis consecuturum, cum nulla planè futura sint opera meritoria cuiusquam hominis: Nam cùm dicit, *Iis qui secundum perseuerãtiam* &c. sensus est, ac si dicat, iis reddet vitam æternam, si qui huiusmodi reperientur: At nulli reperientur tales. Ergo, &c. Euangelici autem iudicij, quod futurum est secundum fœdus gratiæ, non operum, alia quædam futura est forma. Nam etsi illud quoque iudicium futurum est secundum opera, tamen non secũdum ea, vt causas & merita, sed vt totidem testimonia fidei in Christo Iesu, vel Christi fide apprehensi, quæ sola est iustitiæ & vitæ meritoria causa. Hoc autem loco dicitur iudicium futurum secundum opera, vt mihi videtur, alio sensu, non solùm, vt testimonia. Nã iudicium legale non solum fit secundum opera vt testimonia, sed etiam, vt causas rerum ipsarũ quæ adiudicantur siue vitæ, siue mortis. Quod autem alij in proposita hoc loco iudicij forma, *Qui reddet vnicuique, &c.* opera accipiant tanquam effecta fidei & iustificationis per fidem Christi: profecto ea acceptio, etsi alioqui vera

sit

sit (cum nimirum sermo est de iis qui credunt in Christum & sunt sub fœdere gratiæ) tamē ad eam hominum conditionem (nempe qua extra Christum sunt, neque credunt in eum, sub lege autem sunt, & fœdere operum) de qua toto hoc loco mentio fit, accommodari non potest. Cum de hac interpretatione huius sententiæ cogitarem, opportune venit mihi in manus commentarius D. Philippi Melancthonis, qui his verbis demum respondet Papistarum obiectioni, cuius occasionem ex isto loco arripiunt. Meo iudicio, inquit, breuissimè sic posset res expediri, Paulum loqui more legis, vbi iustitiæ tanquam nostris meritis proponitur merces.

Oppressio &. Amplificatio proximæ distributionis, in qua, & exclamatione quadam aliquanto sublimius assurgit, & vtramque partem compensationis vniuersaliter extendit ad quoscunque, siue Iudæos, siue Græcos. *Tum Iudæi*. Declaratio particulæ vniuersalis ex partibus, in quibus tamen enumerandis suus quidam ordo seruatus est. Ad Iudæos enim primùm vtraque pars pertinet, tam ignominia quàm gloria. *Non enim*. Ratio cur sine delectu & exceptione, vtraque pars compensationis pertinebit ad vtrunque populū, à natura Dei iustissima, qui nullius personam excipit. *Quicunque enim*. Dei naturā illam iustissimam ex effectu suo demonstrat, exitio & damnatione, cáque pari quorumcunque peccatorum, siue absque lege, siue cum lege

peccauerint. *Non enim.* Circumscribenda fuit par ista damnatio suo tempore, verùm temporis circumstantiam reiecit in vers. 16. Medio autem loco est occupatio duplex, qua respondet Iudæo primùm: deinde Græco: Iudæo, inquam, præsidenti externo legis ministerio, & auditioni tãquam merito, quo vel solo putabat ex opere operato se iudicio & damnatione liberatum iri: Respondet igitur Apostolus non auditionẽ legis, sed præstationem iustificaturam hominẽ apud Deum, siquidem iustitiam ex lege quærat. Sermo enim est de hominibus extra Christum, quærentibus iustitiam in se, hoc est operum iustitiam.

Nam quum. Altera occupatio qua occurrit gentibus, quæ sese, ex eo quòd nullam legem scriptam haberent, exitio & damnatione liberabant. His igitur respondet, eas legem non habentes, nempe scriptam, sibi ipsis tamen legem esse, hoc est, legem habere intra se & impressam animo. Notitiam illam intelligit, non modò iusti & honesti, sed & Dei ipsius post lapsum hominis reliquam. Arguit autem hanc legem mẽti inscriptam ex factis gentium. quæ natura duce secundum legem etiam scriptam faciunt. Quòd ad verba: particula causalis, ὅς non ad proximum versum referenda est, sed ad duodecimum, eiúsque partem priorem. Sensus enim est, ac si dicat: Nam quod ad Gentes, quas dixi sine lege peccantes, sine lege perituras, nõ est quod præ-

prætendant se non habere legem scriptam. Sunt enim sibiipsis lex &c.

Vt qui ostendant. Sequelam precedentis propositionis ostendit: hoc enim ipso, quod faciunt quæ legis sunt, satis ostendunt se opus legis cordibus inscriptum habere, nempe, illud ipsum opus quod faciunt: quod inscribi cordibus ideò dicitur, quòd eius notitia cordibus sit insculpta. *Vnà testimonium.* Inscriptionem hanc operis legis in cordibus, confirmat rursus ex conscientia ipsorum, quæ contestatur, vt ita dicam, hoc est, vnà testatur cum ipsis, tanquam scientia peculiaris, quam secum ipsi in animis suis habent. Nisi enim Lex inscripta esset cordi, profectò conscientia nunquam vnà testaretur, neque vnquam conscii essemus nobis factorum nostrorum. Conscientia enim factorum nostrorum, siue bonorum, siue malorum, oritur ex generali præceptorũ legis notitia. *Et cogitationibus.* Declaratio contestationis illius conscientię ex eius effectis & motibus. Sũt autem cogitationes inter se vicissim hominem vel excusantes vel accusantes.

In die quo. Hactenus fuit inserta illa occupatio duplex: nunc redit ad illud effectum paris damnationis, quod circumscribit suo tempore, quo demum futurum est, nempe eo die quo iudicabit Dominus de occultis hominum per Iesum Christum. Periphrasis est iudicij vltimi. *Ex Euangelio.* Obsignat illud iudiciũ futurum,

testimonio suo, & Euangelij à se prædicati: quasi dicat, Et ego quidem testor futurum illud iudicium hoc meo Euangelio. Confirmat itaque testimonio Euangelij à se prædicati iudicium illud futurum. Nisi malis obscurè finem innui, cur iudicaturus sit mundum Dominus, nempe, vt impleatur hoc ipsius de futuro iudicio Euangelium, vel vt constet sua veritas Euãgelio suo, sicut alibi passim in Euangelio dicitur, hoc factum est, vt impleatur quod scriptum est. Euangelium vocat prædicationem illam iudicij futuri, non quòd ea sit propriè annunciatio gratiæ, sed quod ei inseruiat, eique necessariò permittenda sit, vt agnoscãt homines miseriam suam, qui est primus ad salutem gradus.

17 *Ecce, tu cognominaris Iudæus, & acquiescis in lege, & gloriaris in Deo.*

18 *Et nosti eius voluntatem, & exploras quæ discrepant, instituus ex lege.*

19 *Confidisque te ducem esse cæcorum, lucem eorum qui sunt in tenebris,*

20 *Eruditorem insipientium, magistrum infantium, quòd habeas informationem cognitionis ac veritatis in lege.*

21 *Qui igitur doces alium, teipsum non doces? qui prædicas non furandum, furaris?*

22 *Qui dicis non mœchandum, mœcharis? qui abominaris Idola, sacrilegium admittis?*

23 *Qui de Lege gloriaris, per Legis transgressionem Deum dedecoras?*

24 *Nam*

24 *Nam Dei nomen propter vos blasphematur inter Gentes, sicut scriptum est.*

25 *Nam Circumcisio quidem prodest, si Legem seruaris: quod si trãsgressor Legis, circumcisio tua facta est præputium.*

26 *Itaque si præputium iura Legis seruauerit, nonne præputium illius pro circũcisione reputabitur?*

27 *Et quod est ex natura præputium, si legem seruet, damnabit te qui per literam & circumcisionem transgressor es legis?*

28 *Non enim qui est in propatulo Iudæus, Iudæus est: nec ea quæ est in propatulo Circũcisio, id est in carne, Circumcisio est.*

29 *Sed qui in occulto Iudæus est, & circũcisio cordis, id est in spiritu, non litera: cuius Iudæi laus non est ex hominibus, sed ex Deo.*

Ecce tu. Hactenus fuit prima occupatio generalis pertinens ad hypocritas quoscunque siue ex Iudæis, siue ex Gentibus. His enim detraxit illam laruam sanctimoniæ, & excusationem abstulit. Sequitur nunc secunda occupatio specialis ad Iudæos propriè spectans. Occupat igitur ea externa quibus Iudæi tanquam meritis præfidebant, quibúsque freti se eximebant reliquorum peccatorum & damnatorum numero, ad vers. 20. Ea autem primùm illis ironicos permittit, deinde per correctionem eis ipsis eos spoliat. Sunt autem quæ permittit, 1. cognomen Iudæi. 2. fiducia in lege. 3. gloriatio in Deo. 4. notitia voluntatis Dei ex lege accepta. 5. Iudi-

cium boni ac mali & rerum discrepantium ac controuersarum beneficio eiusdem legis. Nam τὰ διαφέροντα hic pro rebus discrepantibus & controuersis accipit. 6. fiducia quam habēt scientiæ, quòd idonei sint ad alios docendos. Hæc primùm proposita est allegoricè, deinde exposita propriis verbis. *Quod habeas.* Causam fiduciæ tantæ assignat, notitiam illam & informationis, & veritatis, quam habent ex lege, de qua versu 18.

Qui igitur. Hactenus occupata sunt ea in quibus gloriati sunt Iudæi, & ironicôs permissa: nunc vicissim per correctionem illa nihil iis prodesse affirmat, & probat hoc syllogismo. Argumentum est à legis, in qua gloriati sunt, trāsgressiond. Si transgressor legis fueris, circumcisio tua nihil prodest, vel facta est præputium. Atqui transgressor legis es. Ergo circumcisio tua facta est præputium, hoc est, non plus valet quàm præputium. Assumptio præcedit, quæ primùm proponitur in priore parte versu 21. deinde explicatur per partes trāsgressionis, partim posteriore parte versus 21. partim versu 22. Tertiò repetitur & quasi concluditur vers. 23. Circumcisionis nomen cōcludit quasi suo ambitu ea omnia de quibus gloriati sunt: Circumcisio enim totius legalis cultus quasi basis fuerat. Gal. 5. 2. 3.

Qui de lege. Assumptio repetita & concluſa, verùm cum exaggeratione quadam transgressio-

sionis ab effecto suo, Dei ignominia, qua nimirum cum sua transgressione affecerunt. Effectū hoc trāsgressionis declarat, ex eo quod propter eos & transgressionem eorum, Dei nomen quod ipsi profitebantur blasphemetur inter gentes, hoc est, male audiat inter gentes. Declarationem hanc denique confirmat testimonio Ezechiel. 36. 20.

Nam circumcisio. Propositio syllogismi sequitur, tractata pari consequutione contrarij ex contrario. Propositio igitur est, Si transgressor legis fueris, circumcisio tua facta est præputium. Verùm non simpliciter & absolutè propositum est hoc, sed per comparationem pariū, vt esset illustrius, quasi dicat: Quemadmodum si legem seruaueris circumcisio tua prodest, atque id quidem tibi largior (est enim hic permissionis quædam species:) ita si transgressor legis fueris, pari ratione circumcisio tua facta est præputium, id est, non magis prodest tibi, quam si præputium esset.

Itaque si. Ex propositione præcedenti consectarium quoddam vi parium infert: Si enim per transgressionem legis mutatur circumcisio in præputium, profectò per legis obseruationē mutabitur præputium in circumcisionem, & pro circumcisione reputabitur: Pari enim ratione contrarium ex cōtrario sequitur. Videtur hoc consectarium obiter subiectum in gratiam gentium, quibus tantopere Iudæi præputium

exprobrabant. *Et quod est.* Amplificatio consectarij proximi à maiori, quasi dicat, non solum pro Circumcisione reputabitur, verumetiam te damnabit, qui cum externa tua circumcisione legem transgrederis.

Non enim. Nunc fundamentum substernit, tam propositionis, quàm cõsectarij eius, ex definitionibus veri Iudæi & veræ circumcisionis. Primùm quid non sit Iudæus, item quid non sit Circumcisio ostendit hoc versu: deinde, quid sit Iudæus, quid Circumcisio definit versu sequẽti, quasi dicat, Nam Iudæum & circumcisionem definimus, non ex rebus externis, sed ex interna cordis obedientia: Ergo Iudæus ac circumcisus, qui non obedit Deo, sed transgreditur voluntatem eius, nõ est propriè ac vere Iudæus & circumcisus. Contra præputiatus qui obedit (si fingas perfectam obedientiam posse legi exhiberi, nam totum hoc ex suppositione dicitur) qui obedit, inquam, est vere circumcisus.

In spiritu. Literam intelligo externos characteres præsertim Legis olim inscriptæ tabulis lapideis 2. Cor. 3. 7. Synecdochicè autem traducta est vox ad significanda quæuis externa, vt Circumcisionem & abscissionem pelliculæ externæ, vt hoc loco. *Cuius.* Commendatio quædam breuis Iudæi ita à se descripti ex laude & approbatione Dei ipsius qui videt ea quę in occulto sunt, éstque κατεπαινος.

AR-

ARGVMENTVM.

Hactenus demonstratum est axioma de peccatis cuiuscunque generis, quorumcunque hominū. Ostenta est vniuersalitas peccati primo cap. Vniuersalitas vero hominum peccantium secundo cap. idque per occupationes, vt diximus: Reliquum nunc fuit vt referret conclusum axioma. Ergo omnes homines sine exceptione sunt obnoxij peccato cuiuscunque generis. Sed hæc conclusio expressa nō est propter importunitatem Iudæi arripientis ex verbis Apostoli vltimis, vt videbimus, occasionem nouam calumniandi.

Huius itaque capitis partes sunt quatuor. In prima parte persistit in occupationibus, respondetque rursus ad id quod à Iudæo obiici potuit, ad alteram vsque partem versus 9.

Quo loco redit ad illud theorema & conclusionem partim primo capite, partim secundo demonstratam, nempe, quod omnes homines sint sub peccato omnis generis: eámque conclusionem iam demonstratam præsertim vniuersalitatem hominum peccantium rursus confirmat allatis testimoniis scripturæ: & illustratam deinde concludit: ex ea denique concluſa rursus omnium cōdemnationem infert, ad vers. 20.

Tertio, absoluto illo prosyllogismo, accedit ad syllogismum disputationis principalem, infertque ex condemnatione omnium hominum proxime cōclusa principalis syllogismi assumptionem, nempe, ex operibus neminem iustificari. Tum de iustitia Dei incipit cōcionari. Postremo, colligit in vnū partes principalis syllogismi, repetita assumptione, & ex ea illata conclusione, quæ eadem est principalis propositio præsentis disputationis: Est autem ea, quod Deus per fidem iustificet hominem. Atque hæc omnia habemus, ad vers. 31.

Quarta & vltima cap. parte incipit concluſa iam principali propositione, suo more occupare quæ a Iudæo obiici potuerunt aduersus principalem conclusionem de iustitia fidei eáque refutat. Estque prima occupatio vltimo capitis

huius versu, quem ego magis coniungendũ cẽsuerim cum cap. sequenti, in quo pergit Apost. in occupationibus.

CAPVT TERTIVM.

1 *QVæ est igitur præstantia Iudæi? aut quæ est vtilitas Circumcisionis?*

2 *Multa per omnem modum. Primarium enim illud est, quòd eis credita sunt eloquia Dei.*

3 *Quid tum enim si quidem fuerunt incredduli? Num incredulitas eorum, fidem Dei inanem reddet?*

4 *Absit: imò esto Deus verax, omnis autem homo mẽdax: sicut scriptum est, vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas quando tu iudicas.*

5 *Quod si iniustitia nostra Dei iustitiam commendat, quid dicemus? num iniustus Deus, qui inferat pœnam? (humano more loquor.)*

6 *Absit: alioquin quomodo Iudex erit Deus mũdi?*

7 *Etenim si veritas Dei per meum mendacium redũdauit in gloriam ipsius, cur amplius ego vt peccator condemnor?*

8 *Ac nõ potius dicitur (sicut de nobis malè loquũtur, & sicut quidã aiũt nos dicere) faciamus mala vt veniant bona? quorum damnatio iusta est.*

9 *Quid igitur? præcellimus? Nullo modo.*

Quæ est igitur.) Prima pars capitis in qua rursus occupat quod à Iudæo obiici poterat, arrepta ex proximo fundamento ac definitione Iudæi & circumcisionis, occasione. Quorsum igitur ista externa, vt cognomen Iudæi, vt circumcisio? Quam præstantiam tribuit nomen Iudæi,

aut

aut quam vtilitatem affert sacramẽtum circumcisionis? quasi dicat aliquis. Ex definitionibus illis à te assignatis sequetur nullum esse istarum rerum externarum vsum.

Multa per. Dupliciter respondet huic quæstioni, ac primùm affirmatiuè: multã præstantiã esse Iudæi, multam vtilitatem circumcisionis. *Primarium.* Ratio affirmatæ huius responsionis ab eloquiis illis, hoc est, responsis, oraculis, imprimis verò promissionibus nomini Iudaico creditis, id quod dicit esse primariũ quiddã, & rem in primis magni momenti. *Quid tum.* Ratio est quædã excellentiæ ac dignitatis prædicti beneficij quòd Iudæo credita sint eloquia Dei. Neq; enim, inquit, illud quicquã minuit de dignitate beneficij, aut eloquia illa Dei inania reddit, quòd quidam Iudæorũ increduli fuerũt. Tractatur autem ratio per occupationem & cõmunicationem. Annon, dicat Iudæus aliquis, si quidã Iudæorum non crediderunt eloquiis Dei, annon incredulitas eorũ inanem reddet fidem Dei? Inanem reddere fidem à Deo datam, & inania ac inefficacia reddere eius eloquia, idem sunt. Nã fides Dei hoc loco, est fides data inter promittendum, hoc est, veritas Dei, vt ita dicã, fidelitas: opponitur perfidiæ hominum, qui non stant conditionibus & pactis suis. Respondet Apostolus primum per auersationem tam impiæ sententiæ. *Imo esto.* Respondet deinde per correctionem illius sententiæ,

& lata quasi lege pronũciat Deum verum ac fidelem in promissionibus suis, omnem vero hominem mendacem esse & pertidum. Exaltando Deum deprimit hominem, quo magis glorificetur Deus. Nam dum euanescit quasi creatura & dispareat, magis apparet creatoris gloria: eoque fit vt cum Deum glorificamus, simul etiam creaturam despiciamus. Pronunciat itaque Deũ veracem ac fidelem in promissis. Quomodo autem verus sit non hic explicat, vtrum quòd fides data à Deo seruetur iis ex Iudæis, qui fideles sunt, in quibus efficacia sunt eloquia Dei: an quod maneat etiam fidelis respectu infidelium: non enim per eum stat quòd promissiones eius in iis non sint efficaces, sed illi ipsi in causa sunt, qui perfidia sua priuant se illa efficacia. Sed de his nihil hoc loco. Nudè tantum pronunciat veracem Deum, illúdque principium omnibus tenendum vult, etsi ratio illa qua vera sit non statim conspiciatur.

Sicut scriptum. Legem quasi superiorem à se latam & promulgatam confirmat testimonio scripturæ. Dauid enim Psal. 51. dicit confiteri se peccata sua vt veritas Dei in iusta illa reprehẽsione per Nathanem Prophetam eluceſcat. Dauid loquitur de veritate Dei in illa causa sua, hoc est, de veritate reprehensionis illius in specie: Paulus accommodat locum ad veritatem Dei in genere, veritatem etiam in promissionibus. *Quod si.* In superiori illa lege de veritate Dei,

Dei, & hominum mendacio, non simpliciter innuere voluit hominem mendacem, sed Dei veritatem illustriorem fieri per eius mendaciũ, tantum abest ab eo, vt perfidia hominum detrahatur aliquid fidei ac veritati Dei vt obiectum est.

Ex hoc itaque sensu legis Paulinæ orta est hæc occupatio, in hoc capite iam tertia numero. Si, inquit Iudæus, comperitur verax Deus in promissione sua, adeoque commẽdatur, magisque arguitur eius fides & constãtia per nostram perfidiam, annon iniquus est, qui inferat pœnã perfidiæ nostræ? quasi dicat, cum nostra iniustitia & perfidia faciat pro Dei gloria amplificanda, sequitur eum iniquum in eã puniẽda. In interrogatione hoc notandum, interrogantem, quicunque demùm ille sit, non audere statim inferre Deum iniustum, sed consequutionem eã noua interrogatione suspẽdere: Annon, inquit, iniustus est Deus, &c. Conscientia enim iustitiæ diuinæ, ac reuerentia Dei etiam homini innata, properantem & mentem & linguam ad blasphemiam aliquam, retrahit, ac suspendit.

Humano more. Obiter significat se non loqui ista, quod ita sentiat, aut quod ita cogitet ipse de Deo, sed occurrere se duntaxat impuris hominum cogitationibus. *Absit.* Respõdet interrogationi per negationem, simul & detestationem tam impuræ & blasphemæ cogitationis. *Alioquin.* Ratio negationis ab absurdo,

quasi dicat, Nam si iniustè inferat pœnam, non potest esse iudex mundi: nisi enim iustus sit in pœnis & præmiis distribuendis, iudex mundi esse non potest. Non dignatur eos ratione alia, quàm quæ est ab incommodo (quam tamē nos vulgò dicimus non soluere argumentum) quia nimirum cum curiosis & respõsatoribus ipsi res est, qui magis ducendi sunt ad incommodum aliquod, quod sequitur ex ipsorum sententia, quā rationibus reformādi, quæ est obstinatio & audacia eorum hominum.

Etenim si. Repetitur obiectio superior corruptæ ac pertinacis rationis humanæ, vt cui priori respõso non sit satisfactum: verùm magis explicata & amplificata est nunc, quàm prius. *At non potius.* Hæc est illa, quam dixi, amplificatio à contrario tanquam maiore, magisque faciendo, quasi dicat, Cur ego condemnor ampliùs vt peccator, & cur nõ dicitur potiùs faciamus mala vt bona eueniant, hoc est, cur non potiùs incitamur ad mala perpetranda, vt Deus glorificetur illis malis. Cæterùm hic supplendum videtur verbum (dicitur) ex sequenti parenthesi.

Sicut de. Querela est obiter inserta. Queritur autem iniustè & per calũniam sibi adscribi huiusmodi voces, quibus hortetur ad mala facienda. *Faciamus.* In Græco est, *Quod faciamus.* vbi ὅτι vacat, quia verba aliena introducuntur. Nam cùm per Prosopopœiam & Mimesin verba alicuius

cuius citantur, tum vsus est huius particulæ, sed quæ redundat. Cæterùm hæc verba coniungẽda sunt non cum proximis, sed cum primis, hoc modo (ac non potiùs dicitur, faciamus mala.) Videtur autem huius calumniæ arrepta occasio ex eo quòd Paulus illud frequenter in ore habuit: Vbi peccatum abundauit, superabundauit gratia. *Quorum damnatio.* Rursus respondet repetitæ blasphemiæ atque hoc tantùm respõdet, Responsatorum istorum, qui queruntur de pœna, damnationem & pœnam iustam esse: neque enim dignatur tam impiam blasphemiam alia responsione.

Quid igitur. Hactenus quasi digressus est à prima illa occupatione, descenditque in disputationem cum pertinaci Iudæo, occupans ac refellens impias eius cogitationes quascunque aduersus Deum, nunc autem ad primam illam occupationem & præcipuam reuertitur, rursúsque Iudæum introducit quærentem de excellentia sua: An nimirum excellat alios. *Nullo modo.* Responsio contraria superiori, & negata. Videtur ad hanc adductus importunis Iudæorum interpellationibus & responsationibus: Et verum quidem est vtrumque, & excellere Iudæum, & non excellere alios: excellit quidem respectu beneficij diuini & simpliciter, nõ excellit respectu ingratitudinis ipsius, qua tantum beneficium compensat, quod verba sequentia indicant, quibus à peccato omnium

pariter hominum iam priùs demonstrato hanc responsionem ostendit.

---*Nam antè criminati sumus Iudæos & Græcos omnes esse sub peccato.*

10 *Sicut scriptum est, nō est iustus, ne vnus quidem.*

11 *Non est qui intelligat, non est qui exquirat Deum.*

12 *Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt: non est qui faciat quod bonum est, non est vsque ad vnum.*

13 *Sepulchrum apertum, guttur eorum, linguis suis ad dolum vsi sunt: venenum aspidum sub labiis eorum,*

14 *Quorum os diris & amarulentia plenum est:*

15 *Veloces pedes eorum ad effundēdum sanguinem.*

16 *Contritio & calamitas in viis eorum.*

17 *Et viam pacis non cognouerunt.*

18 *Non est timor Dei coram oculis eorum.*

19 *Scimus autem, quæcunque lex dicit, his qui in lege sunt dicere: vt omne os obturetur, & obnoxius fiat totus mundus condemnationi Dei.*

Nam ante. Ratio negatæ responsionis à theoremate iam demonstrato, partim primo cap. partim secundo, de peccatis omnis generis omnium hominum. Argumentum potest esse in hāc formam. Omnes sunt sub peccato, sicut antea criminati sumus. Ergo nulla est præ aliis excellentia Iudæi. Hoc autem loco absolutis iam occupationibus, quæ à principio huius capitis fuerunt adhunc vsque locum, redit ad theorema

illud

illud de communi omnũ hominum peccato ac iniuſtitia, ipſumque teſtimoniis ſcripturæ allatis illuſtrius reddit, magi que explicatũ. rurſúſque demõſtrat vniuerſalitatem hominum peccantium. Quod vt melius intelligamus, videndum nobis eſt axioma, quod ſuſcipit Apoſtolus demonſtrandum toto hoc loco. Eſt autem hoc: Omnes homines ſunt ſub peccato omnis generis, vel coinquinati ſunt omni genere impietatis & iniuſtitiæ.

In hoc axiomate duplex eſt vniuerſalitas, eſt vniuerſalitas ſubiecti, nempe, hominis: eſt vniuerſalitas peccati, quod homini attribuitur. Primo capite demonſtrata eſt vniuerſalitas peccati & iniuſtitiæ facta inductione particularium peccatorum: Vniuerſalitatem autẽ ſubiecti interea tanquam hypotheſin accepit. Ad eam autem oſtendẽdam inductus eſt obiectionibus hominum, partim Iudæorum & Græcorum communiter, partim Iudæorum ſpecialiter cap. 2. Reliquum fuit vt axioma, ciúſque vtranque vniuerſalitatem concluderet, ſed interpellatus eſt obiectionibus Iudæorum à principio cap. 3. ad hũc vſque locum: Hoc itaque loco incidit in illam concluſionem, eáque pro principio vtitur. Verùm ne cui Iudæo præſertim videtur iam anteà non ſatis demonſtrata, rurſus vniuerſalitatem nominatim ſubiecti confirmat, hoc eſt, hominum peccantium.

Sicut ſcriptum. Hæc ſunt teſtimonia illa, quæ

partim ex Psalmis Dauidis, partim ex Esaia Prophetа, sed pleraque ex Psalmis desumpta sunt, Vbi notandum Apostolum ea quæ à Prophetis sunt dicta in hypothesi, hoc est, de certo quodã populo, qui fuit in certo tempore, ad thesin transferre, non modò ad vniuersam Iudæorum gentem, sed ad vniuersum genus humanum in se extra Christum consideratum. Nam omnes homines natura sua tales sunt, quales describũtur isti de quibus loquuti sunt Prophetæ. Agit autem Apostolus, dum concludit omnes homines sub peccato esse, de hominibus, vt sunt natura sua destituti benignitate Dei. Et theorema illud de impietate & iniustitia omnis generis hominum omnium, quod tractatum est primo cap. intelligendum est de impietate & iniustitia quoruncumque hominum, siue Iudæorum, siue Græcorum: Item partes inductiones intelligendæ sunt de quibuscunque hominibus. Natura enim omnes, siue Iudæi, siue Græci, tales sunt, & tales etiam se factis ostenderunt omnibus seculis. Ergo Iudæos in illa disputatione cõsiderat in natura sua, quemadmodũ ad Ephes. cap 2.3. Eramus natura filij iræ, vt etiam reliqui: & Tit.3.3. Quod ad specialem illam vocationem Iudæorũ & separationem à reliqua hominum multitudine, & prærogatiuas omnes, ad hæc cæpit respondere cap. 2. vbi Iudæum vt Iudæum considerauit, cùm eum priùs vt hominẽ considerauerit.

Scimus

Scimus autem. Testimonia superiùs adducta, per occupationem quandam ad Iudæos nominatim applicat hoc syllogismo. Quæ lex dicit, iis qui in lege sunt dicit, hoc est, Iudæis. Atqui hæc sunt legis verba, quæ à me citata sunt: Ergo illa dicta sunt iis qui in lege sunt. Propositio expressa est, quam ponit tanquam sua natura ac communi sensu notam: Ideò ait. *Scimus autem.* Assumptio subticetur. *Vt omne os.* Omissa particulari conclusione, quæ ad Iudæos peculiariter pertinere debebat, generalem conclusionem de peccato omnium hominum infert, quasi dicat, Ergo omnes homines sine exceptione peccatores sunt: nam eiusdem sensus est hoc quod dicit, omne os obturari. Nam os hominis obturari dicitur, cum nullam excusationem aut prætextum afferre potest quo se defendat, cum accusatur peccati. Quare idem est hoc cum eo, quod suprà dictum est vers. 9. Vt omnes sint sub peccato.

Ergo hoc demùm loco manifestò cõclusa est generalis illa propositio, quæ tractata est primo & secũdo cap. Omnia hominum omnium opera impia sunt & iniusta: Vel, quod idem est, Omnes homines sunt omni genere peccatorum coinquinati. In conclusione autem magis respexit vniuersalitatem hominum peccantium, quàm peccatorũ, quia testimonia proximè adducta vniuersalitatem hominum confirmabãt. *Et obnoxius.* Simul infert condemnationem o-

mnium, quæ ex peccato omnium sequitur. Atque hæc est prosyllogismi conclusio. Hactenus igitur fuit prosyllogismus præcedens iustum illum ac principalem syllogismum, ad eúmque viam quasi sternēs, à vers. 18. primi cap. ad vers. 20. cap. 3. Prosyllogismo igitur isto cōclusi sunt omnes homines sub peccato, cóque omnis generis, deinde sub damnatione & ira.

20 *Propterea ex operibus Legis nulla caro iustificabitur in conspectu eius: per legem enim agnitio peccati.*

21 *Nūc vero absque lege iustitia Dei patefacta est, comprobata testimonio Legis ac Prophetarum:*

22 *Iustitia, inquam, Dei per fidem Iesu Christi in omnes, & super omnes qui credunt: non enim est distinctio.*

23 *Omnes enim peccauerunt, ac deficiuntur gloria Dei.*

24 *Iustificantur autem gratis, id est, eius gratia, per redemptionem factam in Iesu Christo.*

25 *Quem proposuit Deus, vt esset placamentum per fidem, in sanguine ipsius, ad declarandam iustitiam suam, per remissionem præcedentium peccatorum.*

26 *Ex Dei tolerantia, ad declarandam iustitiam suam præsenti tempore: vt sit ipse iustus, & iustificans eum qui est ex fide Iesu.*

27 *Vbi igitur gloriatio? excluſa est. Per quam Legem? operum? non: imò per legem fidei.*

28 *Colligimus igitur, fide iustificari hominem absque operibus*

operibus Legis.

29 *An Iudæorum Deus solum? annon & Gētium? certe & Gentium.*

30 *Siquidem vnus Deus est qui iustificabit Circumcisionem ex fide, & præputium per fidem.*

Propterea ex. Sequitur nunc ad vltimum versum cap. huius, principalis syllogismus huius disputationis. Est autem is: Homo iustificatur vel operibus vel fide. At non iustificatur operibus vlla caro. Ergo fide. Estque hæc propositio principalis huius loci. Huius itaque syllogismi assumptionem (nam de propositione nihil, quia manifesta est ex sese) infert ex damnatione illa omnium hominum proxime conclusa. Conclusio enim hoc, quod omnes homines cōdemnentur propter opera, necesse negetur condemnationis contrarium de iis: vbi enim condemnatio, ibi non consistit vnà iustificatio. Concludit igitur hoc versu, ex operibus legis nullam carnem iustificari in conspectu Dei.

Hoc postremum addidit, quia in conspectu hominum potest fieri vt iustificetur homo. at non in conspectu Dei: quia homines æstimant opera ex externa quadam specie, at Deus ex interna cordis sinceritate, vnde profecta sunt, æstimat & commendat opera, vt & ipsum hominem, cap. 2. 29. quæ cùm non sit omnibus suis numeris absoluta, profectò ex operibus neminē iustificat. Quare de Abrahamo dicitur, cap. sequenti vers. 2. Si Abraham ex operibus iustifi-

catus est, habet quod glorietur, at nō apud Deū: quasi dicat, Iustificatio illa est coram hominibus, & non coram Deo. Porrò nota in hac conclusione vniuersalitatem subiecti, vt in superioribus. Vt enim conclusum est omnem hominē esse sub peccato, item omnem hominē esse sub damnatione, ita hic concluditur, nullum hominem iustificari operibus. Neque enim in eo tātùm laborat Apostolus, vt probet peccatum hominum, idque omnis generis: vt probet damnationem: vt probet iustificationem: sed in id incumbit etiam vt probet vniuersalitatem hominum de quibus hæc dicuntur.

Per legem. Conclusio amplificatur ex proprio legis effecto, peccati agnitione, superiori iustificationi quodammodò contraria: quasi dicat, Tantùm abest Lex ab eo vt iustificet, vt contrà iniustitiam & peccatū ob oculos nobis ponat. De hoc effecto & vsu legis, vide Rom. 7.7. Ex hoc argumento conclusionis satis apparet eum loqui de operibus legis præsertim moralis: per legem enim moralem est agnitio peccati: idcóque loco illo cap. 7. sup. citato, adducto in medium mandato quodam legis moralis, ostendit non esse cognitionem peccati nisi per legem.

Nunc verò. Refutata iustitia legis, reliquum fuit vt concluderet iustitiam fidei, & omnem hominem fide iustificari: verùm non contentus iciuna conclusione, quia dignitas rei grande aliquid postulat, incipit de hac iustitia magnificè con-

concionari: ac primum est illius iustitiæ propositio quædam. *Nunc.* nempe postquam venit plenum illud tempus, vt loquitur Gal. 4. 4. absque lege & legis operibus iustitia Dei patefacta est. Iustitiam Dei vocat eam quam Deus per fidem nobis imputat. Hanc proculdubiò opponit iustitiæ ex operibus legis, quæ non tam Dei esse dicitur (etsi illud verum sit, Quid habes quod non accepisti) tamen non tam Dei esse dicitur, quàm ipsius hominis operantis. *Comprobata.* Commendatio huius iustitiæ Dei ex testimonio legis & Prophetarum. q. d. Etsi hęc iustitia sit longè alia à iustitia legis, tamen comprobata est testimonio ipsius legis & Prophetarum.

Iustitia inquam. Iustitiam illam Dei quam proximè proposuit, nunc describit, primùm ex causa mouente vel impellente Deum ad eam imputandam, nempe fide Iesu Christi: vel, quod idem est, Iesu Christo fide apprehensio. Nã hoc ordine procedit Deus in nobis iustificandis: primùm ipse vocat nos per Euangelium, & in eo promissiones in Christo factas, deinde nos, sed ipsius gratia, respondemus vocanti, hoc est, credimus in Christum: postremò credentes nos iustificat, id est, pronunciat iustos è tribunali suo per fidem illam in Christum, vel propter Christum fide apprehensum. Vides igitur fidem Christi, vel Christum fide apprehẽsum, causam esse impellentem Deum ad nos iustificandos.

Nos vulgò appellamus causam meritoriam, non quòd fides vel apprehensio nostra sit nobis meritoria, sed quod Christi sanguis fide apprehensus mereatur sententiam istam absolutoriam. Fidem quidem per se dicimus causam instrumentalem, qua nimirum apprehenditur Christus ad iustitiam. At hic non fidem solam accipimus, sed fidem cum suo obiecto, fidē in Christum, qui est Christus ipse fide apprehensus. *In omnes.* Deinde describitur iustitia Dei ex subiecto suo, eóque vniuersali, omnes qui credunt. *Non enim.*

Argumētum vniuersalitatis subiecti, per occupationem: Iudæi enim non libenter admiserunt ad suam societatem exteras Gentes. Ratio itaque est à pari conditione omnium. *Omnes enim.* Ratio eiusdē sortis ac conditionis vtriusque populi negotio iustificationis à communi ac pari omnium cōditione in peccato primùm, deinde in condemnatione. Hæc autem sunt illa theoremata iam prius demonstrata de communi omnium hominum peccato & miseria, quibus nunc vtitur pro principiis. *Gloria Dei.* Eam vocat gloriam nostram. 1. Cor. 2. 7. quia nimirū nos gloriæ illius diuinæ participes sumus.

Iustificantur. Demonstrata obiter vniuersalitate subiecti iustitiæ Dei, redit ad descriptionē iustitiæ, in eáque pergit, ac eam iam tertio loco describit ex modo efficientiæ Dei interea dum nos iustificat: est autem is, quod Deus ex mera

sua

sua gratia iustificet nos. *Eius gratia.* Declaratio & definitio quædam vocis præcedentis. *Per redemptionem.* Rursus eam definit ex causa meritoria, Redemptione facta in Christo, quæ est causa extra nos, ex Dei ipsius gratificatione, ideò quæ optimè ei conuenit cum gratia. Redemptionem intelligo opus illud quod Christus peregit in nobis redimendis. Hic intelligenda est fides applicans nobis hanc redemptionem, ad hoc vt sit nobis meritoria. Eodem sensu fidem Iesu Christi dixit suprà vers. 22.

Nota igitur: Cum iustificatione per fidem in Christum coniungitur gratia, hinc gratuita iustificatio. Nam & Christus cum sua iustitia gratis nobis datus est à patre. Rursusque (nam hoc quoque arguit gratuitam iustificationem) ex gratia est quòd nobis etiam credentibus in alium, nempe Christum, imputet iustitiam alienam, atque eam censeat tanquam nostram. Quare Rom. 4. 16. coniungit fidem & gratiam. Propterea ex fide est hæreditas vt sit per gratiam. Ergo satisfactio Christi nihil minuit de gratia Dei, neque ideo non iustificat nos gratis, quia propter satisfactionem Christi fide apprehensam nos iustificat: sed contrà sequitur, quia propter satisfactionem Christi, hoc est, alienam iustitiam nos pronunciat iustos, ideo gratis id facit, hoc est, ex mera ipsius gratia & liberalitate. Nam si, vt taceam nobis datā à Deo illam ipsam Christi iustitiam, si tamen egisset Deus nobiscū

secũdum illud fœdus primum & legale, hoc est, iure summo, profecto non iustificaret nos vnquam nisi ex nostris ipsorũ operibus, quæ nulla sunt, ac proinde nulla vnquam fuisset nostri iustificatio.

Quem proposuit. Redemptionem in Christo declarat ex facto Patris in Filio suo. Est autem hoc, quòd proposuit eum *in placamentum*, hoc est, palam posuit eum ac statuit in sacrificium propitiatorium, ad placandam nimirum iram Dei in nos. Atque hoc facto Dei patris euasit Redemptor noster: vel, quod idem est, redemptio facta est per eum. Commendat autem hoc factum Dei gratiam ipsius in opere redemptionis nostræ per Christum. Nam ipse Deus Pater est, qui dedit filium pro nobis. *Per fidem.* Conditione quadam circumscribit Dei factum: cõditio est fidei in sanguine illius sacrificij, à Deo propositi. Non enim aliis proposuit eum Deus placamentum quàm credentibus.

Ad declarandam. Factum Dei explicat suo fine: est autem, vt manifestaret iustitiam suam, nempe qua ipse ex gratia iustificat credentes. *Per remissionem.* Definitione quadã explicat illã Dei iustitiam. Est autem posita in remissione peccatorum eorum quæ antecesserunt, nempe reuelationem iustitiæ huius adeque ex Dei tolerantia, id est, Deo ea tolerante, &, vt loquitur, Act. 17. 30. dissimulante tempora illa ignorantiæ. *Ad declarandum.* Post definitionem illam iusti-

iustitiæ Dei repetit finem facti Dei in Christo, nempe declarationem iustitiæ suæ. Hanc declarationem circumscribit suo tẽpore, nẽpe præsenti: Plenum illud tempus intelligit de quo Gal. 4.4. & Ephe. 1.10. de quo etiã suprà ver. 21.

Vt sit ipse. Commendatur iustitia Dei patefacta præsenti tempore duplici suo fine: prior est, vt ipse Deus iustus appareat in vindicandis peccatis, qui ne filio quidem proprio, qui pro nobis peccatum factus est, pepercit, vt Paulus alibi loquitur. Posterior est vt iustificet eum qui est ex fide Christi, hoc est, vt imputet ei qui credit in Christum, etiam in se impio & iniusto, fidem suam pro iustitia. Nota igitur iustitia hac imputata declarari summam illam Dei & iustitiam & misericordiam: iustitiam quidem erga Christum, misericordiam verò erga nos.

Vbi igitur. Postquam sic concionatus est de iustitia illa Dei, cum exclamatione quadam cõuertit se ad eos qui gloriantur in operibus, & per communicationem, cum iis, vicissim quasi gloriatur aduersus ipsos. Sensus est. q. d. Non est igitur quod glorieris de operibus, quasi vero iustificatio sit per ea. Ergo dialogismus hic complectitur sententiam assumptionis principalis syllogismi, quam nunc post præcedentem doctrinam de iustitia Dei, rursus infert, vt ex ea principalẽ propositionem concludat. Ergo hoc loco principalem syllogismum, cuius partes iam

explicatæ sunt & fusè tractatæ, breuiter contexit, & in formam quandam redigit. *Colligimus.* Ex assumptione principalis syllogismi repetita infert propositionem principalem de iustitia fidei. Ergo homo iustificatur fide. Quò autem magis afferat hanc causam iustificationis, & solam eam, excludit opera. Atque ita concluſa est principalis quæstio de modo iustificationis nostri, qui est per fidem: fidem intelligo, nõ vt sit instrumentum in nobis duntaxat apprehendendi Christi, sed Christum intelligo crucifixum, fide tamen apprehensum ad hoc vt nobis prosit. Neque tamen in fide illa apprehendẽte vllam meriti partem collocamus, cum meritum sit solius Christi crucifixi, sine ea tamen non sit nostrum Christi illud meritum: oportet autem nostrum fieri priusquam iustificetur.

An Iudæorum. Concludit etiam & confirmat vniuersalitatem subiecti iustitiæ huius quæ est per fidem: de qua sup. 22. Ornatur autem hæc conclusio quadam cum Iudæis communicatione. An Iudæorum Deus solum? hoc est, an iustitia hæc Dei ad Iudæos solum pertinet an verò etiam ad gentes? Non autem id expresse quærit, An ea iustitia sit Iudæorum tantùm: sed quærit, An Deus sit Iudæorum tãtùm, quod dum quærit, & illud prius simul quærit: Nam Deus est eorum quos iustificat: Pari igitur ratione & Deus est Iudæorum tantùm, & iustitia Dei est Iudæotum tantum. *Certe.* Responsio subiecta, Deum

vel

vel iustitiam hanc Dei esse etiam gentium. *Siquidem.* Ratio est vniuersalitatis & communitatis iustitiæ ab vnitate ipsius Dei iustificantis pariter vtrunque populũ. Si vnus sit Deus, profectò vna est iustificandi ratio, nempe ea quæ est per fidem, cõmunis quibuscunque, siue Iudæis, siue Gentibus. Neque enim Deus diuersos diuersa ratione iustificat, neque id consentaneum esset naturæ ipsius. Ita enim videretur alius atq; alius Deus, qui alio atque alio modo ageret cum aliis atque aliis in negotio iustificationis & salutis.

31 *Legem igitur irritam reddimus per fidem? Absit: imo Legem stabilimus.*

Legem igitur. Demonstrata iam ac conclusa principali propositione de fidei iustitia, hac quarta & vltima parte capitis incipit occupare ac refellere quæ à Iudæis præsertim afferri potuerunt ad labefactandam conclusionem illam de iustitia fidei. Estque hæc prima occupatio in hoc vltimo versu huius capitis: Quòd si per fidem, & non per legis opera est iustitia, Ergo lex est inanita & abolita? Respondet Apostolus, ac primùm quidem auersatur tam impiam cogitationem: deinde, per correctionem sententiæ impiæ docet fide etiam stabiliri legem. Stabilitur autem lex per fidem, id est, Christum fide apprehensum, quam nos dicimus solam esse causam iustificationis, tum quia Christus ipse eam

impleuit, tam patiendo, quàm faciendo: tũ quia per eum inchoatur in nobis legis obediẽtia. Sed de hoc postea, cap. 7. 4.

ARGVMENTVM.

Huius capitis argumentum est varium ac multiplex, reduci tamen potest ad sex capita.

1. Secunda est occupatio aduersus principalem conclusionem iam demonstratam, ad versum vsque 9.

2. Arrepta occasione ex proxima superiori doctrina ostendit iustitiam fidei pertinere non solùm ad circumcisos, sed etiam ad incircumcisas gentes ad versum vsque 13.

3. Ostendit Abrahamum esse patrem circũcisorum, non tam circumcisionis, quàm fidei ratione, ad postremam vsq; partem versus 16.

4. Cõfirmat vniuersalitatem subiecti hæreditatis illius cælestis, quæ est ex iustitia fidei, vt prius subiecti iustitiæ ipsius fidei vniuersalitatem & communitatem comprobauit, ad versum 18.

5. Digreditur in cõmendationem fidei Abrahæ, ad versum 23.

Postremo, absoluris iam illis omnibus digressionibus, quæ fuerunt iam inde à versu 31. cap. 3. redit ad principalem disputationis propositionẽ, eámq; occasione proximi exempli Abrahæ iursus concludit ad finem capitis.

CAPVT QVARTVM.

1 *QVid igitur dicemus Abraham patrem nostrum adeptum esse secundum carnem?*

2 *Nam si Abraham ex operibus iustificatus fuit, habet quod glorietur, at non apud Deum.*

3 *Quid enim scriptura dicit? Credidit autẽ Abraham Deo, & imputatum est ei pro iustitia.*

4 *Atqui ei qui operatur, merces non imputatur ex gratia, sed ex debito:*

5 *Ei*

5 *Ei vero qui non operatur, sed credit in eum qui iustificat impiũ, imputatur fides sua pro iustitia.*
6 *Sicut etiam Dauid pronũciat beatũ eum hominẽ, cui Deus imputat iustitia absque operibus, dicẽs,*
7 *Beati quorũ remissæ sunt iniquitates, & quorum obtecta sunt peccata:*
8 *Beatus vir cui nõ imputauit Dominus peccatũ.*

Quid igitur. Prima pars cap. & secunda occupatio aduersus iustitiam fidei iam dem ostratam. Est autem ab exemplo Abrahami. Si sit iustitiæ ex fide, non autem ex operibus, quid igitur est Abraham pater noster adeptus secundum carnem: hoc est, secundum opera, vt ipse exponit sequenti versu. Nam vt nomine literæ significauit externa illa in cultu Dei. Rom. 2. 27. ita nunc carnis nomine illa ipsa significat. Vnde legis mandatum carnale appellat, Heb. 7. 16. Negata responsio hic intelligenda est necessariò, nempe Abrahamum nihil adeptum esse secundum carnem, hoc est, non iustificatum ex operibus.

Nam si. Altera respõsio per correctionẽ quãdam superioris, & per distinctionẽ vocabuli iustificationis. Iustificatio enim dicitur vel respectu Dei, vel respectu hominum. Respectu Dei, Iustificatio rursus duplex est. Vel enim est cum Deus iustificat ex vera illa ac sola iustificationis causa, nempe, fide in Iesum Christum, vel Iesu Christo fide apprehẽso, hæc enim idẽ sunt Paulo: & tũ est iustificatio sic propriè dicta. Vel est, cũm Deus iustificat hominem ex effectis iusti-

ficationis proprie dictæ, nempe operibus fidei: atque tum quidem iustificationis vocabulum improprie sumitur. Estque nihil aliud quàm testificatio & declaratio siue sententia iustificationis proprie dictæ, declaratoria, cùm nimirum Deus ex operibus tanquam totidem testimoniis sententiam quasi fert de fide Christi ac iustificatione ea quæ sola fide Christi obtinetur: quæque iustificationis nomine propriè dicenda est. Atque hoc iustificationis modo dicitur Deus ex operibus ipsorum iustificaturus electos suos in extremo illo iudicio: non quidē tanquam causis, sed tanquam effectis iustificationis, quæ est per fidem solam, & propriè dicta est. Quare iustificatio hæc per opera in extremo illo iudicio, nihil aliud erit quàm ratificatio quędam & declaratio ex effectis suis, fidei & iustificationis, quæ fuit & erit per eam solam. Atque hoc modo dicitur Abraham cum obtulisset Isaac filium suum super altare, ex operibus iustificatus, Iacob. 2. 21. hoc est, declaratus est fuisse iustificatus etiam antea per fidem, idque ex operibus tanquam testimoniis iustificationis sic proprie appellatæ. Dum autem negat hoc loco iustificatum Abrahamum coram Deo ex operibus, iustificationis nomen propriè accipit.

Rursus respectu hominū, Iustificatio est duplex. Primum enim est iustificatio respectu hominum, cum homines à vero aberrātes, ex operibus tanquam causis pronunciant iustum hominem

minem ac perfectum. Atque hæc est ea iustificatio coram hominibus, quæ hic intelligenda videtur. Nã permittit quidem Apost. illam Abrahami coram hominibus iustificationem, sed eam nõ approbat. Deinde est iustificatio respectu hominum, cùm homines ex operibus tanquam effectis fidei & iustificationis propriè dictæ, de qua suprà, sententia quasi fecerunt de fide ac iustificatione propriè dicta. Atque in hoc sensu impropriè accipitur Iustificationis nomẽ. Est enim propriè non iustificatio, sed ratificatio quædam & declaratio iustificationis quam ostendunt, ac de qua testãtur externa opera, Iacob. 2. 18. Ratificatio, inquam, quæ fit per homines: vt illa, de qua suprà diximus, per Deum fiebat.

Nunc autem vt redeamus ad verba contextus, sensus eorum est, q. d. Si Abraham iustificatus est ex operibus, vt hoc vobis permittam, iustificatus est apud homines & respectu hominũ, qui externam duntaxat operum faciem intuentur, non autem apud Deum, qui, vt dictum est cap. 2. 29. laudat & approbat hominem ciúsque opera ex interna cordis sinceritate, non autem ex externa illa specie operum. Quæ perfectio, cum in nullo insit, ne in Abrahamo quidẽ, profectò coram Deo ex operibus nemo iustificabitur. *Habet quod.* Nempe, apud homines ipsum iustificantes ex operibus. Porrò sensus est, ac si dicat, iustificatus est apud homines, ac proinde

habet quod glorietur. Nam gloriatio in nobis ipsis sequitur iustitiam operum. Vide Rom. 3. 27. contrà verò iustitia fidei excludit gloriationem in nobis ipsis.

Quid enim. Probat alteram distinctionis partem, nempe Abrahamum nõ habere quod glorietur apud Deum, siue non iustificatum ex operibus coram Deo. Argumentum est à contraria iustificationis causa: Qui fide iustificatur, nõ iustificatur operibus. At Abraham fide iustificatus est. Ergo Abraham non est iustificatus operibus. Assumptio præcedit confirmata Scripturæ testimonio. *Imputatum est.* hoc est, illud credere imputatũ est, vel fides imputata est illi ad iustitiam. Imputatur autem fides ad iustitiã, cùm fides censetur iustitiæ loco. Fidem dico nõ nudam, vt instrumentum est duntaxat, sed coniunctam in relatione quadam cum re fide apprehẽsa: vel potiùs fidei nomine rem ipsam intelligo, hoc est, Christum crucifixum fide apprehensum. Ergo Christus crucifixus fide apprehensus imputatur pro iustitia, hoc est, censetur nostra iustitia, censetur, inquam à Deo sententiam iustitiæ pronunciante è tribunali suo. Nam imputatio hæc, vt & iustificatio, vocabula sunt iudicialia ac forensia. Porrò fidem Christi imputari pro iustitia, & hominem ex fide iustificari, idẽ sunt reipsa. Siue enim Deus peccatori dicat è tribunali suo, Imputo tibi fidem Christi pro iustitia, censcóque eam tanquam tuam

tuam iustitiam: siue dicat, Iustifico te per fidem Christi, idem planè reipsa dixerit.

Atqui ei. Hæc est non tam propositio ipsa quā propositionis ratio, ex qua sequitur necessariò ipsa propositio, hoc modo. Qui iustificatur operibus, non ex gratia, sed ex debito iustificatur: qui verò non iustificatur operibus, sed fide duntaxat, iustificatur non ex debito, sed ex mera gratia. Ergo qui iustificatur ex fide, non iustificatur ex operibus. Similē huic propositionē vide Gal. 3. 2. Lex inquit, non est ex fide. Argumētum propositionis est à cōtrariis cōsequentibus, siue proprietatibus iustitiæ fidei, & iustitiæ operum, nempe, gratia & debito. Ex his sequitur non posse ipsa subiecta, fidem & opera vnà consistere in negotio iustificationis.

Nota hoc loco mercedem imputari etiam ex gratia, non tantùm ex debito, & gratuitum donum significare: vt non necesse sit cum Papistis mercedis nomen semper ad meritum referre. Notandum præterea non simpliciter hoc accipiendū quod dicit, mercedem imputari à Deo ex debito operanti. Nam Deus nihil propriè & simpliciter debet cuiquā, ne perfectissimæ quidem creaturæ, vt neque creatura meretur quicquam de eo. Rom. 11. 35. Quis prior dedit ei, & reddetur ei. Sed hoc dictum videtur comparatè. Si enim comparetur merces ea, quæ est ex fide, cum mercede ea quæ est ex operibus, videtur merces quæ est ex operibus, ex debito compen-

fari, videtúrque operanti deberi merces, cum credenti ac non operanti ea detur ex gratia.

Intelligi etiam potest, non dictum esse hoc ex rei veritate, sed ex operarij ipsius opinione. Nam opinio operum perpetuò secum adfert opinionem meriti & debiti, & operarius mercedem petit sibi dissolui ex debito: quãquam nullum est propriè & simpliciter aut meritum aut debitum, ne perfectissimæ quidẽ creaturæ. Denique dici potest mercedem imputari ex debito operanti, non simpliciter sed ex pacto & promissione Dei, qua ipse se in fœdere operum vltrò obligauit. Neque tamen est quòd Papistæ gloriẽtur vel se mereri de Deo aliquid: vel Deũ ipsis debere aliquid ex pacto saltem & fœdere operum cum & fœdus illud sub conditione operum Christianis abolitum sit, & ipsi sibi cõscij sint miseri, quam nulla sint ipsorum opera.

Non imputatur. Nota imputandi verbum cõmune esse & operantibus & credentibus, vel operibus & fidei: nam etiam qui operatur merces ei imputari, dicitur, hoc est, ei qui causam habet mercedis in se. Imputare enim mercedem nihil aliud est, quàm pronunciata quasi sententia adiudicare, siue ex operibus, siue ex fide illud iudicium fiat. Iustificandi etiam verbum ex se cõmune est & operanti & credenti. *Imputatur fides.* hoc est, merces iustitiæ imputatur ex gratia: hoc enim contrarium est ei quod dictum est superiori versu: Merces non imputatur ex gratia.

Sicut

Sicut etiam Dauid. Quod dixit proximè imputari iustitiam per fidem sine operibus, ostendit testimonio Dauidis, qui beatum hominem ex imputatione Iustitiæ absque operibus prædicat: & beatum suum quodammodo definit ex imputatione iustitiæ absque operibus, siue gratuita iustificatione, tanquam ex causa sua efficiente. Porrò beatitudinis nomine non intelligo iustificationem ipsam, sed eius effectum, id est, fœlicem hominis statum. Status autem iste ac conditio beata hominis, existit ex omnibus illis Dei in Christo benedictionibus spiritualibus, quæ concathenantur, Rom. 2. 29. 30. & inducuntur, Ephes. 1. 4. & deinceps. Existit nimirũ ex præscientia Dei, ex prædestinatione, ex vocatione, ex iustificatione, denique ex glorificatione. Ideoque eodem Psal. 32. sanctitati etiam & cordis sinceritati beatitudinem tribuit: & alibi operibus sanctificationis, vt Psal. 1. Nihil igitur aliud est Beatitudo Dauidi, quàm effectum omnium benedictionum Dei & status hominis in Christo beatus.

Beati quorum. Vt appareat hanc esse Dauidis sententiam ipsius verba recitat ex Psalmo 32. 1. quibus quidem verbis describit Dauid beatum ex remissione peccatorum. Si quæras igitur, quî fiat vt Paulus dicat beatum describi à Dauide ex imputatione iustitiæ sine operibus: cùm Dauid beatum describat ex remissione peccatorũ? Respondeo, ista cohærere necessariò, imputa-

tionem iustitiæ absque operibus, & remissionē peccatorum, adeo vt cui remissa sunt peccata, ei imputetur necessariò iustitia sine operibus. Deus enim è tribunali suo simul absoluit à peccati reatu, & pronunciat iustum hominē. Quare Paulus in remissione peccatorum coniunctā necessariò iustitiæ imputationem sine operibus intellexit, & verba Dauidis de iustitiæ imputatione interpretatus est. Hoc quidem facit contra iustitiam inhærentem, quòd indifferenter accipiat Apostolus remissionem peccatorum, & iustificationem, cùm remissio peccati sit etiam inhærentis, cum inhærente autem peccato non queat iustitia inhærēs perfecta, qualem illi somniant, consistere.

9 *Ista igitur beatitatis prædicatio, in Circumcisionem solùm, an & in præputium cadit? Dicimus enim imputatā fuisse Abrahæ fidem pro iustitia.*

10 *Quomodo ergo imputata est? quū esset in circumcisione, an quum esset in præputio? non in circumcisione, sed in præputio.*

11 *Et signum accepit Circūcisionis, quod obsignaret iustitiā fidei, quæ fuerat in præputio, vt esset Pater omnium credentiū in præputio, vt imputetur etiam ipsis iustitia.*

12 *Et Pater circumcisionis, iis videlicet qui non solum sunt ex Circumcisione, sed qui etiam incedūt vestigiis Patris nostri Abrahami, quæ fuit in præputio.*

Ista igitur. Secūda pars capitis, in qua arrepta occa-

occasione ex superiori doctrina, iam tertia vice confirmat vniuersalitatem subiecti iustificationis, hoc est, hominum quibus per fidem imputatur iustitia. Dico eum iam tertia vice vniuersalitatem siue communitatem hanc confirmare, quia bis iam id factum vidimus capite superiori: semel vers.23. atque iterū vers.29.30.31. Tractatur autem locus hic communicatione Apostoli cum Iudæo. Ista, inquit, beatitas, hoc est, beatus iste status qui est ex imputatione iustitiæ absque operibus, (hoc enim idē est ac si de iustitia imputata loquutus fuisset) hic, inquam, status circumcisorúmne tantùm est, an etiam præputiatorum? Responsio non est expressa, vt sup. vers. 1. sed intelligenda est affirmata, nimirum, esse quoque præputiatorum istam beatitatem & iustitiam.

Argumentum responsionis intellectæ sumptum est ab exemplo Abrahæ. Sic itaque argumentatur, Abrahæ, vt diximus, imputata est fides sua pro iustitia (hoc enim tanquam principium repetit ex superioribus, atque ipsum fundamenti loco substernit præsenti demōstrationi. Non autem imputata est illi in circumcisione, sed in præputio. Ergo eius exemplo imputatur iustitia non modò circumcisioni, sed etiā præputio. Propositio primo loco est repetita è versu 3. éstque non tam propositio huius syllogismi propria, quàm fundamentum quoddam altiùs repetitum, eique substratum.

Quomodo. Assumptio est per communicationem. *Et signum.* Occupatio. Si Abrahæ imputata est iustitia in præputio, tum quis vsus circumcisionis fuit, si per eam tum primùm nõ est iustificatus? Respondet ex vero vsu signi circũcisionis ab ipso accepti. Is autem est, non quidẽ vt per illud iustificaretur, sed vt per illud tanquam signum obsignaretur iustitia fidei, quæ iã prius fuerat in præputio. *Vt esset Pater.* Verum illum vsum, quem dixit, signi circumcisionis, explicat rursus à duplici suo fine, prout nimirũ duo comprehensa sunt in illo, quem dixit vsu. Prius est quod Abraham fide iustificatus sit in præputio ante acceptum circumcisionis signũ. Posterius est, quòd signum circumcisionis tandem acceperit ad obsignandum iustitiam illam fidei. Nõ caret suo quodam vsu vtrumque hoc. Nam primùm quod Abraham fide iustificatus sit in præputio ante acceptam circumcisionem ex eo factum est vt esset pater credentium omnium in præputio: deinde quòd circumcisus sit tandem ad signandam illam iustitiam fidei, ex eo factum est vt esset pater circumcisionis.

Cæterùm hic videtur subobscurè contineri sententia conclusionis instituti Syllogismi: Ergo Abrahæ exemplo imputatur iustitia nõ modò circumcisis, sed etiam incircumcisis. Nam in hunc finem nominatim, vt est eodem hoc versu, euasit Abraham pater noster, vt nimirum imputetur nobis iustitia. Quare dũpatrem vocat

cat credentium in præputio & circumcisorum pariter, significat Abrahæ exemplo imputari pariter vtrique populo iustitiam. Pater autem credentium dicitur Abraham, tum quod sit exemplum fidei, vt vers. 12. tum quod sit exēplū iustitiæ per fidem imputatæ, vt hoc versu. Nam partes dicuntur in scripturis primi authores rerum, vel in quibus primùm exemplum aliquod editum est: Filij verò qui eorum exemplum sequuntur, & quibuscum similiter agitur, vt cum patribus. Abraham itaque quia excellens fuit eius fides, eique primò omnium manifestò imputata est iustitia per fidem, ideo Pater credentium & iustificatorum dicitur nósque vicissim qui credimus, æ proinde iustificamur, eius filij dicimur.

Iis videlicet. Correctionis quadam specie definit illam circumcisionem, hoc est, illos circūcisos quorum Pater est Abraham, nempe eos dicit, qui nō solùm sunt ex circumcisione illa externa, sed etiam qui incedunt vestigiis fidei Patris nostri Abraham, quæ fuit in præputio. Atque hic transitum sibi facit ad tertiam capitis partem, in qua ostēdit Abrahamum Patrem esse circumcisorum, nō tam quod circumcisi sint, quàm quod credant.

13 *Non enim per legem promissio cessit Abrahæ, aut semini eius, vel hæres esset mundi, sed per iustitiam fidei.*

14 *Etenim si ij qui ex lege sunt, hæredes sunt: inanis*

facta est fides, & vana reddita est promissio.

15 *Nam Lex iram efficit: siquidē vbi non est Lex, ibi nec transgressio est.*

16 *Propterea ex fide est hæreditas, vt sit per gratiā, vt firma sit promissio totis semini: id est, non solum ei quod est ex lege, verumetiam ei quod est ex fide Abraham.*

Non enim. Hic aggreditur tertiam illam partem cap. quam suprà diximus, éstque hoc loco argumētum quo ostendit Abrahamum esse patrem quidem circumcisorum, sed credentium. Sumptum est à promissa Abrahamo & semini eius hæreditate, vel potius à forma qua cedit Abrahamo & semini eius promissa hæreditas. Hæreditas non peruenit ad semen Abrahami: imò ne ipsi quidem Abrahamo cessit per legem, sed per fidem fideíque iustitiam. Ergo Abraham pater est circumcisorum, qui primi cēsentur in eius semine, non tam per circumcisionē, adeóque totam legem, quàm per fidem, fideíq; iustitiam. Legem intelligo hoc loco non circumcisionem modò, sed totam legē, cuius quasi basis est circumcisio. Gal. 5. 3.

Est itaque argumentum à modo quo obtingit promissa hæreditas, ad modum paternitatis, vt ita dicam, Abrahæ, nempe, quo pater est Abraham circumcisorum. Nam necesse est eodem modo sit Pater circumcisorum Abraham, quo circumcisi hæreditatem promissam & paternam consequuntur. Si consequuntur hæreditatem

tatem paternam per circumcisionem & legem, Abraham pater est eorum per circumcisionem, & legem, hoc est, ea ratione præcipuè qua circumcisi sunt: contrà autem si consequuntur hæreditatem illam paternam, non per circumcisionem & legem, sed per fidem fideique iustitiam, profectò eodem planè modo Abraham est pater eorum, nempe, per fidem. Nota quod dicit hæreditatem promissam cedere Abrahamo & semini eius per fidei iustitiam, non per fidem tantùm. Nam antè hæreditatem attributam non satis est vt sit fides in Christum, sed necesse est, sit per eam fidem in Christum iustificatio, hoc est, Dei sententia de nobis è tribunali suo lata. Hic enim ordo in attribuenda hæreditate tenendus est: primùm est fidei in Christum, eúmque crucifixum: deinde est iustificatio per illam fidem Christi: postremò datur hæreditas.

Cæterùm de promissione ista hæreditatis facta Abrahæ & semini eius, lege inter cætera, Gen. 15. 7. vbi posteaquam Abraham credidit promissioni de semine & hærede, & fide illa deinde iustificatus est, tum Deus promisit illi hæreditatem terræ Cananææ, quam mundum vocat Apostolus hoc loco, rem figuratam pro figura accipiens. Erat enim terra Canaan typus non modò huius mundi totius possidendi ab Abrahamo semine eius, præsertim verò capite illius seminis, Christo, sed etiam typus erat

futuri illius mundi ac cœlestis. Distinguendæ igitur sunt hæ promissiones, nempe, promissio hæredis siue seminis, & promissio hæreditatis, facta Abrahæ & semini.

Etenim si. Probat hæreditatem non esse per legem ab incommodo primùm. Sic enim fides, & promissio cui incumbit fides, abolitę sunt. Simili modo argumentatur Apostolus. Gal. 3. 18. Si ex lege est hæreditas, non iam ex promissione. *Nam lex.* Altera ratio cur hæreditas non sit per legem, à Legis effecto hæreditati & vitæ planè contrario: Lex efficit iram, hoc est, mortem & damnationem: Ergo non est causa hæreditatis. *Siquidem vbi.* Ratio huius effecti, sed remota: Proxima enim est, vbi est Lex, ibi est transgressio. Hinc sequitur, vi parium in contrariis, vbi non est lex, ibi nec transgressio est: hoc est, vt loquitur posteà cap. 5. 13. peccatum non imputatur, scilicet ab hominibus, cùm nõ est scripta lex. Est igitur argumentum à priori quodã legis effecto ad posterius. Lex est causa quodam modo transgressionis & peccati: Ergo est causa iræ & condemnationis. Quomodo autem sit lex causa peccati & transgressionis videbimus cap. 7. 7. & deinceps.

Propterea ex. Nunc concludit ex superioribus argumentis, hæreditatem esse per fidem, nõ autem per legem. Conclusionem amplificat ex finibus, quorum prior destinatur ad posteriorem. Prior est, vt sit per gratiam, & non per debitum.

Nam

Nam fides perpetuo importat gratiam. Si fide iustificamur, gratis & per gratiam iustificamur. Si fide seruamur, & hæreditatem vitæ æternæ consequimur, per gratiam seruamur. Nam ex gratia datur nobis Christi meritum ad iustitiam & salutem. Ex gratia deinde est quòd per fidem Christi, hoc est, per alium & alienam iustitiam, non per nostram ipsorum iustitiam, id quod legale fœdus postulabat, nos pronunciet Deus iustos. Ex gratia denique est, quod iustificatos per fidem seruet.

Vt firma sit. Per gratiam rursus est hæreditas in eum finem, vt sit firma promissa illa hæreditas. Nam quod est ex gratia in Christo firmum est, quod autem ex nobis est & nostris operibus, non item. *Toti semini.* Ex gratia est, quòd sit firma hæreditas, & firma quidem non vni tantùm parti seminis, sed toti semini. Totum illud semẽ subiecta definitione explicat. Est autem non solùm id quod est ex lege, verumetiam id quod est ex fide Abrahæ. Per posteriorem hũc finem sic definitum transit ad quartam partem cap. de vniuersalitate subiecti istius hæreditatis. Vt enim suprà vniuersalitatem subiecti iustitię cõfirmauit, ita nunc vniuersalitatem subiecti hæreditatis quæ est ex iustitia fidei, vnico argumẽto asserit. Nota igitur causam cur hæreditas cœlestis non modò firma sit, sed firma sit toti semini & omnibus credẽtibus? Est autem ea, Dei in Christo gratia. Quòd si hæreditas esset per

legem, profectò tunc nō esset firma, nisi iis fortasse, qui sunt sub lege, hoc est, Iudæis quibus solis lex data est à Deo, cùm autē sit per gratiam, gratia autem latè pateat, seséque porrigat ad quoscunque credentes, siue Iudæos, siue Gētes, profectò hæreditas illa promissa est firma toti semini & quibuscunque credentibus.

-----Qui est Pater omnium nostrum,

17 *(Sicut scriptum est, Patrem multarum gentium constitui te) coram eo cui credidit: Deo videlicet viuificante mortuos, & vocante quæ non sunt, tanquam sint.*

Qui est. Quarta pars capitis, qua confirmat vniuersalitatē subiecti hæreditatis ex eo, quòd Abraham Pater sit omnium credentium coram eo cui credidit: : Hinc sequitur omnes credentes sine discrimine esse eius hæredes, quia nimirum filij sunt. *Sicut scriptum:* Obiter inserit cōfirmationem paternitatis huius, vt ita dicam, Abrahæ, à testimonio Scripturæ, Genes. 17. 5. in quo habetur promissio paternitatis facta Abrahæ. Est autem ea promissio, qua promittit eum patrem fore multarum gentium, promissio non hæreditatis, sed hæredum & seminis. Nam quòd ad promissionem hæreditatis ea subiecta est posteà eodem capite vers. 8. *Coram eo.* Paternitatem hanc Abrahæ, explicat à modo ac forma quadam sua. Pater est omniū nostrum coram eo cui credidit: hoc est, Dei æstima-

matione & imputatione. Simul innuit causam in hac periphrasi Dei, cur coram Deo, hoc est, Dei æstimatione sit Pater omnium, nempe fidē Christi: per fidem enim Christi factum est Pater omnium nostrū: idque Dei cui credidit sententia quasi pronunciata & æstimatione.

Deo viuificante. Interpretatio præcedētis circumscriptionis clarior & particularior. Eum enim cui credidit Abraham quodammodo definit ex nomine suo, nēpe Dei nomine: Deo autem mirifica effecta tribuit. Eorum quæ facit Deus planè mirificè duo sunt genera: Primum est, viuificat mortuos, hoc est, contra naturam agit, contrarium efficit ex contrario, lucem ex tenebris educit: quod opus non minorem arguit potentiā, quàm illud opus creationis creaturæ ex nihilo. Secundum est, vocat ea quæ non sunt quasi iam essent, hoc est, solo verbo suo ex nihilo creat omnia. Hæc duo effecta planè mirifica arguunt Deum, cui credidit Abraham, omnipotentem. Quare subobscurè in his Dei effectis innuitur fundamentum fidei Abrahæ solidissimum, scilicet, Dei omnipotentia.

18 *Qui Abraham contra spem sub spe credidit, ve fieret Pater multarum gentium, secūdum id quod ei dictum fuerat, Ita erit semen tuum.*

19 *Ac minimè imbecillis fide, non consideravit suum ipsius corpus iam emortuum, quum centum circiter natus esset annos, nec emortuam vulvam Sarę.*

20 *Aduersus promissionem autem Dei non disceptauit infidelitate: sed robustus factus est fide, tributa gloria Deo.*

21 *Ac plenè persuasum habens, eum, quod promiserat, posse etiam facere.*

22 *Quapropter etiam hoc imputatum est ei pro iustitia.*

Qui Abraham. Quinta pars capitis, in qua delabitur in commendationē fidei illius Abrahæ, qua factum est vt Pater fieret multarum gentium. Primùm est propositio admirabilis fidei Abrahæ: Abraham contra spem sub spe credidit fore, vt ipse fieret Pater multarum gentium. *Secundum id.* Obiectum fidei Abrahæ, nempe illius qua credidit fore vt euaderet Pater multarum gētium, illustrat promissione numerosi seminis: de qua Gen. 15. 5. Nam eadem est reipsa hæc promissio seminis cum illa superiori, Patrē multarum gentium constitui te: suprà vers. 17. Sensus itaque est, quasi dicat, Abraham credidit fore vt fieret Pater multarum gentium, quia nimirum promissio facta est illi numerosi seminis.

Porrò *sub spem sub spe credere*, est credere in promissionem cum spe eius implendæ, contrà quàm sperari potuit, si habita fuisset ratio impotentiæ naturæ. Duplex enim hoc loco spes commemoratur: vna est, qua sperauit fore vt Pater fieret multarum gentium, atque hæc nititur Dei potētia, vt posteà videbimus vers. 21. Altera spes

spes Abrahæ fuit, qua sperare potuit nunquam fore vt fieret pater multarum gentium: Est autem hæc desperatio magis propriè quàm spes dicenda: eius verò causa est impotentia naturæ, cùm suæ ipsius, tum vxoris Saræ.

Ac minimè. Declaratio propositæ illius fidei Abrahæ, qua contra spem sub spe credidit: est autem ex effectis Abrahæ diuersis: Prius est, non considerauit suum ipsius corpus &c. hoc est, oculos auertit ab impotentia naturæ cùm suæ, tum vxoris. Huic effecto, substernit suum fundamentum, nempe, firmitudinem ac robur fidei superantis ista naturæ impedimenta. *Aduersus.* Alterum effectum Abrahæ à superiori diuersum: est autem quòd dederit gloriam Deo, hoc est, vt ipse interpretatur posteà, quòd persuasum habuerit Deum qui promisit potuisse præstare promissum. Huic quoque substernit primum suum fundamẽtum, nempe, idem quod superiùs, robur fidei: quod quidem sic proponit primùm, *Aduersus promissionem non discrepauit infidelitate:* Deinde explicat per diuersum, *sed robustus factus est fide.* Quare fundamentum posterioris effecti, est robur fidei Abrahæ. Sciendum autem hic mutatum esse ab Apostolo loquendi genus. Nam quod in participio efferendum fuit, factum est verbum: contráque quod debuit esse verbum, mutatum est in participiũ. Debuit enim, vt videtur, hoc effectum similiter efferri, vt illud prius: hoc modo: Aduersus pro-

missionem non disceptans &c. dedit gloriam Deo. Nam causa vtroque loco efferēda videtur per participium, effectum verò per verbum.

Ac plane. Definit quasi illam gloriam Deo datam: nam hoc ipso gloriam dedit Deo, quòd persuasum habuerit eū, quod promisit potuisse præstare. Nam credēdo imprimis glorificamus Deum. Obsignamus enim quòd Deus verax sit. Ioan. 3. 33. *Quapropter.* Concludit ex illa fide Abrahæ plane mirifica imputatam ipsi iustitiā: atque ita transit ad vltimam partem capitis, & principalem disputationis huius conclusionem de iustitia fidei, quam concludit ac infert iam postremò ex proximo Abrahæ exemplo. Abrahæ imputata est fides sua ad iustitiam. Ergo & nos fide iustificamur. Ratio huius sequelæ est ex fine illius Scripturæ, qua dictum est, fidem Abrahamo imputatam pro iustitia: non solùm, inquit, Abrahami causa hoc scriptum est, sed etiam nostra.

23 *Non scriptum est autem propter eum solum, quòd hoc imputatum fuerit ei:*

24 *Sed etiam propter nos, quibus futurū est vt imputetur: iis nimirum qui credunt in eum, qui excitauit Iesum Dominum nostrum à mortuis,*

25 *Traditum in mortem propter offensas nostras, & excitatum propter iustificationem nostri.*

Non scriptum. His igitur verbis habes vltimā partem capitis, Cōclusionem disputationis huius

huius principalem. Primùm autem est sequelæ ratio, ex fine Scripturæ, vt diximus. Deinde est conclusionis principalis sententia his verbis. *Quibus futurum est vt imputetur. Iis nimirum.* Definitio quædam eorum quibus futurum est vt imputetur. Sunt autem ij qui credunt in eum, qui excitauit, &c. Periphrasis est Dei redemptoris in Christo Iesu. *Traditum in.* Christum breuiter describit ex passione & glorificatione sui, quæ duo sunt nobis credenda de eo. Nam his duobus summatim comprehensum est totum Euangelium de Christo. Vide 1. Pet. 1. 11.

Traditionem Christi in mortẽ explicat causa sua efficiente ac procurante, nempe offensis nostris, quas omnes in sese recepit. Nam factus est pro nobis peccatum, qui peccatum non nouit. 2. Cor. 5. 21. Resurrectionem & glorificationem Christi explicat à causa sua finali, nempe nostri iustificatione. In Christo duo consideramus, meritum & efficaciam, Meritum sequitur mortem, quia nimirum promeritus est nobis iustitiã & vitam æternam. Efficacia sequitur resurrectionem & glorificationem, qua efficaciter applicat nobis ea beneficia quæ morte sua iã promeritus est.

Nisi enim resurrexisset & glorificatus fuisset, nunquam fuissemus nos participes facti iustitiæ & vitæ. Spiritus enim ille qui in nobis excitat fidem hanc, qua apprehendimus beneficia illa Christi, virtute glorificationis ipsius nobis da-

tur. Nondum erat Spiritus sanctus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Ioan. 7.39. Iustificationem igitur nostri tribuit resurrectioni præcipuè, quia eius virtute applicatur nobis illa Christi iustitia, qua iusti à Deo censemur.

ARGVMENTVM.

Huius Capitis partes sunt præcipuæ tres. In prima parte demonstrata iam principali propositione de iustitia fidei, & refutatis iis quæ aduersus eam a Iudæis afferri potuerũt, nunc ex effectis suis eam iustitiam Romanis commendat, ad vers. 12.

In secunda parte finem imponens huic disputationi de iustificatione per fidem, comparatè concludit iustitiam fieri per Christum, ad vers. 20.

In tertia & vltima parte est occupatio de lege, planè similis ei quæ fuit vers. 31. cap. 3. ad finem vsque capitis.

CAPVT QVINTVM.

1 *IVstificati igitur ex fide, pacem habemus erga Deum per Dominum nostrum Iesum Christum:*

2 *Per quem etiam fide habuimus hunc aditum in gratiam hanc per quam stamus, & gloriamur sub spe gloriæ Dei.*

3 *Neque id solum, sed etiam gloriamur in oppressionibus, scientes quod oppressio patientiam efficiat,*

4 *Patientia verò experientiam, experientia autem spem:*

5 *Porrò spes non pudefacit, quòd charitas Dei effusa sit in cordibus nostris per Spiritũ sanctum qui datus est nobis.*

6 *Christus enim, quũ adhuc nullis viribus essemus,*

suo

suo tempore pro impiis mortuus est.

7 *Enim vero vix pro iusto quisquam moriatur: nam pro eo qui sit ipsi utilis, forsitan aliquis etiam mori sustineat.*

8 *Commendat autem suam charitatem erga nos Deus, quod quũ adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus sit.*

9 *Iustificati igitur eius sanguine, seruabimus nunc multo magis per eum ab ira.*

10 *Nam si quũ inimici essemus, reconciliati fuimus Deo per mortem Filij eius, multò magis reconciliati seruabimur per vitam ipsius.*

11 *Neque id solùm, verumetiam gloriamur in Deo per Dominum nostrum Iesum Christũ, per quem nunc reconciliationem assequuti sumus.*

Iustificati. Prima pars capitis, vt diximus. Est autem hoc primum effectum iustificationis per fidem, Pax erga Deum. Pacem hanc intelligo nõ reconciliationem cum Deo. Nã Apostolus posteà reconciliationem & iustificationem nostri, cuius effectũ est pax, indifferenter accipiet vers. 9. & 10. Verùm pacem intelligo, lætitiam, quæ existit ex bona conscientia, hoc est, ex cõscientia nos excusante & absoluẽte à peccato & morte. Nã postquam Deus nos iustificauit, hoc est, iustos pronunciauit, & absoluit à peccato & morte per fidem in Christi sanguinem, tum cõscientia nostra quoque nos absoluit. Hinc sequitur lætitia ista & confidentia. Hoc enim effectum Ioannes Epist. 1. cap. 3. 21. deducit ex bo-

na conscientia: Charissimi, inquit, si cor nostrum nos non cõdemnet, παῤῥησίαν habemus apud Deũ. Quo loco nota quam Paulus vocat pacem ad Deum, eam Ioannes vocat παῤῥησίαν ad Deum, vel erga Deum. παῤῥησίαν autem istam definit quodãmodo Paulus Ephe. 3. 12. per προσαγωγὴν ἐν πεποιθήσει, hoc est, aditum ad Deum cum cõfidentia. Nam postquam dixit in quo habemus παῤῥησίαν, subiecit exegeticè, & aditum cum fiducia &c.

Per Dominum. Pacem hanc explicat à causa meritoria, Christo, per quẽ vt iustificati sumus, ita per eum pacem hanc habemus erga Deum: per eum denique consequimur omnia alia beneficia iustificationem sequentia. *Per quem.* Demonstrat per Christum nos habere pacem erga Deum, vel ex eo quòd habuerimus iã priùs aditum ad gratiã hanc, iustificationis nimirùm, in qua stamus. quasi dicat, Per hũc Iesum Christum fide iustificati sumus, id est, cõsequuti sumus ipsam causam pacis: ergo per eundem consequimur pacem & effectum. Nam quod est causa causæ est etiam causa effecti. Sic argumentum est cap. 1. 17.

In gratiam. Gratiam istam intelligo iustitiam metonymicôs: ita enim eam appellat posteà eodem hoc capite. *In qua.* Hoc est, in qua in præsentia perseueramus. *Et gloriamur.* Commendatio est huius gratiæ, in qua stamus, à spei gloriatione. Estque hoc secundum effectum iustificationis ex fide, spei gloriatio. Nam fidei comes

est

est spes vitæ æternæ: spes autem facit vt glorie-mur. Effectum igitur est gloriatio illius spei, quæ comes est fidei qua iustificamur. Gloriæ Dei nomine intelligo illam ipsiusmet Dei gloriam ac fœlicitatem cuius nos participes fiemus. Eodem sensu gloria Dei accepta est sup. cap.3.23. Ad Ephes.4.18. in eandem sententiam vitam Dei appellat: fœlicitas enim nostra consistit in participatione gloriæ & vitæ ipsius.

Neque id. Secundi huius effecti amplificatio ab adiunctis oppressionibus, quasi dicat,non solùm gloriamur sub spe gloriæ Dei, verumetiam gloriamur in mediis oppressionibus, in quibus minimè omnium videri posset nos gloriari oportere. *Scientes.* Gloriationem in oppressionibus demonstrat eo argumentationis genere, quod vocant à primo ad vltimum: Oppressio patientiam efficit, patientia experientiam, experientia spem, spe autem gloriamur. Ergo à primo ad vltimum in oppressionibus gloriamur. Quod argumenti genus ad hunc syllogismum tanquam præcipuum reuocari potest. Spe gloriamur: Oppressio efficit spem: Ergo in oppressionibus gloriamur. Assumptionis tractatio per prosyllogismum præcedit,ipsa autem nõ est expressa. Assumptio itaque est, Oppressio efficit spem: probatur, quia oppressio efficit experientiam, experientia autem spem: Ergo oppressio efficit spem. Rursus ostenditur oppressionem efficere experientiam, quia oppressio efficit pa-

tientiam, patientia efficit experientiam. Ergo oppressio efficit experientiam. Propositio sequitur: sed pro propositione posita est eius quędam ratio: Spes non pudefacit, vnde sequitur ipsa propositio, Ergo spe gloriamur. Argumentum itaque tóto hoc loco est ex effectis oppressionum variis, præcipuè autem spe, quæ est in præcipuo syllogismo argumentum, vt vidimus.

Patientiam. Oppressio efficit patiętiam, quia quò magis assuefimus afflictionibus, cò magis patienter ferimus eas, & quodammodò obfirmamur aduersus ipsas. Vnde etiã Ethnicus hortatur ad patientiam à præteritis calamitatibus, O passi grauiora, inquit. *Experientiam.* Patientia efficit experientiam. Dum enim patienter sustinemus crucem, experimur tandem Dei misericordiam in nobis liberandis. Nam δοκιμὴ hoc loco non est exploratio fidei nostræ per tentationes, vt verbum δοκίμιον sumptum est, Iacob. 1. 3. (eo enim sensu, patiętię causa est, non effectum: vt ex loco illo Iacobi etiam apparet) sed δοκιμὴ hoc loco, est experientiæ diuinæ misericordiæ in nobis suo tempore liberandis à tentationibus: atque ita patientia effectum. *Spem.* Experientia efficit spem. Semel enim in insigni aliqua liberatione experti Dei misericordiã, pollicemur nobis eandem in posterum clemętiam. Vide exemplum Pauli 2. Cor. 1. 10.

Porrò spes. Ratio propositionis præcipui syllogis-

logiſmi pro ipſa propoſitione. Nam quod ſpe gloriemur in cauſa eſt certitudo ſpei. Eſt autem certitudo & firmitas ſpei in ea ſita, quod nunquam nos fruſtratur re ſperata, ac proinde non pudefacit (pudor enim faciei adiunctum eſt, & quaſi comes ſpei fruſtratæ) ſed ſuo tempore cõfert nobis rem ſperatam ac expectatam. *Quòd charitas.* Spem non pudefacere, vel, quod idem eſt, certam eam eſſe ac firmam, oſtendit ex Dei charitate, quæ effuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum, id eſt, quæ per eximiam ſpiritus ſancti operationem animæ ſenſui quàm vberrimè impreſſa eſt. Non eſt autem hoc argumentum proximum cur ſpes non pudefaciat, ſiue certitudinis ſpei, verùm remotum: ex eo enim cõcluditur proximum, quod eſt ſalutis noſtræ certitudo ac firmitas, hoc eſt, firmitas obiecti ſpei. Ea enim cauſa eſt firmitatis ſpei noſtræ. Quare altiùs repetit cauſam firmitatis ſpei à charitate Dei, qua nos in Chriſto proſequitur, ex qua rurſus ſequitur firmitas ſalutis, ex qua poſtremò ſequitur firmitas ſpei.

Chriſtus enim. Charitatem hanc Dei qua nos proſequitur oſtendit ex effecto Dei in Chriſto morti tradito pro nobis ſuo tempore, nempe, cũ venit plenum illud tempus, de quo Galat. 4. 4. Exaggeratur autem hoc effectum ex adiuncta conditione noſtra, quæ tum fuit cum Chriſtus pro nobis mortuus eſt: fuimus autem tum omnes infirmi ac nullis viribus: peccatores vocat

postea. *Enim verò.* Amplificat rursus hoc effectum mortis Christi, qui mortuus est etiã pro infirmis & peccatoribus, ex dissimili comparatione hominum: Vix pro iusto quisquam hominum mori velit: At Christus mortuus est pro iniustis. *Nam pro.* Correctio quædã Protaseôs similitudinis: forsitan aliquis mori sustineat pro eo qui sit bonus, hoc est, ipsi vtilis: vtilitatis igitur & cõmodi quod recepit, aut quod expectat, non iustitiæ causa mori sustinet pro aliquo. Nisi malis, hoc loco Apost. reddere rationem particulæ μόλις, id est, vix, quæ non planè negat rem, sed difficultatem eius perficiendæ denotat: quasi dicat, Vix reperiri dico, qui pro iusto moriatur, quia forsitan possit inueniri qui pro viro bono (iustum eodem sensu dixit priùs) mortem obeat. *Commendat autem.* Apodosis dissimilitudinis, cum qua coniũcta est sententia cõclusionis de charitate Dei inferenda ex hoc effecto, quasi dicat, Christus mortuus est pro peccatoribus, eáque re demonstrauit admirabilem erga nos charitatem.

Iustificati igitur. Concludit non tam ex ipsa dilectione Dei quã ex eius effecto, morte Christi, qui nimirùm mortuus est pro peccatoribus & inimicis, firmitudinem salutis nostræ. Ex qua rursus sequitur firmitas ac certitudo spei, quæ probanda hoc loco sumitur. Cæterùm pro eo quod dici debuit, Mortuo igitur pro nobis Christo, &c. dictum est, Iustificati igitur, &c.

Pro

Pro causa positum est effectum. Nã iustificatio effectum est mortis Christi: Sed res eodem redit, *Nam si quum.* Assumptioni præcedẽti vers. 5. & conclusioni proximæ versu 9. adiungit Propositionem suam, vt hic sit integer Syllogismus: Si cùm inimici essemus Deus nos sibi reconciliauit per mortem Filij sui, multò magis reconciliati seruabimur per vitam ipsius. At prius, Ergo posterius. Assumptio primùm posita est posteriori parte versus 5. Deinde illustrata, ad vers. 9. Conclusio illata est vers. 9. Propositio postrema est versu 10. In propositione pro charitate Dei, est reconciliatio per mortem Christi, mortis nimirum effectum. Nam siue ex summa illa Dei charitate, siue ex eius effecto, Christi morte, in qua demonstrata est illa charitas, siue ex effecto mortis Christi, iustificatione & reconciliatione, certitudinem ac firmitatem salutis nostræ inferas, idem est. Nota hic iustificari sanguine Christi, & reconciliari Deo per mortem Christi indifferẽter accipi. Nam reconciliatio nostri cum Deo cernitur in iustificatione nostri.

Hactenus iacta sunt fundamenta certitudinis ac firmitatis spei: primùm copiosa illa Dei erga nos dilectio, quam etiã nos in nobis ipsi sentimus, deinde certitudo ac firmitas salutis, quæ nititur priori fundamento charitatis Dei. Reliquũ nũc fuit, vt cõcluderet ex certitudine salutis, hoc est, obiecti spei ipsius, spei certitudinẽ ac

firmitatem: sed ea cõclusio omissa est. *Neque id.* Amplificatio sequelæ proximæ, quod nõ solùm recõciliati seruabimur, verumetiam quòd propter eandem recõciliationem continuò gloriamur in Deo per Christum. Atque ita redit ad secundum effectum, nempe gloriationis, quo cõmendata est iustitia fidei, ipsumque concludit. *Per quem.* Causa est, cur gloriatio hæc sit per Christum, quia nimirùm reconciliatio & iustificatio quæ est causa gloriationis per Christum est. Quod enim est causa causæ, id est causa effecti.

12 *Propterea sicut per vnum hominem peccatum in mundum introiit, ac per peccatum mors: & ita in omnes homines mors transiit, in quo omnes peccarunt.*

13 *Non vsque ad legem peccatum erat in mundo: peccatum verò nõ imputatur quum nulla est lex.*

14 *Regnauit autem mors ab Adam vsque ad Mosen, in eos quoque qui non peccauerant ad similitudinem transgressionis Adam, qui est typus illius qui erat futurus.*

15 *At non vt offensa, ita etiam est quod Deus gratificatur, nam si illius vnius offensa multi mortui sunt, multò magis gratia Dei, & donum per gratiam quæ est vnius hominis Iesu Christi, in multos redundauit.*

16 *Neque vt illud quod introiit per vnum qui peccauit, ita est beneficium, nam reatus quidem ex vna offensa introiit ad cõdemnationem: quod autem*

tem gratificatur Deus, datur ex multis offensis ad iustificationem.

17 *Etenim si per vnam offensam mors regnauit per vnum, multò magis ij, qui redundãtem illam gratiam & dominium Iustitiæ accipiũt, in vita regnabunt per vnum Iesum Christum.*

18 *Nempe igitur sicut per vnam offensum reatus venit in omnes homines ad condemnationem: ita, per vnam iustificationem: beneficium redundauit in omnes homines ad iustificationem vitæ.*

19 *Sicut enim per inobedietiam vnius hominis peccatores constituti sunt multi, ita per vnius obedientiam iusti constituentur multi.*

Propterea. Secunda pars capitis in qua concludit doctrinam præcedentem de iustificatione fidei. Sed pro fide passim hoc loco habet ipsum Christum, & cõclusio est nos iustificari per Christum, Nota igitur eum tribuere iustificationem Christo passim in hac conclusione vt passim anteà fidei eam tribuit. Ex quo sequitur non differre ista duo, iustificari per fidem, & iustificari per Christum. Quare fidei nomine intelligendum est Christum ipsum, sed fide apprehensum. Conclusio ista iustitiæ per Christũ non simpliciter proposita est hoc loco, sed comparatè, facta nimirum comparatione pari cum peccato ac iustitia per Adamum in mũdum inuecta. Comparationem enim accipio non inter Adamum & Christum, sed inter peccatũ, quod per Adamum extitit, & iustitiam, quæ est per

Christū.q.d. Pari atque eadem ratione iustitia est per Christum, qua peccatum est per Adamum. Nam argumentum est à paribus in contrariis, vt vocant. Cōtraria autem ponūtur hoc loco, primùm Adamus & Christus, tanquam contrariæ causæ, deinde peccatum & iustitia, tanquam cōtraria effecta. Quemadmodum igitur peccatum est ab Adamo, ita, vi parium, contrarium effectum, nempe, iustitia, est per contrariam causam, nempe, Christum. Notandum hic non tantùm comparari inter se iustitiam & peccatum (etsi inter ea præcipua comparatio fiat) sed etiam eorum effecta, nempe, vitam & mortem, hoc modo, Vt peccatum & mors extiterunt per Adamum, ita iustitia & vita sunt per Christum. Protasis comparationis tantùm expressa est: Apodosis per occupatam quandam obiectionem præcisa est.

Peccatū. Peccati nomine mihi videor intelligere nō tantū naturæ cōtagionē, sed omne genus peccati, tam originale in defectione illa prima, non tam solus Adami, quam nostrū omniū in lumbis eius, & corruptela eam insecuta, positū: quàm actuale, quod existit ex amara illa radice & naturæ corruptione. *Et ita in.* Mortis, quæ est stipendiū peccati, amplificatio, ex subiectis quæ ab ea occupantur, eorúmq; vniuersalitate. *In quo*, Ratio cur tā latè grassata sit mors. ex vniuersalitate peccantiū: nam omnes peccarūt: Vim habet à paribus, nā si omnes sine exceptione

ne

ne peccarunt, sanè meritò omnes homines, sine exceptione mors inuasit: hæc enim verba ἐφ' ᾧ, in quo, causam notare putauerim. Nam ad Adamum hoc referre nimis durũ & coactum videtur. Ex hoc loco nomine peccati, etiã actuale peccatum intelligendum esse videtur. Ait enim omnes peccasse, vt ita loquar, actualiter.

Nam vsque. Occupatio, diceret quis, Ergo peccatum erat in mũdo vsque ad legem, & ante legem, datũ: hoc enim ex eo sequitur hoc dicis, peccatũ per Adamũ introiisse in mundum. Respondet primùm cõcessione, fuisse quidem peccatum in mundo vsque ad legem deinde correctione, non imputari peccatũ non existẽte lege, hoc est, non æstimari peccatũ, aut censeri pro peccato, hominum nimirum æstimatione, qui ex lege lata, facta æstimant ac iudicant. Respondet igitur distinctione quadam, facta per legem esse & dici, siue æstimari. Similiter locus ille qui est cap. 4. 15. interpretandus est, Vbi non est lex, ibi nec transgressio est: æstimatione nimirum & opinione hominum, qui non imputant peccatum nisi lata priùs lege. Nam Dei æstimatione sine lege scripta peccatum & est & imputatur Rom. 2. 12. Quicunque sine lege peccauerũt, sine lege quoque peribunt. Ex his verbis rursus peccati nomine intelligendum est etiam actuale peccatum, non modò originale. Nam antè legem latam, in mundo erat actuale peccatum omnis generis.

Regnauit autem. Ratio prioris partis responsionis, nempe, cur peccatum fuerit in mũdo vsque ad legem: Sumpta est autem à morte vel potiùs regno mortis in mundo iam inde ab Adamo ad Mosen vsque, per quem data est lex. Est itaque argumentum à stipendio peccati: ex quo sequitur peccatum grassatum esse in mundo ab Adamo ad Mosen vsque cuius ministerio demũ lex lata est & promulgata. *In eos.* Amplificatio proximæ rationis à certa quadam specie subiectorum, in quam minimè omnium videri potuit mortem regnare debuisse. nempe ab infantibus, qui actualiter, vt ita loquar, ad similitudinem Adami non peccauerunt. Ex regno itaque mortis in hos, tanquam maiori, vult cõcludere peccatum in omnes regnum obtinuisse ab Adamo vsque ad Mosen. Ex hoc loco nomine peccati comprehendi etiam hæreditarium illum morbum & naturæ corruptelam certum est.

Qui est typus. Post occupationem reuertitur ad comparationem priorem inter Christum & Adamum. Comparatio autem comprehẽsa est: quæ sic explicari potest. Quemadmodum per vnum hominem peccatum in mũdum introiit, & per peccatum mors: ita per vnum hominem iustitia in mundum introiit, &c. vt suprà. Nam in verbo (typi) comparatio hæc inclusa est. *At non vt.* Per Epanorthôsin corrigit præcedentem illam comparationem in paribus. Ne quis existimaret omni modo paria esse ista, peccatum

tum & iustitiam, ideò hoc versu exponit inæqualitatem quandam ac imparitatem, quæ est inter lapsum Adami & iustitiam Christi. Comparatio primùm proposita est paucis: Non inquit, vt lapsus, ita est etiam quod Deus gratificatur. χάρισμα græcè dicitur. Superior comparatio peccati & iustitiæ fuit in causis: hæc autem comparatio lapsus & doni, nempe iustitiæ, est in impari efficientia, vel in imparibus effectis. Nã si hoc sit effectum lapsus Adami, quod per eum multi mortui sunt, multò magis hoc efficiet donum per Christum, hoc est, iustitia quæ est per Christum, vt multi viuant.

Nam si illius. Explicatio propositæ comparationis, in qua ostendit imparitatem in hoc esse, quòd donum Dei per Christum multò magis operetur salutem multorum, quàm lapsus Adami mortem multorum. Intellige hanc doni Dei efficientiam per se & suapte natura: nam alioqui plures sunt qui pereunt per offensam Adami, quàm qui per iustitiam Christi seruantur: sed hoc fit propter incredulitatem hominum, quæ non debet inanem reddere Dei gratiam & donum, vt loquitur suprà cap. 3. 3. *Multo magis.* Comparat cum lapsu Adami, primùm Dei gratiam tãquam doni iustitiæ causam: Iustificamur enim gratis, hoc est, gratia ipsius suprà cap. 3. 24. deinde cum lapsu comparat donum per gratiã, quod postea versu 17. vocat donũ iustitiæ. *Quæ est.* Paulò ante gratiam Dei dixit, nunc gratiam

illam Christo tribuit: & meritò quidem, nam in iustificatione conspicitur, & Dei patris gratia, qui dedit pro nobis Filium suum, imputátque nobis ipsius meritum: & Christi gratia, qui vt iustificaremur vltrò obtulit semetipsum pro nobis. Sic Rom. 8. quam vocat prius charitatem Christi, vers. 35. eam posterius vocat charitatem Dei versu 39.

Neque vt. Secunda impar comparatio non tam lapsus ipsius, quàm reatus quod adiunctum est lapsus necessarium, cum dono iustitiæ. Differt autem reatus peccati à peccato ipso siue offensa. Est enim reatus proprium adiunctum & consequens peccati necessarium, quo peccator reus tenetur mortis. Reatus igitur peccati siue offensæ Adami est, quo se & omnes posteros lapsu suo obligauit ad mortem, præsertim æternam. Comparatur igitur iustitia Dei cum hoc reatu primæ illius defectionis. Primùm autem, vt factum est in superiore cõparatione, est breuis propositio comparationis imparis.

Nam reatus. Explicatio propositionis, qua propositam illam imparitatem ostendit esse in imparibus principiis & finibus reatus & iustitiæ imputatæ, quam nunc χάρισμα vocat. Reatus procedit ex vno lapsu, tanquam principio, in condemnationem, tanquam finem: χάρισμα autem progreditur ex multis offensis ad iustificationem. Nota non eodem modo reatum esse ex vna offensa, & iustitiam esse ex multis offensis.

Nam

Nam reatus est ex vna offensa tanquam causa per se, iustitia autem ex multis offensis tanquam causis per accidens: Peccatum enim nō est causa per se iustitiæ & gratiæ, sed tantùm per accidēs, & occasio quædam.

Nota etiam hoc loco δικαίωμα siue iustificationem opponi condemnationi. Est autem hic cōdemnatio, qua Deus pronunciat mortis sententiam in peccatorem. Ergo iustificatio hic est, qua pronunciatur sententia vitæ. Nam in iustificatione duo sunt: primùm est, quo pronunciatur nos iustos esse, secundum est, quo pronunciatur nobis viuendum esse. Posterius hoc intelligendum est iustificationis nomine. Nam χάρισμα quod tendit ad δικαίωμα tanquam finem, idem est cum priori illo quod diximus esse in iustificatione. Quare sensus horum verborum est, ac si dicat, Iustificationis beneficium, quo Deus pronunciat nos iustos, procedit non ex vno tantùm lapsu, vt illo primæuo, sed ex multis lapsibus, adeóque omnibus qui iam inde fuerūt ab Adami tempore: procedit, inquam, ad alterum illud beneficium, quo vita æterna nobis adiudicatur.

Etenim si. Ostēdit quod dixit proximè, χάρισμα esse εἰς δικαίωμα, hoc est, probat illi charismatis finē, quem statuit: idque à fine, siue mauis, effecto lapsus, tāquam minori. Si, inquit, per vnius hominis lapsum, & illum quidem vnum (nam hoc intelligendum esse ostendemus postea) mors re-

gnauit, multò magis per donum iustitiæ, & quidem non exile illud ac ieiunum, sed exuperans planè omnem modum, regnabit vita, idque per vnum hominem Iesum Christum. *Per vnius lapsum.* Hic vnum intellige: nam id requirit comparatio cum dono, comparat enim cum παραπτώματος χάρισμα vnum lapsum. Id quoque ostendit versus sequens, in quo habetur expressè lapsus vnus.

Nempè igitur. Concludit institutum illum charismatos finem, idque comparate, quasi dicat, Ergo χάρισμα est ad iustificationem vitæ eadem ac pari ratione, qua κατάκριμα siue reatus est ad condemnationem. *Per vnam iustificationem.* Hæc est Christi obedientia ex qua, fide apprehensa, est iustitia nostra. Est enim ea, cum fide apprehenditur, causa cur Deus censeat nos iustos, vel imputet nobis iustitiam. Nota igitur χάρισμα (quod hic necessariò repetendum est ex superioribus) esse δικαιώματος Christi effectum: χάρισμα autem est donum iustitiæ, vt ipsum interpretatus est vers. 17. Quare donum iustitiæ est τοῦ δικαιώματος: & iustitia illa siue iustificatione Christi. Ergo videtur posse colligi hinc aliâ esse iustitiam nostram à iustitia Christi? Respõdeo, Deum quidem censere nos iustos (hoc enim est iustificare) propter iustitiam illam, & in illa iustitia Christi fide apprehensa. Ex quo sequitur non aliam esse reipsa iustitiam nostram, quàm iustitiam illam Christi. Eadem enim est iustitia fide apprehensa, & imputata à Deo, nisi

in ap-

In apprehensione & imputatione discrimẽ statuas. *Iustificationẽ vitæ.* Iustificatio vitæ, est sententia Dei quæ vitæ æternæ credentes adiudicat, vt diximus sup.

Sicut enim. Ratio proximæ comparationis ex paritate lapsus Adæ & obedientiæ Christi, in causis condemnationis & iustificationis vitæ. Sunt autem causæ, peccatũ quod peruasit multos, & iustitia, qua multi iusti constituti sunt. Si igitur paria sunt hæc duo, nempe, lapsus Adæ, & obedientia Christi in causis: paria quoque erunt in effectis horum, nempe, condemnatione & iustificatione vitæ. Nota discrimen inter iustificationem, qua iusti cõstituuntur multi, & iustificationem vitæ. Nam iustificatio illa est, qua pronunciat Deus iustos: hæc verò est qua sic iustificatis vitam æternam adiudicat, vt suprà annotauimus. *Iusti constituuntur.*) Hoc est. censetur pro iustis è tribunali Dei, postquam obedientiam illam Christi fide apprehenderũt.

20 *Lex verò præterea introyit, vt augeretur offensa: sed vbi auctum est peccatum, ibi superabundauit gratia.*

21 *Vt quemadmodum regnauerat peccatum in mortem, ita etiam gratia regnaret per iustitiam in vitam æternam, per Iesum Christum Dominum nostrum.*

Lex verò. Tertia pars Capitis, Occupatio quædam vt diximus in argumento. Quod si per

vnius obedientiam iusti constituantur multi, tum quis vsus legis, si non hic, vt iustificet, vel iustos constituat. Respondet legē interuenisse, nempe inter παράπτωμα, lapsum illum primum Adami, & obedientiam Christi, qua iusti constituuntur multi, non quidem eo fine, vt per legē iustificaretur homo, sed vt per eam lapsus hominis augeretur: augetur autem lapsus cum imputatur iam lata lege: vide suprà 13. Præterea cū occasione sumpta peccatum inhærens gignit peccata actualia omnis generis: vide Rom. 7. 8. Respōdet igitur ex fine & vsu legis vero ac genuino. *Sed vbi auctum.* Correctio qua quodammodò mitigat superius responsum: vbi, inquit, auctum est peccatum per legem, ibi superabundauit gratia: hoc additum est, ne quis desperet de remedio peccati in eum modū aucti & multiplicati, idque, legis interuentu.

Vt quemadmodum. A fine suo explicat superabundātem gratiam: finis est, vt nunc per iustitiam regnet gratia in vitam æternam. Illustratur autem similitudine superioris regni peccati. Quemadmodum regnauerat, nempe ante Christi manifestationem, peccatum in mortem, ita etiam nunc regnat gratia per iustitiam in vitam æternam. Nota hic tria, primùm gratiam, quæ est gratuitus Dei fauor: deinde iustitiam, quę est effectum gratiæ, nempe iustitiam illam imputatam, siue Dei iustitiam, ita quidem appellatam, quòd sit ex mera Dei gratia: tertiò vitam æternam,

nam, quæ est effectum rursus iustitiæ. Nam, vt loquitur Propheta, iustus ex fide viuet. *Per Iesum.* Hoc est idem cum eo quod dixit supra per obedientiam Christi. Nam hoc regnum gratiæ in vitam æternam consistit in iustitia imputata ex gratia per & propter obediẽtiam Iesu Christi inde apprehensam. Ergo, vt verbo dicam, finis cur super. būdet gratia, & superet peccatum etiam auctum, est regnum gratiæ.

ARGVMENTVM.

Hoc capite primum est occupatio absurdæ cuiusdam sententiæ, cuius occasio arrepta est, tum ex sententia quadam quæ posita est supra cap. 5. vers. 20. tum ex tota præcedenti doctrina de gratuita iustificatione vers. 1.

Deinde reliquo capite est eius sententiæ refutatio.

CAPVT SEXTVM.

1 QVid igitur dicemus? *permanebimus in peccato, vt gratia auctior fiat.*

Quid igitur. Occasione illius sententiæ (vbi auctum est peccatum, &c.) quam per correctionem adduxit in superiori occupatione, rursus obiicitur: Si vbi auctum est peccatum, ibi superabundauit gratia, annon permanebimus in peccato, vt gratia auctior fiat. De huiusmodi calumnia questus est Paulus superiori cap. 3. 8. Hanc igitur tam absurdam conclusionem ex illa proxime præcedenti sententia, adeóque etiam ex tota superiori disputatione de gratuita iustitia collectam ad oppugnãdam Christi gratiam,

Apost. occupat & refellit, eadémque opera defendit iam traditam illam à se gratuitæ iustificationis doctrinam. Simile atque eiusdem sententiæ occupationem vide Gal. 2. 17. vbi postquam ostendit iustificationem hominis esse per fidē, subiecit continuò. (*Quod si dum &c.*) quasi dicat, Ergo Christus peccati minister est. Ratio sequelæ est, quia hæc doctrina gratuitæ iustificationis permittit nobis peccatū, eiq; quasi frænum laxat. Est igitur hæc pars Epist. refutatiua tam absurdæ sententiæ ad cap. vsque 9. vbi multa de sanctificatione intereà disputantur.

2 *Absit: qui mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in eo?*

3 *An ignoratis, nos quotquot baptizati sumus in Christum Iesum, in mortem eius esse baptizatos.*

4 *Sepulti igitur sumus vnà cum eo per baptismum in mortem: vt sicut excitatus est Christus ex mortuis in gloriam Patris, ita & nos in noua vita ambulemus.*

5 *Nam si cum eo plantati coaluimus confirmatione mortis eius, nimirum etiam resurrectionis confirmatione coalescemus.*

6 *Illud scientes, veterem illum nostrum hominem cum eo crucifixū esse, vt eneruetur corpus peccati, ne posthac nos seruiamus peccato.*

7 *Etenim qui mortuus est, liber est à peccato.*

8 *Quòd si mortui sumus cum Christo, credimus fore vt etiam viuamus cum eo.*

9 *Vt*

9 *Vt qui sciamus Christum excitatum ex mortuis, non amplius mori: mortem inquam ei nō amplius dominari.*

10 *Nam quod mortuus est peccato, mortuus est semel: quod autem viuit, viuit Deo.*

11 *Ita etiam vos colligite, vosipsos tum mortuos esse peccato, tum verò viuere Deo per Christū Iesum Dominum nostrum.*

12 *Ne regnet igitur peccatum in mortali vestro corpore, vt obediatis peccato in cupiditatibus corporis.*

13 *Neque sistite mēbra vestra arma iniustitiæ peccato: sed sistite vos Deo, vt ex mortuis viuos, & membra vestra, arma iustitiæ Deo.*

14 *Peccatum enim vobis non dominabitur: nō enim estis sub Lege, sed sub gratia.*

15 *Quid igitur? peccabimus quòd non simus sub lege, sed sub gratia? absit.*

16 *An nescitis, quòd qui sistitis vosipsos seruos ad obediendum, eius serui estis cui obeditis: vel peccati ad mortem, vel obedientiæ ad iustitiam?*

17 *Gratia autem sit Deo, quòd fuistis quidem serui peccati, sed ex corde obedistis ei formæ doctrinæ, in quam estis traditi.*

18 *Et liberati à peccato, mancipati estis iustitiæ.*

19 *Hominū more loquor, propter infirmitatem carnis vestræ. Itaque sicut stitistis membra vestra seruia immunditiæ & iniquitati, ad patrandam iniquitatem: ita nunc sistite membra vestra seruia*

iustitiæ ad sanctimoniam.

20 *Quum enim serui essetis peccati, liberi eratis iustitiæ.*

21 *Quum igitur fructum habebatis tunc ex iis de quibus nunc erubescitis? nam finis illorũ mors est.*

22 *Nunc verò liberati à peccato, mancipati autem Deo, habetis fructum vestrum in sanctimoniam: finem autem vitam æternam.*

23 *Nam stipendia peccati, mors: donum autem Dei, est vita æterna in Christo Iesu Domino nostro.*

Absit. Hactenus fuit occupatio absurdæ illius sententiæ, nunc in secunda cap. parte eius refutationem aggreditur. Primùm autem negat per detestationem tam absurdam sententiam. *Qui mortui.* Deinde argumentis in medium adductis negationem suam probat, Non permanendum esse in peccato. Argumentum primum tumptum est à præsenti regenitorum conditione peccato contraria: est autem ea, quòd mortui sumus peccato. Mortui iam sumus peccato, Ergo non adhuc viuẽdum est in peccato. Hoc argumentum est à prima parte regenerationis nostræ, nempe, mortificationis veteris hominis. *An ignoratis.* Antecedẽs illud, nempe, nos mortuos esse peccato, probat à fine & vsu baptismi, vel eorum qui baptizantur in Christum Iesum: est autem finis, vt in mortem eius baptizentur, hoc est, vt participes fiant mortis eius, & simul cum eo, quod ad veterem hominem, moriãtur.

Ex

Ex hoc fine baptismi sequitur nos cum Christo mortuos esse.

Sepulti igitur. Transitum sibi facit per mortificationem iam ostensam, quod est primum argumentum cur non sit viuendum in peccato, ad viuificationem, quod est secundum argumentum à secunda regenerationis nostri parte. Viuificationem hanc deduci ex priori mortificatione, eámque cum ea tanquam necessariam finem connectit. Notãdum autem est, quod pro mortuis nunc dicat nos sepultos esse cum Christo, innuens nimirũ hoc verbo mortis illius genus: est autem sepultura, hoc est, perduratio sub morte. Nam mortificatio peccati non est mors quædam breui aliquo spatio obita, sed est quasi sepultura, hoc est, mors quædam perpetuata: perdurat enim mortificatio per totum huius vitæ spatium. Mortis autem huius continuatæ genus aptè repræsentatur & perficitur baptismi symbolo, cui ea tanquam signo & instrumento efficaci tributa est, tum superiori, tũ hoc versu.

Per Baptismũ. Hæc loquutio indicat baptismũ non solum esse signum mortis vel sepulturæ nostræ, qua cum Christo morimur & sepelimur, sed esse præterea organon & instrumẽtum efficax ad mortem & sepulturam veteris hominis: nam hæc particula διὰ efficientẽ causam denotat. *Per gloriam.* Hoc est, per potentiam ac virtutem patris gloriosam. Proprietates enim Dei, in quibus glorificatur, gloriæ nomine appel-

lari solent: vt misericordia, vt potentia, &c. Vide Ephes. 1. 12. & 2. Cor. 13. 4. vbi expresse Dei potentiæ tribuit resurrectionem Christi. Viuit tamen, inquit, ex potentia Dei. Ephes. autem 1. 19. efficacitatem fortis roboris Dei eodem sensu appellat. Porrò Deus cum potētia sua excitaret Christum ex mortuis maximam gloriam sibi acquisiuit. Nunquam enim tam exeruit potentiam suam quàm in Christi excitatione. Ephes. 1. 20. Merito igitur hoc loco potentia illa Dei qua Christum excitauit gloriæ nomine appellata est.

Nam si cum. Ratio est cur sepultura nostra, siue mors cum Christo, tendat ad hunc finem vt cum eo resurgente ex mortuis nos vnà reuiuiscamus & ambulemus in noua vita. Est autem à paribus: nam pari eadémque ratione qua mortui sumus cum eo, resurgemus cum eo. Apostolus perfectam nostri viuificationem respiciens dixit in futuro tempore, nos cum eo resurrecturos. Verbo complantationis causam subinnuere videtur, cur simul cum eo & moriamur & viuamus, nempe in Christo implantationem & insitionem tanquam surculorum: ex ea enim fit vt cum eo complantemur siue in morte, siue in vita. Vt enim surculus arbori insitus, moriente arbore tempore brumali moritur vnà cum ea: verno autem tempore reuiuiscente quasi arbore reuiuiscit vnà cum ea: ita nos Christo per fidem inserti tāquam stipiti & radici eo moriente

mo-

morimur, reuiuiſcente autem reuiuiſcemus. Hanc cauſam reſurrectionis futuræ, nempe cõiunctionem cum Chriſto per fidem, expreſſit Apoſtolus 1. Theſ. 4. 14. Si credimus, inquit, Ieſum mortuum eſſe, & reſurrexiſſe. Ita etiã Deus eos qui obdormierunt in Ieſu, adducet cum eo.

Illud ſcientes. Ratio eſt cur pari ratione reſurgẽdum ſit, ab vſu & fine mortificationis noſtræ cum Chriſto, vt videtur, magis proprio & coniunctiori. Eſt autem, vt eneruato iam corpore peccati, poſthac non ſeruiamus illi. Ex hoc vſu mortificationis ſequitur cum mortificatione pariter reſurrectionem ad nouam vitam conſiſtere. Nam ſi non ampliùs ſeruiendum ſit peccato, ſequitur profecto reſurgendum eſſe ad nouam vitam & ſeruiendum iuſtitiæ. Ex vno enim contrariorum negato, alterum affirmatum ſequitur. Non eſt ſeruiendum ampliùs peccato: ſeruiendum ergo iuſtitiæ. hoc enim eſt idem cũ eo quod dicimus, In noua vita eſt ambulãdum. Cæterùm notandum eſt hunc finem nempe, ne ſeruiamus ampliùs peccato, magis proprium eſſe mortificationis, magiſque cum ea coniunctum: ob quem rurſus alter ille finis nouæ vitæ, ex mortificatione ſequitur. Nam quia vi cõtrariorum, vt diximus, noua vita ſequitur ex illo fine mortificationis proprio, nempe, vt ne ſeruiamus peccato, ideo finis mortificationis eſt noua vita. Ergo finis eſt per illum alterum finem intermedium magiſque proprium. *Cum eo cru-*

cifixum. Et hoc quoque verbo significat genus mortis nostræ, nempe, crucifixionē, mortē nimirùm similē morti Christi, quocū vnà morimur.

Vt eneruetur. Finis prior est crucifixi cū Christo veteris hominis, vt eneruetur corpus istud peccati. Corpus peccati voco propriè corpus ipsum hominis, adeóque totum hominem corruptū, à parte nimirū sui magis sensibili & crassa, nempe, corpore: hic autem pro peccato ipso quod in corpore, adeóque in toto homine inhæret, acceptum videtur, vt etiam posteà cap. 7. 24. *Ne posthac.* Finis posterior & principalis, qui ex priori sequitur, est, vt posthac nō seruiamus peccato, hoc est, vt loquitur posteà, vt non regnet in nobis peccatum. Nā hæc relata sunt, seruitus & dominium siue regnū peccati. Quāobrem si non seruiamus peccato, non regnat in nobis peccatum, & è contrà, si seruiamus peccato, iam regnat in nobis peccatum. *Etenim qui.* Ratio est proximi vsus mortificationis à communi conditione mortui cuiusque. Mortuus quiuis liber est à peccato, hoc est, nō iam amplius peccat. Ergo mortui peccato, iam non seruimus peccato.

Quod si. Concludit ex hoc vsu mortificationis sic iam declarato, propositam illam paritatē mortificationis cum Christo, & resurrectionis eum eo ad nouā vitam. Rursus Apost. perfectā nostri regenerationem quæ in futuro seculo erit respiciens, dixit, Credimus fore vt viuamus cum

cum eo. *Vt qui sciamus.* Ratio cur non temerè credat resurrectionem nostram & nouam vitam cum Christo futurã, ex vita illa Christi in perpetuum duratura, neque vnquam morte interrumpenda, quam etiam nos certo scire & credere dicit, idcóque cõprobatam fide nostra proponit. Hanc vitam necesse est efficacem esse ad vitam nostram, & eam quidem perpetuam. Ergo secundo loco vitam hanc, non nouam modò sed perpetuã, deducit ex vita Christi, eáq; perpetua Christus, inquit, excitatus à mortuis non amplius moritur. Tum exegeticè idem clarius exponens, addit, Mors illi non amplius dominatur. Nam mors etiam in Christum ad tempus imperium habuit nostra causa, nempe, vt nos in æternum ab eius imperio vindicaremur.

Nam quod mortuus. Ratio cur non moritur amplius, ab vsu mortis simúlque vitæ ipsius. Est autem vsus mortis ipsius, vt peccato moriatur, hoc est, vt aboleatur peccatum. Eodem sensu dictũ videtur posteà cap. 8. 3. missum esse Christum à Patre περὶ ἁμαρτίας, pro peccato, hoc est, vt ibidem verba sequentia videntur exponere, vt peccatum condemnaret & aboleret. Ergo vsus mortis Christi est vt peccato moriatur. At satis est peccato semel mori. vide Heb. 7. 27. Ergo non amplius illi est moriendum. Cæterum. Assumptio hæc ex verbo *semel* elicienda est. Nam sensus est, quasi dicat, mortuus est peccato, idque semel ac vna vice, non exigente

nimirum peccato plures vices. *Viuit Deo.* Hic vsus est vitæ Christi, vt viuat Deo, hoc est, ad gloriam Dei Patris sui.

Ita etiam. Infert per similitudinem ex vita illa Christi perpetua, vitam nostram: sed occasione proximæ rationis infert quoque ex morte eius mortem nostram, simul etiam vsum mortis & vitæ nostræ coniungit, quòd nimirum morimur peccato, & viuimus Deo, idque in Christo, id est, illi per fidem insiti. Cæterùm non dicimur mori peccato, vt eneruetur corpus hoc peccati, ne amplius nos peccato seruiamus. sup. 6. Christus autem mori dicitur peccato, vt peccatum, quod ad reatum, planè auferatur, hoc est, ad hoc vt peccatum remittatur. Moritur etiam peccato, vt vi mortis eius in nobis peccatum inhærens mortificetur, in nobis, inquam non autē in Christo, nam non inhæsit in tam sancta natura vlla vel peccati labecula.

Ne regnet. Hactenus de viuificatione, altera regenerationis nostri parte. Primùm eam deduxit ex mortificatione priori regenerationis nostri parte, cum eáque necessario coniunctam probauit à versu 4. ad 9. Deinde eam necessariò coniunctam cum vita illa Christi perpetua, ex eáque sequi eam probauit duobus versibus 9. & 10. Reliquum itaque est, vt ex ea sic ostensa partim ex mortificatione nostri, partim ex vita Christi, concludat institutum, non viuendum in peccato. Itaque cōclusionem eam infert non ex vi-

ex viuificatione sola, sed etiam ex mortificatione, quam cum ea coniunxit versu superiori. Hoc igitur loco ex duabus regenerationis nostri partibus, tanquam totidem argumentis simul iunctis versu superiori, infert principalem conclusionem & negationem absurdæ illius sententiæ, non viuendum esse in peccato. Conclusionem negatam mutauit in formam dehortationis, ad hoc vt illata iam ex necessitate vim quoque ad mouendum habeat, & non tam pungat aduersarium necessitate quàm eum permoueat lenitate. Explicatur autem dehortatio ex diuersa exhortatione: Ambulate in nouitate vitæ. *In mortali.* Mortale corpus intelligit totum hominem, quem denominat à parte magis sensibili & crassa, scilicet, corpore, vt suprà 6. *Vt obediatis.* Regnū hoc peccati declarat & definit quodammodo ex obedientia cupiditatum corporis, tāquam correlato suo: nam regnum peccati est, cùm nos peccato obedimus.

In cupiditatibus. Cupiditates corpori tribuit. Corporis nomine intellige propriè totum hominem corruptum, à parte sui magis sensibili & crassa, vt paulò ante admonuimus. Hic autē pro natiua corruptione in corpore, adcóque toto homine accipitur, vt suprà versu 6. Apost. Ephes. 2. 3. cupiditates carnis vocat codē sensu, intelligens nimirùm carnis nomine non tam totum hominem carnalem, ex parte nimirùm sui magis sensibili, carne scilicet, quàm corru-

ptionem ipsam in carne, adeóque toto homine. Ita accipitur caro. Gal. 5. Caro concupiscit aduersus spiritum, &c. Porrò peccati nomine inhærens illud peccatum intelligo, idem autem significat, quod corpus. Nam sensus est quasi dicat, vt obediatis peccato in cupiditatibus ipsius.

Neque sistite. Persistit in dehortatione. Membra sunt propriè partes corporis hominis animalis & corrupti. Hic autem intelliguntur etiã hoc nomine facultates animæ ea membra agitantes ac mouentes, (ab his enim motus est principium,) idque synecdochicôs. Ex iis enim quæ magis sensui nota sunt, ea intelligũtur quæ minus nota sunt sensui. Vt itaque prius dehortatus est à peccato quoad totum hominem, ita nunc dehortatur ab eo quoad partes & facultates singulas totius. *Iniustitiæ peccato.* Iniustitiæ nomine intelligo iniustas actiones. Peccati verò nomine accipio earum fontem & hæreditarium illum morbum. *Sed sistite.* Hæc est exhortatio ad viuendum iustitiæ, coniuncta cum superiori dehortatione, cuius etiam totidem sunt partes. *Iustitiæ.* Hoc nomine intelligo iustas actiones. Deum autem opponit peccato, de quo paulò antè.

Peccatum enim. Argumentum refutationis siue dehortationis tertium per occupationem. At dominium in nos exercebit peccatum nobisque erit impedimento: ex quo sequitur nos

frustrà

frustrà conaturos, frustráque dissuaderi ne regnet nobis peccatum. Respondet ac certò quasi pollicetur peccatum in ipsos dominium non habiturum. *Non enim.* Argumentum ex adiuncta præsenti eorum conditione, qua nimirum non sunt sub lege, sed sub gratia: vnde sequitur peccatum non habiturum in ipsos dominium. Nota igitur ex conditione, quæ est sub lege sequi necessario conditionem eam quæ est sub peccato, eiusque regno. Vnde & hæc indifferenter accipiuntur ab Apostolo nostro, sub lege esse & sub peccato esse. Causam cur hoc sequatur ex illo, vide cap. 5. Lex auget peccatum, vers. 20. ideóque facit vt regnet peccatum vers. 21. Vide quoque de hac re cap. 7. 8. & deinceps. Nota rursus vbi gratia est, ibi nõ esse dominium peccati: gratia enim abolet dominiũ peccati, dum legem eiúsque iustitiam abolet. Ex gratia enim est iustitia Dei, quæ excludit iustitiam legis & operum. Nam etsi opera legis non sint abolita per gratiam, vt sunt effecta necessaria & testimonia clarissima fidei nostræ, & iustificationis per fidem: tamen quoad iustificationis causam, & quoad maledictionem (nam hæc coniuncta sunt) opera legis per gratiam exclusa sunt. Rom. 3. 27.

Quid igitur? Occupatio est, occasione proximæ rationis, Quòd non sumus sub lege, sed sub gratia. Ergo dixerit aliquis, peccabimus, & in legem impingemus impunè? Est autem absurda

illa sententia repetita ea occasione quam diximus. *Absit.* Responsio negata per detestationē tam absurdæ & impiæ sentētiæ, vt suprà vers. 2. *An nescitis.* Ratio est negatæ responsionis: atque ita redit ad suum institutum: éstque hoc argumentum refutationis quartum, à præsenti ipsorum conditione, qua non iam serui sunt peccati, quare non tenentur obedire peccato. In hanc formam struitur: Cui sistitis vosipsos seruos ad obediēdum, eius serui estis cui obeditis.

Vel peccati. Partitio quædam est seruitutis indefinitè propositæ, quasi dicat, Serui, inquam, estis vel peccati, vel obedientiæ. Sunt enim hæ quasi duæ quædam dominæ. Sententia propositionis est. Si obeditis peccato, eius estis serui: At non estis nunc serui peccati, Ergo ne sistite vos seruos peccati ad obediēdum ei. Vel potiùs simplex est Syllogismi forma. Qui serui sunt peccati, obediunt peccato: At vos non estis serui peccati, Ergo ne obedite peccato. Non sequitur quidem propter formam (quia Assumptio negans est in prima figura) sequitur autem propter materiam & reciprocam propositionem. Vide similem concludendi formam cap. 8.5. & deinceps. *Vel obedientiæ.* Obedientiam intelligo bonam ac honestam vitam iuxta præscriptum voluntatis diuinæ opponitur peccato quod hoc loco est legis Dei trāsgressio. Quemadmodum igitur dicuntur homines obedire peccato, ita etiam dicuntur seruire obedientiæ

peccato

peccato contrariæ, dum nimirum sistunt membra sua quasi arma obedientiæ, &, vt dictum est suprà versu 13. arma iustitiæ Deo.

Ad iustitiam. Antithesis & oppositio sententiarum requireret, vt diceretur, ad vitam: nam dictum est in oppositа sententia, serui estis peccati ad mortem: verùm Apostolus non adeò se astringit vocibus. Cæterũ iustitiã intellige hoc loco non imputatam illam, sed inchoatam hãc in nobis ex operibus regenerationis. Ideóque obedientiam nostram, hac nempe inchoatam, ad eam refert. Per hanc iustitiam, quæ est ex obedientia nostra, tanquam causam non iustificat nos Deus, hoc est, non pronunciat iustos è tribunali suo, verùm iustificatio est per iustitiã Christi fide apprehensam: per eam enim solam nos Deus iustos censet. Gratam autem habet etiam hanc alteram, quæ est in nobis inchoata, sed gratam illam habet in perfecta illa Christi iustitia.

Gratia autem. Assumptio per εὐχαριστίαν, siue gratiarum actionem elata: hæc enim est forma proponendi beneficia Dei Apostolo familiaris. Vide Ephes. 1.3. Vide etiam Rom. 7.25. Explicatur autem ex diuersa conditione quæ antehac fuerat. *Sed ex corde.* Pro eo quod dici debuit, nunc non estis serui peccati, proximè subiecit causam liberationis à seruitute ista peccati, nẽpe, fidei obediẽtiam. Nam obedire formæ doctrinæ in quã traditi sumus, nihil aliud est quàm

ei credere. Cæterùm locutio hæc est Metaphorica, à typis & sigillis sumpta. Vt enim cera traditur in typum, impressionémque quandam in se recipit, ita nos tradimur quasi in typum & formam doctrinæ Christi, & traditi in eam, recipimus impressionem quasi aliquam. Vnde, 2. Cor. 3. 3. dicimur epistola quædam exarata & inscripta, nempe, traditione quasi in hanc doctrinam. *Et liberati.* Hoc est effectum obedientiæ fidei, ipsáque assumptio syllogismi, quasi dicat, Per obedientiam fidei liberati estis à peccato: neque amplius eius serui: explicatur à cõtrario, mancipati estis iustitiæ.

Hominum more. Digressiuncula, qua obiter occupat quod obiici potuit de vocibus sumptis ab hominum commerciis, vt liberationis, seruitutis. Respondet ac concedit se loqui hominum more, hoc est, vti se vocabulis è medio sumptis: causam autem affert, infirmitatem carnis ipsorum, hoc est, naturæ carnalis, quæ non potest capere ea quæ sunt Spiritus Dei, nisi vocibus, è terrenis & familiaribus rebus sumptis, exprimantur.

Itaque sicut. Conclusio syllogismi: Ergo ne sistite membra vestra serua peccato. Sed exhortatoria est, concluditque sistenda membra serua iustitiæ: nempe, ex assumptionis cõtrario, quòd mancipati sunt iustitiæ: hinc sequitur, seruiendum esse iustitiæ. Illustratur autem complexio paritate superioris obedientiæ, qua peccato iu-

stitiæ

ſtitiæ contrario ſeruierunt. Per enim ratio eſt, vt, ſi antehâc peccato ſeruierunt, nunc iuſtitiæ inſeruiant. Notandum eſt particulam γὰρ, reſpicere præcedentem parentheſin, quaſi dicat, nam vt perſiſtam in humanis ac terreni hiſce vocibus, ac locutionibus, ſicut ſtatuiſtis, &c.

Ad patrandam. Seruitutem hanc qua ſeruierunt impuritati & iniquitati, definit ex tranſgreſſione legis & impuris actionibus, in his enim actionibus conſiſtit ea ſeruitus. *Ad Sanctimoniam.* Seruitutem hanc, qua nunc ſeruiunt iuſtitiæ, definit ex vita ſancte tradu&ta, in illa enim vita conſiſtit ea ſeruitus qua ſeruimus iuſtitiæ. Iuſtitiam intelligo legis obſeruantiam, contrariam legis trangreſſioni, quam vocant ἀνομίαν. *Quum enim.* Ratio eſt huius conſequentiæ. Mancipati eſtis iuſtitiæ: Ergo ſeruite iuſtitiæ. Eſt autem à paribus in hunc ſenſum. Quãdo eratis ſerui peccati, liberi eratis à iuſtitia, & peccato inſeruiuiſtis, (hoc enim intelligendum videtur ad concludendam conſequentiam:) Ergo nunc cum ſerui ſitis iuſtitiæ, ſeruite ei. Simile argumentum vide Rom. 7. 5.

Quem igitur. Argumentum refutationis ſiue dehortationis quintum, quo etiam argumento communiter exhortatur ad iuſtitiam. Eſt autem à fructu & ſine vtriuſque & iuſtitiæ & peccati. Peccati fructus eſt ignominia, finis autẽ mors: iuſtitiæ autem fructus eſt ſanctimonia: finis autem, vita æterna. ergo ne ſeruite peccato, ſed

seruite iustitiæ siue Deo. *De quibus.* Significat peccati fructum esse ignominiam & pudorem faciei. *Nam finis.* Ratio est fructus ignominiæ ac pudoris, ex fine nempe morte. Nam tum pudet nos laborum nostrorum cum in mortem desinunt. Finem hunc exponit versu vltimo stipendium & mercedem. *Mancipati autem.* Peccato nūc opponit obedientiam, vt versu 16. nūc iustitiam, vt versu 18. nunc Deum ipsum, vt versu 22. discrimen in re nullum. Nam siue dicantur seruire Deo: siue iustitiæ, siue obedientiæ, res eodem redit. *In sanctimoniam.* Hoc est, in sanctam vitam ac conuersationem. Ergo fructum seruitutis iustitiæ dicit sanctam vitam.

Nam stipendia. Ostendit peccati finem esse mortem, iustitiæ autem finem vitā, ex eo quod Deus ita compensat vtrunque. Nam merces quę redditur pro opere, finis est operis. Ergo ex eo quòd sit merces, finem esse docet, cùm merces sit quasi finis rei. *Donum autem.* Pro stipendio, quod nomē antithesis postulabat, dixit donum. quia merces quam persoluit Deus, nō est ex debito, sed plane gratuita est, &, vt vtar verbis Apostoli sup. cap. 4. 4. Non imputatur ex debito, sed ex gratia. Nullum enim est obedientiæ, siue operum nostrorum meritum. *In Christo.* Donū hoc vitæ æternæ non datur nisi in Christo, qui illud nobis promeritus est. meritū enim Christi semper antecedit gratiam & donum quodcunque Dei, neque est vllus locus gratiæ siue

mise-

misericordiæ, nisi in Christo. Quare sanguis & meritum Christi nunquam ex oculis nostris discedant, si gratiæ & doni diuini velimus esse participes.

ARGVMENTVM.

Huius capitis partes sunt tres: primum perstitit in instituta refutatione siue dehortatione ad versum 7.

In secunda parte incipit digredi ab instituto: variáque dehinc sunt ingressiones ad versum vsque 5. cap. 8. In secunda igitur parte sunt duæ occupationes quibus digreditur in apologiam legis. ad vers. 17.

In tertia parte est triplex consectarium ad finem cap.

CAPVT SEPTIMVM.

1 *AN ignoratis fratres (peritos enim Legis alloquor) legem tãtis per dominari homini quoad ipse vixerit?*

2 *Nam viro subiecta mulier viuẽti viro deuincta est per legem: quod si mortuus fuerit vir, liberata est à lege viri.*

3 *Proinde viuente viro mœcha vocabitur, si fiat alterius viri: sin autem mortuus fuerit vir, libera est a lege illa: vt non sit mœcha si fiat alterius viri.*

4 *Itaque, fratres mei, vos quoque mortificati estis, legi in corpore Christi: vt essetis alterius, eius videlicet, qui ex mortuis excitatus est, vt fructum feramus Deo.*

5 *Quum enim essemus in carne, affectiones peccatorum per legem existentes vigebant in membris*

nostris, ad fructum ferendum mortis.

6 *Nunc autem liberi sumus a lege, mortuo eo in quo detinebamur, vt seruiamus in nouitate spiritus, ac non in vetustate literæ.*

An ignoratis. Prima pars cap. vt diximus. Est autem hoc argumentum refutationis siue dehortationis sextum: à præsenti ipsorum conditione, qua non sunt nunc sub lege tanquam priori marito. Tractatur autem prosyllogismo, cuiusque principium paulò altius repetitur hoc modo, Lex tantisper dominatur homini quoad ipse vixerit: Atqui vos mortificati estis legi, Ergo lex non dominatur vobis: vnde sequitur non debere vos nunc fructum ferre legi, sed Deo in Christo Iesu. Propositio prosyllogismi est primo versu per interrogationem, qua significat turpe esse propositionem eam ignorari ab iis. Iudæos autem & peritos legis se alloqui, in parenthesi admonet. Sententia Propositionis est, legem dominari homini, eúmque obligare, tantisper dum in viuis fuerit.

Nam viro. Illustratio propositionis ab exẽplo coniugij: Mulier deuincta est viro per legẽ tantisper dum vir vixerit, si verò mortuus fuerit vir, mulier liberata est à lege illa qua viro obligata est. Videtur speciale hoc exemplum nõ vndequáque respondere generali propositioni: propositio enim habet, legem tantisper dominari homini quoad ipse homo vixerit: exẽplum verò habet, legem tantisper dominari mulieri, non

non quoad ipsa vixerit, sed quoad vir ipsius vixerit. Verum nihil interest modo quis liberetur à lege, siue per mortem sui ipsius, siue per mortem alterius id fiat: institutum enim est docere morte liberari hominem à lege: cuius autem morte id fiat, siue nostra ipsorum, siue alterius, non est laborandum. *Proinde viuente*. Comprobatur exemplum à communi hominum iudicio & æstimatione, quasi dicat, Hoc quod dixi adeò verum est, vt si viuente viro fiat mulier alterius viri, iudicetur & vocetur iam mœcha, sin vero mortuo viro fiat alterius viri, iam neque sit mœcha, neque pro mœcha habeatur.

Itaque fratres. Ex superiori exemplo tãquam simili colligit assumptionem prosyllogismi, nos mortificatos esse legi. Causam reddit ex corpore Christi crucifixo, scilicet, & mortificato, cui nos per fidem iam insiti; virtute eius mortificamur peccato & legi. Nam pariter mortificamur peccato & legi, quia eneruato per mortem corpore peccati, non iam habet lex in nobis vim ad peccatum augendum & irritãdum. Nota igitur in hac disputatione peccatum & legem sub eandem rationem venire, idémque esse mortificari peccato, & mortificari legi: esse sub peccato, & esse sub lege, &c. Hoc contingit propter corruptam hominis naturam, vt eadem sit illi peccati & legis ratio, & tam graue sit illi esse sub lege, quàm graue est esse sub peccato. Redditio similitudinis non tam respondet exemplo coniu-

gij proximo, quàm propositioni generali ex qua assumitur. Nam exemplum simile habet nõ vxoris quæ liberata est à lege viri, sed viri mortem. Redditio verò habet nostram ipsorum mortem tanquam vxoris, non autem legis quæ loco mariti est: eóque magis respondet propositioni generali, in qua dicitur legem dominari homini tantisper dum ipse vixerit, quàm exemplo cui reddita est. *Vt essetis.* In hoc fine mortificationis nostri, est conclusio prosyllogismi: Ergo non dominatur vobis Lex: sed pro remotione dominij legis est positio dominij Christi quæ idem valet: Dominatur, inquit, vobis Christus nouus maritus.

Eius videlicet. Descriptio alterius illius quem dixit mariti, & ea quidem valdè accommodata institutæ hortationi. Virtute enim resurrectionis Christi ambulamus nos in vitæ nouitate, & fructum ferimus Deo: Vide Rom. 6. 4. & deinceps. *Vt fructum.* Hactenus fuit Prosyllogismus, nunc in hoc fine coniugij cum Christo est principalis conclusio, Ergo non debemus fructum ferre Legi, sed pro remotione vnius contrarij, est positio alterius, quòd idem valet: Ergo debemus seruire Deo. Siue enim exhortetur ad sanctimoniam, siue dehortetur à peccato, nihil interest. *Quum enim.* Ratio est huius sequelæ, Estis alterius viri, nempe, Christi, Ergo fructũ ferte Deo. Est autem à paribus: Cùm essetis sub Lege priori marito, fructum tulistis non quidem

dem tam legi, quàm morti: Ergo cum nunc sitis sub Christo, altero & nouo marito (nam pro hoc dictum est, Nunc liberi estis à lege, &c. quod idem valet) fructum ferte Deo: pro quo dictum est, Seruite in nouitate Spiritus, &c. In antecedente impuros istos fructus peccati, nō tam tribuit legi, quàm carni, vt significet causam proprie & per se impurorum fructuum esse peccatum: Legem autem causam esse, vt loquuntur, per accidens. Quare non ait, Cùm essetis sub lege, tulistis fructum morti, sed ait: Cùm essetis in carne, hoc est, in veteri illa naturæ corruptela. Caro enim hic capitur, pro impura qualitate, non quæ est in carne & corpore, hoc est, altera hominis parte tantùm, sed quæ est in toto homine, corpore simul & anima. Denominatur autem impuritas illa totius hominis Synecdochicè ab altera hominis parte, vtpote crassiori, magísque sensui obuio, & ab eius partis impuritate.

Affectiones peccatorum per legem existentes. hoc est, impuri illi motus ad peccata perpetrāda nos sollicitantes. *Per legem.* Hoc est, occasione sumpta ex Lege, vt posteà sequitur. *Vigebant.* Hoc est, efficaces fuerunt in membris ad ea mouenda, ad malum perpetrandum. Nam παθήματα quæ ex carne existunt, per legem irritātem efficacia sunt admodum in membris corporis ad producēdum per eorum ministerium, flagitia & externa peccata omnis generis. Mem-

bra enim hîc intelligo propriè, corporis noſtri membra iſta corporea, quæ ſunt inſtrumenta actualium, externorum & conſummatorum, vt Iacobus vocat, peccatorum, Iacob. cap. primo, verſu decimoquinto. *Ad fructum ſrendum.* id eſt, ad peccata externa & conſummata perpetranda. *Morti.* Non dixit legi, ſed morti: vt etiam priùs impuros illos fructus, non tribuit Legi, ſed carni. Nam Lex ſua natura longè alios fructus, & eos quidem puros gignit.

Nunc autem. Concluſio, quaſi dicat, Ergo par eſt, cùm nũc liberi ſimus à Lege, vt alterius viri ſimus, nempe, Chriſti: par, inquam, eſt vt ſeruiamus in nouitate Spiritus, ac non in vetuſtate literæ. *Mortuo eo.* Cauſam liberationis à Lege, petit ex morte peccati inhærentis in quo priùs detinebamur, idque iniuſtè, & per tyrannidem. Vide Rom. cap. primo, verſu decimooctauo. Verbũ enim hoc iniuſtam occupationẽ & vſurpationẽ denotat. Vides igitur nos liberari à Lege, non tã moriente ipſa Lege, quàm moriente peccato & carne, à qua eſt vis illa Legis ad augendum peccatum. Vide rurſus, nõ ait, Mortuis nobis, vt dixit ſuprà, verſu quarto: Mortificati eſtis legi, ſed ait, Mortuo peccato, quia propriè mors hæc, eſt peccati in nobis inhærẽtis. *In nouitate.* Hoc eſt, in iſta noua vita, (vt eam vocauit ſuprà, capite ſexto, verſu quarto) per Spiritum Dei ſanctum recuperata. Nam Sanctus Dei Spiritus. Virtute reſurrectionis Chriſti, & glorioſæ

rioſæ vitæ ipſius, nos renouat & viuificat. 2. Cor. capite tertio, verſu ſexto.

Non in vetuſtate. Hoc eſt, non in veteri illa vita, quæ per miniſterium Legis exiſtebat. Literam enim legem intelligo, non inſcriptam cordibus, ſed tabulis lapideis: ideóque impotentem, & ineficacem in nobis. Rom. cap. octauo, verſu 3. niſi eius efficaciam dicas eam quæ eſt ad augendum in nobis peccatum. Rom. 6. 20. Hinc eſt quod hoc loco vetuſtatem literæ aſcribat, hoc eſt, veterem illam vitam, Legi ciúſque miniſterio. Hoc effectum Legi tribuitur, 2. Corinth. 3. 6. Litera occidit: item hoc capite verſu 7. Item 1. Corinth. 15. 56. Quo loco legem peccati virtutem nominat.

7 *Quid ergo dicemus? Lex peccatum eſt? Abſit: imo peccatum non cognoui niſi per legem, nam etiam cupiditatem non noſſem, niſi Lex dixiſſet, Non concupiſces.*

8 *Sed peccatum occaſione ſumpta, genuit in me omnem cupiditatem per illud mandatum. Nam abſque Lege, peccatum eſt mortuum.*

9 *Ego enim viuus etiam ſine lege quondam: mãdato autem illius aduentu peccatum reuixit:*

10 *At ego mortuus ſum: & repertum eſt illud mandatum quod inſtitutum erat ad vitam, mihi cedere ad mortem.*

11 *Nam peccatũ occaſione accepta, ſeduxit me per illud mandatum, & per illud occidit.*

12 *Itaque Lex ipsa quidem, sancta: & mandatum illud sanctum, ac iustum & bonum.*

13 *Ergo quod bonum est, mihi factum est mortiferum? absit: imo peccatū mihi factum est mortiferum: quum vt proderetur esse peccatum, mihi per id quod bonum est, gigneret mortem, id est, vt ipsum fieret summè peccans per illud mandatum.*

14 *Scimus enim Legem esse spiritualem: at ego carnalis sum, venditus vt subiicerer peccato.*

15 *Quod enim perpetro, non agnosco: non enim quod volo, hoc ago: sed quod odi, hoc facio.*

16 *Si verò quod nolo, hoc facio, consentio Legi quod bona sit.*

Quid ergo. Secunda pars capitis: Digressio in Apologiam & defensionem Legis Dei, ab hoc loco ad vers. 5. 8. Qua in digressione occupat primùm quæ contra legem Dei obiici potuerunt. Quod autem primùm obiici potuit, oritur ex eo quod dictum est suprà vers. 5. affectiones peccatorum per legem existentes vigere in membris nostris ad fructum ferendum morti. Hinc enim videtur sequi, Legem esse peccatū, & in se malum quid, vt quæ sit peccati causa. *Absit.* Prior pars responsionis per abominationem tātæ blasphemiæ. *Imo peccatum.* Posterior pars responsionis per correctionem illius blasphemiæ: est autem ab vsu legis respectu peccati, neque vsu simpliciter, sed vsu contrario illi assertioni, qua dicunt legem peccatum esse. Per

Legem

Legē est agnitio peccati, suprà 3.20. Ergo Lex non est peccatum, aut in malis rebus censenda. Peccati autem nomine hoc loco intelligo in genere peccatum quodcunque, lege quacunque prohibitum.

Ad rem hanc totam magis declarādam substituit personam & experientiam suam. *Nam etiam.* Speciali exemplo particularis & peccati & legis illustrat illud generale, quod proposuit, idque in persona & experientia sua, quam retinet toto hoc loco. ἐπιθυμία enim siue concupiscentia est speciale peccatum lege speciali, scilicet decima, prohibitum. Significantur autem hoc ἐπιθυμίας nomine ea potissimùm quæ vocauit suprà, vers. 5. παθήματα ἁμαρτιῶν, hoc est, affectiones peccatorum ad peccata perpetranda sollicitantes. Ortum suum habent ex naturæ corruptela, quam carnem vocauit suprà eodē vers. 5.

Sed peccatum. Hactenus ex illo legis vsu assertioni contrario, docuit assertionem esse falsam, & Legem non esse peccatum: nunc ostendit modum quo affectiones peccatorum per Legē existant: hinc enim orta est hæc obiectio & occupatio. Ergo Apostolus interpretatur quodammodo verba illa sua, vt calumniam remoueat. Id autem facit retento adhuc illo exemplo Legis diuinæ, & concupiscentiæ ab ea prohibitæ, retenta etiam experientia sua. Significat ergò hac interpretatione verborum suorū, nō per se, sed per accidens affectiones peccatorum per

Legem exiſtere: cauſam autem per ſe affectionum, eſſe peccatum. Peccati nomine hic intelligò, peccatum inhærens, quam carnem vocauit ſuprà, verſu quinto. Verba enim, ſi exactè ponderentur, vtrúmque hoc innuunt, & peccatum inhærens cauſam eſſe per ſe, & Legem cauſam eſſe per accidens. Ait enim, Occaſionem ſumẽs peccatum per mandatum. Eſt ergo occaſio accepta, non data. Ergo peccatum propriè eſt cauſa auctæ concupiſcentiæ: Lex autem, vt quæ non dedit occaſionem, cauſa tantùm per accidens. Cæterùm hic notá alium quendam Legis vſum, in irritando & augendo peccato, de quo ſuprà, capite quinto, verſu vigeſimo.

Nam abſque. Ex conditione diuerſa, adeóque contraria, tam peccati, quàm ſua ipſius, ex abſentia & præſentia legis exiſtente, arguit per legem augeri peccatum, hoc eſt, ſecundum illũ legis vſum. Non enim poſſet ea diuerſitas & cõtrarietas reperiri in conditione & peccati & ſua propter legem nunc abſentem, nunc præſentem, niſi per legẽ irritaretur peccatum, & ex ea vires colligeret. Primùm itaque exponitur conditio vtriuſque, & peccati, & ſua ipſius, ſine lege, vel quæ fuit nondum data lege: deinde exponitur conditio ſuperiori contraria & peccati & ſua, cum lege, vel quæ fuit in aduentu Legis. In hunc Syllogiſmum reduci poteſt argumentum. Si abſque Lege peccatum mortuum erat, ego vero viuebam, præſente autem lege peccatum

tum reuixit, ego verò mortuus sum: profectò peccatū irritatur & augetur per Legem. At primum, Ergò secundum. Propositio nō est in textu. Assumptio habetur partim posteriori parte vers. octaui, partim vers. 9. partim denique initio vers. 10. Cæterùm adhuc persistit in speciali exemplo, & experientia sua.

Peccatum est mortuum. Peccatū dicitur mortuum, etiam cùm est: non tamen furit, aut vim suam exerit, hoc est quod dicit posteà, cùm non fit summè peccans peccatum, versu decimotertio. Ergo quod bonum est, mihi factū est mortiferum? Absit: imò peccatum mihi factum est mortiferum: quum vt proderetur esse peccatū, mihi per id quod, &c. Peccati autē nomine hic intelligo inhærens illud & originale. *Ego verò viuebam.* Viuebat ob eandem causam, ob quam peccatum dicitur mortuum, quia scilicet peccatum absque lege vires suas non exercebat: nam non exerente peccato vires suas, non sentitur, vt neque mors quæ ipsum sequitur. Cùm autem non sentitur peccatum, & ex peccato, mors: tum videtur sibi homo viuere, vt qui sit sine sensu & conscientia peccati & mortis. *Peccatum reuixit.* Peccatum dicitur reuiuiscere ob cōtrariam superiori causam, nempè, quia vires suas exerit admota lege.

At ego mortuus. Mortuus dicitur ob eandem illam causam, qui nimirum per peccatum vires suas exerit, ex quo est sensus peccati & mortis.

Ergo vna causa est cur sine lege & peccatum moritur, & nos viuamus: nempè, quia absente lege peccatū non irritatur. Rursus vna causa est cur præsente Lege & nos moriamur, & peccatū reuiuiscat, nempe superiori contraria: quia Legis aduentu, irritatur peccatum. Quia enim absente Lege non irritatur peccatum, ideo peccatum mortuum dicitur, nos verò viui: contrà autem quia præsente Lege peccatum irritatur, ideò peccatum viuum dicitur, nos verò mortui. Obserua hîc tertium quendam vsum legis in afficiendo morte, siue nos occidendo: de quo 2. Corinth. 3. 6. Litera occidit. Ex superiori autem vsu existit, nempe, ex eo quòd lex sit virtus peccati, hoc est, per Legem irritetur peccatum. *Et repertum.* Mortem hanc suam per Legē exaggerat ab vsu Legis genuino & proprio, morti contrario. Est autem, quod Lex instituta sit ad vitam: quasi dicat, Ego mortuus sum: cùm tamen longè alius sit Legis vsus, ex naturali & prima ipsius institutione: nempe vt ego per Legem viuerem.

Nam peccatum. Correctionis quadam speciē ostendit quonam modo mandatum cesserit ipsi ad mortem, causáque mortis fuerit, nempe, non per se, sed per accidens, cùm peccatum istud inhærens & naturæ vitium, propriè ac per se causa sit mortis: quod quidem accepta occasione ex mandato, seducit hominem, hoc est efficit vt magis magísque peccet: atque ita multipli-

tiplicato peccato per mandatum, dicitur per idem mandatum hominem occidere. Ergo, vt suprà docuit Legem per accidens esse causam peccati: ita docet nunc legem per accidens esse causam mortis: simul autē repetit modum quo causa sit peccati, tāquam rationem cur sit causa morti per accidens. Nam causa est mortis per accidens, quia causa est peccati per accidēs. *Itaque Lex.* Ex eo quod les sit tātùm causa per accidens tam peccati, quàm mortis, concludit aduersus primam illam assertionem & obiectionē, Legem esse sanctam: mandatum sanctum esse, iustum & bonum. Legis & mādati nomine, idē intelligo, Mandati nomine videtur expressa vis legis, quæ est in mandando & præcipiendo. Hactenus igitur fuit prima legis defensio aduersus primam obiectionem.

Ergo quod. Altera occupatio, orta partim ex vers. 10. in quo dictum est mādatum cedere ipsi ad mortem: partim ex vers. 12. in quo dictum est & conclusum, mandatum esse sanctum, iustum & bonū. Ex his oritur obiectio, Ergo quod bonū est mihi factum est mortiferum. Atque hæc est secunda calumnia aduersus legem, quòd sit causa mortis, ac proinde eius quod malum est. Ab hac calumnia legem asseruit quidem iam suprà vers. 11. sed hic planiùs ad eam respondet. *Absit.* Respondet primùm per auersationem blasphemiæ, deinde per correctionem: in qua apertè mortem peccato trāscribit. Peccatum intellige

originis illud & inhærens. *Vt proderetur.* Declarat peccati illud proprium effectū ex fine eius, qui est, vt appareret esse peccatū ex hoc ipso effecto suo, quòd nimirùm operetur mortē mihi per mandatum sua natura bonum: nam ita legendus est contextus. Vt proderet se peccatum hoc ipso, quòd per id quod sua natura bonum est mihi operetur mortem, id est, hoc suo effecto, in me morte afficiēdo: neque enim conspicitur illud, latens & inhærens peccatum originis, priusquàm edat hoc effectū, & sensum mortis ex aucto peccato ingignat cordibus hominū.

Vt ipsum fieret. Definitio quædam est finis propositi, idque ex causa quadam sua. Nam apparet esse peccatum, ac proditur illud latēs malum, dum per legem operatur mortē, quia hoc ipso quòd operetur mortem, summè peccās fit, hoc est, vires suas omnes explicat, idque tum in peccato acto, tū in morte ex aucto peccato: explicatis autem in hunc modum viribus, peccatum, quod priùs delitescebat & quasi mortuum iacebat, iam apparet ac prodit quasi in lucem. Hinc sequitur per hoc effectum mortis, peccatū apparere seséque prodere. Ratio itaq; quædam subest his verbis cur per effectum istud mortis appareat esse peccatum, nempe quia dum efficit mortem, explicat vires suas omnes, explicatis autem viribus apparet ac cōspicitur. Notandum autem toto hoc loco retineri experientiam Apostoli, quò efficacior sit hæc de le-

ge

ge doctrina. *Scimus enim.* Declarat quod dixit proximè peccatum per mandatum summè peccans fieri, ex natura tum legis, tum sua ipsius contraria: Lex spiritualis est, At ego carnalis sum, Ergo necesse est applicata ad me lege caro ista & peccatū in me habitans, summè peccās sit.

Venditus. Definitio quædam subiecta est hominis carnalis, Est autē is venditus vt sit peccati mācipium. Porrò notandum est Apostolum ita de se loqui, qua ex parte non est regenitus. Sic posteà hoc cap. vers. 23. dicit se captiuum reddi legi peccati. Ergo in hoc Pauli etiam regeniti exemplo (nam iam regenitus hæc de se loquitur) videmus, etiam regenitum mancipium nōnunquam fieri peccati, & captiuum ab eo abduci. *Quod enim.* Venditum se sub peccatum, & captiuum abreptum quasi, vt seruiat peccato, ostendit ex improbatione facti quod perpetrat, hoc est, ex mentis suæ iudicio: nam improbatio ista est mētis. Ex iudicio alieno à peccato quod tamen perpetrat, sequitur ipsum vendi sub peccatum, vt tyrānum: & captiuum reddi legi peccati. Improbationem facti & iudicium alienum à peccato probat à volūtate aliena, vel voluntatis dissensione: nam ex effecto posteriori arguitur causa, Non enim, inquit, quod volo hoc facio, &c. *Si vero.* Ex voluntate aliena à facto suo legi contrario infert hoc primum cōsectarium, nempe, voluntatis consensum cum lege, quod bona sit: Atque ita rursus conclu-

dit legem esse sanctam & bonam, absoluitque legis institutam apologiam. Voluntatis nomine hic intellige voluntatis partem regenitam, à qua vtpote parte potiore denominatur tota facultas illa voluntatis humanæ.

17 *Nunc itaque non amplius ego id perpetro, sed peccatum quod in me habitat, id perpetrat.*

18 *Noui enim non habitare in me, (id est, in carne mea) bonum, nam velle adest mihi, sed, vt quod bonum est perficiam, non assequor.*

19 *Non enim facio bonum quod volo: sed malum quod nolo, hoc ego facio.*

20 *Quod si id facio quod ego nolo, non amplius ego id perpetro, sed peccatum quod in me habitat, id perpetrat.*

21 *Comperio igitur volenti mihi facere bonum, hanc legem impositam esse, quod mihi malum adiaceat.*

22 *Delector enim lege Dei quod ad interiorem hominem.*

23 *Sed video aliam legem in membris meis rebellantem legi mentis meæ, & captiuum reddentem me legi peccati, quæ est in membris meis.*

24 *Miser ego homo: quis me eripiet ex isto corpore mortis?*

25 *Gratias ago Domino per Iesum Christum Dominum nostrum. Nempe igitur ipse ego mente quidem seruio legi Dei, carne verò legi peccati.*

Nunc itaque. Sequitur nunc ad finem capitis triplex consectarium. Primum existit ex proxi-

ma

ma conclusione, & consensione cum lege Dei, quod sancta sit. Est autem purgatio quædam sui ipsius. Nam cum consentiat legi quod sancta sit, sequitur non amplius ipsum id facere, sed peccatum quod in ipso habitat. Nota igitur à potiore parte sui, id est, à parte regenerata Apostolum se totum denominare, vt suprà voluntatem totam à parte regenita appellauit. *Noui enim.* Ratio est per occupationem inserta cur dixerit peccatum in se habitare: dici enim potuit, Ergone in te etiam regenito habitat peccatum. Nam dicis peccatum in te habitans, id mali perpetrare. Respondet Apostolus concessione, habitare quidem in se peccatum, seséque de ea re certiorem fieri, vel ab ipsa conscientia significat, dum dicit *Noui.*

Id est in carne mea. Definitio est sui iniecta per correctionem: ea autem est ex altera parte sui, nempe, parte non regenita. Hoc obiter insertum est, ne quis putet eum loqui de se, vt regenito & secundum τὸ εἶναι suum, nam hominis regeniti, vt ita dicam, esse, est à Spiritu sanctificationis. *Nam velle.* Ex effecto peccati, nempe impedito opere honore persiciatur, arguit peccatum in se habitare. Explicatur autem & exaggeratur hoc effectum ex diuersa voluntate & electione boni. Volo quidem quod bonum est, sed vt perficiam non inuenio. Illud autem non aliunde est quàm à peccato inhabitante in me. Vides igitur argumentum esse à bono opere

impedito ne perficiatur, quod est effectum peccati inhabitantibus. *Non enim facio.* Effectum istud peccati inhabitantis, nempe impeditum opus bonum, vel impedimentū operis boni, ostendit ex effecto peccati inhabitātis planè cōtrario, nempe perfecto opere malo, quasi dicat, Tantū abest, vt perficiā bonū quod volo, vt cōtrà malum quod nolo, illud perficiam. *Quod si id.* Hactenus digressus est in ostensionem peccati in se inhabitātis, nunc reuertitur ad purgationem sui, eámque concludit sumpto pro argumento eo quod dixit proximè, se malū quod nolit facere.

Comperio igitur. Hoc est alterum consectarium ex superioribus illatum, colligit enim sibi legē quasi impositam ad peccandū: id explicatur & exaggeratur ex diuersa voluntate & electione boni operis. Primùm itaque est propositio legis impositæ. *Delector enim.* Ratio est legis quā dixit, & necessitatis peccandi ex ipsius effecto, quo rebellat legi mētis, & captiuum ipsum reddit legi peccati. Hoc autem factum explicat & exaggerat ex diuersa illa voluptate, quam alioqui percipit ex lege Dei secundum interiorem hominem. Toto hoc loco habes in experientia Apostoli, luctam illam quam vocant Spiritus & carnis. *Quod ad interiorem.* Interior homo est propriè ipse homo in interiori sui parte, hoc est, mente renouatus. Renouatio enim siue regeneratio præcipuè tribui solet mēti & priori homi-

hominis parti. Renouari Spiritu mentis vestræ. Ephes.4. 23. non quidem quòd corpus & reliqua hominis pars non renouetur, sed quod regeneratio magis conspiciatur in priore illa parte, quàm in hac crassiori, hincque ad reliquam partem dimanet. Hic autem capitur interior homo pro sancta illa qualitate non mentis tantùm, sed totius hominis.

Legi quæ est in membris. Lex in membris est naturæ corruptio, quæ tanquam lex quædam obligata & deuincta sibi habet corporis humani membra: nam mẽbra intelligo ipsa corporis nostri externa sensuique obuia membra, vt cap.6. 13.12. & cap.7.5. Hæc autem membra intelligo non quòd sentiam corruptionem eam naturæ tãtùm inesse membris corporis, aut etiam corpori toti, eique dominari, cùm etiam menti insit eámque occupet: verùm quòd corruptio ista naturæ cùm erumpit in effectus suos, cõspiciatur in crassiori hominis parte magis, quã in puriori. Vnde suprà Apostolus cap.6.12. tribuit regnum peccati mortali corpori, ciúsque mẽbris, non quòd regnet peccatum tantum in corpore aut corporis membris, sed quòd regnum illud maxime conspiciatur in iis.

Lege mentis. Legem mẽtis intelligo sanctam illam qualitatem, ad quam per Spiritum sanctum mens hominis renouata est: eam vocauit paulò ante interiorem hominem, non quidem quòd qualitas illa, & sanctitas tantùm insit

menti,non etiam corpori, adeóque toti homini, & facultatibus animi crassioribus,vt affectibus,vt facultatibus animalibus, vt facultatibus naturalibus:sed quòd prima eius origo ac sedes sit in mente, (sub qua intelligo voluntatem rationalem,) & ex mente rursus deriuetur in alias animę facultates,in corpus quodammodo,eiúsque membra singula. Legem mentis vocat hic eadem ratione qua paulò antè legis nomine corruptionem illam in membris vocauit: nempe, quod dirigat mentem hominis, ideóque omnes facultates inferiores. Vtrobique autem dicta est lex ad similitudinem legis Dei.

Miser ego. Hactenus fuit tertium illud consectarium de lege sibi impositа ad peccādum, nūc est querimonia qua Apostolus oppressus quasi iugo illius legis,& sub onere suspirans,vt loquitur.2.Cor.5.4.anxiè quærit assertorem. Primum autem ex sensu peccati exclamat se miserum. Deinde, extra se quærit eum qui ipsum liberet è tanta miseria. Quòd autem quærat de liberatore, illud arguit desiderium eius profectum ex sensu miseriæ. Hic enim ordo est liberationis nostrę à peccato & morte,primùm est sensus miserię,deinde desiderium liberationis ab eo profectū, tertiò est actio ipsa persequēdi liberatorem,quæ fit in vestigando eū,omninóq; omnia faciendo, quæ ad eum in veniendum pertinent. *Corpore mortis.* Corpus mortis vocat quod sup.6.6.appellauit corpus peccati. Est autem proprie corpus,

corpus, adeóque totus homo quantus quantus est, obnoxius peccato & morti: hoc autem loco capitur pro peccato ipso quod in corpore adeóque toto homine inhæret, ex quo mors est, nam mortem interpretor peccatum ex quo mors est: ac si dixisset corpus peccati mortiferi, Metonymia enim effecti est.

Cùm non solum Paulus ad Rom. sed in aliis quoque noui testamenti libris & corruptio naturæ nostræ, & sanctitas eiusdem in Christo Iesu recuperata, sub variis nominibus sese offerãt, videndum nobis est quæ demum sint ea nomina, quæque sit eorum ratio. Natiua igitur nostra corruptio per metonymiam subiecti accipit nomen primum à toto homine, non ab eius tãtùm parte vna, & vocatur à toto homine vetus homo. Rom. 6. 6. Veterem, inquit, nostrum hominem cum eo crucifixum esse. Col. 3. 9. Cùm exueritis veterem illum hominem. Sic & Ephes. 4. 22. Est autem vetus homo propriè ipse homo totus, quantus quantus est, corruptus. Per metonymiam autem subiecti pro ipsa corruptione in toto homine inhærẽte capitur, vt in illis Pauli locis. Item à toto homine vocatur homo exterior. 2. Cor. 4. 16. Est autem propriè homo exterior, ipse homo externus ac non regenitus, qualis nimirum per naturam concipitur & nascitur. Capitur autem impropriè pro ipsa corruptione, quacum concipitur ac in lucẽ editur.

Deinde accipit nomen natiua corruptio per

Metonymiam subiecti à partibus hominis, ac primum à corpore, vocatur corporis nomine, Rom.6.6.& 12.Rom.7.24.1.Cor.9.27. Est autē corpus propriè ipsum hominis corpus corruptum: Metonymicôs autem accipitur pro corruptione in corpore, & synecdochicôs in toto homine. A corpore item hominis vocatur natiua corruptio carnis nomine, Rom.7.5.& 18.& 25.Rom.8.1.& 4.& 6.& passim in illa Epist. ad Galat.5.17.& deinceps. Colos.2.11.2.Cor.12.7. 1.Pet.4.6. Est autem caro propriè ipsa hominis pars ista crassior & corporea moles, sed corrupta: capitur autem metonymicôs pro corruptione in carne, & synecdochicôs pro corruptione in toto homine, etiam in mente hominis, quod vel ex eo liquet, quod carni huic Paulus tribuit φρόνημα, quod propriè mentis est functio Rom.8. 7.& νοῦν Col.2.18.

Accipit etiam nomen ab anima hominis, præsertim autem eius parte crassiore, & ab affectionibus animi nostri à quibus appellatur ἐπιθυμία. Concupiscentia enim propriè est ipsa facultas concupiscendi in animo corrupta: sed metonymicôs capitur pro corruptione in facultate cōcupiscendi, & synecdochicôs in omnibus animi facultatibus, adeóque in toto homine. Ita accipitur Iac.1.15. Ferè autem accipitur concupiscentiæ nomen pro motu ipsius corruptionis & peccati inhærentis vt passim apud Paulum 1. Ioan.2.6. Nam concupiscentia carnis, cuius passim fit

sim fit mentio, est motus quidam carnis impurus. Denique accipit natiua labes nomen suum à membris corporis, dicitúrque lex in membris. Rom. 7. 23. Nam per naturam natiua corruptio regnat non solùm in toto corpore, sed in singulis eius membris: vnde Rom. 6. 13. Neque sistite, ait, membra vestra membra iniustitiæ peccato, & Rom. 7. 5. Affectiones, inquit, peccatorum vigebant in membris nostris. Quibus in locis membrorum nomine intelligo hæc ipsa corporis nostri membra.

Sanctitas etiam illa naturæ, ad quam restituimur in Christo Iesu, accipit similiter nomen suum ab homine & eius partibus. Nam à toto homine dicitur nouus homo. Ephes. 4. 24. Col. 3. 10. dicitur etiam interior homo, Rom. 7. 22. 2. Corinth. 4. 16. Ephes. 3. 16. Vocatur denique occultus cordis homo. 1. Pet. 3. 4. Deinde, accipit nomen non quidem à corpore & hominis parte crassiori vt natiua corruptio, sed ab anima & parte hominis puriori. Neque rursus à quauis parte animæ, vt illa concupiscibili, sed à parte animi natura magis pura minúsque alligata organis corporeis, nempe, mente, à qua vocatur lex mentis. Rom. 7. 23. Item ipsius mentis nomen accipit, ac mens vocatur. Rom. 7. 25. Est autem mens propriè ipsa hominis mens regenita. Metonymicôs autem significat sanctitatem illam cognitionem quæ est ad imaginem Dei in mente recuperata: Synecdochicôs verò

significat sanctitatē in reliquis animi facultatibus adeóque in toto homine. Atque hęc de nominibus quæ in scripturis noui testamenti accipiunt tum natiua corruptio, tum sanctitas restituta: déque eorum nominum ratione.

Gratias ago. Hactenus fuit querimonia, nunc est eius effectus quidam ex subito sensu liberationis, liberationis, inquam, quę est à reatu peccati, tum inhærentis, tum actualis, ac proinde à morte. Nam quod huiusmodi liberatio intelligenda sit apparet ex primo versu cap. 8. Gratias igitur agit Deo ob hanc liberationem à reatu peccati præsertim, quod εὐχαριστία & gratiarum actio, in quam per exclamationem quandam erumpit continuò, postquam sensit Deum per Christum liberatorem: Ideo gratias agit Deo per Iesum Christum. Vbi nota Apostolum non quidem ieiune ac frigide efferre illam, quam sensit, liberationem, vt ingrati solent, siquando loquuntur de beneficiis Dei etiam maximis, verùm cum gratiarum actione eam proponere. Non enim sic ait, Deus per Iesum Christum me eripuit, sed ait, Gratias ago Deo meo per Iesum Christum qui me eripuit. Nam hæc postrema verba supplenda esse videntur ad plenum sensum, (his enim cōtinetur εὐχαριστία, causa) quæ, vt apparet, ingens ille gaudij affectus ex inuento liberatore, à cepta gratiarum actione abrupit.

Nempe igitur. Nunc sedata mente post affectum illum doloris primùm, deinde ingentis gaudij,

gaudij concludit primùm hoc versu huius capitis, ex iis quæ dicta sunt, cõditionem suam in se quidem & respectu sui duplicem, partim se seruire legi Dei, quod ad mentem, partim verò legi peccati, quod ad carnem. Estque hoc consectarium tertium. Deinde verò primo versu capitis sequentis, ex illa sui in Christo plena liberatione quam sensit, quámque protulit cum gratiarum actione, concludit conditionem suam & aliorum in Christo beatam, vt videbimus suo loco.

ARGVMENTVM.

Capite octauo primum persistit in illa digressione, quæ incepta est vers. 7. capitis superioris, inférrque alteram illam conclusionem, de qua diximus in vltimum versum superioris capitis, eamque amplificat & demonstrat ad versum vsque quintum: quo versu deinde redit ad argumenta institutæ refutationis siue dehortationis, in iisque commoratur ad versum vsque 19.

Inde futuram illam gloriam filiorum Dei confirmat ad vers. 31.

Postremò concludens quodammodo Epistolæ partem hanc refutatiuam, gloriatur in Domino.

CAPVT OCTAVVM.

1 *NVlla igitur nunc est cõdemnatio iis qui sunt in Christo Iesu, id est, qui non secundum carnem incedunt, sed secundum spiritum.*

2 *Nam Lex spiritus vitæ, qui est in Christo Iesu, liberauit me à lege peccati & mortis.*

3 *Quum enim legis impotẽtia nihil posset in carne,*

Deus suo ipsius Filio misso, conformato carni peccato obnoxiæ, idque pro peccato, condēnauit peccatum in carne.

4 *Vt illud iuris legis cōpleatur in nobis, qui non secūdum carnem incedimus, sed secundum spiritum.*

Nulla igitur. Hæc est prima pars capitis, vt diximus. Est autem altera illa conclusio ex sensu liberatiōnis illius in Christo Iesu, qua concluditur conditio illa Christianorum hominum, nō in se, sed in Christo mediatore, cuius hic est sensus, quòd ij qui in Christo sunt, ipsi nimirū per fidem insiti, immunes sint ad cōdemnationē, etsi in his ipsis perpetuò in hac vita reliquū sit aliquid peccati & immunditiei, quò fit vt seruiant aliqua ex parte legi peccati tantisper dum hîc viuunt, vt dictum est in superiore conclusione. Condemnatio propriè est sententia iniustitiæ, & ex ea mortis, pronunciata in reum à iudice aliquo. Opponitur iustificationi, quæ est absolutio à peccato & morte consequenter, à iudice pronūciata. Vide hanc oppositionem, Rom. 4.16.18. Rom. 8.34. quibus in locis condemnationem accipit paulò strictius, pro sententia mortis pronunciata. Quis est, inquit, qui condemnet? Christus est qui mortuus est: Ecce oppónit mortem Christi sententiæ mortis. Hic autem videtur accipere cōdemnationem prout respicit & peccatū & mortem, vt sit sensus, nulla est condēnatio iis qui sunt in Christo Iesu: hoc est, non fertur de iis sententia peccati & mortis.

Qui

Qui non secundum. Cõclusio status huius beati eorum qui in Christo sunt, restricta est quadã conditione, non quidem quæ causa sit, sed quæ causæ effectum sit causam suam arguẽs. Est autẽ ea, Si nõ secundũ carnem incedunt, sed secundũ spiritum. Incedere secundum carnem hoc loco est, nõ ex parte aliqua, sed omninò seruire peccato, ita vt peccatum in nobis regnet, cum qua conuersatione non potest consistere conditio illa absolutionis à morte & condemnatione, quæ est in Christo Iesu. *Nam lex Spiritus.* Ratio conditionis illius quæ est in Christo, nempe, cur nulla sit condemnatio iis qui sunt in Christo Iesu, à contraria iustificatione, qua liberamur à peccato & morte: hanc explicat à causa sua, nempe Christi vita qua à peccato præsertim originali, quam legem peccati vocat, & morte se liberatum esse dicit, nam suam ipsius personam & experientiam ad maiorem perspicuitatem & fidem in medium affert. Christi vitam intelligo eam quam post glorioſam resurrectionem cœpit viuere. Nam Christus, etsi iustitiam nobis per mortem comparauit, tamen non efficax fuit ad nos iustificandos: hoc est, ad applicandam illam iustitiam, nisi per resurrectionem & vitam. Ideò cap. 4.25. dicitur eum excitatum propter iustificationem nostri. Atque ideò fit vt iustificationem siue absolutionem nostri ostendat hoc loco ex Christi vita & gloria. Vitam autẽ Christi his verbis explicat.

Lex ſpiritus vitæ. Legem ſpiritus vitæ dicit, facta alluſione ad legē peccati, de qua ſuperiori cap. 23. Item ſtatim poſt hoc eodem verſ. Lex autem ideò dicitur quia inſtar legis cuiuſdam abſoluit à peccato & morte. Spiritū vitæ dicit, non vitam, nimirùm ex phraſi Scripturæ, quæ vitam ipſam ſpiritum vitæ appellat, vt Apoc. 11. 11. Spiritus enim nomen ſolet accipi in genere pro motu, impulſu & afflatu quouis. Reſtringi autem ſolet ad ſpecialem aliquem motum ſignificandum, per adiectionem certi cuiuſdam motus, tanquam differentiæ, vt auaritiæ, vt ſuperbiæ, vt furoris, vt virtutis, vt denique vitæ. Ergo ſpiritus vitæ hoc loco mihi nihil aliud videtur eſſe ex phraſi Scripturæ, quàm motus ille ſiue impulſus vitæ, qui eſt in Chriſto, quo nimirum ipſe Chriſtus viuit. Nam dicit vitam hanc in Chriſto eſſe, non quòd noſtra ſit nobiſque inhærens, ſed per Chriſtum fide apprehenſum, ſed quòd ipſius Chriſti ſit glorioſa illa vita, & idem eſt ac ſi dicat legem ſpiritus vitæ Chriſti. Sic condēnationi opponet reſurrectionem Chriſti, ac proinde vitam, & illam abolitam ex hac arguet poſtea hoc cap. verſ. 34. Nota hic liberationem à peccato & morte opponit condemnationi, quare condemnatio eſt ſententiæ iniuſtitiæ & mortis pronunciatio. Atque hactenus cauſa liberationis eſt explicata.

Liberauit. Liberatio hæc non eſt regeneratio, qua liberamur ex parte à peccato inhærente, ſed

eſt

est peccatorum remissio, qua liberamur non ex parte, sed plenè perfectéque à peccatorum quorumcunque reatu: nam liberari hoc loco est, non condemnari, sed absolui aut iustificari. *Quum enim.* Nos Christi vita liberatos esse ostendit & iustificatos, ex effecto Dei patris in Filio suo, nempe condemnatione peccati in carne Filij. Condemnato peccato in carne filij crucifixa, necesse est vita filij liberemur & absoluamur ab eo, vel ea sola ratione quòd condemnatum iam & abolitum sit per mortem eius. Factum hoc Dei patris in Filio altiùs repetitur & explicatur à Filij missione tāquam priori effecto. Vtriusque autem facti, & missi filij, & condemnati peccati, causam petit à legis impotentia & inefficacia an peccatum condemnandum & abolēdum, cuius rursus impotentiæ causam subindicat non in lege ipsa esse, sed in carne, & corruptione nostra, quæ arripit occasionem ex lege ampliùs peccandi. Ex quo fit vt non sit efficax lex ad peccatum condemnandum & abolēdum. *In similitudine.* Ne intellige hîc Christum non veram carnem, sed similitudinem duntaxat carnis accepisse, cùm hic sit sensus, Deus misit Filium habentem carnem similem, non quidem carni simpliciter, sed carni peccati vel peccatricis: similitudo enim nō est carnis, sed carnis peccatricis, dicitúrque respectu peccati, quod in carne est. *Idq; pro peccato.* Non tantum misit eū in similitudine carnis peccatricis, sed etiam

pro peccato misit eum, hæc autem est causa & finis, cur Filius missus sit in similitudine carnis peccati, vt peccatum nostrum aboleret & condemnaret in carne, vt ex sequentibus verbis videtur posse colligi.

Condemnauit. Hoc est secũdum & præcipuũ effectum Patris in Filio ad quod refertur illud prius. Nam condemnatio hæc peccati in carne filij argumentum hoc loco præcipuum est, vt diximus. Paulò autem altiùs repetitũ est à missione filij in similitudine carnis: oportuit enim priùs filium in similitudine carnis peccatricis, quàm in eius carne peccatum condemnaretur. Itaque prior effectus ad posteriorẽ illustrandũ pertinet. Argumẽtatio itaque est, In Christo eiúsque carne crucifixa cõdemnatum est peccatum: Ergo Christus per suam vitam liberauit nos à lege peccati & mortis. Nota igitur causam cur per Christi vitã liberemur à peccato & morte, vel cur vita Christi efficax sit in nobis ad liberationẽ, hãc esse, quòd morte ipsius in carne crucifixa condẽnatum & abolitum sit peccatum nostrũ. Ideóque dicitur, Ephes. 2. 16. eũ per crucẽ peremisse inimicitias inter Deum & nos, & Col. 2. 14. chirographũ rituũ, quod erat Iudæis contrarium, è medio sustulisse. Nisi enim morte eius condemnetur & perimatur peccatum, profectò vita eius non est efficax ad liberationem à peccato & morte: liberat enim vita Christi à peccato & morte nósque iustificat,

quia

quia mors Christi prior peremit peccatum. Mortis enim merito prius acquiritur beneficium, quàm vitæ efficacia ipsum applicetur nobis.

Vt illud ius. Finis est effecti illius Patris in Filio, quo nimirum in carne Filij sui crucifixa cõdemnauit peccatum. Est autem vt illud ius legis compleatur in nobis, hoc est, vt iustificatio illa quæ fit secundum legem, vel quam lex exigit, compleatur in nobis. Nã ius legis intelligo iustificationem (δικαίωμα enim Græcè est) iustificationem, inquam, eam quam lex exigit: lex autem exigit iustificationem, quę est per mortem. Nam non nisi pœna & morte illi satisfit, postquam iam violata est: Ita autem per se Christus solus iustificatus est, qui peccata nostra in se transtulit. Per fidem autẽ in illum nos quoque aliquo modo secundum legem iustificamur, quia per fidem ipse ipsiúsque iustitia nostra fit. Quare per nostram ipsorum iustitiam & obedientiam quodãmodo iustificamur. Vide Rom. cap. 3. vers. 31. In hoc fine obscurè concluditur liberatio à lege peccati & mortis per vitã Christi, quæ proposita est vers. 2. hoc autem loco non apertè infertur sub forma conclusionis, sed subiicitur vt finis argumento illi suo à peccati condemnatione siue abolitione per Christi mortem. Argumento, vt diximus in hanc formam struitur. Per Christi mortem condemnatum est peccatum & abolitus reatus

eius. Ergo per Christi vitam liberamur à peccato & morte, siue, quod idem est reipsa, δικαίωμα legis completur in nobis per Christum, eiúsque primùm mortem, deinde vitam.

Nota igitur per Christum non abolitam esse legis iustitiam, ne respectu quidem nostri, verùm impletam eam etiam respectu nostri, & in nobis, si credamus in eum, qui in se iustificatus est secundum legem. Ergo iustificatio legis, vel quæ est secundum legem, quæ requirit vel opera, vel pœnam, impleta est in Christo per se, &, vt sic dicam, inhæsiuè, quia ipse, præterquam quod passus est, etiam operatus est perfectissimè: in nobis verò impleta est per fidem, in Christum, &, vt sic dicam, applicatiuè: nam per fidem fit, vt Christi iustitia nostra quodammodo euadat. Nos ergo etiam per conditionem legis & operum iustificamur non quidem per se & inhæsiuè, sed per fidem in Christum: vel per Christum cum ipsius obedientia, side nostrum factum, hoc est, vt dixi, applicatiuè. Quare, vt concludamus, etiam legaliter, vt loquuntur, iustificamur, verùm qua ratione Christi iustitia nostra sit per fidem, qua verò ratione ea iustitia & obedientia reipsa est Christi ipsius & aliena, non autem nostra, non iustificamur legaliter & ex operibus, sed ex gratia Dei mera.

Vel sic paucis distinguendum est: Iustificamur legali & nostra ipsorum iustitia quæ nostra est per applicationem fidei, verum: vel quæ nostra

stra est per inhæsionem falsum. Vna quidem est, fateor, nostri iustificatio, nempe ea quæ fit per finem: verum fides & iustificatio per fidem duo important: Primum, legalem & nostram iustitiam, quia nimirum per eandem, Christi obedientia, quæ legalis est, nostra efficitur, nempe, per applicationem. Alterum, gratuitam iustitiam & alienam, quia iustitia illa quæ per fidem apprehenditur aliena est reipsa & inhæsione, non nostra: Dicam verbo, fides importat iustitiam legalem, nostra quidem applicatione, alienam verò inhæsione. Paulus autem in disputatione illa de iustificatione hominis per fidem, iustitiam illam, qua iustificamur, respexit præcipue vt alienam, nempe, Christi. Ideóque nos gratis iustificari dixit. Rom. 3. 24. Hoc tamen loco eam respicere videtur vt nostrã ipsorum certo quodam modo, nempe, per fidem & fidei applicationem. Ideóque dixit δικαίωμα legis & quod est secundum legem impleri in nobis, nempe, per fidem, hoc est, vt ego accipio, etiam lege nos aliquo modo iustificari.

Qui non secundum. Iustificatio illa legis etiam nobis attributa restringitur conditione ea, quæ suprà addita est conclusioni illi & consectario quod fuit vers. 1. huius cap. nempe, Si non peccatum, sed Spiritus Dei regnet in nobis. Est autem hæc conditio sanctimoniæ vitæ, quæ necessariò sequitur iustificationem, eamque vt effectum nobis notius ostendit. Iacob. 2. 18. Ostende

nus igitur fuit Conclusio illa altera, eiúsque applicatio in prima parte capitis huius.

5 *Nam qui secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt: qui verò sunt secũdum spiritum, quæ spiritus sunt.*

6 *Nam intelligentia carnis, mors est: intelligentia verò spiritus, vita & pax:*

7 *Propterea quod intelligentia carnis inimicitia est aduersus Deum. Legi enim Dei non subiicitur: nam ne potest quidem.*

8 *Ergo qui in carne sunt, Deo placere non possunt.*

9 *Vos autem non estis in carne, sed in spiritu: siquidem Spiritus Dei habitat in vobis. quod si quis Spiritum Christi non habet, is non est eius.*

10 *Porrò si Christus in vobis est, corpus quidẽ mortuum est propter peccatum: Spiritus autẽ vita est propter iustitiam.*

11 *Sed si Spiritus eius, qui excitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, is qui excitauit Christum ex mortuis, viuificabit etiam mortalia corpora vestra per inhabitantem eius Spiritum in vobis.*

12 *Nempe igitur, fratres, debitores sumus non carni, vt secundum carnem viuamus, sed Spiritui.*

13 *Nam si secundum carnem vixeritis, futurum est vt moriamini: sed si spiritu actiones corporis mortificetis, viuetis.*

14 *Quotquot enim Spiritu Dei ducuntur, ij sunt filij Dei.*

15 *Non enim accepistis spiritum seruitutis rursus*

ad

ad metum, sed accepistis spiritum adoptionis, per quem clamamus, Abba, id est, Pater.

16 *Qui ipse Spiritus testatur vnà cum spiritu nostro, nos esse filios Dei.*

17 *Quod si filij, etiam hæredes: hæredes quidē Dei, cohæredes autem Christi: si modò simul cū eo patimur, vt simul cum eo glorificemur.*

Nam qui secundum. Secunda pars capitis, in qua redimus ad argumenta institutæ refutationis & dehortationis à peccato. Est autem hìc argumentum septimum, à conditione eorum præsenti, qua non iam sunt carnales, hoc modo: Illi demùm qui secundum carnem sunt, hoc est, carnales sunt, sapiunt quæ carnis sùnt, hoc est quod dixit proximè, incedunt secundum carnem. At vos non estis carnales. Ergo vos ne sapite quæ carnis sunt, vel secundum carnem ne incedite. Illustratur propositio à contraria conditione eorum qui sapiunt quæ Spiritus sunt, vel secundum Spiritum incedunt: illi nimirùm spirituales sunt. Notandum autem sequi conclusionem non vi formæ, (nam assumptio negans est in prima figura) sed vi propositionis constantis est terminis reciprocis. Nam quicunque carnales sunt, illi incedunt secundum carnem: viciſſímque qui incedunt secundū carnē, illi carnales sunt. Similis argumentandi forma fuit, Rom. 6. 16. & deinceps.

Nam intelligentia. Ratio est cur spirituales sapiant quæ spiritus, non autē quę carnis sunt. Est

autem partim ab effecto ſapientiæ carnis quæ mors eſt, partim ab effecto ſapientiæ Spiritus, quæ vita eſt & pax. Pacem intelligit cõſcientiæ, in qua cernitur vita noſtra: nam hoc demùm viuere eſt, in huiuſmodi pace & trãquillitate animi viuere. *Propterea quod.* Ratio cur intelligentia carnis mors ſit, hoc eſt, mortem afferat, ex eo eſt quòd ſit inimica Deo: inimica autem Deo eſt, quia eius legi & voluntati non ſubiicitur. Rebellionem autem hanc amplificat per remotionem omnis potentiæ & facultatis qua pareat Deo. Simile quid vide. 1. Cor. 2. 14. Per φρόνημα τῆς σαρκὸς, non tantùm intelligo corruptam intelligentiam, ſed quemcumque alium impurum carnis motum, ſiue voluntatis, ſiue affectuum. Notat autem præcipuè principalis facultatis animi, hoc eſt, mentis corruptum motum: vt in eo, qui alioqui præcipuus eſt, videamus nihil ſani eſſe in animo humano, aut vllis eius affectibus.

Qui in carne. Conſectarium eſt quo colligit ex verbis præcedentibus miſeram eorum conditionem, qui carnales ſunt. Eſt autem ea, quòd Deo placere non poſſunt, ſequitur autem ex eo quòd intelligentia eorum diuinæ legi non poſſit ſubiici. *Vos autem.* Aſſumptio ſyllogiſmi per correctionem quandam, & mitigationem proximæ ſententiæ: Illuſtratur à contraria conditione ſpirituali. *Siquidem.* Conditio eſt adiecta ſuperiori ſententiæ: nam ita demùm nõ ſunt carna-

carnales, sed spirituales, si Dei Spiritus in ipsis habitet. Spiritus enim causa est cur sint spirituales. *Quod si quis.* Necessitatem inhabitantis Spiritus ostendit ex adiuncto incõmodo quod sequitur, si non inhabitet Spiritus, hoc est, quod sequitur ex contrario. Est autem illud, quòd, nõ habitante in iis spiritu Christi, non sint Christi, nihil cum Christo commune habeant, non sint in illa cum eo κοινωνία: nam κοινωνία est per spiritum Christi inhabitantem in nobis. Christum induere, & Christi esse: pro eodem accipit. Gal. 3.27.29.

Porro si Christus. Occupatio: cùm morti simus obnoxij quid prodest nobis quòd Christus inhabitet in nobis, scilicet per spiritum suum, vel quòd Christi Spiritum habeamus, vt dictum est paulò antè eodem sensu. Respondet partim cõcessione, partim correctione, eáque duplici. Cõcessione, Si Christus in vobis est, nempe, per Spiritum suum, fateor, corpus quidem mortuũ est, hoc est, morti obnoxium est, ídque propter peccatum, id est, cuius mortis causa est peccatum. Nam mors est stipendium peccati. Rom. 6.23. Sequitur deinde correctio prior, *spiritus vita est.* hoc est, anima hominis viuit propter iustitiam, nimirum Christi nobis imputatam. Nam, vt dictum est suprà cap. 6. Gratia regnat per iustitiam in vitam æternam. Notatur itaque causa cur superuiuat anima dissoluto iam in puluerem corpore, nempe iustitia Dei gratuita-

ex qua vita est: hanc enim opponit peccato nostro, quod morte corporis procurauit. Quamobrem corporis nomine hoc loco intelligo eã quam vocat mortalem carnem. 2. Cor. 4. 11. & terrestrem domum tabernaculi. 2. Cor. 5. 1. Hoc corpus. j. externũ hominem dicit corrũpi quotidie. 2. Cor. 4. 16. spiritum intelligo internum hominem, vt vocatur. 2. Cor. 4. 16. hoc est, spiritum ipsius hominis Spiritu Dei viuificatum.

Sed si spiritus. Correctio posterior, qua corrigit & amplificat priorem illam: ostendit enim per inhabitantem Christi spiritum, non modò spiritum, hoc est, animam nostrã iam dissoluto corpore superuiuere, sed etiam suo tẽpore mortale istud corpus viuificandum per eundẽ Dei spiritum sanctum in nobis habitantẽ, idque exemplaribus demõstrat. Is qui excitauit ipsum Christum ex mortuis (qui primitiæ eorum qui obdormierunt factus est, 1. Cor. 15. 20.) viuificabit pariter mortalia corpora vestra, per Spiritum quidem suum, sed à resurrectione illa Christi promanantem.

Nempe igitur. Hactenus digressio quædam fuit inde à vers. 9. ad hunc vsque locum nunc redit ad institutum, concludítque refutationem siue dehortationem, Non esse viuendum secũdum carnem: pro eo autem concludit, nos non esse debitores carni, hoc est, non obligari nos ad persoluendum carni debitum aliquod, cùm non simus iam carnales & carnis serui: Debi-

tum

tum autem ex eo definit, vt incedamus & viuamus secũdum carnem. Est enim hæc descriptio quædam illius debiti. *Sed Spiritu.* Simul infert vel saltem intelligendam relinquit contrariam affirmationem siue exhortationem. Debitores sumus Spiritui, &c.

Nam si secundum. Hoc est argumentum institutæ dehortationis octauum, à stipendio & fine peccati, morte. Vide sup. 6. 21. vbi dixit peccati, stipendium esse mortem. Illustratur à contrario fine contrarij, nempe vita, siquidem vixerint secundum Spiritum. *Corporis.* Quam carnem vocauit initio versus, nunc eodem sensu corpus vocat: nam corporis nomine intelligo corruptionem non corporis modò, sed totius hominis. Denominatur autem à corruptione corporis, vtpote partis crassioris, in qua magis conspicitur corruptio illa: quemadmodum sanctitas totius hominis denominatus à mentis puritate & sanctitate, vt quæ sit pars hominis purior, in qua magis percipitur puritas & mundities. Sed de hac re iam anteà sæpiùs diximus. Porrò mortificare actiones corporis per Spiritum, est secũdum Spiritum viuere. Nam qui viuit secundum Spiritum, vna eadémque opera mortificat actiones carnis, siue vitam secundum carnem destruit: nam idem Spiritus qui viuificat nouum hominem, mortificat, veterem hominem, eiúsque actiones eadem opera.

Quotquot enim. Immoratur in argumento illo

à paribus in cõtrariis, docétque eos, qui secundum Spiritum incedunt, victuros. Argumentũ est à conditione eorum qui viuunt secundum Spiritum: Sunt enim illi Dei filij. Argumentatio est, Filij Dei viuent, & hæreditatem illam æternam consequentur: Quotquot autem incedunt secundum Spiritum, ij sunt filij Dei: Ergo quotquot incedunt secundum Spiritum, viuẽt. Assumptio est primo loco: Nam hæc pro eodem sumo, Mortificare actiones corporis per Spiritum, &, Spiritu Dei duci: quotquot enim Spiritu Dei ducuntur, in ipsis eadem opera mortificantur actiones corporis.

Non enim accepistis. Ostendit filios Dei esse, qui eius Spiritu ducuntur, ex definitione quadam & natura spiritus illius quo ducuntur, & quem acceperunt: non est is Spiritus seruitutis rursus ad metum, sed Spiritus est Adoptionis. Spiritum seruitutis intelligit Dei quidem Spiritum, sed nos in seruitutem redigentem, idque per legis prædicationem: seruitutem dico peccati & mortis, de qua seruitute & miseria, satis fusè dictum est à vers. 18. cap. 1. ad vers. 20. cap. 3. Spiritus enim Dei, per legem cõuincit nos seruos, peccati & damnationis.

Ad metum. Declaratio est Spiritus seruitutis est effecto suo, nempe metu, qui existit ex sensu seruitutis illius. Metus autem intelligit futurum illius iudicij, ad quod concluſi quasi & constricti, per legem & Spiritum hunc seruitutis, re-

seruamur: nisi Dei misericordia in Christo liberemur. Spiritum autem Adoptionis, eundem illum Dei Spiritum intelligimus, sed respectu alterius & melioris in nobis effecti, nempe, testificationis quòd simus filij Dei per adoptionem, idque per prædicationem Euangelij. Nam Spiritus Adoptionis ob id dicitur, quod testimonio suo obsignet in nobis adoptionē nostram: id quod apparet ex ver. sequenti. Eum quoque spiritum declarat ex effecto suo in nobis, nempe libera ista voce, qua Deum dilatato quasi gutture inclamamus Patrem, quod effectum superiori illi planè contrarium est.

Qui ipse Spiritus. Effectum hoc liberæ inclamationis nostræ resoluit in testificationem illam spiritus sancti, ob quam dicitur adoptionis spiritus, vt modò dictum est. Procedit inuocatio ista cum libertate & fiducia ex hac Spiritus sancti testificatione: nisi enim ille priùs testaretur vnà cum Spiritu nostro, nos esse Dei filios, hoc est, censeri in numero filiorū Dei, profectò non auderemus nos in eius aspectum vel semel prodire, nedum tàm liberè eum patrem inclamare. Testatur autem cum Spiritu nostro nos esse Dei filios, dum corda nostra perfundit sensu quodam ineffabili, non vulgaris, sed paternæ charitatis, quali nimirùm prosequitur Filium suum vnigenitū, in quo omnes nos adoptamur. Rom. 5.5. Ioh. 17.23.

Quod si filij. Hęc est propositio syllogismi, as-

sumptioni ita explicatæ subiecta, Si filij Dei estis, viuetis, siue, quod idem est, hæredes estis, nam hæreditas hæc est vitæ æternæ. *Hæredes quidem.* Hæreditatem hanc definit primùm ex eo, cuius futuri sunt hæredes, nempe Deo patre: tum ex eo quocũ vnà futuri sunt hæredes, nempe Christo. Est ergo definitio ex authore primùm: deinde, socio hæreditatis. *Si modo simul.* Hæreditatis promissionem restringit conditione quadam afflictionũ simul cum Christo hæreditatis socio, & fratre primogenito, perferendarum: hinc enim ait fore, vt simul cum eo glorificemur, siue participes hæreditatis fiamus, nam hæreditas illa est gloriæ. Ergo cõditio est, q. d. si modo simul cum eo patiamur, in eum finem vt simul cum eo glorificemur, & cõsequamur illam hæreditatem: tum enim glorificabimur, & hæreditatem illam consequemur.

18 *Nam statuo minimè esse paria quæ præsenti tempore perpetimur, futuræ gloriæ in nobis retegendæ.*

Nam statuo. Ratio per occupationem cur debeamus pati simul cum Christo, vt simul cum eo glorificemur, est autem ex minori comparatione præsentium afflictionum & futuræ gloriæ in nobis olim retegendæ. Obijci enim potuit, Carè emitur illa gloria, quæ non nisi tolerandis afflictionibus emitur: huic occurrit, respondétque ex minori comparatione, vt dictum est. Quantum autem excellat gloria illa futura, afflictiones huius vitæ verba Apostoli 2. Cor. 4.

17.

17. satis indicant. Afflictiones enim ex eo extenuat ibi primùm quod momentaneas eas vocet, deinde quod leues. Momentanea, inquit, leuitas oppressionis nostræ. Gloriam deinde illam futuram amplificat, dum æternam illam dicit, dúmque pondus eius esse dicit, & pondus καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολήν, quasi dicat prorsus excedens omnem modum.

19 *Etenim res creatæ quasi exerto capite obseruantes, expectant reuelationem filiorum Dei.*

20 *Nam vanitati res creatæ subiectæ sunt, non suæ sponte, sed propter eum qui subiecit eas ipsi vanitati.*

21 *Sub spe quod & ipsæ vindicabuntur ex seruitute, &c.*

22 *Scimus enim omnes res creatas vnà suspirare, & vnà parturire ad hoc vsque tempus.*

23 *Neque verò illæ solùm, sed & ipsi qui primitias spiritus habemus, nosipsi, inquam, apud nosipsos suspiramus, adoptionem expectantes, id est, redemptionem corporis nostri.*

24 *Nam spe seruati sumus. Spes autem si cernatur, non est spes: quod enim quis cernit, cur speret?*

25 *Si verò quod non videmus speramus, nempe, per patientiam expectamus.*

26 *Iuuat autem & Spiritus vnà subleuat infirmitates nostras: quid enim precemur vt oporteat, non nouimus: sed ipse Spiritus interpellat pro nobis suspiriis inenarrabilibus.*

27 *Qui verò scrutatur corda, nouit quis sit sensus*

Spiritus: quia secundum Deum interpellat pro sanctis.

28 *Nouimus autem, ijs qui diligunt Deum omnia simul cōferre ad bonum, iis videlicet, qui ex proposito ipsius vocati sunt.*

29 *Nam quos præscivit, eosdem & prædestinauit, vt conformes fiant imagini Filij sui: vt is sit primogenitus inter multos fratres.*

30 *Quos verò prædestinauit, eos etiam vocauit: & quos vocauit, eos etiā iustificauit: quos autem iustificauit, eos etiam glorificauit.*

31 *Quid igitur dicemus ad hæc? si Deus pro nobis, quis contra nos?*

32 *Is quidem qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum, quî non etiam cùm omnia nobis gratificabitur?*

33 *Quis intentabit crimen aduersus electos Dei? Deus is est qui iustificat.*

34 *Quis est qui condemnet? Christus is est, qui mortuus est: imo verò qui etiam excitatus est, qui etiam est ad dexteram Dei, qui etiam postulat pro nobis.*

35 *Quis nos separabit charitate Christi? num oppressio, num angustia, num persequutio, num fames, num nuditas, num periculum, num gladius?*

36 (*Sicut scriptum est, Causa tua occidimur totum diem: habiti sumus velut oues destinatæ mactationi.*)

37 *Imo in his omnibus plusquam victores sumus*

per

per eum qui dilexit nos.

38 *Nam mihi persuasum est neque mortem, neque vitam neque Angelos, neque Principatus, neque potestates, neque instantia, neque futura,*

39 *Neque sublimitatem, neque profunditatem, neque vllam rem aliam creatam posse nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.*

Etenim res. Dixit impares esse afflictiones præsentis vitæ gloriæ illi in futura vita retegendæ: nunc quia dubitari potuit de futura illa gloria, ideo certò reuelandam esse ac retegendam eam aliquot argumentis deinceps confirmat: estque hæc capitis pars tertia. Argumentum autem primum est ab expectatione totius creaturæ, id est, totius mundi, cœli & ornamentorum eius, elementorum inferiorum, terræ & ornamentorum eius. Ita igitur argumentatur: Res creatæ sollicitè obseruando expectant (notatur enim modus expectationis in verbo ἀποκαραδοκία) expectant, inquam, reuelationem filiorum Dei, i. reuelationem illius adoptionis ac gloriæ filiorum Dei. Nam filij Dei sumus, inquit Iohannes 1. Epist. 3. 2. etiam nunc, sed nondum patefactum est quod erimus. Ergo futurum est vt reueletur gloria filiorum Dei, quandoquidem expectatio ista creaturæ μετ' ἀποκαραδοκίας, id est, cum sollicita attentáque obseruatione, ingnis esse non potest Ἀποκαραδοκία & ἐλπίδα coniungit Apostolus in Epist. ad Philippenses cap. pri-

mo. versu 20. Est enim ἀποκαραδοκία spes, sed cum attenta & sollicita observatione, cū quasi exerto capite obseruantes expectamus.

Nam vanitati. Ratio expectationis huius creaturæ cum sollicita obseruatione, est à liberatione & vindicatione ex seruitute & corruptione, cui subiecta sunt res creatæ, in libertatem gloriæ illius filiorum Dei retegendæ, vel, vt verbo dicam, est à participatione gloriæ illius in nobis retegendæ. Liberationem autem istam, & participationem gloriæ filiorum Dei, Apostolus non expressit, verum satis intelligitur in causa hac cur Dei voluntate subiectæ sint vanitati & corruptioni res creatæ. Est autem spes liberationis tandem futuræ, quā fecit iis Deus dū ipsas vanitati subiiceret. Quòd si hac spe liberationis futuræ Dei voluntate subiectæ sunt vanitati res creatæ, sequitur profectò eas vindicādas esse ex seruitute, & participes futuras gloriæ filiorū Dei. *Vanitati.* Hanc vocat postea vers. 21. δουλείαν τῆς φθορᾶς i. seruitutem corruptionis, nam conditio hæc & status creaturæ corruptæ seruilis est: seruitus enim quædam est sub corruptione esse tanquàm domina, non autem libertas. Nota igitur etiam cœlos ipsos in lapsu hominis corruptionem aliquam inuasisse, à qua vnà cum terra olim purgandi sunt quasi igne & conflagratione, teste Petro 2. Epist. 3. 12. 13. *Non sponte.* id est, non natura illa eiúsque propensione, quam in creatione

tione acceperunt (nam citra corruptionem & vanitates res omnes creatæ sunt, cum sanctitate quadam ac bonitate naturæ,) sed propter Deũ, vti nimirùm eius voluntati ac imperio obtemperarent. Atque hic explicatur modus quo res creatæ subiectæ sunt vanitati, non natura, sed externa causa, Dei voluntate.

Subspe. Causa est cur Dei voluntate subiectæ sint vanitati res creatæ, nimirum spes liberationis futuræ, quam tum iis fecit Deus, cũ eas vanitati subiiceret. Atq; hæc est illa spes quæ monit creaturam vt sese tum primùm subiiceret maledictioni propter Deum, eiúsque obsequiũ. Hæc eadem spes est quæ etiam consolatur creaturam sub vanitate & maledictione adhuc permanentem. *Scimus enim.* Hactenus confirmata est expectatio creaturæ cũ sollicita obseruatione, nunc ad expectationem illam redit, eámque concludit. Expectationem autem hãc esse cum vehementi desiderio simul & dolore, verbum συνωδίνειν significat: & esse eam cum ingẽti dolore simul & desiderio quasi & mulieris parturiẽtis, verbum συναδίνειν significat. Verbum enim hoc significat quidem desiderium, sed expressum atque extortum dolore intolerabili.

Neque verò. Hoc alterum argumentum reuelandæ in nobis eius gloriæ, à vehementi desiderio etiam hominum, sed regenitorum. Proponitur autem per comparationem maiorum habitam nimirùm cum superiori argu-

mento. Non expectãt res creatæ solùm gloriam filiorum Dei retegendam, sed & nos, qui primitias Spiritus habemus, suspiramus, adoptionem expectantes. *Primitias spiritus.* Periphrasis est regenitorum. Dicuntur autem habere, non tam Spiritum ipsum, quàm Spiritus primitias, quia regeneratio tantùm inchoata est in hac vita, neque adhuc plenè habitat in nobis sanctus Dei Spiritus, sed tantùm primitias, quasi eius & particulas accipimus in hac vita, quæ spẽ certã nobis facit fore tandem, vt quæ in nobis cœpit Dominus, ea perficiat: sicut olim primitiarum oblatio vsum totius acerui significabat. *Adoptionem expectates.* Hæc est expectatio siue materia expectationis regenitorum, cuius modus quidã præcessit in suspiriis, quemadmodũ enim expectatio creaturæ fuit cũ seria obseruatione, cum suspiriis, & dolore quasi parturientis mulieris: ita etiam regenitorum expectatio est cum suspiriis & ingenti desiderio.

Redemptionem. Adoptionem filiorum Dei definit per redemptionem corporis ipsorum, id est, plenam liberationem à peccato & morte. Nam redemptio est quoque in hac vita quam definit Apost. per remissionem peccatorum Ephes. 1. 7. Col. 1. 14. sed ea non est perfecta, qua remittitur tantùm reatus peccati, non etiam plenè liberamur à peccato hoc inhærente. Plena autem liberatio est, qua non modò à reatu peccati, sed ab ipso etiam peccato & peccandi ne-

necessitate plenè perfectéq; liberamur. Eā vocat Apostolus, Ephes. 1. 14. ἀπολύτρωσιν τῆς περιποιήσεως, quasi dicas liberationem vindicationis, quæ tum erit cum plenè vindicabimur in libertatem. Corporis nomine intelligit synecdochicôs, totum hominem peccato & morti saltem ex parte obnoxium, tantisper dum hic viuitur.

Nam ſſe. Occupatio est & digressio quædam ab instituto dici potuit, annon iam consecuti adoptionem ac redempti sumus etiam in hac vita? Respondet Apostolus, docétque salutem ac redemptionem (perfectam intelligit) non esse in hac vita, idque argumento à spe ducto. Spes non est rei præsentis. At spe seruati sumus, hoc est, salutem nostram spe possidemus. Ergo salus nostra non est præsens. Rursus, perfectam intelligit. Assumptio primo loco est. *Spes autem.* Propositionis ratio ab effecto, quod est ex rei ipsius præsentia, spei contrario: hic enim probatur spem non esse rei præsentis. Spes enim si cernatur, i. si sit rei quæ cernitur & quæ præsens est, non est spes: Ergo spes non est rei præsentis. q.d. Præsentia rei destruit spé, Ergo spes non est rei præsentis. *Quod enim.* Ratio antecedentis rursus ab absurdo. Ridiculū est sperare quenquam id futurum, quod iam habet antè oculos. *Si verò.* Conclusio est connexa cum propositione: quasi dicat, Cum igitur spes non sit rei præsentis (eiusdem enim sensus est quod ait: Si quod non videmus speramus)

sequitur salutem nostram non esse præsentem, sed eam nos per patientiã expectare: rursus perfectam intellige.

Itidem autem. Redit ad argumẽta certitudinis gloriæ: éstque hoc tertium argumentum gloriæ illius retegendæ, ab adiumento Spiritus sancti. Primum est argumenti propositio his verbis, *Itidem & Spiritus vnà subleuat infirmitates nostras*: deinde est declaratio quædam propositionis huius, in qua primùm infirmitatẽ nostram exponit, ignorantiam nimirum precandi vt oportet, deinde adiumẽtum illud Spiritus exponit, interpellationẽ nimirum Spiritus sancti pro nobis intercedẽtis suspiriis inenarrabilibus. Porrò interpellat spiritus pro nobis suspiriis, nõ quod ipse Spiritus sanctus suspiret, sed quod moueat corda nostra ad suspirandum. Spiritus enim Dei sanctus operatur in cordibus nostris vehemẽs desiderium liberationis & salutis: accẽdit quoque alios affectus animi humani, vt gaudium, vt amorem, adeo vt ardeãt supra modum, & naturam communem longè exuperent, vnde hoc loco suspiria dicũtur inenarrabilia, & 1. Pet. 1. 8. gaudiũ dicitur ineffabile ac glorioſũ.

Qui verò. Interpellationem hãc Spiritus pro nobis illustrat & commendat suo successu, ac fructu eo quem consequitur apud Deum cordium scrutatorem. Nouit Deus quis sit sensus Spiritus, id est, qui sit ille motus per Spiritum suum in corde humano excitatus. Hæc Dei peri-

periphrasis rationem quandam continet, cur noscat Deus quis sit sensus Spiritus sui, nempe, quia scrutator est cordium. Porro, noscere hoc loco, non est simpliciter intelligere, sed assentiri Spiritus sui sensui ac desiderio. *Qui a secundum Deum.* Ratio huius successus ac fructus, est à modo interpellationis. Interpellat secundum Deū, id est, iuxta regulam ac præscriptum diuinæ voluntatis: quod quidem est piè & sanctè, non autem ex corrupto aliquo affectu, nempe ob finem aliquem malum interpellare. Spiritus enim Dei sanctus, sanctificando corda & affectus nostros, id præstat, vt bene & sanctè moueantur: hoc enim est id quod ait, *secundū Deum.* Vt 2. Cor. 7. 10. secundum Deum dolor dicitur, nempe is, qui sancte concipitur, opponitur autem dolori mundi: nempe ei quem solet concipere mundus, hoc est, prophani in mundo, qui ex corrupto animi affectu, & ob finem non bonum dolēt, cuiusmodi fuit dolor prophani illius Esaui, Heb. 12. 17.

Nouimus. Argumentum reuelandæ gloriæ quartum, à communi ope & auxilio rerum omnium: Res omnes promouent salutem eorum qui diligunt Deum. Sub his rebus comprehēdit etiam affectiones ipsas, & aduersas res quascunque. Quos sanctos vocauit proxime, nunc diligentes Deum appellat. Per dilectionem Dei intellige fidem, quæ ardenti cum amore Deum amplectitur. Nam vnà cum apprehensione, illa fidei, accenditur amor, accenditur lætitia,

& totum cor quasi exardescit. *Is videlicet.* Definitio quædam est eorum quos paulò antè dixit Deum diligere: cui subest ratio quædam instituti, à modo nimirum vocationis ipsorum: vel, vt apertius dicam, ratio est à definitione eorum qui diligunt Deum: est autem quòd vocati sunt ex proposito ipsius, id est ex decreto Dei immutabili q.d. vocatio eorũ nititur æterno Dei proposito, tanquam inuiolabili fundamento, non autem temerè accidit, ac proinde firmissima est ac immutabilis. Nã ex vocationis modo innuit eius firmitatem: ex qua sequitur diligentibus Deum omnia conferre simul ad bonũ. Si enim secus fieret, vocatio Dei excidere posset. De firmitate vocationis Dei vide Rom. 11.19. Dona & vocatio Dei eiusmodi sunt, vt eorum ipsum pœnitere non possit. De vocatione ex proposito, vide 2. Tim. 1.9. Et vocauit nos, inquit, non ex operibus, &c.

Nam quos præscíuit. Occasione proximi argumenti à definitione, quæ continet modum vocationis eorum qui diligunt Deũ, videlicet vocationem ex proposito Dei, argumentum glorificationis futuræ petit, à primo ipsius fundamento & summa causa, nempe Dei præcognitione. Est autem hoc reuelandæ gloriæ argumentum quintum. Sensus est, quasi dicat. Nam vt in hoc Dei æterno proposito insistam, argumentúmque instituti præsentis petam à primis illis fundamentis, Quos præcognouit, eos glorificauit:

At diligentes se prœcognouit: Ergo diligentes se glorificauit: iam, inquam, glorificauit decreto suo æterno, glorificabit etiam reipsa, suo tẽpore, cuius glorificationis futuræ etiam arrham dedit sanctificationem hanc, quæ inchoatur in hac vita. Est igitur hic, quem dixi, præcipuus syllogismus. Propositio tractatur Sorite, & argumenti genere quod vocant à primo ad vltimum: simile illi quod fuit suprà cap. 5. in hunc modum. Quos prœcognouit, eos prædestinauit, quos prædestinauit eos vocauit, quos vocauit eos iustificauit, quos iustificauit eos glorificauit. Ergo à primo ad vltimum, quos prœcognouit, eos glorificauit. Reuocari potest ista coacer uatio in vnum præcipuum syllogismum, hunc nimirum, Quos iustificauit eos glorificauit, quos prœcognouit, iustificauit. Ergo quos prœcognouit, eos glorificauit. In assumptione huius syllogismi explicanda versantur reliqua media. Nam quos prœcognouit, eos iustificauit, quia quos prœcognouit eos vocauit rursus quos prœcognouit eos vocauit, quia quos prœcognouit eos prædestinauit. Estque hæc propositio prima.

Præsciuit. Præscientia Dei, est in mente diuina notitia quam habet nostri ab æterno: neque ea tantùm nuda notitia, verùm qua nouit nos Deus ab æterno eo modo quo amicus nouit amicum suum. Ideo 2. Tim. 2. 19. dicitur Dominus nouisse qui sui sunt, amici, scilicet, sibique

chari. Notitia autem amici hominis, est cũ propensa voluntate erga amicũ suũ. Ita Dei illa quę ab æterno est notitia, habet coniunctã dilectionem, voluntatem & εὐδοκίαν. De hac Præscientia Dei speciali loquitur Rom. 11. 2. Ex huiusmodi deinde notitia suorum, quæ est ab æterno, sequitur prædestinatio ad vitam, quę hoc loco includit electionem Dei, quæ prædestinationis illud decretum propriè ac suapte natura sequitur.

Sed vt semel de his Dei beneficiis, déque eorũ ordine dicamus, sic paucis habe. Primum est προγνωσις, quæ est coniuncta cum εὐδοκία, hoc est, benevolo affectu voluntatis Dei. Hæc autem duo, Præscientia in mente Dei, & δόσις in voluntate, coniuncta, efficiunt specialem illam, quam diximus, notitiam Dei, quæ ab æterno est erga suos. Præscientiam sequitur hoc loco προορισμος Prædestinatio, quæ est prothesis siue propositum de præcipuis creaturis, déque earum fine. Cum autem finis sit duplex, vita & mors, duplex quoque erit prædestinatio, vita ad vitam, altera ad mortem. Hoc autem loco intelligenda est prædestinatio ad vitã quam sic expressit, *Prædestinauit vt fiant cõformes imagini Filij sui*, nempe in gloria. Est autem Prædestinatio ad vitam ex bene placito, eóque differt à prædestinatione ad mortem, quæ est ex Dei odio. Prædestinationem ad vitam, siue decretum vitæ naturã sequitur electio, quæ volũtatis diuinæ propriè est, cũ prædestinatio pro-

priè sit mentis & iudicij. Hic autem in prædesti natione includitur electio in eáque intelligitur. Hactenus de præscietia & prædestinatione, quæ ab æterno sunt. Prædestinationem sequitur vocatio in tempore. Vocat nos Deus efficaciter, dũ & offert iustitiam & vitam credenti in Christum crucifixum, id est sub conditione fidei in sanguine eius, & fidem illam in Christum accendit in nobis per verbum & spiritum suum. Vocationem sequitur iustificatio. Iustificat autem nos Deus postquã credidimus in Christũ, eiúsque mortem & meritum nobis per fidem applicauimus: tum enim Deus propter satisfactionẽ Christi, qua satisfactũ est iustitiæ ipsius, & propter meritum illius satisfactionis, quæ non tantùm plenè satisfacit iustitiæ Dei pro peccatis nostris, sed etiã, quæ est illius personæ dignitas, promeretur nobis iustitiam & vitã, propter hoc meritum, inquam, pronunciat nos iustos in illius iustitia, eámque nobis imputat. Iustificationem sequitur glorificatio, cuius initium est sanctificatio ista in hac vita: ad hanc glorificationem prædestinati sumus ab æterno. Media autẽ implendæ huius prædestinationis ad gloriam sunt vocatio & iustificatio, ad quæ etiam est prædestinatio: vnde dictum est, vers. proximè superiori, ex proposito Dei vocati sunt.

Vt conformes. Conformitas hæc est ad imaginẽ gloriæ filij non autem ad imaginẽ afflictionũ filij. Nã & coaceruatio ista tendit ad glorifi-

cationem probandam, vt dictum est suprà, & finis huius conformitatis, qui subiectus est in textu, idipsum euincit, *Vt ipse sit*, inquit, *primogenitus inter multos fratres*. Prærogatiua autem hæc primogeniti est in gloria, vt apparet ex Col. 1. 18 quo loco prædicat Christi gloriam his verbis, Estque caput corporis Ecclesiæ, principium & primogenitus ex mortuis, vt in omnibus primas teneat. Porrò mihi videtur prædestinatio ista ad conformitatem imaginis filij ipsius, eadem esse cum prædestinatione ad adoptionem filiorũ Dei per Iesum Christum, de qua Eph. 1. 5. Conformitas enim hæc est in gloria & dignitate filiorum Dei. *Vt sit Primogenitus*. nempe hoc ipso quod habeat multos conformes imagini ipsius. Nam hoc ipso elucet primogenitura Christi eiusque gloria, quòd alios habeat ad imaginem quasi ipsius efformatos, hoc est, adoptatos in filios per ipsum. *Quos verò prædestinauit*. nempe, ad gloriam & vitam æternam. Loquitur enim de prædestinatione ad illud vltimũ omniũ beneficiorum, quę tamen includit in se prædestinationẽ ad media, vocationem, & iustificationem.

Quia locus hic insignis est, continétque auream quasi catenam beneficiorum Dei omnium breuiter comprehensorum, certóque ordine enumeratorum, sumpto initio à primo, & facto deinceps per media progressu ad vltimum: Ideò ad breuem illam analysin statui adiicere singulorum beneficiorum explicationem paulò fusiorem,

siorem, simulq; capitum nonnullorum doctrinæ quæ sparsim occurrunt in hac Epistola, quæque ad vnum aliquod beneficiorum hic cõprehensorum referri possunt. De his itaque dicemus: atque ita quidem dicemus, vt censuræ ac castigationi piorum ac eruditorũ quorumcunque relinquamus locũ. Agamus igitur primùm de præscientia simul & prædestinatione Dei.

De Præscientia & Prædestinatione Dei.

πρόγνωσις siue præscientia Dei in genere, est omnium creaturarum. Heb. 4. 13. Nec est vlla res creata quæ non sit in conspectu illius. Est autem in genere, πρόγνωσις siue præscientia Dei ea, qua simplici intellectu præcit, siue præcognoscit omnes res creatas. προγινώσκω non en specialiter accipi solet & κατ' ἐξοχὴν pro illa πρόγνωσι quæ est eorum nominatim qui sunt Dei. vt Rom. 8. 29. Nam quos præsciuit, eosdẽ & prędestinauit. sic 11. 2. 2. Tim. 2. 19. Nouit Dominus qui sunt sui. Prognósis hæc propriè dicta, est cum dilectione cordis, & εὐδοκία, ex qua pendet prædestinatio ipsorũ, vt postea dicemus. πρόγνωσιν illam siue prętscientiam generalem sequitur prothesis siue Dei propositum, quod etiam βουλὴ siue consilium, vulgo etiam decretum vocatur. Vnde Rom. 8. 29 Quos præsciuit eos prædestinauit, id est, ex proposito elegit, ita enim eo loco accipitur prædestinationis nomen: sed de hoc postea. Est autem prothesis, siue consilium Dei, iudicium quasi mentis diuinæ de rebus omnibus

creatis,& præcognitis: quod quidem iudicium fit secundum voluntatem ipsius,non autem secundum causam aliquam in creaturis ipsis præuisam. Atq; hoc est quod dicit Apostolus Ephe. 1. 11. cùm loquitur de consilio illo Dei generali quod res omnes respicit: Omnia, inquit,efficit ex consilio voluntatis suæ. Ecce consilium Dei voluntati ipsius tribuit,ex eaque pendere significat. Idem innuit ibidem vers.9. dum dicit,κατ' εὐδοκίαν quam proposuerat in sese,id est,secũdum propositum beneuolentiæ suæ,quod est ex se,nõ autem causam habet extra ipsum in nobis.Idem denique intelligit,Ro.9. 11. cùm dicit, Vt propositum Dei, quod est secundum ipsius electionem maneret,&c. Nam electionem eo loco pro voluntate Dei accipio: opponit enim eam operibus ibidem.Ergo propositum Dei est ex volũtate ipsius, & quicquid decernit illud vult, etsi non contrà, quicquid vult illud statim decernit: vult enim & approbat salutem omniũ. Est enim seruator omnium hominum,maximè verò fidelium.1.Timoth.4.10.& Deus vult omnes homines saluos fieri.1.Tim.2.4.vult,inquam,salutem etiam reproborum, quia salus creaturæ in se res bona est:verum non decernit eam,imò verò decernit mortem ac perniciem eorum. Latiùs igitur patet volũtas decreto:Estque voluntas quædam volens ac approbans simpliciter, quædam verò etiam decernens. Decernentem rursus duplicem esse videbimus posteà, est enim vel decernens

cernens effectiuè, vel decernens permissiuè.

Propositum Dei respectu præcipuarum & rationalium creaturarū dicitur, προθεσις siue Prædestinatio. Est autem prædestinatio propositum siue decretum Dei de præcipuis creaturis, déque earum fine præcipuè. Vnde & nomen prædestinationis sumptum est à destinato fine. Quòd si de fine est, est etiã de mediis omnibus ad finem tendentibus, sed præcipuè est de fine. Ergo ex finiũ differentia prædestinationis quædã diuisio est facienda. Aliqua enim est prędestinatio quorundam ad vitam æternã. Aliqua rursus est aliorum ad mortem æternam. Vtramque hanc prædestinationem simul complexus est Apostolus. 1. Thes. 5. 9. Non, inquit, constituit nos Deus ad iram, sed ad acquirẽdum salutem per Dominum nostrum Iesum Christum. Prædestinatio igitur ad vitam, est ex εὐδοκία siue dilectione Dei prædestinatio. De hac prædestinatiõis specie vide Ro. 9. 22. De hac differẽtia beneplaciti, siue dilectionis vide Ephes. 1. 5. Ro. 9. 13. quo loco Iacob, inquit, dilexi. Hæc autem dilectio siue eudocia, ex qua pendet specialis ista prædestinatio eorũ qui sunt Dei, coniuncta est cum eorum Præscientia, vt suprà monuimus. Prædestinatio ad mortem, est ex odio Dei prædestinatio. Hanc differẽtiam vide Ro. 9. 13. Esau verò odio habui. De hac prædestinationis specie vide Ro. 9. 22 & Iud. 4. Est autẽ hęc prędestinationis species nõ simpliciter decreti nomine appellãda, sed secũdũ quid, cum

prior illa prædestinatio ad vitam, sit ac dicatur decretū simpliciter. Sed de hoc posterius. Propositū generale siue βούλευμα, hoc est, consilium Dei de creaturis suis, sequitur voluntas Dei in genere de iisdem: Item prædestinationem Dei, quam diximus respicere præcipuas creaturas, sequitur diuinæ voluntatis functio in specie.

Prædestinationē ad vitam, hoc est, priorē illā prædestinationis speciē sequitur ἐκλογὴ siue electio eorū, quos decreto suo ad vitā prædestinauit. Ordinem hunc habes Eph. 1. 4. 5. Elegit &c. postquā prędestinauit. Nā electio nihil aliud est, quàm voluntatis diuinæ functio in eligendis ab æterno & segregandis à reliquo mundo ijs, quos ab æterno vitæ adiudicauit. Nam etiam ab æterno Deus præcipuarum creaturarum delectum fecit, & hominum alios ab aliis ab æterno & cum nōdum essent in rerum natura segregauit. Huic electioni ab æterno respōdet vocatio in tempore (de efficaci loquor) que nihil aliud est reipsa, quàm electio quędam quorundam hominum & euocatio eorum ex reliquorum numero, estque illius electionis quę ab æterno fuit complementum & exsequutio in tēpore. Prędestinationem ad mortem, id est, alteram illam prędestinationis speciē, sequitur Reprobatio, quę nihil aliud est, quàm diuinę voluntatis functio quędam, in abiiciendis ijs & repudiādis, qui iam ad mortem sunt prędestinati. Huic respondet abiectio in tempore, de qua Rom. 11. 1. Num igitur, inquit,

abiecit

abiecit Deus populum suum? Abiectio hęc in tempore opponitur vocationi in tempore, estq; complementum quoddam & exsequutio abiectionis illius quæ ab æterno fuerat.

Prædestinatio ad mortem, quomodo decretum vocetur.

Decretum Dei, quod prædestinationem vocauimus, duplex est: vel est decretum ἁπλῶς, simpliciter: vel est decretum πῇ secundum quid. Decretum simpliciter voco, quod simpliciter & propriè eo nomine appellatur. Decretum autem simpliciter eo nomine vocatur, cùm Deus decernit & vult aliquid simpliciter, cuius etiā ipse efficiens est propriè ac præcipuè suo tempore. Vnde etiam decretum effectiuum vocari potest. Huiusmodi decretum est salutis præcipuæ creaturæ, & bonorum omnium mediorum quę tendunt ad salutem: item substantiæ, vt ita dicam, omnium actionum & qualitatum tam bonarum quàm malarum. Itaq; ad hoc genus decreti pertinet prædestinationis illa species quæ est ad vitam, idque non tātùm respectu qualitatis bonę, siue bonitatis quæ est in salute & mediis bonis ad eam tendentibus (etsi quidem eius respectu prędestinatio illa ad vitam propriè dicatur, decretum simpliciter,) sed etiā respectu ipsius substantię salutis, & mediorum, quę qualitati bonitatis subiecta est.

Decretum autem secundum quid voco, quod non simpliciter, & propriè decreti nomine vo-

catur, sed secundum quid, & cum adiecto, decretum permissionis. Causa enim deficiēs non proprie ac simpliciter causa est. Est autem tum cum decernit & vult aliquid Deus, at nō simpliciter: verum decernit & vult permittere vt illud fiat: Ideoque etiam suo tempore non ipse efficit id proprie, sed permittit, vt fiat à malis instrumentis. Vnde etiā decretum permissiuum nominari potest. Huiusmodi decretum est interitus creaturæ & malorum omnium mediorum, quę tendunt in interitum, cuiusmodi sunt excęcatio, induratio, peccata denique omnia. Sed horum est decretū permissionis non vt mala sunt: est quidē fateor respectu malitiæ & anomię, quę est in illis rebus, non autem respectu substantię ipsarum rerum & actionum: cuius, vt paulò ante diximus, decretum est simpliciter dictum: verum non est decretum permissionis malitię, quà malitia est: cum Dei respectu, siue ab ęterno decernat eam malitiā permittere, siue in tempore eam permittat, iam non malitię, sed bonitatis rationem habeat: quod enim decernit Deus permittere, & quod permittit, ob aliquem finē bonum, vt illustrationem gloriæ iustitiæ suæ, id facit. Quamobrem respectu Dei, qui in decernendo permittere, & permittēdo, finem perpetuò bonum intuetur, tenebræ in lucem euadunt & malitia illa in bonitatem, vtpote peccati pœnam & gloriæ diuinæ medium. Idcoque Apostolus 1. Thess. 5. 9. cùm de hoc permissionis decreto loquitur:

quitur: Non constituit nos, inquit, ad iram: id est, ad pœnam & malum pœnæ. Ex quo apparet decretum permissiuum esse mali, non culpæ, & vt malum est, sed pœnæ, ac proinde vt boni rationem habet.

Cùm itaque decretum secundum quid sit interitus & mediorum malorum eò tendentium, profecto prædestinatio illa Dei, quam diximus ad mortem, non est decreti nomine simpliciter dicēda, sed secundum quid, & cum adiecto permissionis. Loquor autē, vt attigi paulò ante, nō de substātia actionis interitus, vel malorum mediorum ad interitum tendētium, verùm de malitia quæ est quasi qualitas, deformitas, & anomia in ipsa actione: estque à malo instrumento. Non perditio tua ex te est, Israel. Respectu huius malitiæ prædestinatio ad mortem decretum est, non simpliciter dictum, sed secundum quid, & permissiōis decretum. Quòd autem ad ipsam substantiam & interitus, & malorum eò tendentium attinet, eam vt suprà admonui, dicitur decernere Deus simpliciter & effectiuè, nō autem secundum quid & permissiuè. Sed nos cùm de interitu creaturę & malis ac peccatis eò tendentibus loquimur, maximè in his intelligimus qualitatem & malitiam, à qua tanquam forma quadam sua proprie nominātur. Interitus enim obtinet nomen suum à forma illa & qualitate malitiæ, vt & peccatum quodcunque nomen habet a malitia in actione, vel qualitate subiecta: Res

denique omnes à formis suis nominantur. Quare cum dicimus prædestinationē ad interitum, interitus nomine intelligimus malum quiddam. Prædestinatio itaq; ad interitum erit decretum non simpliciter, sed secundum quid & permissium.

Ex his quæ diximus videmus permissionem Dei, qua permittit interitum creaturæ & medias mala eo tendentia, non esse, vt de ea loquuntur nonnulli, leue aliquid, & Deo indignum: cum & permissio illa malitiæ quæ est in rebus iis, ab æterno Dei decreto sit, ed permittente: & substantia ipsa actionis interitus & malorū mediorum eo tendētium à decreto Dei sit, quod simpliciter ita dicitur: quo nimirum statuit ipse efficere actionum substantiam, quam etiam efficit suo tempore. Efficit autem eam per instrumenta mala, dum nimirum secreta quadam & efficaci potētia sua agitat illa & mouet suo arbitratu: dum autem mouet nō mutat, non illuminat mēte, non flectit voluntates Spiritu suo sancto, sed mouet ea qualia sunt suopte ingenio, hoc est, vt sunt & manent mala & peruersa: permittitque, dum mouet ea, suæ malitiæ ac peruersitati: Atq; hinc dicta est ea, quam vocamus, permissio. Ex iis que diximus rursus videmus malum, quà malum est, nullo modo à Dei decreto esse, ne à decreto quidem permissionis: vt neque malitiam, qua malitia est Deum in tempore vel efficere vel permittere, cum permissio malitiæ sit, non quidem

dem vt mali rationem habet, sed vt boni: vtpote pœnæ peccati, qua satisfit iustitiæ diuinæ, & medij subseruientis diuinæ gloriæ.

Quid igitur, inquies, si nullo modo à Deo proficiscatur malitia, qua malitia est, annõ Deo simpliciter nolẽte & inuito fit malitia qua talis? Respõdeo non sequi, præsertim cùm ea ipsa malitia à Deo permittatur, idq; ex decreto æterno. Quod si quidem Dei permissione & quasi bona venia non fieret illa malitia, ita vt ne tantillum quidem eius efficere posset malũ instrumentum sine ipsius permissione, tũ profectò videri posset inuito Deo ea malitia fieri, & Deum vim aliquam perpeti à malo instrumento. Nam ἀκούσιον est βιαῖον, & qui inuitus aliquid facit vel patitur vis illi affertur. Verùm cùm nõ nisi Dei permissione fiat ea ipsa malitia, quanquam non qua est malitia, sequitur non inuito Deo eam fieri. Nam sola illa ratio & consideratio malitiæ, qua nimirum malitia est, non facit inuitum, neque efficit vt inuito Deo fiat malitia. Respectus enim quicunque rei ipsi aduenies non facit statim vt inuito aliquo dicatur res illa fieri: sed res ipsa, si fiat neque volente aliquo, neque etiam permittente, iam inuito eo fieri dicetur, verbi gratia, si carnifex cõdemnatum à Iudice & ipsi traditum reum ex odio interficiat, iam illa actio respectu carnificis mala est, neq; tamen inuito iudice fieri dicetur ob illum respectum & rationem quæ est à malo instrumento. At si carnifex reũ non prius

cõdemnatum è Iudicis manu rapiat ad mortem, iam profectò inuito Iudice illud ab eo fieri dicetur.

Ergo, inquies, neque decernente Deo aliquo pacto: hoc est, neque effectiuè, neque permissiuè: neque etiam volente aliquo pacto, hoc est, neque approbatiuè, neque, vt sic loquar, decretiue, malitia illa, qua malitia est, fiet? Respondeo id ita quidem esse: neque enim necesse est, vt quamuis res omnes à Deo decernente & volente aliquo certè modo sint, vt, inquam, res illæ statim sint à Deo eiúsque decreto & voluntate, qua tales sunt, aut qua hunc vel illum respectum induunt contrahuntque à vitioso, & corrupto instrumẽto aliquo. Neque tamen propterea sequitur aliquid detrahi de illa maiestate, cùm hoc quod neque decernat hoc vel illo modo, neque velit omninò Deus malum, qua malum est, vel quod malum qua malum est eo nolente & auersante fiat, signum sit non alicuius impotentiæ & imbecillitatis in Deo: verùm voluntatis sanctissimæ, quæ non potest ad aliquid, quod quoquo pacto coinquinatum est, & quantulacunque labecula aspersum, qua tale est, applicari. Simile est illud quod re ponderi solet ad id quod obiicitur Deum multa facere non posse: verbi gratia, non posse sibi parem facere: Huic, inquam, respondeti solet, non esse istud signum imbecillitatis in Deo, sed immutabilis voluntatis.

De

De Vocatione.

VOcationem, eamque efficacem, in duobus dicimus esse positam. Psal. 27.8. Zach. 13.9. primùm in oblatione iustitiæ & vitæ æternę, idque in fœdere gratiæ ac Euãgelio sub conditione certę recũdaria fidei nostræ in Christum crucifixum: atque hæc pars vocationis prior Dei respectu dicitur: Deus enim is est qui offert beneficia illa in fœdere suo. Altera pars vocationis efficacis est respectu nostri: qua nimirum nos recipimus conditionem illam fidei in Christum: atque in eum crucifixum credimus: eóque efficimus vt noster sit Christus cum ipsius beneficiis in fœdere oblatis. Vtraque hæc pars vocationis ex Dei gratia est: ex gratia enim primum est, quod vel incogitantibus nobis offerat iustitiam & vitam per Christum fide apprehendendum: ex gratia deinde est, quod nos credamus in Christum. Nam idem Deus qui offert beneficia illa sub conditione fidei, vna eademque opera accendit in cordibus nostris fidem illam per Spiritum suum sanctum. Spiritus enim Dei comitatur promissionem illam in fœdere, & doctrinam Euangelij, eamque in cordibus nostris obsignat, fidem in iis ingignendo.

Cùm autem vocatio nostra sit liberatio à potestate tenebrarũ ac translatio in regnũ filij sibi dilecti. Colo. 1. 13. profectò doctrina tenebrarum & peccati, item Liberi arbitrij, & omninò cõditionis nostræ gratuitam vocationẽ antecedẽtis,

ad doctrinam hanc vocationis pertinet. Deinde cùm vocatio noſtra cernatur in pangẽdo nobiſcum nouo fœdere. (Vocat enim nos Deus dum promittit iuſtitiam & vitam in fœdere gratiæ, dúmque annunciat per miniſtros ſuos Euangelium ſuum, quod nihil aliud eſt quàm fœderis gratiæ explicatio:) Ideò doctrina fœderis Dei ad vocationis doctrinam annectenda eſt. Tertiò cum efficax vocatio ſit, non tantum cum Deus nos vocat: ſed etiam cum nos fide Deo vocanti reſpondemus ad doctrinã vocationis adiungenda eſt quoque doctrina fidei. Quartò, cum in fidei effectis in primis numerẽtur ſpes & reſipiſcentia: quare de iis quoque agendum in doctrina vocationis. Quintò, cum Sacramentum ſit ſigillum, quo confirmatur fœdus gratiæ, & Euangelium, quod eſt fœderis explicatio, & doctrina quoque Sacramẽti ad doctrinam vocationis referenda eſt. Sextò deniq;, cum Eccleſia Dei non modo ex vocatione tãquam cauſa ſua efficiatur, ſed ab ea quoq; nomen ſuũm obtineat: Eſt enim Eccleſia cœtus vocatorũ vel euocatorum è reliquo mũdo, ideò doctrina Eccleſiæ doctrinę vocationis accenſenda eſt.

Quamobrem, vt verbo dicam cum doctrina vocationis ſimul trademus doctrinam de peccato, de Libero arbitrio, de fœdere Dei, de fide, de ſpe, de reſipiſcentia, de Sacramẽto, de Eccleſia, de his, inquam, omnibus paucis ſententiam noſtram aperiemus, quantum neceſſe videtur ad

locum

locum hunc Pauli intelligendum.

De Peccato.

PEccatũ in genere est quicquid pugnat cum lege Dei. 1. Ioh. 3. 4. Ergo peccati ratio & forma est anomia, siue pugnantia cum lege Dei. Peccatum, vt vulgo solet accipi, est quiddam compositum, constatque subiecto siue materia, & forma. Subiectum peccati est vel qualitas quædam, vel actio. Forma est anomia in illa qualitate & actione. Quod ad subiectum peccati attinet, siue id qualitas sit, siue actio, cum sit ens quoddam, ac proinde à Deo authore, in se bonum est, per accidens autem est malum, pugnatque cum lege Dei: hoc est, ratione mali instrumenti quo vtitur Deus in producenda illa, vel qualitate, vel actione. Ergo illa forma, quam dicimus peccati, accidentaria est, cùm qualitas ipsa & actio simpliciter & in essentia sua bona sit. Nam omne ens, vt ens est, à Deo est, & bonum est propriè ac per se. Vt enim paulò altiùs hoc repetam, omnes hæ qualitates & actiones quæ peccata nominantur, duplicem habent formam, vnam per se, alteram per accidens. Forma earum per se, vt entia sunt, & à Deo sunt, est bonitas: Omnem enim entitatem, vt entitas est, sequitur bonitas. Alteram verò habent per accidens, vt ab instrumẽtis malè affectis, & aliud quid à gloria Dei respicientibus fiunt. Forma per accidens est malitia quædam, siue anomia in qualitate & actione. Anomia autem ista & malitia in quali-

tate vel actione ex aliqua trium causarum existit.

Primùm enim anomia est, cùm actio vel qualitas non fit secundum legem & mãdatum Dei, tum enim est anomia, eáq; sæpe manifesta. Nam manifesta sunt opera carnis, quæ sunt adulterium, scortatio, &c. Paul. Gal. 5. 19. Deinde anomia est, si à corde malo & infideli proficiscatur qualitas illa aut actio. Hanc continuò sequitur altera causa anomiæ, cum eaque inseparabiliter coniuncta est, nempe, quia instrumentum malè affectum Dei gloriam non respicit in illa qualitate vel actione producenda, sed finem aliquem suum. Atque his tribus de causis anomia existit. Nam Lex Dei requirit, vt tum secundum Dei solius mãdatum fiat actio vel qualitas, tum vt fons actionis ac qualitatis purus sit, tum denique vt ad Dei gloriam ipsę referantur, quemadmodum Apostoli Legis præcepta interpretantur, qui non tãtùm requirunt in actionibus externam cum lege Dei conformitatem, sed fidem tanquam fontem omnium actionum, & gloriam Dei tãquam finem earum. Quicquid ex fide non est, peccatum est. Rom. 14. 23. Sine fide fieri non potest, vt quisquam Deo placeat. Hebr. 11. 6. Siue editis, siue bibitis, siue quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. 1. Cor. 10. 31. Huc pertinet quod passim dicitur: (hoc facite in Domino.) Concedo intercà non in omnibus peccatis reperiri simul tres causas istas. In omnibus autem reperiuntur duæ ex his necessariò.

Nam

Nam in omnibus anomia est, & propter impurum fontem ex quo manat vel qualitas vel actio mala, & propter neglectam Dei gloriam tãquam finẽ, quæ superioris causæ perpetuò comes est. Ergo ex tribus his causis existit anomia in peccato. Ex totidem causis, & iis quidem his contrariis existit, vt ita dicam, ennomia, siue cõsensio cum lege in bono opere: vel enim est propter mandatum Dei, vel propter fontis puritatem, vel deniq; propter finem Dei gloriam, quæ superioris perpetuò comes est. Sed de his aliàs. Atque hæc de peccato in genere.

Peccati prima diuisio est in Originale & Actuale, vt vocantur vulgò. Originalis peccati membra sunt tria. Primum est defectio illa prima interna & externa, non tantùm primi hominis Adami, sed nostrum omnium in Adamo. Secundum est priuatio bonitatis siue sanctitatis secundum imaginem Dei, ad quam creatæ fuerant singulæ facultates animę nostræ: fuit autem ea sanctitas instar animæ cuiusdã in singulis facultatibus quæ dedit iis suum esse, & qua amissa illæ omnes mortuæ & sunt & dicuntur. Ephe. 2. 1. Colos. 2. 13. Item abalienatæ dicuntur à vita Dei. Ephes. 4. 18. Tertium est præsentia cõtrariæ qualitatis & dispositionis malæ in singulis animæ facultatibus, estque nihil aliud quàm imago Diaboli succedens in locum imaginis illius Dei deperditæ. Peccati originalis ratio & forma in hisce omnibus, & singulis membris est anomia:

neque enim vel defectio illa prima, vel carẽtia, vt sic dicã, qualitatis bonæ, vel denique contraria illa qualitas præsens, peccata sunt dicẽda per se aut secundum suam (vt ita loquar) entitatem, nam secundum entitatẽ suam, & vt sunt aliquid, à Deo sunt ista omnia. Defectio enim illa & interna, (quæ est interna quædã mutatio omnium facultatum animæ ab imagine Dei, quæ deperditur, in imaginem Diaboli quæ introducitur) & externa, est à Deo secundum essentiam suam: cùm Deus sit omnis motus & actionis, vt actio est, efficiens principalis. Quòd ad reliqua duo, videlicet, imaginem Dei deperditam, & imaginem Diaboli introductam, sunt quidem res motu illo & interna præsertim defectione factæ: vt igitur motus ille est à Deo secundum essentiam suam, ita & res motu illo factæ, vt sunt res quædam, à Deo sunt. Priuatio enim illa imaginis Dei aliquid esse censetur, & pro ente quodã habetur, vt & priuationes aliæ quæcunque. Est etiã vtrunque horum à Deo vt rationem habet pœnæ inflictæ propter primam illam defectionem. Non sunt igitur ista peccata per se & secundum entitatem suam, sed tantùm per accidens peccata sunt: hoc est, ratione anomiæ quam contrahunt vitio mali instrumenti, siue Diaboli, siue hominis.

Ergo peccatum originale vel sic ex partibus sui, & materialiter, vt loquuntur, definiendum est. Peccatũ originale est defectio interna & externa,

terna, cum carentia primæuæ illius sanctitatis, & præsentia contrariæ cum lege pugnantis & ἀνόμου defectionem illam sequentibus. Vel sic formaliter definiendum est. Peccatum originale est anomia in defectione illa prima, in carentia sanctitatis primæuæ, denique in qualitate contraria succedente. In qua definitione notandum est carentiam illam vel priuationē qualitatis primæuæ, cùm sit etiam subiectum anomiæ, qualitatis cuiusdam & entis rationem habere iuxta illam diuisionem subiecti cuiuscunque peccati in qualitatem & actionem, suprapositam. Quòd ad defectionem illam, quæ est primum membrum peccati originalis, primúmque peccatum appellari solet, eius causæ efficientes fuerunt simul Deus, Diabolus, homo, etsi ratione alia, atque alia. Deus quidem causa fuit illius defectionis efficiens principalis, sed vt actio fuit, & ens quoddam: peccati verò, hoc est, malitiæ, & anomiæ in actione idem Deus causa fuit sed deficiens, deserens, vel permittens, verùm non fuit malitiæ, vt malitia est, aliquo pacto causa. Diabolus vt malum instrumentum extra hominem causa fuit efficiens peccati, qua peccatum est, hoc est, causa fuit efficiens malitiæ & anomiæ in illa ipsa actione & defectione, verùm externa causa. Ipse homo secundarium quoddam Dei instrumentum, causa fuit efficiens malitiæ, vt malitia est sed interna. Defectio

ab his causis profecta partim interna, partim externa fuit. Interna defectio fuit, facultatum animæ omnium: externa fuit membrorum corporis. Atque hæc de peccato originali. De peccato actuali, quia facilius cognoscitur nunc, dicere supersedemus. Hactenus de peccato.

De Libero Arbitrio.

VOluntas humana, est facultas quædã animi, qua vult vel non vult: eligit vel repudiat vel suspendit. Vult, inquam, vel non vult tam finem quam media: eligit autem vel repudiat, vel suspendit aliquod mediorum ad finem spectantium. Libertas est voluntatis proprietas qua in volendo & nolendo, eligendo, respuendo & suspendendo quodammodo αὐτεξούσιος est & sui iuris. Quare libertatis nomine intelligere possumus eam quam vocat Apostolus Rom. 9. 21. ἐξουσίαν, id est, potestatem quam illic figulo in lutum tribuit, & quæ vi alicui externæ ac cogenti contraria est. Ex eo autem perspicitur quòd voluntas nostra ita vult aliquid, vt penes ipsam sit interea illud non velle: ita aliquid non vult: vt penes ipsam sit interea illud velle: &, vt verbo dicam, quod ita flectitur ad aliquid, vt interea possit contrario modo flecti: hoc est, quod voluntas flexibilis est ad contradicentia vel opposita. Quamobrem libertas hæc & ἐξουσία nihil aliud videtur esse quàm flexibilitas ista, vt sic

sic dicam, voluntatis in opposita. Est autem libertas ista voluntatis & ἐξουσία suapte natura ad res cuiuscunque generis siue bonas, siue malas, siue indifferentes: vel, quod idem est, voluntas humana secundum libertatem istam & ἐξουσίαν potens est ac flexibilis ad oppositа in quoeũque rerũ genere. Verùm quo ad res simpliciter bonas & malas (nam quo ad res adiaphoras, restricta non fuit: quanquam hoc præstitit adueniens forma, vt sanctè ad eas inclinaret,) quò ad res, inquam, bonas & malas, in ipsa statim creatione hominis correcta fuit voluntatis libertas, atque ita directa in alteram tantum partem, nẽpe, bonam, & conformata diuinæ ipsius voluntatis libertati (quæ quidẽ ex essentia sua perfecta est, cũ humana ista libertas ex essentia sua imperfecta sit, ex accidenti autẽ perfecta) vt iã nõ manserit libertas siue ἐξουσία actu ad malum: creauit enim Deus voluntatem humanam cum bonitate & sanctitate ad imaginem suam.

Adueniente igitur illa sanctitate tanquam cœlesti & supernaturali anima, ex qua fuit illa quæ dicitur ab Apostolo, Eph. 4.18. Dei vita, adueniente, inquam, illa ad voluntatem sanctitate, ita in ordinem quasi adducta est à forma excellentiori libertas volũtatis, vt actu nõ fuerit nisi ad bonum: manſit tamen potẽtia ad vtrumlibet, tam bonum quàm malum: ex quo factum est, vt, si propriè loquamur, voluntas humana quo ad res bonas & malas, non tam libera (si

libertatem definias potestate voluntatis ad op posita in quocunque rerum genere) quam spon tanea euaserit. Oportet enim ad hoc vt sit omninò voluntas, spontanea sit semper, & quarumcunque rerum respectu, non autem libera, siquidem ita, vt dixi, libertatem definias. Neque verò putandũ est ex adueniente hac in prima creatione sanctitatis forma aliquid damni perpessam esse creaturæ voluntatem, cùm illa ipsa libertas & ἐυστ. quatenus ad res malas fuit, imperfectio quædam creaturæ necessariò fuerit. Oportuit enim voluntatem, vt creaturam, cum libertate ista & potestate etiã ad malum, hoc est, cum mutabilitate tum primùm creari. Quare tantùm abfuit ab eo aduenies sanctitas, quæ est ad imaginem Dei, vt voluntatis libertatem læserit, vt è contra eam ad similitudinem libertatis ipsius Dei perfecerit. His ita positis, facile erit dissoluere quæstiones, quę de Libertate voluntatis in quadruplici hominis statu, 1. innocentiæ, 2. corruptionis, 3. regenerationis, 4. glorificationis, obijci solent.

Quæstio prima. An Adam ante lapsum quo ad res bonas & malas habuit eam volũtatis libertatem, qua dum voluit bonum, potuit illud interea non velle, & dum noluit malum, potuit illud interea velle: vno verbo, habuitne libertatem ad malum? Respondeo, habuit libertatem actu ad malũ, falsum: habuit libertatem potentia ad malum, verum. Neque enim illud

Eccles.

Eccl.cap.decimoquinto, versu decimoquarto, Deus ab initio constituit hominem, & reliquit eum in manu consilij sui, intelligendum videtur de æquali & æquè propinqua propensione ad contradicentia in rebus bonis & malis, id quod satis docet alter locus Ecclesiast.cap.septimo: Deus fecit hominem rectum: ipsi autem inquisiuerunt inuentiones multas. Actum hunc libertatis intelligo, primum illum, (vt vocant) qui nihil est aliud quàm potentia propinqua & consequens quædam formæ vis. Potẽtiam rursus libertatis intelligo remotam, quam vocant, quæ materiæ dicitur, non formæ. Potuit autem illa in Adamo in actum educi, introducta nimirùm contraria malitiæ & impuritatis forma in ipsius voluntatem.

Quæstio secunda. An homo nõ regenitus quo ad res simpliciter bonas & malas iam habeat voluntatis libertatem eâm, qua cùm vult malum, potest illud interèà non velle, & cùm vult bonum, potest illud interèà nolle: vno verbo, An homo non regenitus, habet libertatem ad bonum? Respondeo, habet quidem libertatem actu ad bonum, falsum: habet libertatem potentia ad bonum, verum. Actum hũc libertatis intelligo primum illum qui nihil aliud est, quam materiæ potentia, actui secundo, hoc est, ipsi actioni & functioni proxima: &, vt dixi suprà, consequens quædam formæ vis, quæ quidẽ forma in hominis non renati volũtate est malitia,

bonitati ac sanctitati contraria. Hunc quidem actum siue potentiam propinquam, negat Apostolus voluntati hominis non renati. Rom. 8. 7. Nam ne post quidem, inquit, subaudi, Legi Dei subijci. Et Christus ipse Ioan. 6. 24. Nemo potest, inquit, venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum. Si enim locus sit aliquis in hominis non renati voluntate potētiæ huic, quam propinquam dicimus, profectò necesse est maneat aliqua ex parte in anima ac voluntate hominis nō renati, forma illa sanctitatis quæ est ad imaginē Dei, cuius cōsequens est potētia hæc propinqua: necesse etiam est maneat in homine non renato vita illa Dei: cùm tamen Apost. Ephes. 2. 1. nos mortuos esse extra Christum, & Ephes. 4. 18. nos cogitationē habere abalienatā à vita Dei prædicet. Potentiam rursus libertatis ad bonum in homine non regenito, intelligo remotam, quam vocant, & quæ materiæ dicitur. Potest autem in actum primum siue potentiam propinquam educi, introducta nimirum contrarię bonitatis ac sanctitatis forma in hominis non regeniti voluntatem, cuius etiam ipsa suapte natura capax est.

Quæstio tertia. Annon homo non regenitus habet libertatem actu ad humana ista ac moralia quę vocantur bona: cuiusmodi sunt fortitudo, temperantia, liberalitas, cæteraq; virtutes morales? Respondeo, ne ad hæc quidem bona hominem non renatum habere libertatē actu,

qua

qua bona sunt. Habet quidem libertatem ad ea ipsa quę in se bona sunt, verùm quatenus homo non renatus vult ea, iam bona non sunt, quia ipse non vult ea bene: vt autem libertas sit actu ad bona qua bona sunt, necesse est is qui vult ea, benè rectéque velit. Discrimen tamē statuimus inter hæc moraliter bona, & alia quæ in se mala sunt, ac cum lege Dei pugnantia, quæ etiam vult homo non renatus, magisque peccare eum dicimus qui vult illa in se mala, quam qui vult hæc alioqui ac in se bona. Peccat tamē non renatus in volēdo hæc ipsa, quia quicquid ex fide nō est, peccatum est. Quare, vt vno verbo respondeam, non habet homo non renatus, ne ad hæc quidem quæ moraliter bona sunt, voluntatis potentiā propinquam siue libertatem actu, quatenus bona sunt: cùm hominis nō renati respectu iam mala euadant. Quòd si igitur non habeat homo non renatus libertatē siue potentiam propinquam ad ista quæ humana sunt ac moralia bona, qua talia sunt ac manent eius respectu, an cum aduersarijs dicemus habere eum libertatem aliquam actu siue potentiam voluntatis propinquam, ad bona illa cœlestia ac spiritualia, quorum spiritus humanus non est capax natura sua, cuiusmodi sunt fides qua assentimur Dei vocationi conuersio, &c. à quibus rebus vsque adeo abhorret voluntas hominis non renati, vt eas, nisi insigniter mutata, nulla ex parte sequi velit, quæ etiā vel ipso iudicio

hominis non regeniti mera ſtultitia ſunt, & eiuſmodi quę cognoſcere & diiudicare ipſe non poteſt. 1. Cor. 2. 30. Cùm igitur voluntas humana nihilo minùs adeóque etiam magis peruerſa ſit quàm iudicium, (ſæpè enim non ſequitur aliquo modo & in ſe bona quæ ab iudicio iam approbata ſunt) An dicemus voluntatem non regeniti hominis corruptiſſimam vel aliquid potentiæ propinquæ & libertatis actu habere ad iſta quæ humanum captum ſuperāt, cumque pugnant, planè cœleſtia ac diuina? Hoc enim eſſet dicere in voluntate humana aliquid rectitudinis & ſanctitatis quæ eſt ad imaginem Dei, etiam poſt lapſum permanere, quod nos omninò inficiamur, dicimúſque ne cōſopitam quidem & ſemimortuam, vt illi loquuntur, ſanctitatis ſcintillulā in voluntate poſt lapſum reliquam eſſe. Fateor quidem aliquo modo propendere voluntatē ad ea quæ ſunt moraliter bona, quanquā ne ea quidem ipſa, vt dixi, iam ampliùs hominis nō renati reſpectu bona dicenda ſunt, tamen ad ea paulò propenſior eſt homo non renatus. At verò ad res iſtas ſupernaturales, ideóque pugnantes cum natura hominis nō regeniti, voluntas nullo modo vel inclinat ſe, vel poteſt inclinare (de potentia propinqua, non autem remota & quam vocant, materiæ loquor) quantiſper tota ita affecta eſt vel infecta potiùs illa impuritate, immunditie ac peruerſitate. Quod ſi nullum aliud eſſet huius rei documen-

cumentum quàm ista quæ hodierno die est controuersia de hominis iustificatione, profecto vel ea sola satis ostenditur, id quod nos asserimus: nempe, naturam hominis certo quodam modo propendere ad ista quæ moralia ac humana bona dicimus, abhorrere verò à cœlestibus ac spiritualibus illis, quę in Christo Iesu conferūtur. Omnes enim natura quærimus per opera moralia iustificari. Quòd si quis reperiatur qui quęrit per gratiam Dei meram iustificari: is procul dubiò cuectus est supra communem hominum sortem, & Dei misericordia quasi alius factus est. Quid, quæso, hac experientia significatur aliud, quàm hominem aliquo certè modo propendere ad humana & moralia, prorsus verò natura alienū esse à spiritualibus bonis. Concludimus igitur hominem non regenitum non modò non potentia voluntatis propinqua, & libertate quæ actu est, propendere ad bona illa cœlestia, & supernaturalia, verùm etiam ab ijs prorsus abhorrere tanquam à rebus cum natura ista corrupta planè pugnantibus, cùm bona illa moralia aliquo certè modo cum natura hominis, etiam corrupti, consentiant.

Quæstio quarta. An homo regenitus, quo ad res bonas & malas, habet eam voluntatis libertatem, qua cùm vult bonū, possit illud non velle, contraq; cùm vult malum, possit illud nolle? Respondeo, renatum hominē habere certo modo tam libertatē actu ad bonum, quàm liberta-

tem actu ad malum, prout eius voluntas actuata est, vt ita loquar, certo modo duplici actu: & sanctitatis & malitiæ. Libertas autem hæc actu in vtrumque & bonum & malum, tantùm ex parte est, prout ipsæ formæ bonitatis ac malitię ex parte sunt: in homine enim regenito reliquię quædam sunt actus, siue formę malitię, & principia quædam duntaxat actus siue formę bonitatis, quæ est ad imaginem Dei.

Quæstio quinta. An homo iam glorificatus in cœlis, quo ad res bonas & malas, habet libertatem hãc voluntatis, qua cùm vult bonum possit illud interea nolle, & vno verbo, an potest velle malum? Respondeo, habet homo glorificatus libertatem ad malum actu, falsum: potentia, verum. Actum libertatis intelligo, vt priùs, primum illum, qui & potentia propinqua dicitur. Potentiam autem vt priùs intelligo, remotam illam ac materiæ potentiam, quæ perpetuò & in omni hominis cõditione permanet in voluntate, neque aboletur ab accedente vlla forma, vel sanctitatis, vel malitiæ, vel & sanctitatis & malitiæ. Libertas autem actu vel libertatis potẽtia propinqua, siue ad bonum siue ad malum, variatur ac mutatur pro formarum varietate, adeo vt nunc quidem sit potentia propinqua vel actus primus voluntatis ad bonum tantùm, non autem ad malum, vt in statu innocentiæ & glorificationis: nũc verò sit libertatis potẽtia propinqua, siue actus primus ad malũ,

non

non autem ad bonum, vt in ſtatu corruptionis: nunc denique ſit libertatis potẽtia propinqua, ſiue actus primus tam ad bonum, quàm ad malum, vt in ſtatu regenerationis. Differt autem actus ille libertatis ad bona in ſtatu regenerationis ab actu libertatis ad bona in ſtatu innocentiæ & prima illa hominis conditione; quòd hæc nõ ita confirmata fuerat in prima creatione vt deperdi non potuerit: illa verò in altera vita ita cõfirmabitur, vt nunquam impoſterum deperdenda ſit. Differt etiam actus ille libertatis ad bonum in ſtatu glorificationis, ab actu libertatis ad bonũ in ſtatu regenerationis, quòd cùm libertas actu ad bonum in ſtatu regenerationis imperfecta ſit & ex parte, nempe, propter reliquias iſtas malitiæ & veteris hominis: Libertas actu ad bonum in ſtatu glorificationis, perfecta futura eſt, propter plenam perfectámque voluntatis, animi, adeóque totius hominis ſanctificationem ac glorificationem.

Antequam autẽ voluntas humana ſecundum hanc libertatẽ ſiue exouſian ſeſe flectat vel inclinet actu: hoc eſt, antequam aliquid actu velit vel nolit, eligat, vel repudiet, vel ſuſpendat, neceſſe eſt ſit aliquis locus menti vel rationi: cuius hoc officium eſt, vt proponat volũtati id quod ipſa vel ſequutura ſit vel fugitura: neque enim voluntas hominis fertur in aliquid ſine aliquo ſaltem rationis adminiculo, & eius luce quaſi præeunte. Mens autem ſiue ratio humana

præit voluntati duobus modis, vel simpliciter intelligendo aliquid: hoc est, sine διανοίᾳ & discursu orationis ac deliberatione illud concipiendo: vt fit in iis rebus, quæ in aliquo genere solæ sunt atque vnicæ, vt in fine qui vnus est, vt in medio aliquo vno & solo, quo ad finem peruenitur: vel præit voluntati mens humana non simpliciter intelligendo aliquid, sed ratiocinãdo & consultando, vt fit in mediis quæ plura sunt, in quibus diiudicandis opus est mẽtis discursu & deliberatione. Ex his videmus facultatem mentis præcedere facultatem ac libertatem voluntatis eique tanquam facem quandam præferri, siue intelligat simpliciter facultas illa mentis, siue etiam deliberet de eo quod voluntati sequendum vel fugiendum sit. Ex vtraque ista facultate mentis & volũtatis ortum est nomen liberi arbitrij. Nam arbitrium significat facultatem quidem voluntatis, sed non solam, verùm coniunctam cum facultate mentis & intellectus præeunte & monstrante ipsi obiectum vel sequendum vel fugiendum. Itaque nomen arbitrij præsupponit saltem facultatem mentis, etiamsi illud demus arbitrium significare propriè placitum vel sententiam voluntatis: Nam de hoc controuersia est, cui nos nunc supersedemus. Liberum autem quod adiicitur arbitrio, hoc est, voluntati, cum præeunte ratione, est proprietas & exousia voluntatis humanæ, qua pro suo nutu esse flectere potest, hoc vel illo

mo-

modo in re qualibet. Ergo, vt finem faciamus, liberum arbitrium ita definiri potest: vt si post mentem monstrantem obiectum voluntas humana libera & ἐξουσίαν habēs ad cōtradicentia vel oppositā in rebus cuiuscunque generis. Atque hęc de Libero arbitrio, quę vt clariùs intelligātur placuit paucas istas quasi regulas subiicere.

1 Libertas volūtatis nostræ propriè est, non tam δύναμις siue potētia, quam ἐξουσία siue potestas & ius quasi voluntatis planè regium in volendo & nolendo aliquid, quicquid demum illud sit: quoquidem fit vt voluntas per se ac à principio quodam suo, sine externo aliquo principio cogente, velit vel nolit aliquid, hoc est, ita velit aliquid, vt possit illud interea nolle: ita nolit aliquid, vt possit illud ipsum interea velle. potentiam intelligo vel propinquā vel remotam.

2 Libertas hæc siue potestas duobus modis consideratur. Primò, absolutè, nō habita ratione alicuius, quasi legis impositæ ad ipsam regēdam & restringendam, hoc est, sine forma voluntatis aduentitia aliqua, vel sanctitatis quę est ad imaginem Dei, vel impuritatis quæ est ad imaginem Diaboli. Nam aduentitia voluntatis forma est lex, qua non secus regitur voluntatis libertas ista & potestas, quàm legibus solet regi ac in ordinē redigi potestas regia. Neque abhorret scriptura ab hoc loquēdi genere, cùm Rom. 7. vetus homo & nouus homo vocētur lex mētis & lex peccati. Secundò conside-

ratur libertas siue potestas voluntatis cum lege aliqua ipsi impositа, hoc est, cum forma aliqua voluntatis aduentitia, qua quasi lege quadam restringatur ac temperetur.

3 Libertas hæc absolutè cõsiderata, vt de ea primo loco dicam, non existit vnquam, fateor, in rerum natura absoluta ab omni quasi lege, vt neque volũtas, cuius est ea libertas à forma sua aliqua, vel bona vel mala. Verùm doctrinæ gratia hoc modo à nobis necessariò concipiẽda est. Eius hæc est conditio, quòd (cum nulla lege & forma volũtatis, vel bona vel mala regi intelligatur) nõ habeat potentiã propinquã & actum, vt vocãt, primũ, vel ad bonũ vel ad malum, volendũ vel nolendũ. (Nam de adiaphoris non est quæstio) sed habeat remotã & quasi materię potentiã ad vtrũlibet. Potest enim suapte natura flecti ad hoc vel illud, volendum vel nolẽdum, ídque pro ratione formæ aduentitiæ, vel bonæ vel malæ, quam recipit in se volũtas. Nã, vt suprà admonui, voluntatis forma ac dispositio, est lex libertatis ac potestatis istius, quemadmodũ bona vel mala hominis ipsius dispositio, si non adsit alia lex, regit quodammodo ipsius libertatem ac potestatem.

4 Nunc de libertate, vt cũ forma aliqua volũtatis, vel bona vel mala, hoc est, lege quadam sua existit, dicendũ. Libertas cum lege quadam sua & voluntatis aduentitia forma quadruplex est prout quadruplex est hominis cõditio: innocentiæ,

centiæ, corruptionis, regenerationis, glorificationis. Libertas siue potestas voluntatis humanæ in statu innocētiæ est, quæ regitur lege sanctitatis, quæ est in voluntate. Eius conditio est hæc: Potentiam habet propinquam ad bonum, remotam verò ad malum. Libertas in statu corruptionis, est quæ regitur lege cōtraria peruersitatis & corruptelæ quæ est in voluntate. Eius conditio est hæc: Potētiam habet propinquam ad malum, remotam verò ad bonū. Libertas in statu regenerationis est, quæ regitur lege partim sanctitatis, partim peruersitatis, tanquā duplici voluntatis forma aduentitia. Eius hæc est conditio: Potētiam habet propinquam partim ad bonum, partim ad malum. In statu glorificationis libertas est quæ regitur lege sanctitatis perfectæ, tanquam voluntatis forma aduentitia. Eius conditio est hæc: Potentiam habet propinquam ad bonum tantùm. Remotam verò & materiæ potentiam ad malum, sed quæ nunquā in actu educetur. Deò per Christi sanctitatem illam & gloriam voluntatis imperpetuum confirmāte. Atque hęc sunt quæ adiicere visum est, tanquam principia & fundamenta doctrinæ à nobis iam suprà traditæ.

De Fœdere Dei.

FOEdus Dei in genere est promissio gratiæ sub cōditione certa aliqua. Fœdus legale est, promissio vitæ æternæ sub conditione operum

legalium & noſtrorum. Fœdus gratuitum, eſt promiſſio, tam iuſtitiæ, quæ per lapſum amiſſa eſt, quàm vitæ æternæ, ſub conditione ſatisfactionis, non noſtræ ipſorum, ſed Chriſti Mediatoris, fide tamen noſtra apprehendẽdæ. Fœdus hoc vtrunque cũ homine ex gratia quidem eſt, & mera gratia: ex gratia eſt, quòd promittat vitam æternam in fœdere legali: ex gratia etiam eſt, quòd promittat vitam in fœdere Euangelico. Sed ita ex gratia eſt promiſſio in vtroque fœdere, vt gratia & miſericordia iuſtitiæ Dei non ſit præiudicio. Ideóque conditio addita eſt promiſſioni in vtroque fœdere, ídque diuinæ iuſtitiæ cauſa, quę eam requirit neceſſariò. Nam in fœdere legali iuſtitia Dei requirit opera noſtra, eaque perfectiſſima. In fœdere Euãgelico, iuſtitia Dei requirit ſatisfactionem ob violatum primum illud fœdus, nõ noſtram quidem, ſed Chriſti, fide tamen noſtra apprehẽdendam. Ex his ſequitur Chriſti ſatisfactionem præcipuam eſſe conditionem noui fœderis, ſed non ſimpliciter conſideratam, verùm vt apprehendenda eſt fide noſtra, quæ quidem ſecũdaria eſt quædam, & ſubſeruiens conditio. Hoc autem quò apertiùs videamus, paulò altiùs nonnihil repetendum eſt, & de Chriſto Mediatore dicendum. Chriſtus, & ille quidem crucifixus, dicitur Mediator noſter, quia cruce ſua & morte intercedit quaſi medius inter iram Dei & homines peccatores: iram inquam, Dei paratam

ad

ad supplicium sumendum de homine ob violatum illud primum & legale fœdus. Intercedens autem Christus sua morte, & pacat irã, & promeretur gratiam, propter tantam personæ crucifixæ dignitatem. Quod autem promeretur sua morte, id primùm est fœdus nouum & redintegratum, quod consistit in promissione nouæ iustitiæ, nouæque vitæ. Nã vtrúmq; & iustitia & vita amissum fuit, violato semel veteri illo & legali fœdere. Iã verò non oportuit hanc promissionem fieri absolutè citra conditionem aliquam, conditionem autem oportuit fieri extra nos, aliquid autem aliud esse non potuit reipsa, quàm id, quo & satisfactum est iustitiæ, ob violatum illud primum fœdus, & procuratum est alterum & nouũ fœdus: etsi ratione quadã aliud sit, nã conditio noui fœderis est eadẽ illa Christi satisfactio, vt fide nostra apprehendenda est, atque ita res est quodammodò futura. Hac itaq; cõditione satisfactionis Christi, stipulatur Deus nobiscum, promittitque iustitiam & vitam sub ea conditione satisfactionis Christi, fide tamen nostra apprehendendæ. Quare, videmus eundẽ Christum, qui procurauit nobis nouum fœdus, eundem, inquam, esse noui huius fœderis conditionem primariam: secundariam verò fidem & apprehensionem cordis nostri, qua nostram quodammodò facimus illam Christi satisfactionem, dum nimirùm eam nobismetipsis applicamus. Videmus id præterea, conditionem

continere causam nō ministram aliquam duntaxat & subseruientem, cuiusmodi est fides, sed principalem, adeóque meritoriam.

Cùm itaque conditio gratuiti fœderis sit satisfactioni & meriti præcipuè, (nam requirit Deus in ea conditione vt certò quodammodo non in nobis, sed in alio etiam, pronè creamur illam iustitiam & vitā promissam.) Quæri potest, quomodo dici queat fœdus hoc gratuitū? nam gratuitum fœdus propriè & est, & dicitur respectu conditionis ipsius. Respondeo, Si illud quidem meritum quod exigit Deus in conditione noui fœderis à nobis ipsis esset, aut illud exigeret Deus tanquam à nobis: profectò gratuitum fœdus dici non posset. Verùm, cum satisfactio illa ac meritum alienum sit, nempe Christi, ab ipso etiam Deo nobis gratis concessum: Nam ipse est & qui exigit pretium, & qui illud depromit de suo, nostra vice: cum, inquam, ita sit, fœdus gratuitum necessariò & manet, & dicitur. Sed de fœdere rursus dicetur in doctrina de Sacramento.

De Fide.

QVò autem intelligamus meliùs naturam fidei illius quam iustificantem vocant, de eius obiecto primùm dicendum est. Obiectum quidem fidei est Christus crucifixus, sed non simpliciter, verùm vt offertur in verbo & Sacramentis, hoc est, per instrumentum verbi & sacramentorum. Nam Christi aspectus & notitia in

tia in hac vita est duntaxat per verbum & Sacramẽta: vnde Apost. Per fidem nunc viuimus, non per aspectum. 2. Cor. 5. 7. hoc est, eminùs intuemur Christum in verbo & Sacramentis, nõ autem præsentem eum videmus, quo modo eum in altera vita videbimus: & 1. Cor. 13. 12. Nunc, inquit, cernimus in speculo per ænigma: nempe, verbi & Sacramẽtorum speculo. Respectu huius obiecti, nempe, Christi vt offertur in verbo & Sacramẽtis, fides euanescet, quo tempore Christum præsentem habebimus in cœlis: Nam dicente Apost. quod ex parte est abolebitur. 1. Cor. 13. 10. at verò si de Christo absolutè loquaris, neque cùm ad externa hæc signa & instrumenta astringas, fides in cum, vel si mauis, res ipsa eo nomine vocata, hoc est, notitia & apprehensio, nullo vnquam tempore cessatura est. Nam in cœlis ex aspectu illo Christi, vt cum Apost. loquar, apprehensio eius, & notitia perfectissima erit. Hoc enim illud est quod vocat Apostolus perfectum: Postquam, inquit, aduenerit quod perfectum est, 1. Cor. 13. 10. Atq; hæc de obiecto fidei.

Nunc de eius natura dicamus. Fides primùm posita est in notitia mentis quæ est Christi crucifixi, & consequenter beneficiorum eius: non quidem ea quæ est ex aspecto e[illegible], & ob oculos etiam istos corporeos posito, sed quæ est ex eo nobis in verbo & sacramentis oblato. Atque hoc primum est in natura fidei. De hac fidei no-

notitia passim in Scriptura, vt Ephes.1.18. & 4. 23. Col. 3. 10. Non est solius fidei iustificantis propria. Heb.10.26. Alterum est, eiusdem mentis regenitæ consensus, & iudicium approbans quod de eo intellectum est & cognitum: approbans, nimirùm, illas propositiones & sententias in verbo, de Christo, eiusque beneficiis, tanquam veras, & ipsam Dei veritatem: approbans etiam id quod offertur in verbo, tanquam rem bonam, sanctam, perfectam, & salutarē. Propositiones enim & sententiæ in verbo Euangelij, de Christo, eiúsque beneficiis, non sunt duntaxat contemplatiuæ, sed practicæ, vt loquūtur: súntque de rebus quæ actionem requirūt: quare iudicium de iis oportet fieri vt de rebus bonis: éstque hoc secundum in natura fidei, cōsensus siue approbatio iudicij. De hoc cōsensu, vide Rom. 7.15.16. Consentio, inquit, legi quod bona sit. Differt à volūtatis functione in volēdo vel nolendo, eligendo vel repudiando. Non agnosco, inquit Apost. quod perpetro (hoc est iudiciū mentis.) Non enim quod volo hoc ago, (hæc est functio volūtatis) quæ iudicium mētis sequitur, & à qua tanquam effecto & posteriori petitur argumentum eo loco. De iudicio spiritu lis hominis, vide 1.Cor.2. 15. vide 1.Ioh. 4.1. Verùm non sufficit generale iudicium, nisi sit speciale quoque, quo, nimirùm, adiudicat sibi aliquis res illas veras ac bonas, hoc est, ad se pertinere iudicat. Atque hæc est illa

πληροφορία & plena persuasio fidei, de qua Heb. 10.22.

Patefacto iam Christo & cognito in verbo & Sacramentis, atque etiam mentis iudicio approbato, reliquū est vt ad ipsum opus & actionē veniamus, hoc est, persecutionem illius boni. Quare mentis sanctificatæ ac regenitæ iudiciū de Christo, eiusque beneficiis non generale modò, sed speciale excipit voluntas, eiúsque functio sanctificata in volendo & eligendo, atque adeò manu quasi apprehendendo id quod à mente iam non verum modò, sed etiam bonū, sanctúmque esse, & quod ad nos quoque peculiariter pertinere iudicatum est. Atque hoc tertium est, in quo posita est maximè natura fidei, cordis nimirùm apprehensio, qua fit vt Christus dicatur habitare in cordibus nostris. Ephes. 3.17. & Christum dicamur induere, Gal. 3.27. Apprehensionem hanc expressit vocabulo amplectendi, vel salutandi, Heb. 11.13. In exemplo Pauli 1. Tim. 1.15. habemus ordinem iudicij, & voluntatis functionum in fide. Primùm enim dicit, Fidus est hic sermo, & modis omnibus dignus quem amplectamur, Christum Iesum venisse in mundum, vt peccatores seruaret, hoc est generale illud iudicium, quod verus sit hic sermo, & omnium iudicio approbandus. Tum assumit, At ego sum peccator. Complexionem intelligendam relinquit: Ergo venit vt me seruaret. In qua complexione

est & speciale iudicium quo salutem illam ad se nominatim pertinere iudicat, & persequutio siue electio, siue apprehensio eiusdem salutis. In his autem duobus posita est fidei, quam vocant, applicatio & fiducia specialis.

Tribus igitur istis regeniti animi functionibus, mentis notitia, mentis etiam iudicio & approbatione duplici, volūtatis denique electione & apprehensione sanctificata, perficitur natura fidei illius quam iustificantem vocant. Dico, fidem perfici functionibus istis animi sanctificatis, quia vt sit fides, necesse est non modò exuant naturæ corruptionem, & induant puritatem, sed etiam euehātur supra naturam in infinitum, cùm fides res & opes illas Christi inscrutabiles, vt vocat Apostolus, Ephes. 3.8. hoc est, quas natura scrutari nō potest, perscrutetur. Vnde Apost. Eph. 3.19. cognitionem hanc fidei vocat eam, quæ superat omnem cognitionem, nempe, naturalem. In regeneratione enim, per Christū non tātum restituimur natiuæ illi sanctitati, in qua creati fueramus, sed in infinitum euehimur supra naturam per Spiritū illum qui scrutatur profunditates ipsius Dei. 1. Cor. 2.10. Si lubet ex iisdē hisce functionibus, sic paucis eam definies. Fides est ex mentis notitia & approbatione, præsertim speciali illa volūtatis siue cordis, electione & apprehensio, qua Christum crucifixū cum beneficiis suis, in verbo & Sacramentis oblatū, singuli nobis ipsis applicamus.

Ex

Ex qua definitione illud apparet fidem potissimùm in speciali illo iudicio, & in cordis apprehensione positam esse, cui præcedentia illa, mētis notitia, & mētis illud iudiciū generale, quodāmodò inseruiunt, ad eámque nos præparant. Atque hæc de natura fidei.

Effectus fidei primùm inueniuntur in affectionibus cordis: apprehenso enim iam Christo cum beneficiis suis, accenditur spes futuri boni: accenditur metus futuri mali: accēditur mirum in modum amor Christi, & oblectatio in eo. Est enim amor DEI, nō in natura fidei, sed eius effectum necessariū, cùm fides sit quasi gustus quidam, & perceptio ac delibatio suauitatis illius quę in DEO est, (Nam eò quod dicit Petrus, Ep. 1. c. v. 3. Si quidem gustatis quā benignus sit DOMINUS, nihil aliud significat, quàm illam fidei perceptionem) Amor verò Dei sit effectū, quod ex illa tam suaui apprehensione, & quasi gustu existit. Accenditur per fidē lætitia, & gaudium. Credentes, inquit, Petrus, 1. Epist. 1. 8. exultatis gaudio ineffabili, & glorioso. Accenditur dolor secundum Deum, & suspiria inenarrabilia. Ro. 8. 26. Denique totum cor quasi exardescit. Accēduntur quoque ex fide affectus in proximum, idq; propter Deum, vt charitas & dilectio proximi, & oblectatio in sanctis. Psal. 16. 3. Atq; hæ sunt internæ affectiones quæ rursus erumpūt in externas actiones, tùm erga Deū, tum erga homines propter Deum. Atque hæc de fide.

De Spe.

SPei obiectum idem est re cũ obiecto fidei, Christus crucifixus cum beneficiis suis, sed ratione aliqua non est idem. Primùm enim fides, secundum quam viuimus in vita præsenti, est cognitio & apprehensio rei ex parte: Spes est expectatio rei totius: plus enim speramus in posterum, quàm in præsens vel cognoscimus, vel apprehendimus. Deinde, fides est Christi, quodammodò præsentis: Spes Christi in posterum plenè reuelandi. Denique, fides cognitio est, & apprehensio Christi, verbo & Sacramentis nobis exhibiti: Spes verò expectatio est Christi in sua persona comparituri. Est autem spes effectus quidam fidei, vt dictum est in doctrina fidei: ex ea enim cognitione & apprehensione quæ est Christi, ex parte oritur expectatio Christi plenè perfectque reuelandi: non secus atque spe totius summæ persoluendæ oritur ex apprehensione arrhabonis præsenti. Subiectum in quo est spes, est cor hominis. est enim affectus quidã cordis qui existit ex apprehensione fidei, quemadmodum & alij affectus, vt amoris, vt lætitiæ, &c. verùm affectus est regenitus & sanctificatus per Spiritum sanctum. Affectum regenitum dico, quia necesse est affectus hic spei, qui alioqui naturalis est, nõ modò exuat naturæ impuritatem, & induat puritatem, sed etiam euehatur suprà naturã in infinitum, & su-

& suprà omne id quod per naturam sperari potest. Vnde Apost. Rom. 4. 18, Qui, inquit, contra spem, sub spe credidit: quo significat, spem regenitam superare infinities spem istam, quæ in natura est. Sic ergo paucis licet spei definitionem colligere. Spes est affectus quidam cordis per fidem excitatus, quo expectamus plenam perfectamque reuelationem Christi, cum beneficijs ipsius, quem nunc per speculum duntaxat verbi & sacramentorum cernimus. 1. Cor. 13. 12. Hactenus de Spe.

De Resipiscentia.

RESipiscentia, siue græcè μετανοία, est mutatio quędam mētis & animi à malo in bonum, ex dolore secundum Deum profecta. Ex qua definitione apparet dolorem esse causam resipiscentiæ efficientem. Vide 2. Cor. 7. 10. Qui secundùm Deum est dolor, is resipiscētiam efficit ad salutem: atque huius doloris respectu videtur resipiscentia, siue μετανοία, nomen suum sortita: qua nimirùm ratione à dolore proficiscitur tāquam efficiente, & cum dolore aliquo, & contritione cordis fit μετανοία, cùm alioqui re eadem sit cum ea, quam regenerationem vocamus. De dolore igitur ipso primùm est dicendum. Dolor hic in corde est, vt & reliqui affectus. Est autem duplex, primùm est dolor ex pœna peccati, morte. Deinde est dolor nō tam ex pœna, quàm ex peccato ipso, & malo quod

in peccato est,& Dei offensione. Dolor ex pœna,& ex peccato propter pœnam,est quidem ex Spiritu Dei,sed Spiritu quem vocat Apostolus. Ro.8.15.Spiritum seruitutis ad metum:hoc est, Spiritum in seruitutem quasi nos redigẽtem,& obnoxios nos facientem iræ Dei & condemnationi: ideóq; nihil nisi metum & horrores inferorum in animis nostris cientem.

Ingignit autem Spiritus hic seruitutis dolorem hunc in cordibus nostris per ministerium legis Dei,idque hoc ordine. Primùm per legem est agnitio peccati, ac proindè mortis. Rom.3. 20. Deinde per legem est conscientia factorum nostrorum legi ac voluntati diuinæ repugnantium, idque ex cognitione illa & scientia generali præcedente. Tertiò per legem est dolor hic in corde ex cõscientia peccati & mortis. Nam vt ex scientia & generali notitia est conscientia & specialis notitia facti nostri, & mortis insequentis, ita ex conscientia est dolor cordis, quem vocant conscientiæ stimulum propter mortem nostram primùm, deinde propter peccatum, non quidem per se, sed qua ratione mortem & pœnam procurat.

Hic ordo colligi potest ex Ephes. 4. 18. 19. vbi ex ignoratione in genere deducit dedolentiam, quo nomine intelligit priuationem & conscientiæ, & stimuli conscientiæ. Ergo, vi parium in contrariis, sequitur ex notitia conscientia mala, & ex mala conscientia dolor

dolor. Hic dolor qui est per Spiritum seruitutis & per legem, nisi accedat Spiritus adoptionis & Euangelium, nos demum in extremam desperationem ageret, & agit quidem reipsa mundum in desperationem. Ideoque ab Apostolo 2. Cor. 7. 10. mundi dolor dicitur, & dolor qui est ad mortem. Hactenus igitur de primo illo dolore ex quo existit resipiscentia.

Secundus dolor, qui dictus est ab Apostolo dolor secundum Deum, est per Spiritum adoptionis, per quem clamamus Abba, Pater, vt loquitur Apostolus. Rom. 8. 15. hoc est, per Spiritum testantem nobis de libertate filiorum in Christo, ideóque dilatantem quasi guttur & os nostrum ad inclamandum Deum Patrem. Spiritus autem iste adoptionis ingignit cordibus nostris dolorem per ministerium Euangelij, in quo prædicatur gratuita per Christum remissio peccatorum & vita æterna. Quare dolor iste nō quidem est propter mortem & pœnā, sed propter offensionem Dei tam clementis ac benigni in Christo Patris. Hoc autem ordine ingignit eum Spiritus sanctus per Euangelium in cordibus nostris: Primum per Euangelium prædicatum est notitia, & scientia gratiæ Dei in Christo ac remissionis peccatorum. Deinde, ex illa scientia est conscientia, quòd ad nos pertineat illa misericordia & peccatorum remissio. Tertio denique ex conscientia illa oritur dolor ex offenso Patre tam misericorde. Oritur fateor

lætitia, eáque ineffabilis 1.Pet.1.8.sed cum lætitia illa sunt suspiria inenarrabilia. Rom.8.26. Atque hæc de dolore duplici efficiente μετανοίας causâ.

Nunc de ipsa μετανοία & animi mutatione dicendum. Dolor iste partim propter pœnam, partim propter peccati malum & offensum Deum, efficax est ad mutationem animi & affectuum omnium, potissimùm autem amoris & odij: conuertit enim amorem illum, qui antea peccati fuit in odium peccati, & odium illud quod antea iustitiæ fuit in amorem iustitiæ. Vnde non immeritò à piis & doctis viris definita est resipiscentia per odium peccati & amorem iustitiæ. Nam in his maximè affectibus sentimus hãc μετανοίαν, quæ alioqui est totius animi & omnium facultatum eius. Μετανοίαν siue mutationem animi in his quasi partibus collocat Apost. 2. Corinth. cap. 7. vers. 11. in studio, in defensione, in indignatione, in timore, in vehementi desiderio, in zelo, in vindicatione. Nam postcaquam vers. 10. illius capitis dixisset dolorem secundum Deum resipiscentiam efficere, tum vers. 11. dixit dolorem eum ista efficere, quæ modo enumerata sunt. Vnde colligi potest μετανοίαν in his speciatim cerni & mentẽ hominis in resipiscentia his modis mutari ac renouari. Verum in genere partes resipiscentiæ eædem nominantur quæ regenerationis, mortificatio peccati & veteris hominis: viuificatio

iustitiæ

iustitiæ & noui hominis: vide Rom. 6. Mortificatio est per Spiritum sanctum operantem virtute crucis Christi. Viuificatio est per eundem Spiritum operantē virtute resurrectionis Christi. Vide idem caput ad Romanos sextum. Effecta siue fructus resipiscentiæ sunt externa opera bona, quæ opera sanctificationis vocantur vulgo.

Nunc postremò de ordine resipiscentiæ ad alia Dei in Christo beneficia videndum, Paulus Rom. 8.29. ordine enumerat Dei in Christo beneficia, præscientiam, prædestinationem, vocationem, iustificationem, denique glorificationem: in quibus recensendis nulla expresse mentio facta est resipiscentiæ siue μετανοίας: quod etiā inter cætera Dei beneficium est non vulgare. Dicemus itaque, quandoquidem oportet ad aliquod ex his enumeratis beneficiis resipiscentiam pertinere sub eóque censeri, dicemus, inquam, primum resipiscentiam contineri sub vocatione, deinde sub glorificatione. Nam & iustificationē præcedit & eam sequitur: dicimus autem contineri sub vocatione, quia in vocatione initium fieri solet à legis prædicatione, qua præparamur ad Euangelij prædicationem: hinc dolor ille ex Lege: Deinde in vocatione sequitur Euangelij prędicatio: hinc fides & dolor ille secundum Deum. Nam fidem mediam quasi inserimus inter priorem illum dolorem qui est ex lege, & posteriorem hunc, qui est ex

Euangelio. Hic enim dolor qui est secundum Deum, nō minus est effectus quidā fidei quam lætitia. Iam verò si dolor hic sit in vocatione, sique μετανοία eodem tēporis momēto fiat cū dolore, profectò μετανοία primùm vocationi annumerabitur, qua nimirùm præparamur ad iustificationē. Cum verò resipiscētiam perpetuā in hac vita oporteat esse, ac proinde necesse sit iā iustificatos in resipiscentia perdurare ad finem vsque, profectò resipiscentia ad illud vltimum omnium glorificatiōis beneficium pertinebit, illique accensebitur, præsertim cùm resipiscentia nihil sit aliud reipsa, quàm regeneratio & sanctificatio naturæ corruptæ, quæ & ipsa non est aliud quā glorificatio saltem in hac vita inchoata. Atque hæc de Resipiscentia.

De Sacramento.

FOEdus Dei cum homine est promissio sub certa aliqua conditione. Fœdus Dei duplex est, fœdus operum & fœdus gratiæ. Fœdus operum est promissio vitæ æternæ sub conditione operum. Fœdus istud nomen habet à conditione: nempe, operibus à natura & viribus nostris profectis. Ictum autē fuit cum homine in prima creatione. Posteà etiam repetitum fuit populo Israelitico, sed in eum finem vt impossibili illa conditione operum pressi, confugerent ad fœdus gratiæ quod etiā propositum fuit sub lege, etsi subobscurè. Deut. 18. 16. 17. 18. In veteri testa-

testamento passim est doctrina huius fœderis: & lex illa, quam moralem vocant, nihil est aliud quàm regula illorum operũ, quæ in hoc fœdere requiruntur. Homo statim à creatione excidit ab hoc fœdere operum per inobedientiam suã, & fœditragus ac mẽdax euasit. Vnde etiam secundum comminationem illam, quæ coniuncta fuit cum promissione in fœdere operũ, obnoxius factus est vtriq; morti, tam primę quàm secundæ: & reipsa quidẽ plectendus fuit ex Dei iustitia, vtraque illa morte, nisi inter Deum Patrem iratum & hominem peccatorem, idq; Dei ipsius beneficio & gratia, interuenisset Mediator Dei filius: qui iam inde ab origine mundi fuit Agnus immolatus: id est, qui crucifixus fuit virtute & efficacia iã inde à principio: etsi actu quidem & reipsa multò post, suo nimirũ tempore, in natura nostra manifestatus & crucifixus sit.

Mediator itaque filius Dei transtulit in humeros suos, tum defectiõẽ illam primam, tum cæteras omnes defectiones & transgressiones nostras, simúlque Dei Patris iram peccata nostra iustè persequentẽ in se deriuauit, qui etiam passione & cruce sua pro nobis plenè perfectéque satisfecit: neque satisfecit modò passione sua iræ & iustitiæ paternæ, sed præterea eadem illa passione (quæ fuit dignitas personæ illius quæ passa est: nempe, Filij Dei in natura humana) eadem, inquam, illa passione pro-

meritus est nobis nouam gratiam: præsertim autem reuocationem fœderis Dei sine quo primum initio nulla gratia à Deo ad nos peruenit. Neque enim nisi vocati prius iustificamur aut glorificamur. Vocatio autem cernitur in pangendo nobiscum nouo fœdere. Eiq́ue hoc fœdus illud quod fœdus gratiæ appell[illegible]imus.

Est autem fœdus gratiæ promissi[illegible] iustitię & vitæ æternæ sub cõditione fidei nostræ in mediatorem: iustitiam verò non quæ in nobis inhæsura sit, sed quæ in Christo imputanda sit: estque nihil aliud quàm iustitia ipsius Christi nobis imputata. A conditione quæ in ipso est, nempe, fide in mediatorem, nomen suum accepit: nam conditio tota gratuita est. Conditionem autem illam in fœdere gratiæ ita explico. Conditio in fœdere gratiæ proprie est crucis & satisfactionis Christi, sed nobis per fidem ãpplicandi. Præstat enim Deus atque implet quod promittit in fœdere gratiæ, non quidem virtute, aut merito applicationis nostræ, hoc est, fidei: sed virtute ac merito satisfactionis ac crucis Christi: ita tamen vt sine fide nostra Deus non sit impleturus nobis promissionẽ illam in fœdere. Quamobrem conditio propriè & præcipuè est in Christi satisfactione: vtpote causa meritoria complementi promissionis: in fide autem nostra est, vt in causa aliqua subseruiente instrumẽtali. Ex quo etiam videmus conditionem noui fœderis eandem esse reipsa cum

causa

causa illa quæ primùm mouit Deum ad fœdus renouandum, & pangendum hoc fœdus gratiæ cum homine: causam intelligo illam, Christum mediatorem ipsiúsque satisfactionẽ: sed videmus ratione quadam aliam esse conditionem istam fœderis ab illa causa.

Mouit enim Deum Christi satisfactio ad renouandũ fœdus, vt quiddã iam præteritum: eadem autem satisfactio est fœderis conditio, vt quiddam quasi futurum: nempè, non respectu sui, sed respectu nostri, quatenus nimirum eadẽ illa satisfactio nobis apprehendenda est, ad hoc vt impleatur nobis promissio fœderis. Nã promissio in fœdere quocunq; propriè est rei futuræ & præstandę, vt in fœdere operum conditio est operum à nobis in posterum præstãdorum. Cùm igitur ea sit quã diximus fœderis gratuiti conditio, certè illud apparet, fœdus hoc fundatum in gratia Dei sola, idq; non tãtum respectu causæ illius quę mouit Deum ad ipsum pangendum, nempe satisfactionis mediatoris, sed etiã respectu conditionis fœderis, quæ solã Dei gratiam, nullam autẽ partem virium nostrarum importat. Nam & ex gratia est Christi satisfactio, & fides nostra merum Dei donũ est. Quare conditio fœderis gratuiti, siue Christũ crucifixum respicias, siue fidem nostram tãtum abest ab eo vt lædat gratiam Dei, vt propter hęc ipsa, nempe, Christi satisfactionem & fidem nostram, sit in sola Dei gratia fundata.

At dices, cùm Christus satisfactione sua & fœdus ipsum promeritus sit, & impletionem fœderis ac promissionis procuret, qui fieri potest vt dicatur gratuitum? Respondeo gratuitum dici non respectu Christi, qui meritus est & fœdus, & impletionem fœderis, sed nostri respectu: cùm satisfactio illa ac meritum illud non sit nostrum, nisi per fidem: neque dicēdum sit meritū respectu nostri, sed gratia, tum quia Dei gratia Christus datus est nobis in Mediatorem, tum quia satisfactionem illam Christi fide nostra apprehensam, Deus ex gratia sua tanquam nostram acceptat. Ictum autem fuit hoc fœdus, statim post lapsum hominis. Ab eo tempore perpetuo repetitum est, etsi obscuriùs sub lege, apertiùs verò sub gratia. Fœdus hoc gratiæ paucis quidem verbis concipitur, nempe, promissione iustitiæ, & vitæ proposita sub conditione fidei: sed Deus consulens fidei nostræ, voluit illud fœdus gratuitum fusè declarari & explicari in Euangelio suo, quemadmodum in doctrina legis explicauit fœdus illud operum.

In Euangelio itaque & nouo, quod vocant, testamento, primum de mediatore Iesu Christo, de eius humiliatione, déque eius glorificatione: deinde, de beneficiis in fœdere promissis, remissione peccatorum, iustificatione, sanctificatione, vita æterna: adeò vt Euangelium hoc quod in manibus habemus, & tota ista Euan-

Euangelij prædicatio, nihil sit aliud quàm doctrina fuse ac copiosè explicãs ac declarans fœdus illud Dei gratuitum. Itaq; Paulus Rom. 10. verbũ illud fidei, hoc est, Euãgeliũ in hãc summã contraxit. Si cõfessus fueris ore tuo Dominũ Iesum, & credideris in corde tuo quod Deus eũ excitauit à mortuis, seruaberis. Ex quo apparet totã doctrinã Euãgelij reduci ad fœdus hoc, & quę in eo fit promissionẽ: atque ideo nihil aliud esse quã copiosam fœderis explicationem. Quod si quis excidat ab hoc fœdere gratiæ, iam nulla pro eo reliqua est hostia: id enim esset nouum mediatorẽ quærere. Heb. 6. 6. & 10. 26.

Ad fœdus hoc Dei gratuitum, eiúsque annunciationem in Euangelio, propter nostram infirmitatem & fidei imbecillitatem, adiectum est Sacramentum: cuius finis ac vsus est duplex: prior est vt magis, quàm verbum illud fœderis & Euangelij solum, repræsentet vt signum quoddam res eisdem spirituales verbo priùs significatas & annunciatas, & earũ rerum interiorem applicationem, adeóq; reipsa eas vt instrumentum quoddam applicet. Ex hoc fine & vsu priori sequitur posterior ille ac principalis, qui est ad verbum nobis confirmandum: hoc est, efficiendum, vt nos in verbum illud fœderis & Euangelij magis credamus. Est ergo, vt verbo dicam, Sacramenti posterior finis verbi fœderis & Euangelij confirmatio: non quidem quòd sanciat ac ratum faciat fœdus simpliciter,

ac respectu Dei, fœdus suum pangentis cum hominibus: quando sacrificium mediatoris non Sacramentum id præstet: sed quòd ratum faciat quodammodo fœdus illud Dei, & respectu nostri imbecillitatisque fidei nostræ: dum visibili sua repræsentatione mediatoris crucifixi ac beneficiorum eius, & interioris eorundem applicationis, de quibus antè sermo fuit in fœdere, efficit vt nos magis credamus in verbum illud fœderis. Ex hoc posteriori fine apparet verbũ ipsum fœderis ac Euangelij priùs præstantiúsque esse Sacramento. Nam finis semper prior est præstantiórque eo quod ad fidem destinatum est. Verbum itaque solum sumptũ, si comparetur cum Sacramento solo, eo melius est, quamuis si addatur ei Sacramentum, iam præstantius, & auctius, & ad finem denique confirmandam magis efficax euadat.

Sed redeamus ad Sacramenti vsum priorem, déque eo paulò fusiùs dicamus, Sacramentum igitur oculis nostris repræsentat Mediatorem Christum crucifixum eiúsque beneficia: neque repræsentat modò res ipsas nudas, verumetiam earum interiorem applicationem, cuius etiam efficiendæ efficax instrumentum est Spiritus sancti. Repræsentatio illarum rerum & applicatio non est Sacramenti primùm, sed verbi. Nam res eas spirituales verbum fœderis & Euangelij priùs significat & applicat, & est earum rerum quasi signum audibile. Deinde, infirmi-

firmitatis noſtræ cauſa, Sacramentum res illas ipſas magis repræſentat & applicat, cum oculis noſtris videndas quaſi eas proponat, & manibus tractandas offerat. Atque hoc dum facit, remittit nos ad verbum, tanquam principale ſignũ atque organum Spiritus, facitque vt magis in verbum illud credamus: qui eſt poſterior & principalis Sacramenti finis qui vulgò dicitur confirmatio & obſignatio fœderis: de hoc vſu vide Rom. cap. 4. verſ. 11.

Nũc videndum eſt quænam ſint cauſę prioris huius vſus, ac primùm conſiderandum quæ ſint cauſæ, cur in Sacramẽto res illæ ſpirituales, quę in verbo priùs annunciatæ ſunt, repræſentẽtur & applicentur. Deinde, cur magis quàm verbo ſolo repræſententur & applicentur. Repræſentationis igitur & applicationis ſimpliciter cauſæ ſunt duæ, prima eſt analogia & proportio inter ſigna & res ſignificatas, vt in baptiſmo proportio illa inter aquam & ſanguinem Chriſti: In cœna Domini proportio inter panem & corpus Chriſti, vinum & ſanguinem Chriſti.

Idem iudicium eſt de ritibus in vtroque Sacramento, quæ & ſigna ſunt, & ſuam ſimilitudinem ac proportionem habẽt cum internis rebus & actionibus. Analogia iſta ſiue proportio exiſtit ex naturali proprietate quæ in ſigno eſt, quaque ſimile eſt ſignum rei ſignificatæ. verbi gratia, ex naturali proprietate aquæ in Baptiſmo quæ eſt ad purgandum, qua fit, vt ſimilis

sit aqua sanguini Domini: & in cœna Domini ex naturali proprietate panis, quæ est ad alendum & nutriendum, qua fit vt panis similis sit corpori Christi. nisi enim analogia & proportio consistat inter signum & rem significatam quamcunque, sanè illud signum rei esse non potest. verbi gratia, herba signū hominis esse non potest, cùm non sit analogia & proportio inter signum & rem significatam.

Deinde, repræsentationis huius & applicationis causa est vnio illa, quam sacramentalem vocant. Posita autem est in mutua relatione signi & rei significatæ, qua quidem fit, vt non priùs offeratur oculis nostris signum, quàm animo atque oculis fidei res significata. Est enim hęc proprietas relatorum, vt non priùs cognoscatur vnum, quàm alterum in mentem veniat. Dico igitur ad hoc vt sit repræsentatio & applicatio, omninóque Sacramentum, necessariam esse vnionem signi & rei significatæ sacramentalem. Neque enim satis est ad hoc vt sit Sacramentum, vt sit repræsentatio & applicatio rerum spiritualium, nuda similitudo & proportio: ita enim omnis panis, omne vinum, omnis aqua, essent Sacramenta: cùm similitudo quædam sit inter panem quemcūque vinum quodcunque, aquam quamcunque & corpus ac sanguinem Domini.

Oritur autem ista quam dico relatio, non ex natura rei ipsius quæ signum est: verbi gratia,

aquæ

aquę in baptiſmo: panis & vini in cœna Domini, &c. verum ſupernaturaliter accidit ſignis in ſacramento, proficiſcitúrque ab inſtitutione Dei & Chriſti, verbi gratia, aqua in Baptiſmo non habet hoc à natura vt ſit ſignum vel ſacramentum ſanguinis Domini: ita enim omnis aqua eſſet Sacramentum & relationem haberet ad ſanguinẽ Domini: verum habet illud quod ſit ſacramentum & relatum ad ſanguinem Domini à Chriſti ipſius inſtitutione & ordinatione, qua fit vt mutetur aqua illa à communi vſu in vſum ſacrum, fiátque ſacramentum ſanguinis Domini. Idem iudicium eſt de ſignis in ſacramento cœnæ.

Inſtitutio autem iſta ſiue conſecratio, ita enim appellatur, fit per preces & verbum quo explicatur vſus rerum externarum. verbi gratia, aquæ illius in baptiſmo: panis illius & vini illius in cœna Domini: vt cùm dicitur in cœna, hoc eſt corpus meum, id eſt, panis hic eſt ſignum vel ſacramentum corporis mei, habétque eum vſum nunc vt repræſentet corpus meum. Inſtitutor & conſecrator, hoc eſt, opifex ſacramenti vt ſacramentum eſt, qui videlicet transfert elementum, cõmune alioqui, in vſum ſacrum (quæ ipſa talis eſt mutatio, qualis à nulla creatura fieri poteſt) propriè eſt ipſe Dominus. Id fecit primùm per ſe in vltima illa cœna: nunc autem facit illud per homines & eos quidem nõ quoſcunque ſine diſcrimine, ſed legitime voca-

tes, hoc est, per Pastores & ministros suos: secus non est Sacramentum, sed Sacramenti profanatio. Atque hæ sunt causæ repræsentationis & applicationis simpliciter rerum cælestium, quæ sunt per Sacramentum. Quòd autem Sacramentum magis repræsentet, magisque applicet res illas cœlestes, quàm verbum solum, in causa est, quòd cùm verbum res eas auditui tantùm offerat, Sacramentum ipsas etiam alijs sensibus, præsertim visui & tactui repræsentat, videndas quasi oculis, & manibus contractandas.

Hactenus igitur de finibus Sacramenti, præsertim illo priori. Nunc de signis in Sacramento dicendum, déque eorum diuisione. Signa voco non tantùm elementa ipsa, sed etiam ritus & actiones externas quascunque: vt in baptismo fusionem aquæ, lotionem: In cœna Domini, panis fractionem, vini fusionem, dationem, acceptionem, esum, potum. Res significatas voco Christum hominem & Deum, crucem eius, beneficia eius. Significantur autem illa in Sacramento primùm simpliciter & absolutè, deinde applicatè. Hinc oritur signorum diuisio: signorum enim alia dicimus esse rerũ ipsarum spiritualium simpliciter: alia verò applicationis earum rerum. Signa rerum ipsarũ spiritualium simpliciter voco ea, quæ res illas spirituales magis repræsentãt & significant quàm verbum solum. Sunt ea quoque, fateor, instrumenta &

ta & organa Spiritus sancti, quibus magis illuminantur mentes nostræ & per quæ augescit cognitio illa & prior pars fidei, quæ verbi prædicatione iam priùs accepta est.

Vt igitur inductione particularium Sacramentorum, hoc genus signorum manifestum faciamus in Baptismo, primùm signa rerum ipsarum spiritualium simpliciter sunt hæc: aqua quod est signum sanguinis Christi, & substantia ipsius: fusio aquæ quod est signum crucis & passionis Christi, simúlque beneficiorum omnium ex passione manãtium. Nam hoc semel notandum, illud quod signũ est passionis Christi in vtroque Sacramento, illud, inquam, signũ quoque esse beneficiorum eius ex passione & cruce profluentium: Deinde, in cœna Domini, signa rerũ ipsarum cælestium simpliciter, sunt panis, quod est signum corporis & substantiæ Christi, vinum, quod est signũ sanguinis, ideoque etiam substantiæ Christi: fractio panis, quod est signum crucifixionis illius corporis, simúlque beneficiorum ex cruce illa manantium: Fusio vini, quod est signum effusi sanguinis in cruce, simúlque beneficiorum ex effusione illa profluentium.

Atque hæc de signis rerum ipsarum spiritualium simpliciter. Signa applicationis earũdem rerum, nempe, substantiæ Christi, crucis eius, denique beneficiorum eius voco ea quæ non modò, repræsentant magis quàm verbum, in-

ternam illam applicationem rerū ſpiritualium, neque modò inſtrumenta ſunt cognoſcendæ illius internæ applicationis: verum etiam inſtrumenta ſunt Spiritus ſancti efficacia ad augendam in cordibus noſtris eandem illam applicationem internam, quam magis repræſentant: ideóque pertinent ad ampliſicandam alteram illam fidei noſtræ partem, quam in apprehenſione cordis poſitam eſſe dicimus, vt illa priora, quæ diximus rerum ipſarum ſigna ſimpliciter, pertinebant ad priorem illam fidei partem, in cognitione poſitam adaugendam: quò fit vt cum illa priora ſigna repræſentantia, hæc poſteriora applicantia propriè dici poſſint: à quibus etiam maximè ſacramenta ſigilla & σφραγίδες vocata eſſe videntur.

Signorum genus hoc poſterius ita exemplis vtriuſque ſacramenti illuſtrabimus. In baptiſmo ſignum applicationis eſt lotio, ſignum nimirum applicationis primùm ſanguinis & ſubſtantiæ Chriſti, deinde crucis eius, tertiò denique beneficiorum eius omnium ex cruce emanantium. Nam hoc ſemel notandum de ſignis applicationis in vtroque ſacramento, vnumquodque applicationis ſignum eſſe iſtorum omnium ſimul, ſubſtantiæ Chriſti, crucis eius, beneficiorum eius. In cœna Domini deinde applicationis ſigna ſunt quatuor numero: datio, ex parte Chriſti & miniſtri ipſius: acceptio, ex parte populi, & vniuſcuiuſque ex popu-

populo: esus panis & potus vini, ex parte populi, & vniuscuiusque ex populo. Ex his signis singula sunt signa applicationis rerum illarum omnium cœlestium, Christi, crucis eius, denique beneficiorum eius.

Nunc si inter se compares duo ista signorum genera, videbis ex definitionibus vtriusque generis, signa quæ dicimus applicationis superare vno gradu, eóque excellenti, signa illa quæ vocamus rerum ipsarum cœlestium simpliciter. Nam cùm duo sint in signis ipsarū rerum, primùm quod repræsentent res illas spirituales, vt signa quædam: deinde quod aperiant oculos mentis nostræ, vt instrumenta Spiritus sancti ad videndum in externis ipsis signis res illas spirituales internas (nisi enim essent illa instrumenta quoque Spiritus ad aperiendum oculos nostros comparata, nunquam profectò signa essent nobis earum rerum) cùm, inquam, ea duo sint in signis illis rerum ipsarum simpliciter, in signis applicationis tria reperiuntur. Primùm enim repræsentant nobis internam applicationem rerum illarum spiritualium. Deinde, organa sunt Spiritus sancti ad aperiendum oculos mentis nostræ, vt videamus in ipsis tanquam externis signis internam illam rerum spiritualium applicationem. Tertiò denique instrumenta sunt Spiritus sancti ad efficiendam in cordibus nostris eandem illam internam rerum cœlestium applica-

tionem. Atque hoc tertio membro tanquam excellentiori gradu superant signa hæc applicationis illud alterum & prius signorum genus, quod rerum ipsarum simpliciter diximus.

Hactenus de signorum in Sacramento diuisione: nunc demum ex iis quæ diximus de Sacramento in genere, colligenda est eius definitio aliqua generalis. Sacramentum itaque diximus esse signum à Deo institutum, visibile, quo partim repræsentantur magis, quàm in verbo solo, res illæ cœlestes significatæ, partim verò nobis magis applicantur eædem illæ res, idque tum propter analogiam quandam & vnionem sacramentalem, tum propter visibilitatem, vt ita dicam, signorum: ex quo rursus fit, vt fidem nostram in verbum fœderis & Euangelij confirment, efficiántque vt in ipsum magis credamus. In hac definitione primùm genus est signum: deinde, differentia prima est ab institutore Deo, qua distinguitur Sacramentum ab aliis omnibus signis prophanis & communibus. Secunda differẽtia est, quod sit visibile signum, qua distinguitur à verbo, quod est audibile quoddã signum à Deo institutum. Tertia differentia est à priori eius vsu sumpta, qui est in eo quòd Sacramentum magis repræsentet, magis etiam applicet res illas cœlestes significatas, quàm verbum solum. Atque hac etiam differentia distinguitur à verbo Dei, quod solum quidem significat, atque etiam applicat res illas

cœ-

cœlestes, sed in eo discrimen est, quod Sacramentum verbo annexum easdem illas res magis significet magisque applicet quàm verbum solum. Tum subiiciuntur in definitione, priori vsui suæ causæ, de quibus suprà diximus. Quarta differentia est à posteriori, cóque principali vsu Sacramenti qui in eo cernitur quod Sacramentum confirmet nobis illud verbum fœderis & Euangelij, nosque in ipsum magis credere efficiat, non secus quàm sigillum diplomati appensum, confirmat ipsum diploma & maiorem illi fidem facit. Atque hic quidem vsus profluit ex illo priori. Nam cùm Sacramentum magis significet magisque applicet res easdem illas quæ verbo priùs significatæ & applicatæ sunt: annon vna eadémque opera confirmat verbum illud de iisdem rebus, maiorémque illi fidem facit?

Ex his omnibus quæ de Sacramẽto dicta sunt illud apparet, Sacramenti nomine, si propriè loqui velimus, non accipiendum totum illud confusum ex signo & re significata, verùm signum externum distinctum quidem à re sua significata, relatum tamen ad ipsam. Relatio enim non confundit ea quæ correlata vocantur, verùm declarat cuiusque relati naturam: est enim hæc relati natura vt sit in relatione & respectu ad aliud. Atque hæc de Sacramẽto in genere dicta sunt: Primùm quidẽ de fœdere quod est Sacramenti fundamentum, deinde, de Sacra-

mento ipso: ac primùm quidem de eius vsu duplici, deinde de signis in Sacramento, denique de eius definitione. Ex his quæ in genere dicta sunt de Sacramento, facilè videri potest quæ sit natura specialium Sacramentorum, vt Baptismi, qui nihil aliud est, quàm Sacramẽtum quo confirmatur fœdus gratiæ iam primùm initum: vt cœnæ Domini, quæ nihil aliud est, quàm Sacramentum quo confirmatur fœdus idem gratiæ, certo temporis spatio continuatum: vel, quod idem est, quo confirmatur progressus in fœdere gratiæ: progressus autem in fœdere cernitur in incremento fidei. Definitio hæc vtraque sumpta est è posteriori Sacramenti vsu specialiter accepto.

De Ecclesia.

ECclesia Catholica est cœtus hominum interiùs vocatorum, & Christo per fidem insitorum, secundùm æternam Dei præscientiam & prædestinationem, vocatorum, inquam, ad iustificationem & glorificationem. Ex qua definitione apparet, quòd, cùm plura Dei in Christo beneficia ad Ecclesiam cõstituendam pertineant, nempe, ea omnia quæ à Paulo, Rom. 8. 29. numerantur, Præscientia Dei, Prædestinatio, Vocatio, Iustificatio, Glorificatio: tamen, inquam, apparet Ecclesiam sortitam esse nomẽ suum à Vocatione. Nam Ecclesiæ nomen nihil sonat aliud, quàm vocationem, aut euocatio-

cationem hominum certorum quorundam ex aliorum hominum numero. Deinde apparet ex hac definitione, vocationem hanc a qua nominatur Ecclesia, internam esse vocationem, vtpote communem omnibus membris, cùm externa non sit communiter omnium. Tertiò ex hac definitione apparet, vocationem hanc internam quæ est in tempore, fundatam esse in præscientia & prædestinatione Dei ab æterno. Quartò denique ex hac definitione videmus fines vocationis huius, siue Ecclesiæ, qui iidem effectus sunt, ex vocatione & superioribus causis promanantes, fines, inquam, esse iustificationem & glorificationem.

Ex his Dei beneficiis ex quibus definita est Ecclesia catholica sequitur eam esse proprietatem Ecclesiæ catholicæ, vt sit inuisibilis. Nam beneficia ista ex quibus definita est, non conspiciuntur nisi oculis fidei. Quamobrem Ecclesia necesse est secundum essentiam & naturam suã inuisibilis sit corporeis oculis. Fateor tamẽ eam esse visibilẽ & oculis corporeis obiectam, sed primùm dico non esse visibilem per se & secundum naturam suam, sed visibilem esse per accidens: per hominum corpora oculis obiecta: præcipuè verò per externum ministerium. Secundo dico non totam Ecclesiam visibilem esse in externo ministerio, quod de ea Ecclesiæ parte quæ in cœlis agit negari non potest. Tertiò dico, ne totam quidem Ecclesiam eã quæ in

teris agit, vllo tempore, siue sub lege, siue sub Euangelio, visibilem fuisse in externo ministerio, (semper enim fuerunt, sunt, & erunt, fideles aliquot delitescentes in Gentilismo, & Paganismo) verùm eius duntaxat partem aliquam, atque eam quidem minorem sub lege, maiorem vero sub Euangelio: quæ etiam respectu Ecclesiæ sub lege & Iudaicæ Catholica dicta est. Estque contuta & permista ex verè piis, & ex hypocritis: vnde in scriptura sagenæ comparata est, & aceruo ex palea & tritico. Quarto affirmo eã quidem Ecclesiæ partem, siue sub lege, siue sub Euãgelio, non necessario ita visibilem vel fuisse, vel esse, quin potuerit & possit aliquo tempore disparere, & ex oculis hominum quodammodò euanescere. In causa est, quòd non sit necessitas vt in externo ministerio, in quo visibilis fuit, sub lege, & sub Euangelio, visibilis sit. Quintò, reipsa disparuit & sub lege & sub Euãgelio, idque, partim propter persequutionem, partim vero propter persequutionem simul & hæresin, vt constat ex historia Ecclesiastica.

At dices, etsi imminui possit Ecclesia Catholica, & hæc vel illa pars Ecclesiæ huius Catholicæ, quæ post Christi aduentum cœpit, estque sub Euangelio, disparere possit, & aspectũ oculorum nostrorum effugere: tamen non potest Catholica ipsa Ecclesia tota simul ac semel ex oculis nostris auferri: verùm necesse est, inquies, sit aliqua saltẽ pars eius semper visibilis,

ad

ad quam confugiant qui Ecclesiam & salutem in Ecclesia quærunt. Respondeo, non necesse esse vt ecclesia ista Catholica secundum aliquã sui partem maneat visibilis: sed fieri posse aliquo tempore vt tota hæc Ecclesia Catholica, secundum omnes sui partes, disparcat: ita vt nõ conspiciatur Ecclesia aliqua, saltem constituta, quò confugias. Ratio est, quia quod potest cadere in partem, potest cadere in totam Ecclesiam. Eadem enim est essentia totius integri, & membri: & si non sit ex essentia membri vt necessariò visibilis sit: profectò, neque erit ex essentia totius. Atqui quod non sit ex essentia mẽbri, satis iam docuit experientia omniũ ætatum: 1. Reg. 19. 10. 2. Chro. 15. 3. Psal. 74. 8. 9. idq; iuxta antegressas prophetias. Ierem. 44. 15. Hos. 4. 14. 2. Thess. 2. 4. Apoc. cap. 11. Deinde si obiiciat quis, non posse totam simul istam Catholicam ex oculis evanescere, vel ideo quòd mandatũ sit addita promissione, & promissum externũ hoc ministeriũ, in quo est ipsa visibilis. Leuit. 3. 17. & 16. 34. Psal. 132. 13. 14. 15. &c. Ephes. cap. 4. vers. 11. 12. Respondeo, mãdatum & promissionẽ Dei de rebus externis & ornamentis Ecclesiæ nõ efficere necessitatem istarum rerũ, quod si necessitatem efficiant, ea est iuris, vt loquuntur, nõ facti. Mandatum autem & promissionem rerum essentialium & internarum quæ ad Ecclesiam pertinent, sequitur necessitas.

Sed quid dico posse fieri vt ne vna quidem

pars Ecclesiæ quæ in terris agit aspectabilis sit in externo suo ministerio,&oculis obiecta:cùm experientia Ecclesiæ tam sub Lege, quàm sub Euangelio id docuerit, & reipsa exstiterit Ecclesia in terris,tam sub Lege,quàm sub Euãgelio, non visibilis aut in conspectu hominum aut quam possent homines sese recipere.

Inuisibilitatis autem huius & disparẽtiæ duæ sunt causæ,quas etiam priùs attigi. Vna est persequutio, qualis fuit tempore Imperatorũ Ethnicorũ. Altera est hæresis simul cum persequutione, vt suprà diximus,qua fœdissimè cõtaminantur ac deformãtur externa illa insignia, verbi & Sacramentorum, ex quibus dignoscitur & agnoscitur Ecclesia. Cuiusmodi est hodierno die, hæresis illa Papistica, omnium hæreseõn quæ vnquam vel fuerunt, vel etiam adhuc sunt, pernicioſissima. Non tamen sine discrimine aliquo obscuratur Ecclesia Dei externa aliqua persecutione & hæresi. Nam in persequutione præsertim extrema, nullà fuit omninò externa & aperta Christi professio. At verò in hæresi,& illa etiã Papistica, est aperta aliqua Christi professio,est prædicatio quædam Euangelij,est administratio aliqua Sacramentorum. Quare etiam Ecclesia in Papismo aliquo modo visibilis est, nempe, in deformatis externis illis Ecclesiæ signis. Fuit etiam & est in Papismo Ecclesia, sed adulterata & planè corrupta. Pij etiam ac sinceri homines qui delituerunt in

me-

medio Papismo, neque aspectabiles fuerunt in externis illis ac puris Ecclesiæ signis, etiam certo quodam modo visibiles & aspectabiles fuerũt in impuris illis ac deformatis Ecclesiæ corruptæ signis.

His ita positis, videamus nunc summam controuersiæ inter nos & aduersarios de Ecclesia nostra. Concludunt illi nostram Ecclesiam non esse veram illam Ecclesiam, hoc argumento. Vera & Catholica Ecclesia, semper est visibilis. At vestra, inquiunt, Ecclesia, non semper fuit visibilis. Ergo, vestra Ecclesia non est illa vera Catholica. Respondeo, primùm propositioni ex suprapositis fundamentis: Catholicam & veram Ecclesiam ex essentia sua non esse visibilem, sed inuisibilem. Deinde etsi detur Catholicæ Ecclesiæ nomine, intelligi eam quæ post Christi aduentum sub Euangelio est, (ita enim accepta est Catholica Ecclesia, eóque nomine appellata est) visibilis hæc Ecclesia in terris post Christi aduentum, vt distingueretur Ecclesia Iudaica, quæ vnius gentis finibus fuit inclusa,) etsi, inquam, hoc detur, nego tamen veram hanc Catholicam necessariò visibilem, cùm visibilitas hæc non ex essentia Ecclesiæ sit, sed tantùm accidẽtaria, idque vel propter corpora hominum, vel propter externum ministerium. Postremò illud addo, non extitisse Catholicam hanc Ecclesiam visibilem omni tempore, idque partim propter persequutionem,

partim propter hæresin, præsertim Papisticam. Respondeo deinde ad assumptionem, in qua dictum est, nostram Ecclesiam non semper visibilem exstitisse. Primum, concedemus eam nō semper in externis illis & puris notis, verbi, Sacramētorum & disciplinæ, visibilem māsisse. sed cùm sit Ecclesia nostra verè Apostolica & Catholica, ad tempus obscuratam eam fuisse in Papismo, dicimus: suo autem tempore, Dei gratia, ex illis tenebris emersisse, erexisséque vexilla illa pura verbi, Sacramentorum, & disciplinæ, quæ iam olim erecta fuerunt temporibus Apostolorum, & aliquādiu postea tempora: deiecta verò paulatim subingrediente Antichristo, & mundo tandem in vniuersum deficiente à puritate Euāgelij, iuxta prædictionem Pauli, 2. Thess. 2. 4. Deinde respondeo Ecclesiam nostram, etsi in puris suis notis non exstiterit visibilis, vt diximus: tamen etiam tum visibilem quodammodò fuisse in impuris illis corruptæ Ecclesiæ indiciis. Ex his quæ respondimus Propositioni & assumptioni, sequitur cōclusionem esse falsam hāc nempe, Nostram Ecclesiam non esse veram illam & Catholicam.

Hactenus de Ecclesia, & (vt ita loquar) eius visibilitate. Nunc quæritur de visibilis Ecclesiæ veritate. Neque enim visibilis quæcumque statim vera est, & nihil magis controuertitur hodierno die inter nos & aduersarios, quàm cùm plures conspiciantur visibiles Ecclesiæ, quæ de-

demùm sit vera visibilis Ecclesia. Asserunt illi suam Ecclesiam esse veram illam visibilem. Nos contrà descēdimus nostram Ecclesiam esse veram illam visibilem. Quæstio itaque est non de visibili Ecclesia tātùm, sed de vera visibili. Iam verò cùm res ignota quæque in vestiganda sit & cognoscenda ex notis & quibusdam quasi indiciis suis, cognitio & inuestigatio Ecclesiæ visibilis veræ ex iisdem petenda est. Sed de notis non minor est controuersia. Nos enim veræ visibilis Ecclesiæ notas esse dicimus, veram ac sinceram verbi prædicationem, veram ac sinceram Sacramentorum ac disciplinæ administrationem. Act. 2. 42. Rom. 12. 6. Atque hæ quidem notæ, causæ sunt veræ visibilis Ecclesiæ. Nam externum hoc ministerium verum ac sincerum causa est Ecclesiæ visibilis ac veræ: non autem cōtra, Ecclesia visibilis ac vera causa est doctrinæ veræ, id quod defendunt aduersarij. Quare necesse est ex doctrina, eiúsque veritate metiamur Ecclesiam, non autem contrà, ex Ecclesia doctrinam.

Quod autem obiici solet ab aduersariis, contra has notas quas assignamus Ecclesiæ visibilis ac veræ, illud imprimis est, quòd hæ notæ non minus ignotæ sint alicui quærenti de vera visibili Ecclesia, quam est ipsa Ecclesia visibilis, de qua quæritur. Non enim minus difficile est iudicare de veritate doctrinæ prædicatæ, quàm de veritate Ecclesiæ visibilis. Respondeo pri-

mùm, verùm quidem esse, adeò ignotam esse doctrinam atque est Ecclesia ipsa de qua quæritur, illi homini cuius oculos non aperit Deus ad sinceram verbi prædicationẽ, vel quẽ princeps huius mũdi excæcat, ne videat lumẽ Euangelij, vt cum Apostolo loquar, 2. Corinth. capite quarto, versu quarto. At verò ei, cuius oculos hac ipsa verbi sui prædicatione aperit Deus, affirmamus doctrinam veritatis, tanquam facem prælatam ad monstrandum quæ sit vera illa visibilis Ecclesia. Neque enim negandum est beneficio Solis lucentis manifestari quod in tenebris fuit, οὐ id quòd cæcus aliquis non possit, etiam illato Solis lumine, illud videre quod in tenebris fuit. Respondeo deinde, vt cognoscatur veritas doctrinæ prædicatæ in Ecclesia aliqua visibili, opus esse perpetuò Scripturarum collatione. Quare si quis velit iudicare de doctrina prædicata, verane sit, an falsa: puráne, an impura, duo sunt illi facienda. Primùm, audienda est diligenter & attentè prædicata doctrina: deinde, conferenda est cum Scripturis sacris, id quod Beræenses fecisse legimus, Act. 17. 11. Atque ex hac scripturarum diligenti collatione & perscrutatione doctrina euadet manifesta: eritque nota perspicua Ecclesiæ visibilis, qua facilè cognoscetur verane sit ea, an falsa. Vt igitur verbo dicam, nota est Ecclesiæ visibilis veræ, doctrina prædicata cum Scripturis sanctis collata. Sũt enim Scripturæ sanctę prima

regula

regula omnis veritatis. Regula quidem veritatis Ecclesiæ visibilis est veritas doctrinæ in ea prædicatæ: rursus regula veritatis prædicatæ doctrinæ est Scriptura, quæ nihil aliud est quàm Dei ipsius vox, cuius interpretatio quædam est Verbum prædicatum.

Aduersarij notas veræ visibilis Ecclesiæ affe runt alias, & his nostris, vt aiūt, certiores ac manifestiores. Feruntur autem vulgò, vniuersalitas vnde catholica dicta est, vnitas siue cōsensus in doctrina fidei, sanctitas, deniq; antiquitas, quæ ad Apostolos ipsos refertur, vnde Apostolicam vocant. Vt demus quidem notas has ad Ecclesiam visibilem pertinere, cùm tamen ad inuisibilē pertinere, affirmamus tamen necessariò resoluendas omnes in has quas nos assignamus notas: & non nisi propter sinceritatem verbi & Sacramentorum veræ Ecclesiæ notas esse appellādas: adeò vt si non spectetur in singulis doctrinæ veritas ac puritas, Ecclesiæ visibilis veritas non sit ex iis inferenda. Nam vt de vniuersalitate illa dicamus, nisi eam metiamur doctrinæ veritate, planè fallax est. Iudicium enim multitudinis in rebus præsertim religionis ferè solet esse corruptum. Deinde, vnitas illa & consensus in doctrina fidei, satis arguit vel suo nomine se notā esse propter doctrinā. Tertiò, sanctitas illa, si ea sit doctrinę, vt volūt, etiā ipso nomine suo præ se fert causā cur nota sit veritatis Ecclesię

in doctrinæ veritate ac puritate ineſſe. Denique, antiquitas, ſi non ex veritate doctrinæ, quæ antiquiſſima eſt, æſtimetur, quid quæſo aliud faciet, quàm in errorem abducet animos hominum. Quare, vt dicam verbo, notæ hæ omnes ab aduerſarijs adductæ, non alia ratione notæ eſſe poſſunt viſibilis ac veræ Eccleſiæ, quam qua ad notas iſtas, quas nos dicimus, doctrinæ puræ ac Sacramentorum, tanquam ad Lydium lapidem exterminantur. Atque hæc hactenus de viſibilitate Eccleſiæ primùm, deinde de viſibilis veritate.

Nunc poſtremò quærendum, An viſibilis vera poſſit errare. Quæſtio igitur eſt, An vera viſibilis Eccleſia, ſiue ſub Lege, particularis: ſiue ſub Euangelio, Catholica, errare potuerit, vel poſſit in fide? Reſpõdeo, primùm, verã Eccleſiã viſibilẽ, ſiue Iudaicã, ſiue Catholicam, potuiſſe, & poſſe errare in rebus (vt ita loquar) accidentalibus, ac non fundamentalibus fidei: atque in iis etiã erraſſe, & errare, ita tamen vt manſerit & maneat interea vera Eccleſia viſibilis. Erranit enim Apoſtolica illa poſt Chriſtũ Eccleſia in capite vocationis gentium, quæ res quidem fidei eſt, Act. cap. decimo, ver. 3. 4. 5. & 11. 12. &c. Erranit etiam Petrus in abolendis ceremoniis de ciborum delectu. Act. 10. 32. 33. Errarunt etiam illi ex prima illa Eccleſia, qui cenſuerunt ceremonias Iudaicas neceſſario coniungendas cum Euangelio. Atque hodierno die, in puris

alijsque

alioqui Ecclesijs, inueniuntur errores, in rebus etiam fidei, iisque satis grauibus: quibus tamen negari non potest veræ Ecclesiæ nomen, cùm retineant præcipua ac fundamentalia in fide. Respõdeo deinde, veram Ecclesiam visibilem, siue Iudaicam, siue Catholicã, potuisse, & posse errare, etiam in ipsis fundamentalibus rebus fidei: ita tamen, vt non tum manserit, vel maneat, vera & pura Ecclesia. Habuit tamen in vniuersali illa defectione perpetuò secretos aliquot, qui non flexerunt genu suum Baali, hoc est, qui retinuerunt fundamẽta fidei, & qui suo tempore in lucem prodierunt, ac adulterã matrem hortati sunt vt fornicationum suarum finem tandem faceret, iuxta illud Hoseæ, 2.1.2. *Dicite fratribus vestris, O populus meus, & sororibus vestris, ô misericordiam consequuta! Contendite cum matre vestra, contendite ipsam nõ esse vxorẽ meam, & me non esse virum ipsius: vt amoueat fornicationes suas à conspectu suo, & adulteria sua, e medio vberum suorum.* Atque hæc de Ecclesia hactenus.

De Iustificatione & Glorificatione.

VOcatione Dei efficaci fit vt iam compareamus coram Deo, induti Christo eiusque iustitia: nondum tamen iustificati, vel sumus, vel dicimur, priusquam sententia Dei iudicis de nobis lata sit è tribunali seo. Fitque hoc nouum Dei beneficium ex noua quadam gratia, quod Deus nos in illa Christi iustitia, si-

de apprehensa, iustos pronuntiet: ex gratia enim est quòd iustitiam alienam, etiam nostram factam certo quodā modo, nempe, per fidem, pro nostra acceptet & propter eam nos iustificet, hoc est, iustos pronuntiet: quandoquidem iustitiæ diuinæ regula alioqui id postularet, vt non haberemur iusti, nisi in nostra ipsorum & inhærente, vt vocant, iustitia. Idcóque Apostolus cum fide in Christū coniungit gratiā: Rom. 4.16. *Ex fide est hæreditas, vt sit per gratiam.* Item Eph.2.8. *Gratia estis seruati per fidem.* Et cum redemptione facta in Christo, fide nimirum apprehensa, eandem gratiam cōiungit, Rom.3.24. *Iustificamur gratis*, id est, eius gratia, *per redemptionem factam in Iesu Christo*, quibus locis significatur, nos, quod per fidē habemus à Deo, siue iustitiam, siue hæreditatem, & salutem æternam, id, inquam, nos habere per gratiam, nō modò quia quod fide apprehendimus, ex gratia datum est iam priùs in vocatione: sed etiā quia illud nobis, ac si nostrum esset, ex gratia imputatur in Iustificatione.

Nouum itaque hoc Iustificationis beneficium, & à superiori distinctum ita videbimur non ineptè definire, vt sit iustificatio impij, sententia Iudicis, qua, propter Christum fide apprehensum, ex mera sua gratia, & non imputat peccatum ad mortem, & imputat iustitiam ad vitam æternā. Vel, est gratuita absolutio à peccato & morte, simul & imputatio iustitiæ ad vitam

tam æternã, idque propter Christum, eiúsq; iustitiam, quibus per vocationẽ efficacẽ iam induti, cõparemus coram Dei tribunali. Tum enim cùm intuetur nos Deus è tribunali suo, nos, inquam, etiam in nobismetipsis peccatores, tectos tamen Christo, ciúsque iustitia, statim de nobis sententiam fert iustitiæ & vitę. De vi vocis ipsius Iustificandi, quòd sit forensis, & sententiæ quædam pronuntiatio, ac proinde, vt sic dicam, iustidictio reipsa potius quàm iustificatio: vel, vt sic loquar, iustifactio: vide primùm oppositionẽ illam quam perpetuò facit in hac epist. Apostolus, Iustificationis & condemnationis: Condemnatio autẽ citra controuersiam est Iudicis sententia. Vide deinde oppositionẽ accusationis, & iustificationis, quæ est Rom. 8. 33. Vide tertiò vocis ipsius definitionem, Rom. 4. 6. Nam eo loco beatificatio vel Iustificatio à Dauide definitur imputatione iustitiæ absque operibus. Imputatio autem est sententia Dei de nobis. Vide denique phrases illas quibus vtitur Apostolus, cùm Iustificationis meminit, vt cum dicit, Rom. 3. 19. Ex operibus Legis nulla caro iustificabitur in conspectu Dei, id est, Deus nullam carnem iustam censebit. Definitionem rei ipsius, & naturam iustificationis, vide Rom. cap. tertio, vers. 22. & deinceps.

Ex ea definitione quam attulimus, primùm videmus ante Iustificationem, hoc est, Dei sententiam, iustitiam quidẽ illam Christi nostram

esse per fidem: verùm non denominandos nos esse sanctos ante latam Iudicis sententiam, hoc est priusquam Deus ex gratia sua censeat ac iudicet nos iustos in aliena iustitia. Quare, vt dicam verbo, per vocationem efficacem, reipsa quidem iusti sumus, & habemus per fidem iustitiam illam ipsam propter quam deinde nos iustificat Deus. Verùm iusti non nominamur antequã sententiam ferat Deus de illa ipsa Christi iustitia, quæ in nobis est per fidem. Reus enim in iudicio humano, etiamsi in se quidem innocens sit ac iustus: tamen semel reus factus, nõ prius denominatur innocẽs ac iustus, quam de eo lata sit sentẽtia iudicis, & à iudice sit absolutus. Deinde, ex hac eadem iustificationis definitione, videmus duas eius partes esse: quarum prior est, absolutio à peccato primùm, deinde à morte. Primùm enim Deus nos è tribunali suo pronuntiat immunes à peccato. Nam etsi peccatum in nobis insit reipsa: tamen quia totum illud quantumcunque est, tegitur Christi illa iustitia, ideóque non obijcitur Dei iudicis oculis, Deus nos pronuntiat sic immunes esse ab eo, ac si in nobis nullum esset omnino. Non enim venit iam in rationem peccatum illud quod in nobis est, cum Christi iustitia induimur. Deinde, posteaquam absoluit nos Deus à causa mortis, nempe, peccato, absoluit nos à pœna quoque, & morte ipsa, siue quod idem est, à reatu peccati. Posterior pars iustifi-

catio-

cationis est, qua iudicat, nos iustos simul & adiudicat vitæ, vel quod idē est reipsa, censet nos vitam commeritos quodam modo, nempe, in alieno merito. Hoc posterius prioris effectum est: Nam qui iudicatus est iustus, necesse est adiudicetur vitæ.

Quare ex his iustificationis partibus, id videmus, iustificationem esse sententiam Dei iudicis de peccato, de morte, de iustitia, de vita, de contrarijs causis, peccato, iustitia: de cōtrarijs earundem causarum effectis, morte, vita. Nominis tamen ratio id postulat, vt iustificatio proprie sit sententia de peccato & iustitia. Iustificatio enim est sententia iustitiæ: verùm quia qui absoluit reū à peccato, absoluit quoque eum a peccati reatu & pœna: quique rursus iudicat iustum, adiudicat quoque reum vitæ, ideo iustificationem dicimus sententiam Dei esse, etiam de his effectis, morte & vita. Atque hæc de partibus Iustificationis, nunc de causis eius dicendum: ac primum de efficiente.

Efficiens primùm est Deus. Rom. 4.5. *Sed credit in eum qui iustificat impium.* Hinc etiam iustitia Dei appellata est. Rom. 3.22. Deinde, efficiens & meritoria est Christus cum sua iustitia, fide iam apprehensus in efficaci vocatione, vt diximus. Nam Christi passio infiniti est meriti, propter dignitatem personæ: neque tantum satisfacit iustitiæ & iræ Dei propter peccata nostra, sed etiam iustitiam nobis promeretur: ita

tamen vt à nobis fide apprehendatur: eóque differt à cruciatibus reproborum omnium apud inferos. Æternis illis cruciatibus satiat quidem Deus iram suam, verùm liberationem & gratiã non procurabunt in æternum. At verò Christi passio, etiam temporaria, præterquàm quòd plenè satisfecit iræ, promeretur etiam liberationẽ nostri, à peccato & morte. Verùm, vt sit nobis meritum, requiritur Christi efficacia ad gignendam fidem in cordibus nostris, qua passionem illam apprehendamus. Apprehensa per fidem passione, iam passio non modò meritoria est in se, sed etiam nobis est meritoria. Hanc causam Apostolus, nunc propria voce exprimit: vt dũ Rom. 3. 24. vocant redemptionem factam in Iesu Christo: & Rom. 5. 15. vocat donũ per gratiam, quæ est vnius hominis Iesu Christi: nunc fidei voce eam intelligit: quã vocem rursus aliquando solam accipit, Rom. 3. 28. *Colligimus fide iustificari hominem.* aliquando verò eam accipit cum obiecto suo Christo crucifixo. Rom. 3. 22. *Per fidem Iesu Christi*, inquit: & posteà, vers. 25. Per fidem in sanguine ipsius quibus locis intelligenda est perpetuò causa, meritoria: nempe Christus crucifixus, sed fide apprehensus. Neque enim hîc vbi dicitur, fide iustificari hominem, intellexerim iustificationis causam instrumentalem, verùm meritoriam, cùm fides iustificationem præcedat in efficaci vocatione, in qua, vt instrumentum quoddã, apprehendit

Chri-

Christum oblatum cum beneficiis suis. Hanc apprehensionem fidei sequitur deindè iustificatio. Quamobrem fides magis propriè respectu vocationis, quàm respectu iustificationis, instrumentum dicetur.

Atque hæc de efficiente meritoria cum hac coniuncta est gratia Dei, qua gratis & immeritò nos iustificat. Nam & Christus ipse, cum sua satisfactione, est donum Dei gratuitum, quod datur nobis in vocatione, quódque est causa sententiæ iustificationis, quæ vocationem sequitur, & ex gratia est, quòd propter alium & alienam iustitiã, etiam fide apprehensam, & aliquo modo nostram, nos tamen iustificet. Quare iustificatio est ex mera gratia, siue respicias gratiã in vocatione præcedentem, quam gratiam conferentem vocare possumus: siue gratiam in imputatione alienæ iustitiæ sequentem, quam gratiam imputantem potes nominare. De hac causa loquitur Apostolus, Rom. cap. 3. ver. 24. *Iustificamur gratis*, id est, eius gratia. Sed de hac re suprà. Atque hæc dicta sint de causa iustificationis efficiente, de qua etiam sic paucis, &, meo quidem iudicio, rectiùs potes statuere, vt sit causa efficiens Deus: modus autem efficiendi duplex: Prior, gratia: posterior, fides Christi, vel Christi satisfactio fide apprehensa, quæ est causa qua mouetur Deus ex ordine iustitiæ, ad iustitiæ sentẽtiam ferendã. Hæc duo, gratia & fides Christi, etsi seorsim ab effi-

ciente Deo dici possunt causæ suo modo efficientes: tamē Apostolus passim de ijs loquitur, vt modis per quos Deus efficit & iustificat, & in negotio iustificationis cum Deo efficiente coniungit, vt efficiendi modos, vt Rom. cap. 3. vers. 24. *Iustificamur autem gratis*, id est, eius gratia (vide gratiam per quam Deus nos iustificat) *per redemptionem factam in Iesu Christo*, (vide fidem Christi, vel redemptionem Christi fide apprehensam) *per quam etiam Deus nos iustificat.*

Efficientem sequitur materia. Materia sumus nos, primùm peccatores & impij. Rom. 4. 5. Qui iustificat impium: deinde, credētes. Rom. 3. 22. *Iustitia Dei patefacta est in & super omnes qui credunt.* Christus quidem ipse, fateor, subiectum est & materia illius iustitiæ, propter quā iustificamur nos, absolutè acceptæ: verum sententiæ iustificationis à Deo pronunciatę & iustitiæ imputatæ, quatenus imputata est, subiectum qua ratione dicatur non video. Materiam siue subiectum, sequitur forma: formalem iustificationis causam dicimus ipsam Christi iustitiam, sed imputatam, & quatenus Deus eam de nobis pronuntiat. Nam iustitia etiam eadem illa, vt in vocatione efficaci fide apprehenditur, causa est iustificationis efficiens & meritoria. Quare ratione quadam differunt iustitia, & iustitia imputata, quatenus imputata est, & aliam atque aliam causam efficiunt in iustificationis

tionis negotio. Ergo eadem illa Christi iustitia, causa est iustificationis formalis quatenus imputatur, & de nobis à Deo iudice pronunciatur.

Formam sequitur finis, finalis causa primùm est respectu nostri, glorificatio, Rom. 6. 21. & 8. 30. Deinde respectu Dei, ipsius gloria. Rom. 3. 26. quo loco habes gloriã Dei duplicem. 1. eam quæ exiſtit ex iustitia ipsius, vt sit ipse iustus: 2. eam quæ est ex misericordia: *Et iustificans*, inquit, *eum qui est ex fide Iesu*. Ex vnico enim iustificationis beneficio exurgit Deo gloria, & iustitiæ erga filium suum, & misericordiæ erga nos. Atque hæc de causis iustificationis, & omninò de iustificatione. Effectum autem iustificationis imprimis est ea, de qua modò diximus, glorificatio, quæ nihil aliud est reipsa, quàm executio sententiæ iustificationis. Nam in Iustificatione, vt iudicamur iusti, ita adiudicamur vitæ. Iam verò glorificatio nihil aliud videtur quàm executio sententiæ de vita pronuntiatæ, quæ in hac vita inchoatur, in altera verò perficitur. Quia autem non perficitur glorificatio in hac vita, ideò dici potest non perfectam esse iustificationem nostri in hac vita: quia nimirùm non plenè assequimur vitam illam quæ nobis iam adiudicata est. Ratione tamen non decreti solùm diuini, sed etiam sententiæ ipsius de vita prolatæ à Deo iudice, iam perfecta est: ratione etiam iustitiæ quam impu-

tat, iam perfecta est iustificatio. At si executionem respicias, & rationem habeas ipsius vitæ & gloriæ, ad quam nos adiudicat, quia ea in nobis non perficitur in hac vita, imperfecta iustificatio in hac vita censeri potest. Sententia enim de vitâ, est de vita & gloria, quæ in nobis ipsis inhæsura sit. Cùm igitur non statim ea tota incipiat inhærere simul ac sententiæ vitę pronuntiata est, profectò hactenus iustificatio nostra perfecta non est.

Sententia autem de iustitia qua pronuntiat Deus nos iustos, nō est de iustitia quæ in nobis vnquam inhæsura sit, sed quæ in Christo insit, nostra autē sit per fidem: Ideóq; simul cum sententia pronunciata, iusti euadimus, & plenè iusti etiā in hac vita: nisi quòd in altera magis patefacienda sit ac reuelanda eadē illa iustitia imputata, & arctius etiam nobis applicanda: ea tamen tota perficitur in hac vita, in qua potest homo dici plenè, perfecteque iustificatus. *Filij Dei sumus*, inquit Ioan. 1. epist. 3. 2. *sed nondum patefactum est quod erimus.* Et Heb. 10. 2. dicitur, semel purgatos nullorū amplius peccatorum sibi conscios, quo significatur remissionem peccatorum semel dūtaxat fieri, & totā simul perfici. Atq; in hoc differūt in iustificatione sententia illa de vita & sententia de iustitia, quod vnà cum sententia ipsa de iustitia statim perficiatur iustitia: cum sententia verò de vita non statim perficitur vita. Atq; hæc de iustificatione impij de

pij de qua ſemper maxima fuit controuerſia. Nam in nullo ſalutis noſtræ capite obſcurando magis elaborauit, poſt Chriſti aduentū in mundum, Diabolus, quàm in iſto: progreſſu autem temporis illud magis magiſque obſcurauit.

Primùm enim temporibus Pauli & Apoſtolorum quæſtio præcipuè agitata eſt de efficiente & meritoria iuſtificationis cauſa, vtrum ea eſſet Chriſti ſatisfactio, an verò opera noſtra. Atque hinc eſt illa diſputatio Pauli ad Romanos, & ad Galatas, in qua pluribus adductis in medium argumentis contendit Apoſtolus cauſam efficientem & meritoriam iuſtificationis noſtri eſſe, nō opera noſtra, ſed Chriſtum eiúſque ſatisfactionem fide apprehenſam. Manent adhuc illius cōtrouerſiæ reliquię in regno Antichriſti. Nam etſi primam iuſtificationem, quam vocant, Chriſti merito tantùm aſcribant, tamen ſecundam, quam vocāt, iuſtificationem merito operum tribuunt: verùm, Diaboli arte, tota iuſtificandi ſumma in cōtrouerſiam venit hodierno die: neque tantùm de eius cauſa efficiente & meritoria diſputatur, ſed de forma, adeóque de tota iuſtificationis natura. Neque exiſtimo id antiquitùs agitatum? An iuſtificatio eſſet motus quaſi phyſicus ab inhærente iniuſtitia ad inhærentem iuſtitiam, an verò ſita eſſet iuſtificatio in ſententia Iudicis pronunciata. Nam de ea re nulla vel ſignificatio eſt controuerſiæ in Epiſtola Apoſtoli Pauli ad

Romanos. Vnde videtur antiquitùs illud extra controuersiam fuisse, iustificationem positam in sententia Iudicis de reo pronunciata, siue propter opera, siue propter Christum: verùm nunc summa cõtrouersiæ est de vocabulo, & de natura ac definitione iustificationis: contendúntque aduersarij iustificationem Physicum quendam motum esse, vt diximus: de quo veteres illi inimici gratiæ tẽporibus Apostolorum ne cogitasse quidem videntur: non enim de ea re cum ijs dimicarunt Apostoli.

De bonis operibus.

SEquitur quæstionẽ de iustificatione & glorificatione, quæstio de bonis operibus, quæ sunt glorificationis effecta, & de quibus quæri solet an hominem iustificent. Bonum opus, siue opus Deo acceptum, est opus conforme legi ac voluntati ipsius: Cùm itaque Lex Dei in actione quacunque requirat internã animi sinceritatem, non autem externam duntaxat bonę actionis faciem, profectò vt sit opus bonum & conforme legi diuinæ, non tantùm requiritur, vt fiat secundum Dei mandatum, quoad substãtiam operis, verùm necesse est vt fiat eo modo quo Deus præcepit: hoc est, vt adsit cordis sinceritas, tãquam fons quidam externæ actionis: & respectus sit ad Deum ipsiúsq; gloriam, tanquam præcipuum operis finem, quod posterius ex priori illo continuò sequitur. Quamobrem

obrem in bono opere hęc tria sunt. Primùm, fit secundum legem Dei, deinde est interna cordis sinceritas. Postremò, ex sinceritate respectus ad gloriam Dei.

Ex his quę diximus apparet rationem & formam boni operis, vnde nimirum habet opus vt bonũ denominetur, esse, vt ita dicam, ἐυνομίαν siue conformitatem cum lege, vt peccati, & mali operis ratio & forma est ἀνομία & aberratio quędam à lege. Homo ante lapsum, vt qui tum fuerit sincero corde, natura ipsa comparatus fuit ad bona opera. At verò iam post lapsum amissa illa cordis sinceritate, adeóque omnium facultatũ animi integritate, prorsus ineptus euasit ad bona opera. Fieri quidem potest vt homo non regenitus edat opus quod externam illam conformationem, cum expressa voluntate Dei habeat, vt si non occidat, non committat adulterium, non furetur, &c. At verò cùm lex diuina præcipuè requirat illum sinceritatis fontem in corde, & ex eo respectum diuinæ gloriæ, profectò opus non regeniti hominis, quantumuis speciosum appareat, boni operis nomine simpliciter ac propriè appellari non potest, & opus est non quidem viuum, sed mortuum, vt vocat Apostolus, & hypocriticum. Homo iam regenitus, vt qui aliquam sinceritatis animi partem, per fidem recuperauit, dicetur quidẽ ex parte aliqua aptus ad bona opera, nempe, pro mensura recuperatæ integritatis animi

ac ſinceritatis. Verùm cùm, quod ex parte tantùm bonum eſt legique conforme, non ſatisfaciat legi Dei tam ſanctæ tamque perfectæ, ac proinde Deo non placeat, quatenus in ſe habet vel tantillum imperfectionis: profecto vt ſit opus Deo placens & cõforme cum ipſius lege & voluntate, neceſſe eſt compareat quaſi coram eo, & producatur in lucem atque conſpectum eius, cum integumento meriti Chriſti fide apprehenſi: vnde dictum eſt, *quicquid ex fide non eſt, peccatum eſt*, Rom. 14. 23. Item fieri non poteſt, vt ſine fide quiſquam Deo placeat. Hebr. 11. 6. quod quidem dictum videtur non tantum ideò, quòd fide in Ieſum Chriſtum cor hominis purgetur, & recuperet aliquam ſinceritatis atque integritatis partem, verum etiam quòd imperfectio illa operis ex corde tantùm ex parte regenito profecti, eadem illa fide integatur. Quamobrem bono operi regeniti hominis fides duo quædam præſtat: primum, vt purgetur animus & fons boni operis. Act. 15. 9. Secũdum, vt integatur quaſi ille defectus operis emanantis ex animo ex parte tantùm regenito. Opus etiam hominis quod fit ſine fide duplex quaſi damnum patitur. Primum ſine fide nullum eſt planè vel regenerationis initium, vnde proficiſcatur. deinde ſine fide nullum eſt impuritatis illius, qua laborat, velamen.

Atque hæc de bonis operibus hominis conſiderati in ſtatu, primùm innocentiæ ante lapſum

pſum, in ſtatu deinde corruptionis poſt lapſum, in ſtatu denique regenerationis. Nunc videamus quod ſit meritum operum in triplici hoc hominis ſtatu. Meritum enim operis eſt quoddam conſequens & adiectum, reſpicitque vel præmium benefacti, vel pœnam malefacti. Meritum pœnæ dici ſolet vulgò reatus peccati. Meritum præmij obtinet generale nomen meriti. In genere meritum reſpicit compenſationem ſiue ἀνταπόδοσιν, Rom. cap. 1. verſ. 27. Iam compenſatio illa vel pœnæ eſt, vel præmij: vocatur etiam ad id quod in genere refertur meritum, μισθὸς ſiue merces, & mercedis quoque vocabulum commune eſt. Merces enim vel præmium eſt vel pœna. Debitum eſt adiunctum mercedis, vt meritum operis, niſi malis dicere conſtituentem & eſſentialem mercedis differentiam. Merces enim propriè nihil eſt aliud quàm id quod datur ex debito. Id enim quod datur generale eſt: reſtringitur autem per has quaſi differentias contrarias, gratiam & debitum. Quod enim datur vel datur ex gratia, & gratuitum eſt donum, vel datur ex debito, éſtque merces, quamquam mercedis nomen commune eſt: nonnunquam & in genere ſumitur pro eo, quod datur, ſiue ex gratia, ſiue ex debito detur. Rom. 4. 4. *Operanti*, inquit, *merces imputatur non ex gratia, ſed ex debito.*

Hinc ſequitur mercedem imputari etiam ex

siæ, gratia, ac proinde mercedis nomine significari etiam gratuitũ donum. Sic quod à Luca 6. 32. χαρις gratia siue gratuitum donum, à Matthæo. 6.1. μισθος, merces, & quod datur ex debito dicitur. Quare mercedis nomen ambiguum est, accõmodatúrque vtrique speciei eius quod datur siue imputatur. Iam vero si inquiratur ratio debiti quo constituitur merces proprie dicta, profectò debitum propriè est ad quod reddendum obligatur aliquis ex ordine iustitiæ, propter dignitatem, nimirum, beneficij in eum iam priùs collati. Meritum enim siue opus meritorium, propriè est cui propter dignitatem suam ex ordine iustitiæ debetur aliquid, vocatúrq; quod debetur mercedis nomine. Atq; hęc quã diximus, propria est debiti acceptio. Impropriè autem debitum significat quod debetur nõ ex ordine iustitiæ, sic nimirũ requirente dignitate collati beneficij, verũ ex pacto & gratuita promissione: nõ quòd ita postulet dignitas operis vel beneficij collati, sed quod ita conuentũ pactúmque sit. Similiter impropriè sumi potest meritum siue opus meritorium pro eo quod postulat mercedem & retributionem, non quidẽ ex ordine iustitiæ propter dignitatẽ ipsius operis, sed ex pacto, cum nulla sit omninò paritas operis præstiti & mercedis, Rom. 8. 18.

His ita positis, dicimus malum opus meritorium esse, propriè accepto meriti nomine, dicimus pœnam deberi malo operi, proprie accepto

cepto debiti nomine. Nam malo operi propter dignitatem quandã ipsius operis, ex ordine iustitiæ redditur merces sua. At verò si de bono opere loquimur, negamus vllum bonum opus, ne præstantissimæ quidem creaturæ, mereri de Deo, si simpliciter accipiatur meriti nomen. Negamus simpliciter Deũ debere aliquid bono operi, si propriè accipiatur debiti siue mercedis nomen. Nã non est ea dignitas boni operis cuiusquã, vt illi ex ordine iustitiæ teneatur Deus mercedẽ reddere. Verùm cũ de bono opere sermo est, non omninò nego mereri de Deo ex pacto quodã & gratuita ipsius Dei promissione: item ei aliquid deberi ex pacto & gratuita promissione: quanquã ab his vocibus meriti & debiti lubẽtiùs abstinuerim, à quibus abhorret ipsa Scriptura sacra, quæ nihil aliud passim inculcat quã meram gratiam. Conspicitur autem gratia Dei in hoc quod debita à nobis opera, eáque imperfecta, debita, inquam, propter infinita beneficia in nos iam priùs collata, non modò grata acceptáque habeat, sed etiam compenset quodammodò summo illo beneficio vitæ eternæ. Quamobrem quantum tribuitur merito, tantum detrahitur gratiæ Dei, & opinio alicuius meriti semel concepta constringit quasi cor nostrum, ne totum semel soluatur in prædicationem gratiæ, quæ, vt dixi, in eo cernitur, vel maximè, quod operibus non meritoriis, sed debitis retribuat beneficium etiam maximum.

Mercedis quidem nomine vtitur Scriptura, sed ita, vt, cũ respectu benè operãtium dicitur, pro gratuito dono, loquendi modo minus proprio, passim accipiatur. Vt non sit quod Papistæ mercedis & meriti perpetuã relationem somnient: quasi verò merces perpetuò significet id quod debetur vel simpliciter, vel etiam ex pacto. Atque hæc hactenus præfati sumus de meriti, mercedis & debiti nominibus.

Nunc propositam illam meriti ad opera, in triplici illa hominis conditione, applicationem persequamur. In statu innocentiæ opera hominis quia perfecta fuissent, legique Dei plenè respondissent, ideò non planè inficiamur Deũ mercedem his, si aliqua fuisset ex debito, non quidem simpliciter, verùm ex pacto & promissione sua gratuita in fœdere operum facta, imputaturum fuisse: dico ex debito non simpliciter, sed ex pacto, quia simpliciter nullũ est creaturæ ne perfectissimæ quidem, respectu creatoris sui, meritum: Nam quis dedit ei prior & reddetur ipsi. Rom. 11. 35. & quid habet creatura quod nõ accepit. 1. Cor. 4. 7. Quare opus creaturæ vel perfectissimæ propriè ac simpliciter officium est, ad quod ipsa obstringitur, & illud quidem leuissculum, si cum Deo creatore, eiúsque immensis in eam beneficiis comparetur, officium, inquam, est, non autem meritum: Hinc illud Luc. 17. 10. *Cùm feceritis omnia, quæ præcepta sunt vobis, dicite serui inutiles sumus:*

Nam

Nam quod debuimus facere, fecimus. Notandum verò Scripturam loqui quidem de mercede debita operibus, iisque perfectis. Rom. 4.4. Ei, inquit, *qui operatur merces imputatur ex debito:* verùm de merito operũ vel perfectissimorum, ne voculã quidẽ habere. Quod enim Eccles. 16. 15. & Heb. 13. 16. vetus interpres reddidit meritum, Scriptura vocabulum illius significati non habet: fortassis id sit quod debitum Dei non sit ex vera & propria ratione meriti, quod definitur opus indebitum, cui ex ordine iustitiæ debetur merces, sed ex ipsius liberalitate & gratia. Atque hæc de merito bonorum operum in statu innocentiæ.

In statu verò corruptionis ante regenerationẽ nullum est, vel debitum, vel meritũ, præmij, inquã, & vitæ nullum est debitum vel meritum, ne ex pacto quidem, nisi dicas pœnæ & mortis æternæ. Stipendia enim peccati mors. Rom. 6. 23. Nam opera non regenitorum & si nonnunquam externam aliquam cum lege Dei conformitatem habeant, tamen quia non ex vlla sinceritate animi, ac proinde non ex fide proficiscuntur, propterà bona non dicenda sunt, operantis saltem respectu: Quicquid enim non est ex fide, peccatum est. Rom. 14. 23. &, fieri non potest vt sine fide quisquam Deo placeat. Heb. 11. 6. Malorum tamen operum diuersi sunt gradus, neque sunt omnia peccata æqualia: deteriora enim sunt ea, quæ nullam, ne externam

quidem, cum lege Dei conformitatem habent: cuiusmodi sunt, adulterium, homicidium, &c. quæ apertè pugnant cum lege Dei. Non adeò autem mala sunt ea opera quæ exteriùs cum ea conformantur, sunt tamen mala, quia necesse est hypocritica esse, sine interna illa cordis sinceritate. Ergo his omissis dicamus nunc de merito bonorum operum in statu regenerationis, de quo tota est controuersia. Affirmamus itaque operum regeniti hominis nullum esse meritum, vt neque his à Deo aliquid deberi, ne ex pacto quidem & promissione: cuius rei vel ratio sola hæc esse potest, quia non viuimus iam sub fœdere illo operum, in quo paciscitur Deus, cũ homine, sub cõditione operũ legis. Verũ sumus sub fœdere gratię, in quo paciscitur Deus cũ homine, nõ quidẽ sub cõditione operũ illorũ: verũ sub cõditione meriti Christi fide nostra apprehendendi. Quamobrem qui defendunt meritum operum hominis regeniti, & debitum Dei, etiam quod ex pacto dicitur, & non simpliciter (vt hoc illis condonemus) quid quæso faciunt aliud quàm concludunt nos rursus sub fœdere operum, & in seruitutem legis, à qua per Christum liberati sumus, redigunt. Sed altera etiã huius rei causa est. Nam etsi illud demus nos etiam adhuc esse sub fœdere illo operum, Deúmque iuxta formulam illius fœderis à nobis etiam opera exigere: tamen dicimus, ne secundum quidem illud fœdus ad promissionem

nem in eo factam, vel Deum debere aliquid operibus noſtris, vel nos mereri aliquid de Deo, niſi mortem dicas: Sũt enim opera noſtra, etiam in ſtatu regenerationis imperfecta, neque patiuntur examinationem ad regulam illam legis Dei, niſi lesbiam normam (qualem faciunt eam Papiſtæ hodierno die) facias illam Dei legem tam ſanctam, támque perfectam.

A rationibus his à nobis adductis opponunt ſe aduerſarij, ac primùm priori: Annõ, inquiũt, etiam ſub nouo teſtamento paſſim promittuntur bonis operibus noſtris multa beneficia, tam temporaria, quàm æterna. 1. Tim. 4. 8. *Pietas ad omnia vtilis eſt habens promiſſiones & huius & futuræ vitæ.* quòd ſi igitur promittat bona, etiam in Euangelio, ſub conditione operum noſtrorum, ſequitur nos non planè liberatos à fœdere illo operum, ac proinde Deum etiam adhuc debere nobis aliquid, ſaltem ex pacto. Reſpondeo, diſtinctione antecedentis, promittit Deus in Euangelio bona ſub cõditione operum, quæ ipſa procurent nobis promiſſa illa bona, falſum: vel quæ oſtendant & arguant tanquam effecta notiora nobis, participes nos eſſe conditionis illius, quæ eſt in fœdere gratiæ, quáque ſola impleta procurantur illa bona, verum. Antecedentis diſtinctione ita facta, videmus ex hoc nõ ſequi, nos eſſe ſub fœdere operum, ad hoc vt ſaltem ex pacto aliquid debeatur operibus noſtris bonis. Quòd autem non eo fine propona-

nobis promiſſionem ſub conditione operum, vt nos operibus noſtris promiſſa boni nobis ipſi procuremus, apparet primùm ex imperfectione operum, quam & nos ipſi ſentimus, & ſcriptura confirmat: deinde ex ſcripturæ teſtimoniis, quæ oſtẽdunt non alio fine requiri opera in Euãgelio, quã vt Euangelio, hoc eſt, nouo fœderi & vocationi noſtræ conſentienter viuamus, Epheſ. 4.1.

Sed res tota manifeſtior euadet, ſi diſtinctionem promiſſionum in Euangelio quæ ſub operum conditione fiunt, & legalium promiſſionum, fœderiſque legalis faciamus: Primùm enim promiſſiones illæ quę ſub nouo teſtamẽto occurrunt ſub cõditione operum, in Chriſto & propter Chriſtum eiúſque meritũ fiunt omnes. Deinde promiſſiones illæ propter Chriſtum eiúſque meritũ factæ, propter Chriſtum ſolùm eiúſque meritum implentur: & compẽſatio ſiue merces quæ operibus redditur, non ex eo eſt quòd ex parte noſtra completa ſit conditio operum, ita vt Deus euadat nunc debitor nobis, idque ex pacto ſuo, cùm illa ipſa regenerationis opera imperfecta ſint adeò, vt niſi veniam in Chriſto impetrẽt, certam damnationem procurẽt: non, inquã, redditur merces propter impletam à nobis operum conditionem, verùm propter Chriſtum eiúſque meritum ſolum. Tertiò dicimus promiſſiones iſtas quæ conditionẽ aliquam operũ habent in Euangelio, non eo fine à

Deo

Deo fieri, vt nos iustificemur vel seruemur per opera nostra, hoc est, vt acquiramus nobis ipsi ex operibus nostris beneficia illa promissa, verũ eo fine promissiones istas fieri, vt excitemur nos ad vitam quæ Christo, in quo solo omnia consequimur, & Euangelio ipsius digna sit. Ephes. 4.1. *Precor*, inquit, *vos vt ambuletis ita vt dignum est vocatione qua vocati estis.*

Quod autem ad fœdus illud operũ, primùm non est factum propter Christum mediatorem: deinde promissio in fœdere operum, si homo in eo permansisset, implẽda fuisset, non propter Christum, sed propter præstitam conditionem operum. Denique eo fine facta fuit, vt nos procuraremus nobis ipsi, ex pacto Dei, eius impletionem & promissam mercedem. Ex his sequitur promissiones istas in Euangelio, quæ fiunt sub conditione aliqua operum bonorum, nihil ad legale, & operũ illud fœdus pertinere. Nam operum fœdus cum Christo, & fœdere gratiæ in ipso, nullo pacto consistere potest, neque aliquem vsum habet operum fœdus respectu nostri, qui iam sub fœdere gratiæ & euangelio sumus, nisi hunc, vt territos nos & consternatos cogat Christum quærere, & fœdus illud gratiæ in ipso ictum. Hunc etiam vsum tanquam præcipuũ habebat in veteri populo: vnde Deut. 18. laudat etiam populum Deus quod consternatũ se professus sit audita voce illa Iehouæ legem suã promulgantis, his nimirũ verbis, vers. 16. *Ne*

pergam audire vocem illam Iehouæ Dei, & ne videam amplius ignem illum maximum, vt non moriar. Deus autem hanc vocem his verbis commendat vers.17. *Quamobrem dixit Iehoua ad me, bene loquuti sunt quod loquuti sunt.* Deinde, vers. 18. promissionem Christi mediatoris facit ad quem nimirum vult populum confugere, relicta lege & operum fœdere: *Prophetam suscitabo ijs è medio fratrum ipsorum, sicut tu es, & indam verba mea oris eius, vt eloquatur ijs quicquid præcepero ipsi.* Hunc vsum legis & fœderis operum innuit Apostolus ad Gal. dum dicit legem pædagogum nostrum fuisse in Christum respiciẽtem, vt ex fide iustificaremur. Apostolus autem ad Heb. nos in Christo planè liberatos ab illo fœdere ac legis terrore significat, cap.12.18. denique plenum est Euangelium eiusmodi sententiis: vide Rom.6.7.8.cap. Quæ autem obiiciunt aduersus posteriorem illam rationem de imperfectione operum bonorum, à nobis suprà allatam, quia his iam plusquam millies responsum est à piis & doctis viris, idcò nos de iis nihil hoc tempore & in hoc nostro compendio statuimus dicere. Tantùm occupabimus nunc pauca quædam, quibus meritum bonorum operum astruunt, iisque respondebimus paucis.

Ac primùm quidem, Annon, inquiunt, opera regenitorum placent Deo? Respondeo id quidem ita esse; placent & personæ ipsæ regenitorum, & personarũ opera, Hebr.cap.11.vers.5. perso-

persona Enochi placuit Deo: quare etiam ipsius opera. Dico præterea, non tantùm Deum habere grata regenitorum opera, sed ea benedictionibus, tam spiritualibus, quàm temporalibus prosequi, & quasi compensare: verùm ex eo non sequitur meritum operum, neque enim ideò vel placent Deo, vel compensantur, quod aliquid ipsa de Deo mereantur, vel ex pacto: verùm hoc quòd placent habent ex solo Christi merito fide apprehenso: quomodò dicitur Enoch placuisse Deo. Heb. 11. 5. 6. In hoc enim Christi merito primum auertitur ira Dei, quam imperfectione sua promerentur opera, etiã hominum sanctissimorum: deinde eodem illo merito cõciliatur operibus imperfectis gratia. Ergo, inquis, saltem Christi meritum tribuit iis, vt mereantur Dei fauorem & gratiam. Respondeo pessimè sequi, neq; enim ideò mortuus est Christus pro nobis, vt promereretur nobis meritũ aliquod nostrũ ac nostrorum operum. Promeritus est nobis, fateor, multiplicẽ gratiam, iustificationẽ, regenerationẽ, denique vitã æternam. Verùm vt nos ipsi mereamur nobis vel minimũ aliquod beneficium non est meritus, nedum vt mereamur nobis præcipua illa beneficia, iustificationem & vitam æternã: ita enim necessariò detractum fuisset & Christi ipsius merito, & Dei gratiæ in Filio suo, si nos vllo pacto in communionem meriti cum Christo veniissemus, & in Christo solo meritum non resedisset.

Quare impium est illud effugium Papistarum, quo etiam modestiores videri volunt in negotio hoc meriti operum, dum dicunt vi & efficacia meriti Christi opera nostra bona meritoria esse. Quid enim hoc aliud est quàm meritum etiam nostrorum operum statuere, etsi illud quidem vi meriti Christi fieri concedatur. Rectiùs Paulus primùm Rom. 4. 4. ita seiunxit opera & gratiam, vt positis operibus negauerit gratiam, *Operanti*, inquit, *merces non imputatur ex gratia*: deinde Rom. 11. 6. eam esse discordiam dixit inter opera, quæ dicunt, meritoria & gratiam, vt ex his vno posito, alterũ statim perimi necessariò dixerit. Idẽ iudicandũ est de merito Christi & operibus nostris meritoriis. Nam meritũ Christi & gratia simul consistunt necessariò. Quare posito semel merito operum quocũque & quouis loco, siue primo, siue secundo, iam peremptum est Christi meritum. Posito rursus merito Christi, iã peremptum est planè meritũ quodcunque hominum.

Nunc postremò quia formam futuri illius iudicij plurimùm pro merito operum suorum facere arbitrantur, ideò nos de ea dicimus paulò fusiùs. Rationem ac formam futuri iudicij scriptura his paucis verbis comprehendit. *Reddet Deus vnicuique secundum opera ipsius*. Psal. 61. 12. Matth. 16. 27. Rom. 2. 6. Apocal. 22. 12. Sententiæ huius ac formulæ diuini iudicij explicationem habes, Matth. 25. 34. & deinceps. Rom.

Rom.2.7. & deinceps,2.Thess.1. 6.& alibi. Ergo sententia Dei in futuro illo iudicio ferenda est ex operibus, hoc est, iudicium factūrus est Deus ex operibus, & prout tum inuenientur opera,quæ in vita hac perpetrata sunt, siue bona, siue mala, ita sententiam laturus est Deus, siue vitæ, sine mortis. Cùm igitur extra cōtrouersiam sit sententiam illam ferendam esse ex operibus, quæritur, an ex operibus ferenda sit tanquam causis procurantibus ac promerentibus compensationem illam vel vitæ, vel mortis? Respondeo si de operibus reproborum sermo sit, illa quidem non nego causam futuram sententiæ mortis ferendæ. Sed de operibus electorum tota est quæstio. An etiam Deus secundum ea, tanquam causam meritoriam, in extremo iudicio sententiam vitæ sit pronunciaturus? Affirmo igitur de his, Deum ex operibus electorum sententiam vitæ æternæ laturum, compensaturúmque electos secundum opera sua, non quidem vt causas vitæ & compēsationis, sed vt effecta quædam de causis ipsis testificantia. Causæ autem sunt, decretum Dei ab æterno:vocatio & iustificatio in tēpore. Has esse veras & solas causas,vel vnicus hic locus qui est Mat. 25.conuincit: in quo habemus futuri illius iudicij expressam formam. *Venite*, inquit, *benedicti Patris mei, possidete regnum patris mei paratum vobis à iactis mundi fundamentis.* Hæc electorum compellatio, & in possessionem

regni cæleſtis miſſio, ſatis oſtēdunt cauſam cur in poſſeſſionem regni cœleſtis mittēdi ſunt extra ipſos eſſe, primùm in Dei per Chriſtum benedictione gratuita: benedicti, inquit, patris mei: Benedictio enim non venit ad nos per merita, ſed per gratiam in Chriſto, qui nos ab execratione legis, cui omnes natura obnoxij ſumus, liberauit, factus pro nobis execratio. Gal. 3. 14. & in Chriſto Pater benedixit nobis omni benedictione ſpirituali. Epheſ. 1. 3. Benedictio igitur in Chriſto continet in ſe vocationem & iuſtificationem noſtri. Hæ enim ſunt partes benedictionis Dei in tēpore. Deinde, arguunt cauſam ſalutis poſitam in Dei decreto æterno, in quo præparatum eſt iis regnū illud in cuius poſſeſſionem ipſos miſſurus eſt.

Quod ſi obiicias has cauſas quæ ſunt extra nos, quarum illic mētio fit, nihil impedire quò minùs opera noſtra bona, ſint quoq; futurę vitæ cauſa, cum etiā eodem cap. Mat. verſ. 41. mortis cui adiudicandi ſunt reprobi cauſæ extra ipſos reprobos aſſignatæ ſint, Dei maledictio, Dei decretum: *Maledicti*, inquit, *abite à me in ignem æternum*, &c. hæ autē cauſæ non impediant, quo minùs opera ipſorum reproborū in cauſa quoq; ſint, cur in futuro iudicio ſint damnādi: Quare, inquies, præter has cauſas, pari ratione opera bona electorū cauſæ ſunt ſalutis. Vt largiar aduerſariis antecedēs illud. (Nam damnationis & interitus reproborū cauſa aliqua eſt in decreto Dei)

Dei) tamen non sequitur quod vi parium colligunt. Ostenderem autem non esse parem hāc rationem operum malorum, & operum bonorū (cùm opera mala perfectè mala sint, & vel leuissimum quódque malum mortem promereatur: Opera verò bona imperfectè bona sint, & non nisi quod omnibus numeris absolutum est ac perfectum vitam procuret vel ex pacto) Ostenderem, inquā, hoc, nisi id iam vel luce ipsa clarius esset. Tantùm addo, alicubi in Scriptura causam iudicij & vitæ manifestò fidei attribui, vt 2. Thess. cap. 1. vers. 10. *Cùm venerit*, inquit, *vt glorificetur in sanctis suis, & admirandus fidelibus omnibus (quòd fides habita sit testimonio nostro apud vos) in die illo*. Ex quibus verbis apparet glorificationem Dei in salute, fidelium, ex eo futuram in eo die quod fides habita sit Euangelio. Ergo salus sanctorum & gloria Dei ex eorum salute futura est propter fidem.

Sed quid istic hæreo, cùm illa disputatio Pauli de iustificatione ex fide eáque sola satis ostēdat iustificationem hominis, siue sentētiam iustitiæ & vitæ, non quidem ex operibus tāquam causa, verùm sola fide fieri, siue hanc præsentem vitam, siue futurā respicias. At, inquies, iis verbis, *venite benedicti*, &c. compellatio est tantùm & adiudicatio ad vitam. Sequitur deinde causa ab operibus ipsorum, *Esurini enim*, inquit, &c. Respondeo rationem hanc

esse, non à priori, siue causa, sed à posteriori siue effectis, quæ arguunt & paratum illud regnum ab æterno, & fidem in tempore, hoc est, quæ testãtur ab æterno prædestinatos fuisse ad vitam, & in tempore vocatos ac iustificatos. Sensus enim est, quasi dicat, Nam operibus vestris bonis electionem vestram & medias causas inde pendentes, vocationem & iustificationem, testatas feciſtis. Vel, vt apertiùs dicam, sensus est, q. d. Ite in cœlos, quia benedicti estis & destinati ad regnum cæleste. Nam vos vitæ sanctimonia, & bonis vestris operibus ostendistis vos benedictos, hoc est, vocatos & iustificatos in tẽpore, etiam inde ab æterno destinatos ad regnum cęleste, quæ est causa cur iubeam vos ire in cælos. Nam propositio sententiæ continet causam. Ratio autem subiecta est ab effectis causam illam arguentibus, déque ea testantibus. Ex his igitur videmus rationẽ sententiæ illius quæ est Matth. 25. peti non potuisse à causis, vt Dei decreto, vt vocatione, vt iustificatione, sine manifesta πεντολογίᾳ. Tum enim quid aliud reipsa dictum fuisset, quàm, Vocati, & iustificati, & iã olim destinati ad regnũ Patris vestri, iam inite eius possessionem, quia vocati estis, quia iustificati, quia destinati estis ad ipsũ.

Non desunt etiam causæ iustissimæ, cur Deus secundum opera laturus sit sententiam. Nam opera nobis notiora sunt, vtpote, effecta, quam causę ipsæ: vult enim Deus omnia in illo iudicio visi-

visibilia esse & sensu nota. Deinde, natura sua hypocritæ sunt omnes homines, quibus promptum est inanem fidei speciem præ se ferre. Cũ his Iacobo res est: Ostende mihi fidem tuam ex operibus tuis, inquit, Iac. 2. 18. Postremò dum intelligimus in hac vita, iudicium illud futurũ secundum opera in altera, & deterremur ab operibus malis, & excitamur ad studium bonorum operum. Ex his igitur apparet, sententiam vitæ in extremo iudicio ferendam secundum opera, non vt causas vitæ, sed vt effecta notiora, causas ipsas, vt præscientiam Dei, prædestinationem, vocationem, iustificationem, manifestatura toti mundo.

Nunc si quæratur, an sententia vitæ tãtum, an verò etiam iustitiæ, ferenda sit illo die? Respondeo, ex Scriptura illud apparet, potissimum sententiam vitæ tum ferendam, *Ite*, inquit, *benedicti patris mei in regnum paratum vobis*. Nam cùm in iustificatione, sententia sit & iustitiæ, & vitæ ex iustitia: sententia iustitiæ absoluitur in hac vita, in qua iam plenè iustificamur, si iustitiam ipsam respicias. At verò sententia vitæ, etsi quidem in hac etiam vita incipiat ferri ac pronunciari: tamen quia non capit plenam executionem sententia vitæ æternæ in hac vita, ideò in extremo illo iudicio ea præsertim sententia repetenda erit, simul & implenda. Non tamen nego omninò sententiam quoque iustitiæ ferendã in illo iudicio,

cùm Matth. 12.32. peccatorũ remissio, in futurum sæculum reiiciatur: ferenda autem est ex operibus tanquam effectis, manifestaturis veram ac solam illam causam meritoriam, Christum cum iustitia ipsius fide apprehensum, vel ex operibus arguentibus ipsam iustificationem per fidem, hoc est, nos fide iam in hac vita iustificatos esse. Idcóque non tam erit illa iustificationis sententia, quæ ex operibus futura est, quam declaratio quædam iustificationis propriè dictæ, quæ iam præteriit, perfectáque est in hac vita.

Nam iustificationis vocabulum dupliciter accipitur, propriè, & impropriè. Propriè, cum dicimur iustificari ex causa & ita accipitur à Paulo ad Romanos passim. Impropriè cum dicimur iustificari ex effectis, quod nihil aliud est, quàm declarari iã per fidem, & veram causam iustificatos esse, ídque ex effecto iustificationis necessariò. Atque ita accipitur iustificationis nomen à Iacobo, 2.21. Nónne, inquit, Abraham ex operibus iustificatus est, cùm obtulisset Isaac filiũ suum super altare, hoc est, nonne declaratus est iam iustificatus esse per fidem in Christum, ídque ex hoc effecto iustificationis, quæ est per fidem, in offerendo super altare Isaaco filio suo. Quòd autem Iacobus eo loco iustificationis nomine declarationem gratuitæ iustificationis in Christo significarit, apparet ex eodem capite vers. 18. dum dicit, *Ostende*

de mihi fidem tuam ex operibus tuis. Ecce opera ostendunt ac declarant fidem, & per fidem iustificationem, non autem iustificant propriè. Quare, vt concludam, non negamus quidem sententiam etiam iustitiæ, vel potius sententiam declaratoriam ipsius sententiæ iustitiæ per fidem, quæ iam antèà lata est in hac vita, tùm in illo iudicio extremo, pronunciandam. Verùm dicimus scripturam potissimùm meminisse sententiæ vitæ tum olim ferendæ. Ideóque nos non recedentes à phrasi Scripturæ, malumus cum Scriptura dicere sententiam vitæ in futuro illo iudicio pronunciandam. Atque hæc de bonis operibus.

Hactenus occasione huius loci tam insignis, digressi sumus in explicationem breuem beneficiorum Dei in Christo, & capitum doctrinæ quorundã, quæ & ad beneficia illa referuntur, & in hac epistola sparsim reperiuntur. Nunc redimus ad institutam Analysin.

Quid igitur. Hæc est capitis pars quarta, & conclusio huius partis epistolæ refutatiuæ. Ex coaceruatis & ordine deductis his & tot beneficiis, in quibus est tam ampla & copiosa gloriationis materia, erumpit in gloriationem, quam continuat ad finem vsque capitis. Itaque hoc loco gloriando & prouocando res aduersarias quascunque, concludit nihil posse nobis aduersari. Cum conclusione connectit argumentum, ex coaceruatis illis Dei beneficiis, de

quibus proximè dixit, compræhensum. Nam occasione ex iis arrepta videtur, vt dixi, in hãc gloriationem erupisse, *Si Deus*, inquit, pro *nobis*, hoc est, si Deus nos præsciuit, prædestinauit, vocauit, iustificauit, glorificauit (ex his enim beneficiis apparet eum stare à nobis) *quis contra nos?* quasi dicat, nihil. Porrò, generalis est hæc conclusio, qua in genere gloriatur contra res aduersarias quascunque. Diducitur autem in partes suas posteà, quibus gloriatur in specie contra res, specialibus quibusdam modis, aduersarias. *Is quidem.* Occupatio quędam est aduersus negantem illa Dei beneficia; & præsentem in iis Dei defensionem, hoc est, materiam gloriationis suæ. Probat autem illa beneficia Dei à maiori, hoc est, à beneficio omnium maximo, nempe, traditione proprij filij sui pro nobis omnibus.

Quis intentabit. Nunc diducit illam conclusionem generalem in partes suas, quæ omnes quoque tractantur per gloriationẽ. Partes voco res aduersarias certis quibusdã modis, vt accusando, vt condẽnando, vt separãdo à charitate Christi, cùm generalis conclusio fuerit de iis quæ aduersantur quocunq; demùm modo. Cõcludit igitur in parte primũ non fore qui accuset, sed gloriando interrogat, & prouocat ad accusationẽ aduersarium. Ratio autem quã opponit ei qui velit accusare & intentare crimina, est Dei speciale illud beneficiũ in iustificandis

nobis

nobis. Est itaque hæc ratio subiecta huic particulari conclusioni, Nemo accusabit, quia Deus est qui iustificat, Nota ex oppositione ista, iustificationis vocem forensem esse, & nō esse nisi absolutionem ab intentatis criminibus. *Quis est qui.* Secunda pars generalis cōclusionis etia per gloriationē. Gloriatur autē aduersus alio quodammodo aduersarium, eúmque prouocat. Est autem hic aduersarius in condemnando, cum superior fuerit in accusando. Ratio verò quam opponit condemnatori, est à Christi morte, resurrectione, sessione ad dexterā patris, denique intercessione pro nobis, quę quidem tractantur gradatione quadā à minoribus ad maiora. Nota nihil esse ex ijs quæ Christus vel passus est, vel fecit, vel etiamnū facit, quod non suo quodam modo pertineat ad liberationem nostri à morte & condemnatione. Condemnationē hic intelligo sentētiam mortis, cui primum omniū opponit cōdemnationem, & mortem Christi. *Quis nos separabit.* Tertia pars generalis conclusionis, etiam per gloriationem, qua insultat in alio quodam modo aduersariuin, nempe, in eum qui separaturus sit nos à charitate Christi, quod est aliorum omnium beneficiorum fundamentum, adeò vt qui hoc fundamentum charitatis Christi conuulsurus sit, facilè possit cætera, quæ fecit & passus est prò nobis, omnia dissipare. Porrò charitas hæc Christi, est qua Christus nos prosequitur, quam dicit esse omni

cognitione ſuperiorem Epheſ.1.19. Et ibidem paulò ante eum locum, vocauit radicem & fundamentum noſtri. Separari autem dicimur ab ea Chriſti charitate hoc loco, dum ſenſum & perceptionem eius planè omnem deperdimus. Nam hoc imprimis in tota vita faciendum eſt, vt eius charitatis ſenſum retineamus perpetuo aliquem, & laboremus vt eam magis magiſque in animis ſentiamus, atqui id eſt quod precatur Apoſtolus pro Epheſijs. Eph.3.18.19. *Num oppreßio.* Occupat certas quaſdam res aduerſarias, quæ videri poſſent id facturæ, hoc eſt, ſeparaturæ nos à charitate Chriſti, eáſque etiam gloriando prouocat. Sunt autẽ eæ, varia afflictionis genera, quę confirmat teſtimonio Dauidis, ex Pſal. 41.24. Nam locus ille propriè trahendus eſt ad afflictiones Chriſtianorum, in ijs enim maximè impletur.

Imo in his. Rationem his omnibus afflictionum occupatis generibus opponit, victoriam iam per Chriſtum partam: quaſi dicat, tantùm abſunt hæc afflictionum genera omnia ab eo, vt ſeparatura ſint nos à charitate Dei, vt in his omnibus pluſquam victores ſumus. Ergò hæc non ſeparabunt. Nam negata hæc reſpõſio, cuius hæc eſt ratio quædam, intelligenda eſt hoc loco. *Per eum qui.* Chriſtum circumloquitur, per charitatem illam ſuam, qua nos proſequitur: quaſi dicat, per eius potentiam, qui dilexit nos. Hanc cauſam perferendarum & ſuperandarum

darum omnium afflictionum expressit, 2. Tim. 1.8. Esto, inquit, particeps afflictionum Euangelij ex potentia Dei: verùm hoc loco, cum potentia coniungit dilectionem Christi: ergo duę sunt causæ victoriæ huius, Christi potentia & dilectio. *Nam mihi persuasum.* Occupat deinde alias res etiam maiores, & potentiores ijs quæ suprà occupatæ sunt, vt mortem, vitam, angelos, &c. quibus omnibus opponit fiduciã suam, & persuasionem, quod non possint ista seperare nos à charitate Dei in Christo Iesu, hoc est, à sensu charitatis Dei in Christo. Quam suprà dixit charitatem Christi, hic vocat charitatem Dei, quæ est in Christo.

ARGVMENTVM.

A capite nono ad caput duodecimum præcipuè de reiectione Iudæorum agitur. Capite autem hoc nono primum est propositio reiectionis illius, sed obscura, ad versum vsque 6.

Deinde sunt variæ occupationes ad vers. 24. Hinc de vocatione tam gentium, quàm Iudęorum, sed reliquiarum duntaxat Iudæorum, in quà intelligit multitudinis reiectionem ad ver. 27. atque ita redit ad Iudæorum reiectionem cap. parte quarta, vers. 27. 28 29.

Postremò agit de iustificatione gentium, quam deducit ac infert, ex vocatione, paritérque de cõdemnatione multitudinis Iudæorum, a vers. 29. ad finem capitis.

CAP. IX.

1 *VEritatem dico per Christum, non mentior, (attestante mihi simul conscientia mea per*

spiritum sanctum.)

2 *Magnam mihi tristitiam esse, & perpetuum cruciatum cordi meo.*

3 *Optarim enim ego ipse anathema esse, separatum à Christo pro fratribus meis, cognatis, inquā, meis secundum carnem.*

4 *Qui sunt Israelitæ: quorum est adoptio, & gloria, & fœdera, & Legis constitutio, & cultus, & promissiones.*

5 *Quorum sunt Patres, & ex quibus Christus, quod ad carnē attinet, qui est supra omnes Deus laudandus in sæcula: Amen.*

Veritatem dico. Propositurus reiectionem Iudæorum, præmittit præfationem quandam ad beneuolentiam captandam. Proponit autem non tam ipsam reiectionem Iudæorum, quàm dolorem suum ob eam conceptum. Ergo propositio doloris est aperta, obscura autem reiectionis. Durum enim fuisset reiectionem illam statim proponere sine significatione aliqua doloris propter eam concepti: sic enim videri potuit ex odio profecta illa propositio, magis quàm ex amore. Propositurus itaque, idque aperte, mœrorem suum propter reiectionem Iudæorum, præfatur se verum dicere, & vt res erat: adque eam rem primùm Christum testem appellat, deinde conscientiam suā testem etiam nominat: ergo duos testes veritatis proponendæ appellat, Deum & conscientiam suam. *Per*

Spiri-

Spiritum sanctum. Testimonium conscientiæ suæ Spiritui sancto tribuit, eo nimirùm dirigente conscientiam ad hoc, vt sanctè, verèque contestetur. Non enim nisi sanctificata conscientia per Spiritum sanctum, idoneus testis est in re tam graui.

Magnam. Propositio est post præfationem: atque ea, vt dixi, nō tam reiectionis Iudęorum, quàm doloris, quem percepit ob eam ipsorum reiectionem. Proponit autem dolorem tum magnum, tum assiduum. *Optarim.* Dolorem hunc, tum magnum, tum perpetuum illis probat ex precibus suis, & voto, etiam aduersus se, & salutem suam, pro illorum salute concepto. Optarim, inquit, ipse ego anathema esse à Christo. Anathema in genere est res aliqua consecrata ac deuota, siue Deo, siue Dæmoni & exitio. Hoc autem loco, res est deuota exitio. De anathemate leges Gal. 1. 8. 1. Cor. 16. 22. *A Christo.* Id est, res separata à Christo, atque ita exitio deuota: nam extra Christum nulla salus. *Pro fratribus.* Fratrū nomine potiùs eos nominat quā Iudæorum, vt obscurè significet sibi iustā causam esse voti huius: subest enim hic obscurè argumentum voti, à fraterna cum ijs coniunctione. *Cognatis.* Definitio quædam fratrum quos dixit proximè, eo enim nomine, more Hebræorum, cognati significantur.

Qui sunt. Cōmendatio insignis cognatorum suorum Iudæorum, à prærogatiuis illis quibus

eos Deus nominatim ornauerat, quæq; omnes totidem argumenta sunt voti & εὐχῆς ipsius. Earum autem plures inducuntur hoc & sequenti ver. Prima autem est, quod sint Israelitæ, nempe, ex Israele nati & nominati. Nam vel in hoc ipso nomine prerogatiua fuit, vt in nomine Iudæi. cap. 2. 7. Ecce tu cognominaris Iudæus. *Quorum est*. Secunda prærogatiua, adoptio, quæ significatur etiam externa illa adoptio, qua nimirùm externa vocatione censebātur filij Dei. *Et gloria*. Gloriam intelligunt arcam fœderis, diuinæ gloriæ ac præsentiæ externum symbolum. Significatur autē arca hoc nomine. 1. Sam. 4. 21. 22. *Emigrauit*, inquit, *gloria ab Israele*, propterea quòd capta esset arca Dei. Nisi malis intelligere in genere totā illam gloriam, ad quam à Deo euecti sunt præ cæteris gentibus, quæ deindè per partes explicatur. Vocatur autem Iudæa ob hanc gloriam à Dan. decus ipsum. *Et fœdera*. 4. prærogatiua, fœdera. i. tabulę fœderis. *Et Legis constitutio*. 5. prærogatiua, legis constitutio, id est, lex Iudicialis. *Et cultus*. 6. prærogatiua, cultus, id est, lex ceremonialis. *Et promissiones*. 7. prerogatiua, Promissiones Euangelicæ Abrahamo & posteris ipsius factæ. *Quorum sunt*. 8. prærogatiua, sunt à patribus, Abrahamo, Isaaco, Iacobo, & cæteris. *Et ij ex*. 9. prerogatiua, ex ijs natus est Christus quod ad carnem, id est, ex eorum gente prodijt Christus. *Qui est*. Descriptio quædā Christi, ad maiorem com-

commendationem huius prærogatiuæ: describitur autem à gloria sua, qua excellit omnes res creatas, *Deus laudandus*. Excellentiam illã rursus in eo collocat, quòd Deus sit, ideóque laudandus in æternum, cui laudi ipse Apostolus testatur se assentiri, subiecta particula qua assensio cordis nostri significari solet, Amen.

Atque hactenus fuit commendatio voti & αὐξήσεως ipsius, ex prerogatiuis illis, quibus Deus populum illum præter omnes reliquas gentes insigniter ornauerat, id est, à glorioſa illa Iudæorum conditione, qua inductus est Paulus ad deuouendum se exitio eorum causa: innuit autem ex ea se iure id facere, à quo alioquin abhorreat aliquis. Si ergo quæras, an hic rectè, & non prepostero zelo ac temeritate aliqua, optarit Apostolus se anathema esse à Christo: respondebo rectè quidem & non temerè, ideóque hunc affectum aut has preces reprehendendas non esse. Nam ex eo quòd fratres vocet & cognatos, satis apparet eum ex ingenti amore quo cognatos suos prosecutus est, id fecisse. Ex commendatione autem illa cognatorum, & prædicatione beneficiorum Dei erga eos, satis conspicitur ex zelo gloriæ Dei id ab eo factum esse, ne & tot, & tantæ prærogatiuæ quibus Deus illum populum peculiariter adoruauerat, in nihilum abirent: atque ita gloria Dei videretur aliquo modo labefactari. Cum ergo hæ duę causę eum mouerint, primùm, amor fratrum ac salutis eo-

rum, deindè, zelus gloriæ diuinæ, profectò non est sentiendum malè conceptam esse hanc precationem. Nam tenemur & fratrem diligere sic vt nosipsos, & Dei gloriam quærere, etiam cum exitio nostro æterno, si aliter ea obtineri non possit. Neque verò putandum est, Apostolum hoc temerè optasse, ideò quòd videatur alicui ex consequenti optare se esse inimicum Christo, cùm Apostolus hac sua optatione & voto, voluerit salutē populi redimere suo exitio, nihil spectans nisi exitium suum, quo redimenda erat salus populi, ad Dei gloriam. Tantùm autem abfuit ab eo, vt optarit se inimicum Deo & Christo fieri, vt contrà exitium sibi imprecatus sit in gloriam Dei & Christi: qui autē optat se inimicum fieri Deo, non potest Dei gloriam simul quærere, imò tātùm ab eo abest, vt contrà quærat Deum omnibus modis ignominia afficere.

6 *Fieri tamen non potest vt exciderit sermo Dei: non enim omnes qui sunt ex patre Israele, sunt Israel.*

7 *Neque quia sunt semen Abrahæ, ideo omnes sunt filij, sed in Isaac vocabitur tibi semen.*

8 *Hoc est, non qui filij carnis, ij filij Dei: sed qui sunt filij promissionis, censentur in semine.*

9 *Promissionis enim sermo hic est, Hoc ipso tempore veniam, & erit Saræ filius.*

10 *Neque hic solùm, sed Rebecca, quum ex vno*

conce-

concepisset, nempe ex Isaac patre nostro, hæc experta est.

11 *Nondum enim natis pueris, quum nihil fecissent boni vel mali, vt propositum Dei, quod est secundum ipsius electionem, id est, non ex operibus, sed ex vocante, firmum maneret,*

12 *Dictum est ei, Maior seruiet minori.*

13 *Sicut scriptum est, Iacob dilexi, Esau verò odio habui.*

14 *Quid igitur dicemus? Num iniustitia est apud Deum? absit.*

15 *Nam Mosi dicit, miserebor cuius misertus fuero, & commiserabor cuius commiseratus fuero.*

16 *Nempe igitur electio non est eius qui velit, neque eius qui currat, sed miserentis Dei.*

17 *Dicit enim Scriptura Pharaoni, Ad hoc ipsum excitaui te, vt ostendam in te potestatem meam, & vt annuncietur nomen meum in tota terra.*

18 *Itaque cuius vult miseretur, quem autem vult, indurat.*

19 *Dices ergo mihi, Quid adhuc succenset? nam voluntati eius quis restitit?*

20 *Imò verò, O homo, tu quis es, qui ex aduerso respondeas Deo? num dicet figmentum fictori, cur me talem fecisti?*

21 *Annon habet potestatem figulus in lutum, vt ex eadem massa faciat aliud quidem vas ad decus, aliud verò ad dedecus.*

22 *Quid si verò volens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, pertulit multa lenitate*

vasa iræ coagmentata ad interitum:

23 *Et vt notas faceret diuitias gloriæ suæ erga vasa misericordiæ, quæ præparauit ad gloriam.*

Fieri tamen. Sequuntur in secunda parte capitis occupationes aliquot: quarum hęc est prima, ex superiori propositione existens. Ex eo enim quod dictum est, reiectos esse Iudæos, sic colligi potuit: Ergo excidit sermo Dei, id est, inanis redditus est. Similis occupatio fuit suprà, cap. 3. vers. 3. *Num incredulitas eorum fidem Dei inanem reddet?* Per sermonem Dei intelligo λόγια, oracula, vt illo capite vocantur, hoc est, Promissiones, de quibus suprà, hoc capite, versu 4. Promissiones aut patrum vocat, Rom. 15. 8. Huic consequentiæ occurrit Apostolus, negatque sequi, imò impossibile esse dicit, vt propterea exciderit sermo Dei. *Non enim.* Ratio negatæ sequelæ, ex eo quòd non sint omnes Iudæi statim verè Iudæi, quasi ita argumentetur. Non omnes qui gaudent hoc nomine Iudæi, verè sunt Iudæi. Ergo non si ex ijs complures reiecti sunt, statim sequitur inanes redditas promissiones Dei. Propositio, siue fundamentum argumentationis intelligendum est, hoc nimirum, quòd sermo Dei, & promissiones ijs demùm factæ sunt, qui verè sunt Iudæi: Eos posteà, cap. 11. 2. vocat populum Dei quem præcognouit: & eodem illo cap. vers. 7. electos appellat. Generalis assumptio rationis, non expressè habetur in textu, sed pro

ea est

ea est inductio partium, quæ enumeratæ æquipollent vniuersali. Partes autem vniuersalis tres sunt: prima est de filijs Israelis siue Iacobi. Non sunt omnes ex patre Israele nati, statim verus Israel: nam Israelis nomine posteriori loco intelligo populum verè Israeliticum, vt qui simpliciter eo nomine vocari possit, quemadmodum Iudæi nomen, pro eo qui est verè Iudæus sumptum est suprà cap. 2. 28.

Néque quia. Alterum exemplum siue pars illius vniuersalis, est de filijs Abrahæ. Non quia semen sunt Abrahæ, statim omnes sunt verè filij: nam filiorum nomine eos demùm intelligo, qui verè sunt filij: nam hi soli simpliciter hoc nomine appellandi sunt. *Sed in Isaac.* E diuerso docet qui demùm sint verè filij Abrahæ, id autem ex Scriptura & verbis ipsius Scripturæ profert. *Sed*, inquit, *in Isaac vocabitur tibi semen.* Gen. 21. vers. 12. quibus verbis propriè significatur filium illum, qui vi promissionis genitus est, censendum pro vero semine Abrahami, nempe Isaacum, non autem Iischmaelem, qui vi naturæ genitus est. Paulus autem interpretatur ea verba sequenti versu typicè, de quibuscunque filijs promissionis, quorum typus quidam erat Isaacus. *Filij carnis.* Filios carnis appellat eos, qui ex Abrahamo geniti sunt secundum carnem tantùm: ita enim loquitur Gal. 4. 29. *Filij Dei.* id est, verè filij, geniti vi promissionis diuinæ, ex Abraha-

mo. Ob id enim filios Dei dictos esse apparet ex verbis sequentibus.

Filij promissionis. Filij promissionis dicuntur, qui virtute promissionis illius factæ Abrahamo patri de semine, cuius mentio paulò pòst fit vers. 9. qui, inquam, virtute promissionis illius, spiritualiter nascuntur. Nam filij promissionis nascuntur secundum Spiritum, vt loquitur Apostolus. Galat. 4. 29. non autem secundum carnem, siue carnaliter. Hoc modo natæ sunt ex Abrahamo omnes gentes: nam illa promissio de semine, etiam de Isaaco nascituro, mysticè intelligenda est de omnibus vi promissionis spiritualiter nascituris, siue Iudæi sint, & carnale semen Abrahæ, siue gentes. Atque ita eam intelligit Apostolus hoc loco. Ideóque in Gen. promittitur Abrahamo, etiam in genere, ipsum patrem futurũ genti magnæ, Gen. 11. 34. & 12. 16. & 17. 4. quibus omnibus locis, promissio fit seminis in genere. Gen. autem, 15. 4. promissio fit seminis & hæredis in specie. Item 17. 16. Item 18. 10. Verùm in specialibus promissionibus illis de Isaaco in specie, intelligendæ sunt generales illæ de vniuerso semine, quemadmodum Apostolus hoc loco specialem hanc quæ est Gen. 18. 10. de Isaaco, intelligit generaliùs de toto semine. Ita enim specialem hanc interpretatur, ac si facta fuisset de omnibus filijs promissionis. Vocantur enim filij promissionis secundum

dum hanc promissionem.

Ex his nota igitur, & filios promissionis dici, qui vi promissionis illius factæ Abrahæ, spiritualiter nascuntur, & Abrahamum dici patrē multarum gentium, vt suprà, 4. 11. 12. quòd credendo in illam promissionem de semine, quodammodò genuerit omnes credentes. Egregia fuit illa fides Abrahæ, qua credidit promissioni de semine: neque enim per eam solū genuit Abraham Isaacum illum promissū, sed per eam quoque genuit omnes quotquot crediturí essent in sæculum. Nā & illi quoque promissione illa futuri seminis cōprehēsi sunt, cui credidit Abraham. Genuit etiam vi promissionis fide apprehensæ, caput illud seminis benedicti, Iesum Christum. Nā vi promissionis illius factæ Abrahæ, qua quidem Christus illi in primis promissus est, cuius typus quidā fuit Isaac, vel, quod idem est vi fidei Abrahæ promissionem eam apprehendentis, natus est Christus suo tempore, qui non tolùm secundum carnem ex Abrahamo descendit, sed vel multò magis, secundum promissionem.

Si queras, annon dicantur filij promissionis, ideò quòd ipsi credant promissioni? Respondeo, satis manifestum esse ex hoc textu filios promissionis ideò dici, quòd nati sint vi promissionis factæ Abrahæ. Nam postquam dixit filios promissionis censeri in semine, subiecit continuò promissionem cā cuius sunt filij,

nempe, promissionem eam quæ facta est olim Abrahamo, de Isaaco nascituro ex Sara vxore. Interea autem illud non nego, necessarium esse vt & ipsi credant promissionibus in Christo factis. Vnde cap. 4. 11. dicitur Abraham pater fidelium, id est, eorum qui incedunt vestigiis patris nostri Abrahami. Vt enim sint filij Abrahæ, oportet inserantur per fidem eius semini. Ideóque dictum est in Gen. Benedictæ erũt in semine tuo omnes gentes. De capite seminis benedicti, Christo, loquutus est. Nã quemadmodum oportuit Abrahamum credere in promissionem, ad hoc vt esset pater seminis: ita oportet semẽ eius credere in promissionem, ad hoc vt sit semen. Ne Isaacus quidem ipse factus est verũ semen Abrahę, (de spirituali loquor) priusquàm crederet in promissionem seminis, quæ in primis de Christo fuit. Isaacus enim semen fuit Abrahæ, tum carnale, tũ spirituale: ad hoc autem vt esset semen carnale, nõ opus fuit illi fide in promissionem: ad hoc verò, vt esset semen spirituale, opus fuit illi fide in promissionem: ita nobis omnibus, qui Abrahæ semen sumus, spirituale, dico, non carnale, opus est fide in promissionem illam de Christo præcipue factam.

In semine. Scilicet Abrahæ, nempe eos intelligit, quos paulo ante filios Dei vocauit. Nam verum semen Abrahæ, hoc est, quod vi promissionis gignitur, filij sunt Dei. *Promissionis.* Ad expli-

explicationem eius quod dixit proximè, in medium adducit promissionem illam, cuius respectu dicuntur filij promissionis. Est igitur ea promissio facta Abrahæ de semine: Quam, quò melius intelligamus, de ea nonnulla paulo fusius dicemus. Promissio facta Abrahæ de semine, partim fuit de carnali semine tanquam typo, partim fuit de spirituali semine tanquam re significata. Carnale semen voco, quod carnaliter, vt ita loquar, & naturaliter genitum est, vi tamen promissionis, ideoque etiam spirituali quodam modo. Carnale semen Abrahæ rursus duplex est: primum, carnale tantum, nempe, quod tantùm carnaliter genitum est, nisi dicas spiritualiter quodam modo genitum, quod etiam vi promissionis de semine carnali genitum sit. In hoc semine fuit Esau in Isaaco patre quodam modo genitus, reliquique etiam posteri Isaac, qui nō sunt renati. Deinde, est non tantum carnale, sed etiam spirituale: nempe, id quod non modò carnaliter & naturaliter, verumetiam spiritualiter genitum est. Dico genitum spiritualiter, quod non modo genitum est vi promissionis illius de semine, verumetiam spirituali plane modo, operante nimirum Spiritu sancto. In hoc semine primū fuit Isaac, deindè reliqui eius posteri renati, in ipso nimirum geniti quodammodo ex Abrahamo. Spirituale Abrahami semen voco, quòd spiritualiter vi promissionis de spirituali se

mine genitum est. Spirituale semen rursus duplex est, vel est spirituale tantum, vel est nō modo spirituale, sed etiam carnale. Spirituale tantùm voco, quod tantùm spirituali modo, non etiam carnali genitum est, vt gentes omnes credentes. Non tantùm spirituale, sed etiā carnale est, quod non modò spirituali modo, sed etiam carnali ac naturali genitum est, vt Isaac, reliquique eius fideles posteri in eo. Cæterùm idem reipsa est semen quod dixi non carnale tantùm, sed etiam spirituale, & quod dixi non spirituale tantùm, sed etiam carnale, ratione autem aliqua diuersum est.

Nunc autem, vt de Abrahamo dicam, eiusque fide, Fides Abrahami fuit in promissionem, & de semine carnali, vt typo, & de semine spirituali, vt re significata: ideóque pater fuit Abraham vtriusque seminis, & carnalis & spiritualis. Patrem autem voco eum vtriusque seminis, eo quod vi promissionis de vtroque semine fide sua apprehensę, vel, quod idem est, vt fidei apprehendētis promissionem de vtroque semine, genuerit vtrumque semen: nā priùs fuit vis fidei in promissionem, quam fuit vis carnis & naturæ in gignendo etiam carnali illo semine. Quare Abraham (meo quidem iudicio) pater dicitur credentium, non modò quòd iis exemplo fidei suæ, illius quidem egregiæ, præluxerit, sed quod eos vi fidei suæ in promissionem illam de semine spirituali, vel, quod

quod idem est, vi promissionis de semine spirituali, fidei apprehensæ, genuerit. Rursus, vtrumque semen, & carnale, spirituale gaudet nomine filiorum Abrahami & filiorum etiam promissionis, etiam Esau in Isaaco patre, dici potest filius promissionis illius, nimirùm quæ est de semine carnali, vt typo. Sed latum est discrimen inter semen spirituale & carnale, cùm filij promissionis propriè dicantur, qui & vi promissionis de spirituali semine, & modo spirituali geniti sunt, alij non item: ita quidem Apostolus hoc loco filios promissionis intelligit: item Gal. 4. 28.

Neque hic. Tertium exemplum de filiis Isaaci, Esau & Iacob, quorum alter non fuit verè filius. Propositio itaque est per comparationem superiorum exemplorum, non solùm Iacobus & Abrahamus non habent omnes verè filios, sed & Rebecca cum concepisset, hæc experta est. Notandum autem est, mentionem factam filiorum Rebeccæ, non Isaaci, vt suprà Abrahami & Iacobi, (nam proportio superiorum exemplorum id exigere videtur vt dicatur, Isaac pater noster cùm ex vna genuisset, nempe, Rebecca) sed facta est mētio filiorū Rebeccæ, quos cōcepit ex vno patre Isaaco, nempe, quia sermo ille Dei, qui postea sequitur, cū Rebecca habitus est de discrimine filiorū. *Cum ex vno.* His verbis amplificat exēplum hoc tertiū. q. d. quamuis ex vno cōcepisset Re-

becca, & filij eius fuissent, vt eiusdem quidem matris, ita vnius eiusdémque patris, atque ita coniunctiores natura, quàm filij illi Abrahami & Israelis, de quibus diximus: tamen non fuit vterque ex his verè filius. Primum itaque est propositio discriminis filiorum eius: Rebeccæ vterque filius non erat verè filius, vel, quod idē est, Rebecca hæc experta est. Nam vel hoc, vel tale aliquid supplendum in textu videtur. Quid autem experta est? experta est, quod & Iacobus & Abrahamus experti sunt, nempe, vtrumque suum filium, non verè filium fuisse.

Nondum enim. Declaratio propositi exempli de Rebeccæ filiis, eorūmque discrimine ex testimonio ipsius Dei & voce ad Rebeccā, Dei, inquam, alterum alteri præsentis. Testimoniū hoc Dei circumscribitur suo tempore, quando nimirum perhibitum sit ipsum, nempe, ante natos pueros, & ex consequenti, quo tempore nihil dum fecissent boni vel mali: hoc enim posterius ex priori necessàrio sequitur, cum eóque coniunctum est. *Vt propositum.* Temporis huius testimonij diuini ratio est à fine suo, vt propositum Dei æternum, id est, decretum Dei quod est secundum ipsius electionē, hoc est, gratuitum: vel, vt est Eph. 1.9. quod proposuit in sese in hac vocatione Iacobi, maneret gratuitum: id enim est quod ait, *non ex operibus.* Vocat igitur *propositum secundum electionem* (meo iudicio) eodem sensu, quo Ephe. 1.9.

1.9. dicitur propositum Dei in sese, quo significatur Dei propositum quod non pendet aliunde, non ex creatura ipsa, non ex eius operibus, sed quod pendet ex ipso Deo, ex libera eius voluntate. Eóque differt decretum Dei à decreto hominum, cuius causæ impellentes & mouentes semper sunt extra ipsos homines decernentes. Neque enim voluntas hominis causa est per se idonea cur hoc vel illo modo decernat, nisi nitatur iusta causa ac ratione.

Maneret. Manere non ex operibus sed ex vocante, hæc enim coniungenda videntur: sensus enim est, quod Deus in eum finem hoc tempus vocationis ac reiectionis suæ delegerit, vt propositum Dei æternum quod est secundū ipsius electionem & gratuitum, ac non ex operibus, maneret in vocatione quæ in tempore est, non ex operibus, sed ex gratia vocantis. Si enim vocatio in tempore sit ex operibus, profectò æternum Dei propositum gratuitum non erit, sed ex operibus aliquo modo præuisis, vt loquuntur: contrà verò vocatio gratuita in tempore stabilit ac ratum facit quodammodo propositum ab æterno gratuitum. Nota igitur cōtra Papistas, quod si vocatio, iustificatio & glorificatio non sint ex mera Dei gratia, neque prædestinationem illam, quæ ab æterno est, ex mera Dei gratia esse: & contrà, si hæc ex mera gratia sint, & illa est: eadem enim est ratio omnium beneficiorum Dei & ante corpora te

cularia, & in tempore collatorum. Neceſſe igitur eſt iſti labefactent gratuitum propoſitum, cum aſcribant poſteriora illa operibus noſtris.

Dictum eſt. Hæc ſunt verba Dei quæ habentur Geneſ. cap. 25. verſ. 21. quibus delectum habet Deus filiorum Rebeccæ, neque tantum ex iis alterum alteri præfert, ſed & Gentem ex Iacobo naſcituã, genti ex Eſauo naſcituræ præponit. *Sicut ſcriptum.* Hoc Dei teſtimonium, eiúſque ſententiam de conditione puerorum futura, altiùs repetit à primis ſuis fundamentis: nempe, ab amore Dei æterno, in prædeſtinando altero quidem ad vitam, altero verò ad mortem: atque in hanc ſententiam affert id quod ſcriptum eſt Malach. cap. 1. verſ. 2. In amore & odio Dei intelligitur decretum Dei duplex, alterum de vita, alterum de morte. Nam prædeſtinatio ad vitam eſt ſecundum εὐδοκίαν & beneuolum affectum voluntatis Dei. Epheſ. cap. 1. verſ. 5.

Quid igitur. Altera eſt occupatio quæ exiſtit ex proximo Prophetæ teſtimonio: Dixerit aliquis, Ergo iniuſtus eſt Deus & προσωποληπτης, præſertim cùm nulla eo tempore quo nondum eſſent omnino Eſau & Iacob, cauſa dilectionis vel odij magis in vno fuerit quàm in altero. *Abſit.* Negatio per abominationem. *Nam Moſi.* Ratio negationis ex cauſa electionis, Dei voluntate. In hanc autem ſententiam allegat teſtimonium ipſius Dei loquentis ad Moſem.

sem. Exod. cap. 33. vers. 19. *Misertus fuero.* id est, cuius voluero misereri, vt concluditur posteà vers. 18. *Et commiseratus fuero.* Hoc est, cuius voluero commiserari. *Nempe igitur.* Ex hoc testimonio Dei ad Mosem colligit electionis causam esse Dei ipsius voluntatem, quam quidem explicat ex remotione causæ quæ sit in creatura, hoc est, voluntatis creaturæ, quasi dicat, electio non pendet vel ex conatu, vel ex actionibus vllis creaturæ, sed ex voluntate Dei miserentis. *Dicit enim.* Ratio est eiusdem illius negatæ responsionis quæ suprà fuit vers. 14. ex causa indurationis & reprobationis, eadem scilicet Dei loquentis voluntate, quæ & causa fuit electionis. Atque in hanc sententiam affert testimonium Scripturæ, vel Dei in scriptura loquentis ad Pharaonem. Nam particula γὰρ referenda est ad illud μὴ γένοιτο. Vide simile Rom. cap. 2. vers. 14. *Itáque cuius.* Communis est hæc conclusio vtriusque & electionis & indurationis causæ, & ex vtroque superiori testimonio illata est. *Quem vult.* Misereri hoc loco, vt & superiori illo vers. 15. pro effecto misericordiæ capitur, pro eligere ex misericordia sua, aut pro efficaciter vocare.

Dices ergo. Tertia occupatio quæ orta est ex illa causa amoris & odij, electionis, reprobationis & indurationis diuinæ: nempe, eius voluntate. Sic enim responsator aliquis reprehenderet illam Dei voluntatẽ. Si velit nos indurari,

cur accusat induratos, eósque condemnat ac perdit? At accusat: Ergo non debet velle. Probatur connexa propositio, quia voluntati eius nemo potuit vnquam resistere, hoc est, volũtas Dei cogit & impellit hominem necessitate quadam. Est igitur ratio à necessitate illa, vt illi putant, cogente, ad quam impellit Dei voluntas. *Imo verò ô homo.* Responsio est, qua ex abiecta sorte vel [illegible] potius creaturæ reprehendit ac reprimit superbiam illam in respondendo creatori, eiúsque voluntatem reprehendendo, q. d. O homo, tu nihil es. Ergo non ita ex aduerso respondendum est Deo. Deinde exemplo figuli & figmenti sequelam hanc ostendit: figmentum non ex aduerso respondat fictori suo: quare tu, cum figmentum Dei sis, nihilque sis ad eum comparatus, non debes ita ex aduerso Deo respondere.

Annon habet. Hæc est altera responsio qua asserit Dei voluntatem in eligendo, reprobando, ac indurando: est autem ex iure creatoris, quo nimirum potestatem habet eligendi, reprobandi, indurandi: Ergo rectè vult aliquos eligere, aliquos verò reprobare & indurare. Nã si sit ius & potestas faciendi aliquid, non rectè reprehenditur voluntas eius qui facit: hoc quoque ostenditur exemplo figuli tanquam minori. Primùm est protasis de potestate & iure figuli in lutum & massam. *Quid si verò.* Apodosis est, qua contingetur maius quid quàm quod fuit

in pro-

in protasi : est enim, vt dixi, à minori exemplo ad maius argumentum. Sententia apodoseôs est: Ergo multò magis Deus potest quædam vasa coagmentare ad interitum, quædam verò præparare ad gloriam. Amplificatio quædam est vtriusque huius potestatis à fine suo, potest coagmentare quædam vasa ad interitum, præsertim cùm id faciat ad ostensionem iræ, & manifestationem potentię sue: potest rursus coagmentare quædam vasa ad gloriam, præsertim cum id faciat ad manifestationem diuitis gloriæ suæ. Amplificat quoque priorem illam potestatem à Dei μακροθυμία interueniēte inter decretum reprobationis & eius executionem: Potest ergo reprobare quosdam, præsertim cum etiam reprobatos illos vocet ad resipiscentiam ante decreti executionem. Sed videamus contextum ipsum.

Si volens Deus. Dicendum fuit: Ergo potest Deus, &c. vt suprà: sed hoc loquutionis genere coniungit finē cum potestate reprobandi. Præterea in hac oratione est defectus aliquis, qui ita supplendus videtur, Si volens Deus, &c. annon iure potest? *Ostendere.* Hic finis est, cur possit aliquos reprobare, quóque amplificatur illa potestas reprobandi. *Pertulit.* Non dixit statim, coagmentauit vasa iræ quædam ad interitum, id quod videbatur dicendum: sed pertulit multa lenitate vasa iræ coagmentata ad interitum: quibus verbis significat Dei lenitatem,

patientiam, ac misericordiam interuenire inter decretum illud reprobationis & executionem ipsius: lenitatem dico Dei inuitatis etiam reprobos & coagmentatos ad interitum ad resipiscentiam, ad hoc vt, si fieri possit, seruentur. ideóque etiam his verbis amplificat potestatem illam reprobandi aliquos: significat quoque causam executionis decreti reprobationis in ipsis reprobis perpetuò inesse, ac interuenire perpetuò inter decretum ipsius, & eius executionem: nempe, duritiem ipsorum, vt vocat Rom. 2. 5. & cor quod resipiscere nescit. Hoc igitur dictum esse videtur, & vt liberet Deum à suspicione crudelitatis, cúmque etiam reprobantem aliquos excuset, & vt ipsos reprobos inexcusabiles reddat.

Quòd si quæras, cur fit vt Deus quos destinauit ad exitium ab æterno, ex clementia sua tamen inuitet ad resipiscentiam ad hoc vt seruentur, cùm qui destinati sunt semel exitio, ipsum effugere nullo modo possint: Dei enim decretũ mutari nõ potest: Videtur igitur non agere seriò Deus (ex sensu enim humano loquor) dum ipsos ad resipiscentiam inuitat. Huic quæstioni vt respondeamus, paulò altiùs nonnihil repetendum est. Cùm duo sint fines hominis, salus & interitus eius, vult quidem Deus salutem omnium, vtpote rem ex se bonam, quia est conseruator omnium hominũ, maximè verò fidelium. 1. Tim. 4. 10. sed vult salutem piorum decernen-

cernendo eam, idque simpliciter: vult autem salutem reproborum approbando eam duntaxat vt rem ex se bonam, non autem decernendo eam. Quòd autem ad interitum attinet, in eo duo sunt consideranda, essentia ipsa actionis, & qualitas malitiæ in actione. Quod ad essentiam eius, vult eam, & ex decreto, eóque simpliciter dicto, & ex approbatione: qualitatem autem malitiæ vult & decernit secundum quid, vt pœnam nimirum & satisfactionem iustitiæ, vel, quod idem est, vult & decernit eam permissiuè, hoc est, decreuit permittere eam, nam permissio vel desertio Dei in tempore etiam est ex consilio & decreto æterno, quo decreuit Deus id mali futurum, verùm non simpliciter sed secundum quid. Dicitur enim Deus decernere alia simpliciter, nempe, quæ decernit fieri, alia verò secundum quid, nempe, quæ decernit non fieri quidem, sed permittere fieri à malis instrumentis. Verùm hic sciendum, quatenus permittit Deus malitiam illam, vel etiam decernit permittere eam ab æterno, eatenus quodammodò mutare naturam suam, & ex malitia bonitatē cuadere: cùm malitia, vt est & manet malitia, tantùm dicatur respectu mali instrumenti, vel Diaboli, vel hominis.

His ita positis respondeo ad quæstionem, affirmóque hæc duo optimè inter se cohærere, Deum & decernere reprobos ad interitum, &

eosdem inuitare ad resipiscentiam, & id quidem serio, non perfunctorie. Vult enim interitum creaturæ suæ, eúmque decernit ab æterno (loquor autem de malitia in interitu) decernit, inquam, eum ab æterno, nõ simpliciter, sed κατὰ τὸ, hoc est, decernit permittere eam, non tamen vt malitia est, sed vt pœna est peccati, & medium gloriæ diuinæ. Cum huiusmodi voluntate & decreto, quod est κατὰ τὸ, optimè consistit voluntas illa Dei, qua vult, id est, approbat conuersionem & salutem, etiam reprobi, vtpote rem ex se bonam. Non pugnat etiam ea voluntas approbans salutem impij cum decreto quo interitus decernitur simpliciter, hoc est, ipsa actio vel passio quę subest qualitati malitię: Nulla enim in Deo sunt cõtraria aut pugnãtia.

Coagmentata. Id est, vt loquitur vers. sequenti, præparata, & vt est in Epistola Iudæ, vers. 4. olim descripta ad condemnationem, &, vt loquitur, 1. Thess. cap. 5. vers. 9. constituta ad iram: Nam non minus est decretum Dei de interitu reproborum, quàm est decretum de salute electorum: sed hoc discriminis est, quòd decretum illud de salute electorum, decreti nomine simpliciter dicatur, salus enim res bona est ex se: decretum autem de interitu reproborum non dicatur simpliciter (loquor autem de malitia in interitus actione) sed decretum permissionis: Decernit enim permittere eam in gloriam nominis sui. Ex hoc decreto,

quod

quod non simpliciter dicitur, pendet permissio, quæ nihil aliud est quàm desertio creaturę, qua eam deserit interea dum ea vtitur Deus tanquam instrumento actionis suæ. Permissio autē hæc est nō malitiæ qua malitia est, quemadmodum decretum permissionis non est malitiæ, qua malitia est, sed permissio est malitiæ, qua pœna est inseruiens gloriæ Dei. Quare & decretum illud permissionis mali ab æterno, & permissio mali in tempore, mutat malum in bonum, & tenebras in lucem. Nihil enim vel decernitur à Deo futurum, vel permittitur à Deo, vel aliquo modo eius respectu fieri dicitur, quod non bonum sit ipsius respectu, & boni rationem habeat. Malitia autem illa qua malitia est, & qua talis, perpetuò referenda est ad malum instrumentum.

Si quæras, an malitia quæ fit Deo decernente, non quidem simpliciter, sed [illegible] & permissiuè, an illa, inquam, malitia à Deo fiat efficaciter suo tempore? Cùm decretum Dei semper efficax esse oporteat. respondeo duplicem esse efficaciam decreti diuini, prout duplex esse decretum ipsum diximus, vna est efficacia in efficiendo aliquid suo tempore: cùm nimirum ipse Deus efficit quod simpliciter fieri decreuit. Altera est efficacia in permittendo aliquid fieri ab alio suo tempore, cùm nimirum Deus permittit à malo instrumento fieri quod non simpliciter fieri, sed permittere fieri de

creuit. Vnde quod decreuit Deus simpliciter fieri, eius cùm fit suo tempore, efficiens causa Deus propriè dicitur: quod verò non decreuit simpliciter fieri, sed permittere fieri, eius cùm fit suo tempore, non efficiens propriè, sed potius deficiens & deserens causa vocatur Deus: cùm malum instrumentum & sit, & dicatur illius malitiæ causa propriè efficiens, cuius quidem respectu est & manet malitia, cùm respectu Dei permittentis eam, atque etiam decernentis permittere ab æterno, euadat illa malitia & anomia in bonitatem: bonitas autem hæc est κατὰ πῆ & per accidens, cùm malitia sit per se.

Si quæras, annon etiam Deus efficiat & efficaciter operetur illam malitiam actionis, cùm etiam sit aliquid, & in genere entium? Respondeo malitiam illam & anomian in actione esse ens non positiuum sed priuatiuum: priuato enim est conformitatis illius cum lege, & voluntate Dei, quę fit culpâ instrumẽti malè affecti inter agendum: Quare cùm nõ sit ens positiuum, sed priuario quædam & quasi forma actionis per accidẽs (cùm omnis actio sua natura bona sit, & bonitas eius propria sit quasi forma: Deus enim omnis actionis principalis est agens, vnde oportet actionẽ omnem in se bonã esse) cùm, inquam, non sit opus positiuum, & forma actionis per se, sed per accidens, & respectu instrumenti mali, cùmque non necesse sit

vt

vt Deus sit omnis priuationis author, sequitur Deum non esse eius propriè efficientem.

Et vt notas. Hæc est altera pars apodoseôs de electione fidelium. Amplificatur quoque fine suo, manifestatione misericordiæ diuinæ. Sensus est, quasi dicat. Si rursus volens Deus præparare quosdam ad gloriam, annon habet potestatem? Quo loco videtur mihi mutatum esse genus loquendi, & pro eo quod dicendum erat, Si volens ostendere diuitias gloriæ suæ, dictum esse, Vt notas faceret diuitias gloriæ suæ. *Diuitias gloriæ* intelligo diuitem gratiam, vt vocat Ephe. 1.7. Nam gloria hoc loco est gloria gratiæ ipsius, vt vocatur Ephe. 1.6. *Quæ præparauit.* Gloria hic est τιμή, decus, vt vocauit suprà vers. 21.

24 *Quos etiam vocauit, nimirum nos, non solùm ex Iudæis, verumetiam ex Gentibus.*

25 *Vt etiam in Osee dicit, Vocabo populum meum non erat, populum meum: & eam quæ dilecta non erat, dilectam.*

26 *Et erit, in loco vbi dictum fuerat eis, Non populus meus vos, illic vocabuntur filij viuentis Dei.*

Quos etiam. Tertia pars capitis. Hactenus enim fuerunt præcedentes illæ occupationes, nunc ex prædestinatione ad gloriam, cuius proximè meminit, deducit vocationem, quam diuisione facta ex subiectis, accommodat tam gentibus quàm Iudæis. Atque hæc deductio respondet ordini illi beneficiorum Dei po-

sito. Rom.8.30. Quos prædestinauit, eos etiam vocauit. Hac autem quasi via transitum sibi facit ad reiectionem Iudæorum. *Non solum ex.* Propositionem illam de vocatis, explicat distributione partium, vel eorum qui vocati sunt, idque per occupationis quandam speciem: nam vocationem gentibus inuidebant Iudæi. Non solùm ex Iudæis sunt, inquit, verumetiam ex gentibus. *Vt etiam.* Vocationem gentium aliquot testimoniis confirmat, quorum hoc primum ex Osea 2.23. quod etsi de reliquiis Israelitarum propriè intelligatur, tamen ad Gentes non incommodè transferri potest. *Et erit in loco.* Alterum est testimonium ex Osea, 1. 10. in eandem sententiam.

27 *Esaias autem clamat super Israel, Etiam si fuerit numerus filiorum Israel vt arena maris, reliquiæ saluabuntur.*

28 *Rem enim conficiet & concidet cum iustitia: quoniam rem concisam peraget Dominus in terra.*

29 *Et sicut prius dixit Esaias. Nisi dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, facti fuissemus vt Sodoma, & Gomorrhæ similes facti fuissemus.*

Esaias autem. Reliqua testimonia sunt, non tã de vocatione reliquiarum ex Iudæis, quã de reiectione multitudinis, quæ huius loci præcipua est. Atque ita reuersus est ad institutã illam Iudæorum reiectionem. Est autem hæc cap. pars quarta. Confirmatur autem reiectio Iudæorum duobus testimoniis ex Esaia Propheta.

Prio-

Priore ex Esa.10.22. Posteriori ex Esa.1.9. quibus locis in reseruatione reliquiarum quarundam, intellige reiectionem multitudinis Iudæorum: nam in hanc sententiam allata esse hæc testimonia satis apparet ex vers. 30.31. qui sequuntur.

30 *Quid igitur dicemus? Gentes quæ non sectabãtur iustitiam, apprehendisse iustitiam, iustitiam autem eam quæ est ex fide.*

31 *Israelem vero qui sectabatur legem iustitiæ, ad legem iustitiæ non peruenisse.*

32 *Quare? Quia non ex fide, sed velut ex operibus legis: offenderunt enim ad lapidem offendiculi.*

33 *Quemadmodum scriptum est, Ecce, pono in Siõ lapidem offendiculi & petram offensionis: & quisquis credit in eum, non pudefiet.*

Quid igitur. Quinta pars cap. Ex vocatione gentium, paritérque reiectione multitudinis Iudæorum sic confirmatis, deducit ac colligit per occupationem & communicationem, primùm beneficium iustificationis gentium, deinde condemnationem Iudæorum: Ergo de gentium iustificatione agit primùm, respondétque sciscitanti, gentes apprehendisse iustitiam. *Quæ non sectabantur.* Amplificatio huius beneficij, quasi dicat. Quamuis non sectatæ sunt iustitiam, tamen apprehenderunt iustitiam. *Iustitiam.* Definitio est quædam iustitiæ illius, quam apprehenderunt gentes, ideo subiecta, ne qui forte eam intelligerent de iusti-

tia operum: definit. itaque eam ex fidei differẽtia. *Israelem verò.* Deinde, respondet Israelem ad iustitiam non peruenisse, quo significat per hyperbolen & μιῶσιν multitudinem Iudæorum condemnatam esse. Vocat legem iustitiæ, hoc est, legem iustificantem vel iustitiam legalem. *Qui sectabatur.* Amplificatio quædam est, vt suprà, ex diuersis effectis Israelis: quasi dicat, Quãuis sectatus sit Israel legem iustitiæ: tamen ad legem iustitiæ non peruenit. *Quare.* Ratio per occupationem & communicationem. Est autem à causa vel forma, qua iustitiam sectatus sit Israel: nempe, & ex operibus sectatus est iustitiam, non autem ex fide. *Offenderunt.* Ratio cur non ex fide, sed ex operibus sectabatur iustitiam. Est autem ex offensione Israelitarum, qua offenderunt ad Christum, tanquam lapidem offendiculi. *Quemadmodum scriptum.* Offensionem hanc confirmat ex Prophetarum prædictione. Psal. 118. 22. Esa. 8. 14. & 28. 16.

ARGVMENTVM.

Huius capitis partes sunt quatuor.

Primùm est locus benevolentiæ primis duobus versibus.

Deinde redit ad infidelitatem Iudæorum, quam attigit superiori capite, vers. 32 de hac vers. 3. 4.

Tertio est varia digressio a versu 5. ad 16.

Quo loco facta transitione reuertitur ad institutum Iudeorum incredulitatem: de ea autem disputat ad finem vsque capitis.

CAP.

CAP. X.

1 *Fratres, propensa quidē voluntas cordis mei & deprecatio ad Deum super Israel, est ad salutem.*

2 *Testor enim de ipsis, eos zelum Dei habere, sed non ex notitia.*

Fratres. Prima pars capitis. Dicturus de infidelitate Iudęorū, cuius meminit cap. superiore ver. 32. præmittit benevolentiæ locū, tum à propensa voluntate cordis sui erga Israelem, tum à deprecatione apud Deum pro Israele in salutē ipsius. Proponit igitur statim primo versu argumentum benevolentiæ vtrumque. *Propensa voluntas.* Hoc est primum argumētum quo significatur interior cordis affectio, quasi dicas, bene placitum cordis. *Et deprecatio.* 2. argumentum, effectū nimirùm prior illius. *Testor enim.* Ratio est vtriusque, & propensæ voluntatis, & deprecationis propositæ, ab affectu zeli Dei, qui in Israele est. Zelum hunc Israelis confirmat suo testimonio. *Sed non.* Correctio, qua eleuat statim & extenuat zelū illum, ex eo quòd non sit secundum cognitionem.

3 *Nam ignorantes Dei iustitiam, & propriam iustitiam studētes constituere, iustitiæ Dei non fuerunt subiecti.*

4 *Nam finis legis, est Christus, ad iustitiam cuiuis credenti.*

Nam ignorantes. Non ex notitia zelum ostēdit ex ignoratione rei imprimis agnoscendæ,

nempe, iustitiæ Dei, hoc est, iustitiæ gratis à Deo imputatæ per fidem in Christum. Ignorationem hanc iustitiæ Dei aggrauat ex adiuncto, pertinaci studio iustitiæ suæ, hoc est, operũ. *Dei iustitiæ.* Ex ignoratione & pertinacia illa deducit tanquã consectariũ quoddã, rebellionẽ in iustitiam Dei & infidelitatẽ, quam attigit superiori cap. vers. 32. Atque ita in hac secunda capitis parte reuertitur ad eam infidelitatem, cuius illic meminit, & de qua plura statuit dicere, vtpote reiectionis causa quæ in ipsis sit, ad hoc vt sint inexcusabiles. Nam vocauit quidem Dominus eos exteriùs, vt sequitur posteà hoc cap. vers. 19. sed ipsi non auscultarunt & crediderunt · atque hinc factum est vt reiecti sint.

Nam finis. Ratio consectarij cur nimirùm rebelles eos dixerit in iustitiam Dei, vel, quod idem est, cur ei non subiectos eos dixerit. Est autem à Christo, iustitiæ Dei causa efficiente & meritoria, in quem ipsi rebelles sunt. Christus est finis Legis, id est, impleuit legis iustitiam ad iustitiam deinde imputandam cuiuis credenti: nam hic finis est cur Christus legem impleuerit. Hæc itaque verba huc redeũt, quasi dicat, Per & propter Christum est iustitia Dei. Assumptio deinde intelligitur. At Christo non sunt subiecti: vt & conclusio, Ergo iustitiæ Dei nõ sunt subiecti: vt quæ sit per & propter Christum. Argumentum itaque est à causa efficien-

te

te & meritoria, nempe, Christo fide apprehenso, quem qui recusat, necesse est iustitiam Dei imputatam ex fide in illum, eadem opera repudiet: iustitiam enim Dei intelligo eam quã gratis imputat Deus ex fide in Christum Iesum.

5 *Moses enim describit iustitiam quæ est ex lege, his verbis, Quod qui præstiterit ea, viuet per illa.*

6 *At quæ ex fide est iustitia, ita dicit: Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendet in cœlum? hoc est (Christum ex alto deducere.*

7 *Aut, Quis descendet in abyssum? hoc est Christum ex mortuis reducere.*

8 *Sed quid dicit? Prope te verbum est in ore tuo & in corde tuo. Hoc est, verbum illud fidei quod prædicamus.*

9 *Nempe, quod si confessus fueris ore tuo dominum Iesum & credideris in corde tuo quod Deus eum excitauit à mortuis, seruaberis.*

10 *Corde enim creditur ad iustitiam, ore autẽ confessio fit ad salutem.*

11 *Dicit enim Scriptura, Quisquis credit in eũ, non pudefiet.*

12 *Nõ enim est distinctio, vel Iudæi, vel Græci: nam idem Dominus omnium, est diues in quosuis à quibus inuocatur.*

13 *Quisquis enim inuocauerit nomen Domini, seruabitur.*

14 *Quomodo igitur inuocabunt eum, in quem non crediderint? quomodo autem credent ei, de quo*

non audierint? quomodo autem audient absque prædicante?

15 *Quomodo autem prædicabunt, nisi missi fuerint, sicut scriptum est, Quam speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona.*

Moses enim. Tertia pars capitis vt suprà, Primum, in hac digressione est commendatio quædam iustitiæ fidei, ex obuia sua facilitate: hanc illustrat ex dissimili iustitiæ legalis difficultate & impossibilitate. Primo itaq; est descriptio quædam iustitiæ legalis ex Mose sumpta, Leuit. 18. 5. ex qua apparet eius difficultas & impossibilitas, cùm in factis & operibus nostris, iisque omni ex parte perfectis, posita sit ea conditio sub qua offertur nobis vita in lege. Protasis hæc est vers. 5. *At quæ ex.* Apodosis in qua est descriptio quædam iustitiæ fidei, per prosopopœiam quandam ipsius iustitiæ fidei. Introducitur enim loquens ea verba quæ sunt apud Mosem. Deut. 30. 11. 12. 13. 14.

Primùm in hac prosopopœia vetat iustitia fidei sollicitam atque anxiam ipsius indagationē, ex loco aliquo longinquo, & procul dissito, vel cœlo sursum, vel abysso deorsum vers. 6. 7. Deinde rationem prohibitionis suæ reddit ex propinquitate iustitiæ fidei, vers. 8. In propinquo est, inquit, in ore tuo, & in corde tuo. *Quis ascender.* Primùm igitur vetat iustitia fidei, nequis anxiè requirat se ex cœlis, dicens in corde suo: Quis ascēsurus sit in cœlū. *Hoc est Christum.*

Apo-

Apostolus obiter interpretatur vocem illam, qua quis dicit in corde suo. Quis est ascensurus in cœlos. Nam hoc, inquit, quid aliud est quàm Christum deducere ex alto. Hac igitur interpretatione inserta, innuit absurdam esse vocem istam, & magnum incommodum ea subindicari: nempe, inanitionem descensus Christi è cœlis ad nos iustificandos. Nam quantum in se est inanem reddit Christi descensum & aduentum illum priorem quisquis nunc quærit aliquem, qui ascendat in cœlos ad iustitiam inde deducendam. *Aut quis descendet.* Deinde, vetat iustitia fidei, ne quis se ex abysso requirat, dicens, quis descendet in abyssum. *Hoc est Christum.* Apostolus obiter interpretatur vocem illam qua quis in corde suo dicit: Quis descendet in abyssum: Nam hoc, inquit, quid aliud est quàm Christū ex mortuis reducere. Hac igitur interpretatione sua innuit absurdam esse hanc vocem, & summum incommodum ea subindicari: nempe, inanitionem resurrectionis Christi ex mortuis, idque ad nos iustificandos. Nam quātum in se est, inanem reddit Christi resurrectionem, quisquis nunc querit aliquem qui descendat ad inferos, vt inde deducat iustitiam nostram.

Sed quid dicit. Ratio est cur iustitia fidei sollicitam illam inquisitionem vetet. Tractatur etiā per prosopopœiam iustitiæ fidei. Significat autem his verbis Moses, Deut. 30.14. iustitiam

fidei in propinquo esse. *Hoc est verbum.* Verbū illud definit quasi ac interpretatur de verbo fidei à se prædicato, quamuis Moses ibi verbum legis intelligat. Ratio autem est quia quod Moses huic verbo attribuit, id verius dicitur de Euangelio, quàm de Lege: nam propius à nobis est, ac magis in ore nostro & in corde nostro verbum Euangelij, quàm Legis: éstque verbum Euangelij causa cur prope nos sit verbum Legis, cùm per ipsum regenerentur corda nostra, hoc est, inscribatur Lex in cordibus nostris, vt cum Propheta loquar: quò proculdubiò respexit Moses: nempe, ad causam ipsam, quod est verbū Euangelij, cùm hoc de verbo Legis prædicaret. *Nempe quod.* Verbum illud fidei à se prædicatum summatim comprehendit: cernitur autem in promissione salutis, quæ offertur ei, qui confessus fuerit ore Dominum Iesum, & qui crediderit in corde quòd Deus eum excitauerit à mortuis. Hæc enim est summa promissionum quæ in Euangelio fiunt.

Corde enim. Ratio cur salus pendeat ex hac conditione tum confessionis, tum fidei, ex vero ac genuino vsu fidei in corde, & confessionis quæ fit ore. Vsus autem & finis fidei est vt iustificemur, finis autem & vsus confessionis est vt seruemur. Vsus etiā fidei est ad salutem, fateor, sed remotior, cùm propinquior sit ad iustitiam. Confessionis quoque vsus ast ad iustitiam. Sed vt propinquiorem vsum fidei, ita remotiorem con-

confessioni tribuit, fortasse quia fides prior est confessione, ideo quæ prius illud iustitiæ beneficium ei tribuendum fuit: confessio posterior, ideóque posterius hoc salutis beneficium ei tribuendum fuit. Vtut est, partitur inter hæc duo, fidem & confessionem, duo illa, iustitiam & salutem. Porrò notandum efficaciam hanc ad iustitiam & salutem non esse ex fide quæ in nobis est, vel ex confessione quæ à nobis fit, sed esse eam propriè à Christo in quẽ credimus, & quẽ confitemur, id est, à subiecto fidei & cõfessionis nostræ. *Dicit enim.* Confirmat scripturæ testimonio ex Esaia 28.16. quod dixit proximè, de vsu fidei & confessionis.

Non enim. Occasione particulæ vniuersalis, cuius mentio facta est in testimonio allegato, delabitur in vniuersalitatem subiecti salutis ostendendam. Estque hæc secunda digressio. Ratio itaque est per occupationem cur dictum sit in testimonio, *Quisquis crediderit*, &c. Nam, inquit, non est distinctio vel Iudæi, vel Græci. Est autem ratio à pari cõditione vtriusque populi. Vide similem rationem suprà capite 3. vers. 22. *Nam idem Dominus.* Duplex argumentum est hoc loco paris illius, quam dixit, conditionis. Primum est, quia idem Dominus est omnium, hinc sequitur oportere omnium parem esse conditionem, qui sunt sub eodem Domino. Rom. 3.29. est simile argumentum, his verbis, An Iudæorũ Deus solùm? quo nimirum

ostendit subiecti iustitiæ vniuersalitatem. Act. 10.36. Petrus ex eo quòd Christus sit omnium Dominus, cõcludit nõ esse exceptionẽ personarũ. *Est diues.* Alterum argumentũ à copiosa illa misericordia cõmunis Domini erga inuocãtes se. *Quisquis enim.* A testimonio Ioel.2.32. argumentum proximum confirmat.

Quomodo igitur. Nũc tertiò digreditur, ostẽditque mittendos esse necessariò qui prædicent Euangeliũ, idq; occasione proximi testimonij, in quo de inuocatione dictũ est. Primò autẽ colligit ex inuocatione, necessitatem fidei, tanquã consectarium quoddam. deinde ex fide colligit necessitatem auditus. tertiò ex auditu colligit necessitatem prædicantis. quartò ex prædicantibus colligit necessitatem mittendorum. Vnde sequitur à primo ad vltimum, ad hoc vt sit inuocatio, necessariò mittẽdos esse qui prædicẽt: ex quo rursus sequitur, mittendos esse qui prædicent. Itaque Sorite hoc, necessitatem mittendorum qui prædicent, concludit. Inuocatio non est sine fide, fides non est sine auditu, auditus non est sine prædicantibus, prædicantes nõ sunt nisi missi fuerint. Ergo à primo ad vltimum, non est inuocatio Domini, nisi missi fuerint prædicantes: ex quo rursus sequitur, necessariò mittendos esse. *Sicut scriptum.* Non concludit disertis verbis mittendos esse qui prædicẽt, sed ad id ostendendum, adducit testimonium & prædictionem Scripturæ ex Esai.52.7. Nahum. 1.16.

1.16. Nam ex hoc testimonio quo cõmendantur & laudantur pedes euangelizantium, tanquã iter ad nos conficientes, satis apparet mittẽdos esse qui euangelizent.

16 *Sed non omnes auscultarunt Euangelio. Esaias enim dicit, Domine, quis credidit sermoni nostro?*

17 *Ergo fides ex auditu est: auditus autem per verbum Dei.*

18 *Sed (inquam ego) annon audierint? Imo verò in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terrarum, verba eorum.*

19 *Sed (inquam ego) nunquid Israel non cognouit Deum? Primus Moses dicit, Ego ad æmulationem prouocabo vos per gentem, quæ non est gens: per gentem intelligentiæ expertem, ad iram vos prouocabo.*

20 *Esaias autem vtitur audacia, dicítque, Inuentus sum ab ijs qui me non quærebant, conspicuus factus sum ijs qui de me non interrogabant.*

21 *Aduersus Israelem autem dicit, Toto die expandi manus meas ad populum rebellem & contradicentem.*

Sed non omnes. Occasione proximi testimonii de mittendis euangelizantibus, redit ad infidelitatem & inobedientiam Iudæorum, idque per correctionis quãdam speciem in hunc sensum: quasi dicat, Quamuis Scriptura ita commendet euangelizantes mittendos, tamen non omnes auscultarunt euangelio eorum. Primùm ergo agit de infidelitate in genere quorumuis,

siue ex Iudæis, siue ex gentibus: per hanc deinde transit ad speciem, Iudæorum nominatim incredulitatem & inobedientiam fidei. *Esaias enim.* Testimonio Esaiæ, cap. 53. 1. correctionem hanc confirmat. *Ergo fides.* Occupatio est qua occurrit excusationi infidelium: At non omnes audierunt: huic substernuntur duo fundamenta ex superiori Sorite repetita. Fides est ex auditu, auditus autem per verbum Dei. His tanquam fundamentis iactis, sic posset argumentari aliquis. Cùm fides sit ex auditu: auditus autem per verbum Dei, vt suprà dictum est, nunc quæro, annon audierunt omnes Dei verbum? hoc est, exteriùs vocati sunt omnes ad hoc, vt sit omnium fides, sic enim quærit Apostolus aliorum nomine. *Imo verò.* Respondet à naturali illa vocatione omnium, quæ est per creaturam, de qua fide Rom. 1. 20. quæ vel ipsa sola satis valet ad reddendos omnes inexcusabiles. Sumpta autem est responsio hæc ex Psalmo 19. 5. *Sed, inquam.* Nunc per correctionem quandam, ad infidelitatem & inobedientiam Israelitarum in specie delabitur, quæritque per occupationem, nunquid Israel, quamuis audierit & vocatus fuerit pluribus modis, non tamen cognouerit Deum, id est, non crediderit. *Primus Moses.* Responsio, in qua testimonijs, primùm Mosis, Deut. 32. 21. deinde Esa. 65. 1. 2. ostendit Israelem non cognouisse, id est, non credidisse.

AR-

ARGVMENTVM.

Hoc capite, postquam de infidelitate ac inobedientia Iudæorum egit cap. superiori, egit, inquam, vt causa institutæ reiectionis Iudæorum, de qua cæpit agere cap. 9. Primum redit ad Iudæorum reiectionem, eamque concludit, & conclusam rursus confirmat ad vers. vsque 11.

A vers. 11. ad vers. 17. mitigans sententiam illam duriorem de reiectione, docet restituendos esse Iudæos reiectos suo tempore.

Tertiò repressio est gloriationis gentium aduersus Iudæos reiectos a vers. 17. ad 23. quo loco redit ad restitutionem Iudæorum, eámque probat ad vers. vsque 33.

Postremò concludit hanc disputationem tam de restitutione, quam reiectione Iudæorum, cum admiratione quadam.

CAP. XI.

1 *NVm igitur (inquam ego) abiecit Deus populum suum? Absit: nam & ego Israelita sum, ex semine Abrahæ, tribus Beniamin.*

2 *Non abiecit Deus populum suum quem præcognouit. An nescitis de Elia quid dicat Scriptura, quomodo colloquatur cum Deo, dicens aduersus Israelem.*

3 *Domine, Prophetas tuos occiderunt, & altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam.*

4 *Sed quid dicit ei diuinum responsum? Feci vt remanserint mihi septem millia virorũ, qui non flexerunt genu imagini Baal.*

5 *Ita igitur & hoc tempore reseruatio secundum electionem gratuitam facta est.*

6 *Quod si per gratiam, non iam ex operibus: alioquin gratia iam non est gratia. Sin ex operibus iam non est gratia: alioquin opus iam non est opus.*

7 *Quid igitur? Quod requirit Israel, hoc non est assequutus: sed electi assequuti sunt, reliqui vero obcalluerunt,*

8 (*Sicut scriptum est, Dedit eis Deus spiritum soporis, oculos vt non videant, & aures vt non audiant*) *vsque ad hodiernum diem.*

9 *Et Dauid dicit, Fiat ipsis mensa eorum pro laqueo, & tendicula, & offendiculo, & talione.*

10 *Obtenebrentur oculi eorum, vt non cernant: & tergum ipsorum semper incurua.*

Num igitur. Ex superiori disputatione de infidelitate Iudæorũ, concludit eorum abiectionem. Conclusio autẽ hæc tractatur Dialogismo & occupatione. Quæri enim potuit ab aliquo occasione præcedentis disputationis de Iudæorum inobedientia & infidelitate: Num igitur Deus abiecerit populum suum, hoc est, sibi peculiarem? Hac interrogatione innuitur indignitas & absurditas rei: absurdum enim videtur Deum abiicere etiam suum, sibíque tam charum populũ. *Absit.* Primùm respondet per negationem vniuersalis reiectionis: nam interrogatio hæc intelligenda est de populo vniuerso: quasi dicat. Nũ abiecit Deus vniuersũ populũ suũ? *Nũ & ego.* Ratio negatæ vniuersalitatis populi reiecti, à particulari instãtia, & exẽplo sui

se

se enim vocatum esse efficaciter, ac non reiectum, sati persuasum habuit Apost. *Non abiecit.* Altera responsio per distinctionē: Non abiecit Deus populum suum: vel eam populi partem quam præcognouit: abiecit autē populum quem non præcognouit. Verum altera pars distinctionis, de reiectione nimirū, suppressa est, intelligenda tamen, vt apparet ex ver. cap. huius 7. sed vt doriorem eam non expressit. *Præcognouit.* Præcognoscendi verbum hic eodem modo sumitur, quo cap. 8. 27. Præcognoscere enim est non modò nudam suorum notitiam ab æterno habere, sed cum notitia intelligenda est cordis applicatio, qua ab æterno præcognitos amplexus est Deus. Deus enim peculiari quodam modo, & cognoscit & præcognoscit suos, nempe, cum dilectione & ἔφεσιν, & Scriptura vocibus cognitionis & præcognitionis in hoc sensu vtitur, vt 2. Tim. 2. 19. Nouit Dominus qui sunt sui.

An nescitis. Priorem illam distinctionis partem confirmat exemplo simili veteris Ecclesię, testimonio Scripturæ comprobato. Est autem exemplum de reseruatione reliquiarū quorundam in vniuersali illa defectione Israelitarū facta tempore Eliæ. Hoc enim relinquitur intelligendum ex mutuo illo sermone Eliæ quidem conquerentis, Dei verò respondentis, & hominem consolantis. 1. Reg. 19. 10. &c. *Ita igitur.* Cōcludit ex simili illo exemplo veteris Eccle-

siæ, similiter reseruationem eorum quos Deus prægnouit factam esse etiam hoc tempore. Nam, quam suprà versu 2. prægnitionem appellauit, nunc eam electionem gratiæ vocat, eodem sensu: Nam quos præsciuit Deus, eosdem prædestinauit, id est, ex decreto elegit. Rom. 8. 29. *Secundum electionem.* Significat reseruationem hanc quæ fit in tempore, pendere ab æterna prædestinatione & electione, eaque gratuita.

Quod si. Consectarium est quoddam ex proxime præcedentibus verbis, quibus dictum est, reseruationem factam esse secundum electionem gratuitam. Ex hoc antecedēte, nempe, reseruatione facta secundum electionem gratiæ suæ vi contrariorum infert hoc consectarium, Ergo non ex operibus facta est reseruatio: ex vno enim cōtrariorum affirmato alterum negatum sequitur. *Alioquin gratia.* Ratio est consequentię illius ab absurdo, quod sequitur ex contradicēte eius quod illatū est: si nimirùm ipsum consequeretur ex positione gratiæ, siue gratuitæ electionis, ac statueretur eius consectarium. Sensus enim est, quasi dicat, Si ex positione gratiæ, contradicens huius consectarij sequatur, nempe, ex operibus factam esse reseruationem, quodquidem consectarium est superiori planè contradicens, profectò sequeretur hoc incommodum, quod gratia illa ex qua sequeretur consectarium illud contrarium, illa, inquam, non amplius

ampliùs esset gratia, sed verteretur in meritum, & in naturam quasi operum illorum transmigraret, quæ ipsam consequuntur: atque ita beneficium ex debito procuraret. Porrò gratię nomine hoc loco intellige, eam quam dixit paulò antè electionem gratiæ siue gratuitam. Hanc oppositum operibus suprà 9.11.

Sin ex operibus. Iam à pari ostēdit idem illud consectarium, nempe, negationem operum, sequi ex positione gratiæ. Nam ex positione operum, consectaria est negatio gratiæ, siue gratuitæ electionis. Ergo pari ratione, ex positione gratiæ consectaria est negatio operum. *Alioquin.* Negationem gratiæ consequi ex positione operum docet, vt suprà, ab incommodo quod sequitur consectarium huic cōtradicens, nempè, affirmationem gratiæ. Est autē incommodum, quod opus nō ampliùs esset opus, si ex eo posito, cōsequens esset gratia: iam enim mutata natura sua, euaderet in naturam consequentis sui, nempe, gratiæ, beneficiumque non ampliùs ex debito procurarēt: nā operis est, beneficium consequi ex debito, non gratuito. Ex his videmus, gratiam & opera adeò cōtraria esse, vt alterum ex altero cōsequi, vel alterū cum altero coniungi non possit, nisi alterius natura deprehendatur. Quare oportet gratiā illā qua elegit nos Deus, qua vocat nos, &c. mere gratuitā esse, qualemcumque demùm quasi cōterrumination em gratiæ & operum somnient Papistæ.

Quid igitur. Nunc redit ac concludit apertè distinctionem superiorem, docétque multitudinem Iudæorum, quam Israelem hic vocat, abiectam: electos verò & præcognitos ex Israelitis, reseruatos. Suo more exornat conclusionem occupatione, & dialogismo. *Quod requirit.* Id est, iustitiam & vitam. Nam multitudo Israelitarũ persequebatur quidem iustitiam & vitam, sed ex Lege. vide suprà, cap. 9. 31. Hic intellige multitudinis reiectionem, quæ est distinctionis pars vna. *Sed electi.* Distinctionis pars altera, Quos elegit vel præcognouit, ij consequuti sunt iustitiam & vitam, ac proindè reseruati. *Reliqui.* Repetit superiorem illam distinctionis partem: scilicet reiectionem multitudinis Iudæorũ, quã significat πώρωσιν τῆς καρδίας, vt loquitur Eph. 4. 18. hoc est, callosa quadam cordis duritie, quam ex iusto Dei iudicio, rebellione sua, contraxerunt. *Sicut scriptum.* Reiectionem & indurationem Iudæorum rursus adductis in medium testimoniis aliquot confirmat: Primum est, Esai. 29. 10. & 6. 9. insertum propositioni ipsi de reiectione eorum. Tota enim propositio est, Reliqui occalluerunt vsque ad hodiernũ diem. Tempus quo circumscripta est induratio, est in fine vers. octaui. *Et Dauid.* Alterum testimoniũ est Dauidis. Psal. 69. 23. 24.

11 *Num igitur (inquam ego) ideo impegerunt vt conciderent? Absit. sed per eorum ruinam salus obti-*

obtigit gentibus, vt eos ad æmulationem prouocaret.

12 *Quòd si eorum ruina est opulentia mundi, & diminutio eorum opulentia gentium: quanto magis plenitudo ipsorum.*

13 *Nam (quod vobis dico gentibus, quatenus ego quidem sum Apostolus Gentium) ministerium meum illustro,*

14 *Vt experiar si quo modo ad æmulationē prouocem cōsanguineos meos, & seruē aliquos ex ipsis.*

15 *Nam si abiectio eorum, est reconciliatio mundi, quæ erit assumptio, nisi vita ex mortuis?*

16 *Quod si primitiæ sanctæ, sancta etiam massa: & si radix sancta est, etiam rami.*

Nam igitur. Hactenus de reiectione bonæ partis Israelitarum, inde à capite nono ad hunc vsque locum. Nunc correctione quadam mitigat doctrinam eam de induratione & reiectione eorum, quæ paulò seuerior videri poterat. Mitigatio autem est ex fine offensionis & reiectionis eorum. Nam in hac eorum offensione intelligenda est. Finis autem est, non hic, vt offensi & reiecti planè concidērēt, sed vt per eorum ruinam salus contingeret gentibus, vt Iudæi rursus ad æmulationem prouocarentur ac seruarētur. Ergo reiectionis duplex finis statuitur, quorū vterque bonus est ac salutaris: prior est, salus gentiū: posterior ex priore exsistens, est æmulatio ac salus Iudæorum: nam cum æmulatione hac salus intelligenda est, vt patet ex ver.

14. Propositionem istam finium, more suo exornat occupatione & communicatione.

Quod si eorum. Deinceps posteriorem ex duobus propositis finibus confirmat, nempe, restitutionem & salutem Iudæorum qui impegerunt. Hæc disputatio quæ sequitur, & confirmatio instaurationis Iudæorum, non est accipienda de singulis, sed de vniuersa gente, quæ paulatim restituta est, atque etiamnum quotidiè restituitur. Primum argumentum est ab effecto & vsu restitutionis eorum erga gentes, quod ex vsu & è re gentium futura sit. Id autem ostenditur ex minoribus. Si lapsus eorum tam vtilis fuit gentibus, multò magis restitutio ipsorum erit: vt hæc sit tota argumentatio quæ est hoc loco. Si lapsus Iudæorum tam salutaris fuit gentibus, multò magis restitutio eorum salutaris erit. At lapsus eorum tantum profuit gentibus. Ergo multò magis restitutio Iudæorum salutaris erit gẽtibus. Quòd si salutaris sit futura eorum restitutio gẽtibus, profectò sequitur restituendos: atque hæc est principalis conclusio huius loci. *Plenitudo.* Plenitudinem opponit diminutioni: nihil igitur aliud est, quàm impletio rursus & instauratio multitudinis priùs diminutæ.

Nam quod. Secundum est argumentum restitutionis Iudęorũ, à suo ipsius exẽplo & facto. Ego ipse, inquit, videor mihi ministeriũ meum illustrare, si quo modo prouocauero ad æmulatio-

lationem consanguineos meos, & ex iis aliquos seruauero. Ergo, vel ex hoc meo facto, sequitur eos restituendos. Neque enim sic conarer illustrare ministerium meum in iis seruandis, si desperata esset eorum ruina. Suum autem exemplum proponit per apostrophen ad gentes nominatim, apud quas vtitur hac præfatione: qua si dicat, Volo vos ex gētibus præsertim de hoc admoneri. *Quatenus ego.* Obiter rationem inerit, cur gentes de hoc admoneat. Ratio est, quia Apostolus est gentium, & ministerium ipsius propriè ad gentes destinatum est: quamobrem cum iis communicanda sunt potissimùm consilia omnia & facta ipsius: atque hoc imprimis, quòd ministerium suum, cùm sit Apostolus gētiū, etiā ad Iudæos extendat. Significat tamē, vt videtur, id fieri etiam tum, dum versatur in docendis gentibus. Nam vna eadémque opera, & gentes docuit Apostolus, & Iudæos prouocauit ad æmulationem, ex iisque aliquot seruauit.

Ministerium meum illustro. Hoc est exemplum ipsius, de quo admonet gentes. Sensus est, quasi dicat, Ministerium meum illustrius reddo, si quo modo prouocauero ad æmulationem cognatos meos, & ex iis aliquot seruauero. Factū ergo suum in seruandis aliquot ex Iudæis, commendat ex eo quòd ita faciendo, illustrius reddat ministerium suum. Videtur mihi in oratione Apostoli, nullus esse defectus, atque ideò nihil supplendum ad perfectam sententiam.

Nam si abiectio eorum est reconciliatio mundi. Ad probandum factum suum, eiúsque æquitatem, repetit illud superius argumentum ab effecto restitutionis Iudæorum, ipsumque, vt supra, tractat à minori: tantùm hoc interest, quòd in repetitione mutata sunt verba.

Nota reiectionem Iudæorum non proprie causam esse reconciliationis gentium (malum enim proprie non est causa boni) sed tantum improprie, quia Deus hinc occasionem sumpsit vocandi gentes, easque in Iudæorum, qui ab eo defciuerunt, locum sufficiendi. Quare vocationis gentium Deus, eiúsque misericordia proprie causa est. Defectio autem & reiectio Iudæorum occasio quædam est. Deus enim est qui facit, vt ex tenebris existat lux, & ex causa alioqui malà sequatur effectum bonum. Ita etiam peccata nostra facit conferre & nobis & aliis in bonum. Ita denique omnis mali quodammodo naturam mutat, dum facit vt ex malo quod bonum est existat, præsertim autem salus Ecclesiæ, & gloria ipsius. Quare nihil est tam malum, ex quo Deus bonum non eliciat, ac proinde mutet certo quodam modo illud malum in bonum. Nam quod bonum habet effectum & vsum, id, aliquo certè modo bonum sit necesse est, nempe, respectu Dei & effecti diuini, non simpliciter & respectu mali instrumenti. Loquimur enim nunc de malitia ipsa in actione, quæ respectu Dei, primùm quidem

quidem decernentis permittere eam ab æterno, sed ad bonum finem: deinde sub tempore permittentis, sed ad bonum finem: postremo producentis ex ea bonum effectum: his, inquã, respectibus in bonitatem quodammodo cuadit. Vide quæ de hac re diximus suprà in cap. 9.22. *Nisi vita.* Hac loquutione notat consummationem quandam beneficiorum Dei, quæ initium capiunt à reconciliatione, desinunt autem in vitam gloriámque perfectam. *Quod si primitiæ.* Tertia ratio instaurationis Israelis, Sancti sunt Deo, ergo instaurandi. Probatur antecedens, Patres eorum sancti fuerunt: Ergo & ipsi. Ratio sequelæ est à pari conditione causæ & effecti sui. Hæc argumentatio allegoricè tractata est, facta primùm allusione ad illorum panum primitias, quorum oblatione tota frugum massa sanctificabatur, quibus in reliquum annum poterant bona cum conscientia vti. Sumpta etiam metaphora est ab arboris radice & ramis. Cæterum ex hoc loco, & similibus, vt est ille 1. Cor. 7.14. Liberi vestri sancti sunt, non est colligendum propagari à parentibus in posteros naturæ integritatem & sanctitatem. Nam sanctitas ista liberorum, ex natura non pendet, sed ex fœdere, quo parentes pariter & eorũ semen cõprehensi sunt. Quotquot enim in fœdere sunt, & pro sanctis habentur, & reuera ac interius sancti esse præsupponuntur, cùm interea fieri possit vt reipsa

non sanctificentur, vt exemplum Ismaelis & Isaaci, Iacobi & Esaui ostendunt, & deficiant à fœdere, ac ne nomine quidē tenus sancti sint.

17 *Quòd si nonnulli rami defracti sunt, tu vero cùm esses oleaster, insitus es pro ipsis, & particeps radicis ac pinguedinis oleæ factus es.*

18 *Ne gloriare aduersus ramos: quòd si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te.*

19 *Dices igitur, Defracti sunt rami vt ego inserer.*

20 *Rectè, per infidelitatem defracti sunt, tu verò per fidem stas, ne effertor animo, sed time.*

21 *Nam si Deus naturalibus ramis non pepercit, vide ne tibi quoque non parcat.*

22 *Vide igitur benignitatem ac seueritatem Dei: in eos quidem qui ceciderunt seueritatem: in te verò benignitatem, si permanseris in benignitate: alioquin & tu excideris.*

Quòd si nonnulli. Occasione proximorū verborum translatitiorum, quibus est vsus ad Iudæos & eorum patres significādos, digreditur, ac dehortatur vocatos ex gentibus, ab insolenti gloriatione aduersus Iudæos reiectos. Estque hoc argumentum primum à beneficio quasi redundante ipsis ex Iudæorum reiectione. Amplificatur argumentum à conditione gentium misera, in qua tum erant cùm afficerentur eo beneficio: erant oleaster, hoc est, extra fœdus Dei positi, &, vt loquitur Ephes. 2. 12. absque Christo, alieni à republica Israelis, extranei

nei à pactis promissionis, spem non habentes, & Dei expertes in mundo. *Ne gloriare.* Infert nō esse gloriandum aduersus naturales ramos.

Quod si gloriaris. Alterum argumentum dehortationis à cōditione gentium: est autem ea, quòd non sint firmiter fixi, vt radix ipsa, sed quod mutabiles sint, vt rami radici inserti. Est ergo argumentum à mutabili eorum conditione. *Dices igitur.* Occupatio est: obijci enim potuit à gentibus per gloriationem, Sint illi naturales rami, simus nos oleaster, tamen defracti sunt vt nos insereremur. *Recte.* Respondet primùm concessione. *Per infidelitatem.* Deinde respondet correctione, qua causam ostendit, & cur Iudæi abiecti sint, nempe, infidelitatem, & cur gentes persistant in gratia, nempe, fidem. Correctio igitur aufert ijs materiam omnem gloriationis. Nam vbi fides, ibi nulla gloriatio, cùm gloriationis materia sit meritum operum. Vide Rom. 3. 27, & Rom. 4. 2.

Ne effertor. Nunc concludit non gloriandum, è diuerso verò timendum, atque ita redit ad dissuasionem illam gloriationis, cuius tertium argumentum est in hac correctione. Illi per infidelitatem defracti sunt, tu verò per fidem stas: Ergo ne effertor animo, sed time. *Sed time.* Timore intellige non dubitationem illam & fluctuationem animi, quæ via est ad desperationem, estque spei contraria: sed timorem intellige hoc loco eū, qui debet esse ex inspe-

ctis Dei in alios iudicijs, vt hoc loco ex abiectione Iudæorum propter infidelitatem: Luc. 13.1. &c. *Nam si Deus naturalibus.* Alia quędam ratio est conclusionis, à Dei seueritate in defectores, sic enim vocat eam versu sequenti. Hãc autem declarat comparatione maiorum: Deus non pepercit naturalibus ramis, hoc est, Iudęis qui naturaliter oriundi sunt ex patribus, Ergo vide ne tibi quoque non parcat.

Vide igitur benignitatem ac seueritatem. Occasione proximæ disputationis & dehortationis, in qua de reiectione, & quasi amputatione Iudæorum, qui rami erant naturales, insitione verò gentium in eorum radice dictum est, concludit duas in Deo proprietates, benignitatẽ, & seueritatem. Eas autem quasi digito ipsis demonstrat, ait enim, Vide igitur benignitatem ac seueritatem Dei, &c. *In eos quidem qui ceciderunt.* Propositæ benignitatis ac seueritatis declaratio est ex subiectis: subiecta sunt, seueritatis quidem, Iudæi qui ceciderunt, benignitatis verò, gentes. Benignitati Dei ingentes per correctionem subnectit conditionem perseuerantiæ in eo statu, ad quem vocatę sunt. *Alioquin & tu excideris.* Ratio conditionis à contrario, quasi dicat, si non permanserint gentes in eo statu, experientur vicissim Dei seueritatem, & exscindentur, quemadmodum ante eos Iudæi.

23 *Sed & illi, si non permanserint in infidelitate,*

inseren-

inserentur, potest enim Deus rursus eos inserere.

24 *Etenim si tu ex naturali exectus es oleastro, & præter naturam insitus es in veram oleam: quanto magis ij qui naturales sunt, inserentur propriæ oleæ.*

25 *Velim enim vos non ignorare, fratres, mysteriũ hoc, (vt ne sitis apud vosmetipsos arrogates) obdurationẽ istã quæ est ex parte Israeli, euenisse tantisper dum plenitudo gentium introierit.*

26 *Et ita totus Israel seruabitur: sicut scriptum est, Veniet ex Sion ille liberator, & auertet impietates à Iacob.*

27 *Et hoc illis à me fœdus, Quum abstulero peccata ipsorum.*

28 *Itaque quòd ad Euangelium attinet, sunt inimici propter vos: quòd ad electionem autem, diliguntur propter Patres.*

29 *Nam dona & vocatio Dei eiusmodi sunt, vt eorum ipsum pœnitere non possit.*

30 *Sicut enim & vos quondam non paruistis Deo, nunc autem estis misericordiam consequuti per istorum contumaciam.*

31 *Sic & isti nunc non paruerunt, vt per vestram misericordiam & ipsi misericordiam consequantur.*

32 *Concluſit enim Deus omnes in contumacia: vt omnium misereretur.*

Sed & illi si non permanserint in infidelitate. Altera correctio est & mitigatio eius quod dixit de seueritate Dei in Iudæos. Hanc infert vi pa-

rium ex proximo loco, pari enim ratione Iudæi, si non permanserint in infidelitate, experientur Dei benignitatem: atque ita reuertitur ad id quod instituit, nempe, ad ostendendã Iudæorũ restitutionẽ. *Potest enim.* Hoc est argumentũ quartum restitutionis Iudæorum, à Dei potentia, idq;, vt videtur, adductũ est per occupationẽ: nã videri potuit Iudæorũ conditio desperata: huic opponit potentiam Dei, cui nihil est impossibile. Similẽ sententiã vide Rom. 14. 4.

Etenim si tu. Argumentum restitutionis Iudæorum quintum, ex eo quòd Iudæi sint naturales rami, non modò rami, quod fuit argumentum tertium, suprà vers. 16. sed naturales rami: ex quo concludit inferendos, & restituendos. Sequelam probat à minori exemplo gentium præter naturam insitarum in veram oleam. i. in radicem patrum. Ergo quantò magis ij qui naturales sunt rami inserentur propriæ oleæ.

Nolim enim. Argumentum restitutionis sextum, à tẽpore indurationi, ac proindè reiectioni, Iudæorũ præscripto. In causa enim, hoc est, in induratione, intelligendum est effectum, vt sup. ver. 7. Tempus indurationis Israelitarum, circumscribit plena gentium vocatione. *Et ita totus.* i. iam plenè vocatis gentibus, indurationi finis erit, & totus Israel restituetur ac seruabitur. Aggreditur autem hoc argumentum cum præfatione quadam, qua optat gentibus huius rei tanquam mysterij cuiusdam cognitionem,

ídque

idque meum finem ne apud se arrogantes sint, hoc est quod dixit suprà vers. 20. ne altùm sapiãt, & vers. 18. ne glorientur aduersus Iudæos. *Sicut scriptum.* Salutem illam siue reparationem Iudæorum confirmat testimonio Esai. 59. 20. 21. éstque hoc argumentum restitutionis septimum.

Itáque quod ad. Occupatio est gentium, At sunt inimici & exosi Deo. Illud cõcedit Apost. vno respectu, nempe, Euangelij, cui non credunt, idque propter gentes, hoc est, in eum finem vt per eorum ruinam salus obtingeret gentibus, vt suprà 11. Hic finis subiectus videtur, ad reprimendam insultationem gentium, quibus id bono est quod Deo inimici sint Iudæi. Negat verò alio quodam respectu Deo inimico esse Iudæos, nẽpe, electionis: imò verò hoc respectu dilectos & amicos esse Deo asserit. Electionis nomine intelligo populi huius segregationem à reliquo mundo, eam quæ fuit ab æterno. Electionem hanc opponit Euangelio, non quod per se pugnet electio cum Euangelio, sed per accidens tantùm, & Iudæorum etiam electorum respectu, qui ad tempus Euangelio non crediderunt.

Propter patres. Hic finis est dilectionis Dei, qua electos ab æterno Iudæos prosequitur, nempe, vt cõfirmaret promissiones patribus factas, vel loquitur posteà cap. 15. ver. 1. Est autem hoc versu argumẽtum restitutionis septimũ à dile-

ctione Dei, quæ est aliquo respectu. *Nam dona.* Ratio est cur diligãtur Iudæi respectu electionis à natura primùm in genere donorum Dei quorumcũque, deinde vocationis in specie: est autem ea quòd dona & vocatio Dei sunt ἀμεταμέλητα, ac proinde immutabilia, atque ita transit ad argumentum restitutionis octauum à simili exemplo misericordiæ Dei erga gẽtes quondam immorigeras. Vocationem hic intellige efficacem, vt quæ pendet ab electione: nihilque aliud est quàm electionis exequutio. Nam tum demum reipsa eligimur, perficitúrque electio, quę ab ęterno fuit, cum Deus nos in tempore vocat, & euocat e reliquo mundo, sicut iam olim & priùs quàm essemus in rerum natura nos ex mundo elegit, Ioh. 15. 19.

Sicut enim. Argumentum octauum à paribus tractatum: hic autem est parium protasis. *Per istorum.* Notat occasionẽ misericordiæ in Gentes, Iudæorum contumaciam, quæ non est per se causa, sed per accidens, & occasio quædam, vt suprà annotauimus. *Sic & isti.* Apodosis parium, & conclusio instituti. Ergo Iudæi inobedientes pariter misericordiam consequentur. *Per vestram.* Causam notat misericordiæ erga Iudæos ostendendæ, nempe, misericordiam erga gentes demonstratam. Hæc est causa misericordiæ in Iudæos magis propriè, quàm cõtumacia illa Iudæorum causa fuit misericordiæ in gentes. Nam misericordia erga certos

certos aliquos magis propriè est causa misericordiæ erga alios, quàm contumacia certorum causa est misericordiæ in alios. Est tamen non simpliciter causa, sed occasio verius dicenda.

Conclusit enim. Ratio est paritatis proximæ, nempe, quòd quemadmodum misericordiam consecutæ sunt gentes, & ita Iudæi eam consequentur: est autem à scopo & fine Dei, quem sibi proposuit, cùm concluderet Gentes pariter & Iudæos in contumacia. Hunc enim tum finē ob oculos habuit, vt pariter omnium misereretur, hoc est, misericordiam illam in Christo infinitam, in iis liberandis demonstraret, liberandis inquam, tanquam è custodia & carcere quodā, in quo priùs erant quasi obserato ostio conclusi. Instrumentum quasi incarcerationis huius notat, Galat. cap. 3. vers. 22. scripturam, hoc est, legem.

33 *O profundas diuitias, tum sapientiæ, tum cognitionis Dei, quam inscrutabilia sunt eius iudicia, & eius viæ imperuestigabiles!*

34 *Quis enim cognouit mentem Domini? aut quis ei fuit à consilio?*

35 *Aut quis prior dedit ei, & reddetur ei?*

36 *Nam ex eo, & per eum, & in ipsum sunt omnia: Ipsi sit gloria in secula. Amen.*

O profundas. Conclusio huius disputationis de reiectione Iudæorū, & exclamatio cū admiratione, cuius occasio videtur esse ex proxima

ſententia, admiratur enim Dei inſcrutabilem illam ſapientiam & agendi rationem, hoc eſt, rationem qua vſus eſt in demonſtranda ſua miſericordia, nempe, eam quæ videri poſſet miſericordiæ plane contraria. Concludere enim omnes homines in contumacia, qui poteſt humano iudicio via eſſe ad miſericordiam: quomodò poſſunt ſenſu humano tenebræ cauſa lucis eſſe? Hinc igitur orta eſt exclamatio & admiratio Apoſtoli. Primùm in admiratione habet ſapientiam & cognitionem Dei (horum poſterius generalius videtur, ideóque à priori diſiungitur, quaſi dicat, tum omninò cognitionis) deinde, iudicia eius & conſilia ex cognitione orta, poſtremò, vias, hoc eſt, actiones ipſas iudicium ac conſilium ſequentes. *Quis enim.* Profunditatis tum ſapientiæ & cognitionis, tum conſiliorum Dei, rationem reddit ex eo quòd nulla vnquam creatura potuerit iſtorum particeps eſſe. Sumpta autem ſunt hæc verba Eſai. cap. 40. verſ. 13. *Aut quis.* Amplificatio eſt quædam proximæ rationis, qua ſignificat non ſolùm mentem & conſilia Domini inſcrutabilia eſſe creaturæ, ſed Dominũ nulli creaturæ deuinctum, vt ex debito aliquid beneficij in ipſam merentem conferat.

Hic locus vt conuincit Deum non eſſe debitorem, ne vllius quidem creaturæ reſpectu, ita conuincit nullum eſſe meritum creaturæ, ne Angeli quidem. Nam meritum proprie eſt beneſi-

neficij in aliquem ita collati, vt eum obstringat & obliget ad mutuam compensationem, & debitorem efficiat, idque virtute & dignitate beneficij. Quis autem vel Angelorum vnquam fuit qui beneficio suo in Deum collato, eum ad compensandum illud beneficium virtute ac merito ipsius beneficij obligauit. Sumpta autem sunt hæc verba ex Iob. capitu. 41. vers. 2.

Nam ex eo. Ratio est cur Deus nulli creaturę sit debitor, hoc est, cur non obligetur ad reddendum aliquid creaturæ, ex eo quòd Deus sit omni modo omnium rerum causa. Causa, primùm efficiens, vt pote à quo omnia primùm proficiscuntur, deinde causa administrans, quæ significatur dum dicitur per eum omnia esse: causa denique finalis, ad quem omnia ab ipso primùm tanquam creatore profecta, & per ipsum deinde administrata & gubernata, postremò quasi in circulum redeunt. Hoc significatur dum dicitur in ipsum esse omnia. Cum itaque sit Deus & principalis efficiens rerum omnium, earúmque author & creator, deinde sit administrator & gubernator rerum omnium à se creatarum, denique sit finis quò tendunt omnia à se creata & administrata, sequitur eum nulli creaturæ deuinctum & obligatum. Nam obligatio ad reddendum, importat Deum non esse principalem causam omniũ rerum, & aliquid datum esse etiã ipsi Deo à creatura quod

non sit à Deo primùm acceptum, cuiusque author non sit Deus. *Ipsi sit.* Concludit exclamationem precatione quadam & voto, quo gloriam suam comprecatur Deo.

ARGVMENTVM.

Sequitur pars Epistolæ parænetica ad versum vsque 14. cap. 15. Hoc igitur capite primum est exhortatio generalis ad vitæ sanctimoniam duobus versibus: tum à versu 3. ad finem capitis, speciales sunt omnes parænetes, etsi ex his aliæ aliis sint magis speciales.

CAP. XII.

1 *PRecor igitur vos, fratres, per miserationes Dei, vt sistatis corpora vestra hostiam, viuam, sanctam, acceptam Deo, rationalem illum cultum vestrum.*

2 *Et ne configuremini sæculo isti, sed transformemini per renouationem mētis vestræ, ad hoc vt probetis quæ sit voluntas Dei, bona illa, accepta ac perfecta.*

Precor igitur. Hæc est generalis illa exhortatio ad sanctimoniam. *Per miserationes.* Obtestatio est per misericordiam Dei in Christo Iesu. sensus est, quasi dicat, Adiuro vos per illam misericordiam Dei in Christo patefactam: obedientia enim vestra testatum facietis, an eius misericordiæ & beneficij in Christo participes facti sitis. *Vt sistatis.* Hæc est materia parænescos,

seôs, primùm allegoricè proposita per allusionem ad legalia sacrificia & hostias quæ olim sistebantur ad altare. *Corpora vestra.* Hæc est illa hostia sistenda quasi ad altare Dei, quod nũc est vbique: hostia est, inquam, corporis, non alicuiu bestiæ, vt olim, sed nostri ipsorum. *Viuam.* Describitur hostia corporum nostrorum sistenda ex adiunctis & proprietatibus quibusdam suis, quarũ prima est, quod debeat esse viua, nõ mortua, vt hostia illa legalis, sed viua viuorum corporum. Vitam hanc intelligo non tam naturalem istam quàm spiritualem: nam corpora nostra naturaliter tantùm viuentia, dum viuunt mortua sunt.

Sanctam. Hæc est secũda qualitas hostiæ corporum sistendæ, quòd oporteat eam sanctam esse. Hoc, dictũ est allusione ad hostias legales, quas oportuit esse integras, in quibus nullũ erat corporis vitium. Leuit. 22. 21. De hac sanctitate vide Eph. 5. 27. Vt sisteret eam sibi gloriosam, id est, Ecclesiam non habentem maculam aut rugam, aut quicquã huiusmodi, sed vt esset sancta & inculpata. Ergo sanctitas in eo posita est quod debeat hostia hæc esse inculpata, sine ruga, sine macula.

Acceptã Deo. Hæc est tertia proprietas hostiæ sistendæ, ex duabus illis prioribus existens: nam ideo est accepta Deo hostia corporũ nostrorũ, quod viua sit & impura Dei vita, vt vocatur Ephes. 4. 18. deinde quòd sancta sit. *Rationalem.*

Definitio quædam hostiæ illius, de qua locutus est: interpretatur autem eam spiritualem cultum, non ceremonialem & corporalem, quanquam de ea, vt re corporea & crassa allusione quadam ad hostias legales loquutus est. *Et ne configuremini.*

Eadem est reipsa paræneſis quæ fuit superiori versu, & eius quædam expolitio, & declaratio per verba propria, cum superiori versu allegoricè proposita sit. Primùm dehortatur à conformatione siue configuratione cum seculo isto, hoc est à vita simili vitæ huius mundi, vt eam appellat Ephes. 2.2. *Sed transformemini.* Deinde hortatur ad trãsformationem & metamorphôsin quandam, hoc est, mutationem sui à veteri conditione in nouam. In quo autem cernatur transformatio ista verba sequentia indicant. Est autem in eo posita, non quidem vt mutetur externa corporis forma, sed vt mens interiùs renouetur. Ergo transformatio ista nihil aliud est, quàm renouatio mentis & regeneratio, de qua Ephes. 4.23. Renouari verò spiritu mentis vestræ.

Ad hoc. Hic finis est transformationis, siue renouationis mentis, vt viuamus ex voluntate Dei. hoc enim est quod ait, vt probemus quæ sit voluntas Dei: probamus enim quæ sit eius voluntas, dùm secundum eam viuimus. Ephes. 9.10. similem sententiam habet, Probantes quid sit acceptum Deo: Ephes. 5.17. eodem sensu videtur

detur dicere, nos intelligere quæ sit voluntas Domini. *Bona illa.* Commendatio est diuinæ voluntatis ex quibusdam eius proprietatibus: prima est, quod bona sit: secunda est, quod accepta sit, hoc epitheton videtur esse ex effectu voluntatis Dei, quòd nimirùm efficiat actiones nostras ipsi conformatas, Deo acceptas. Tertia est, quòd perfecta sit. Rom. cap. 7. vers. 12. similia de lege Dei, quæ est norma volũtatis ipsius, prædicat. Lex, inquit, sancta est, mandatum sanctum, iustum ac bonum.

3 *Enimuerò per gratiam, quæ mihi data est, edico cuiuis versanti inter vos, ne sapiat supra quàm oportet sapere, sed sapiat ad sobrietatem, prout cuique Deus partitus est mensuram fidei:*

4 *Quemadmodum enim in vno corpore, membra multa habemus, membra verò omnia eãdem non habent actionem:*

5 *Ita multi vnum corpus sumus in Christo: singulatim autem alij aliorum̃ membra.*

6 *Habẽtes autem diuersa dona pro gratia quæ nobis data est: siue prophetiam, prophetemus pro proportione fidei:*

7 *Siue ministerium, versemur in ministrando: tum is qui docet, in docendo:*

8 *Tum qui exhortatur, in exhortatione: qui distribuit, cum simplicitate: qui præest, cum diligentia: qui miseretur cum hilaritate.*

9 *Dilectio esto minimè simulata: estote abhorrentes*

à malo, agglutinati bono:

10 *Fraterna charitate alij ad alios amandos propensi: Honore alij alijs præeuntes:*

11 *Studio minimè pigri: Spiritu feruentes: Domino seruientes:*

12 *Spe gaudētes: In afflictione tolerantes: In oratione perdurantes:*

13 *Vsibus sanctorum communicantes. Hospitalitatem sectantes.*

14 *Benedicite iys qui vos insectantur: benedicite, inquam, & ne imprecamini.*

15 *Gaudete cum gaudentibus, & flete cum flētibus.*

16 *Eodem animo inter vos mutuo affecti: Non elatè de vobis ipsis sentientes, sed humilibus obsecundantes. Ne estote prudentes apud vosmetipsos:*

17 *Nemini malū pro malo vicissim reddentes: Procurantes honesta coram omnibus hominibus.*

18 *Si fieri potest, quātum in vobis est, cum omnibus hominibus in pace viuentes:*

19 *Non vosmetipsos vlciscētes, dilecti: sed date locum iræ, scriptum est enim, Mihi est vltio, ego rependam, dicit Dominus.*

20 *Itaque si esurit inimicus tuus, ciba eum, si sitit, da ei potū: hoc enim si feceris, carbones ignis coacervabis in caput eius.*

21 *Ne vincitor ab eo quod malū est, sed vince bonitate malitiam.*

Enimuerò. Sequuntur parænēses magis speciales, quarum prima hæc est, sub edicti formula proposita: edicit autem ne quis sapiat supra, quàm

quàm oportet ſapere, ſed ſapiat ad ſobrietatem, hoc eſt, ne quis exuperet modum ac menſuram gratiæ ſuæ in ſapiendo, arrogãdo nimirum ſibi eam gratiam quam nõ accepit, verùm modeſte de ſe ſentiat, contineatque ſe intra limites gratiæ ſuæ. Ergo parenesi hac prohibet arrogãtiam, ſimúlque præcipit modeſtiam & ſobriam ſapientiam, vt ita dicam. *Per gratiam.* His verbis aſſerit authoritatem ſuam in edicẽdo, nẽpe, gratiam illam Apoſtolicam. Eph. 3. 2. vocat diſpenſationem gratiæ Dei, quæ ipſi data eſt. Vide Rom. 15. 15. quo loco dicit ſe fretum hac authoritate ſcripſiſſe ad Romanos epiſtolam iſtam, commonefaciendi eos gratia.

Prout cuique. Quid ſit ſapere ad ſobrietatem oſtendit: eſt autem ſapere pro menſura & proportione doni: nam fides hic eſt donum fidei. *Quemadmodum.* Per occupationẽ oſtendit non eandẽ mẽſuram fidei in omnibus, vel, quod idẽ eſt, diuerſa dona eſſe diuerſorum. Id autem facit ſimilitudine ſumpta à mẽbris corporis humani. Protaſis ſimilitudinis eſt hoc verſu: cuius duæ ſunt partes, prior, in vno corpore mẽbra multa habemus: poſterior, mẽbra illa omnia eãdem nõ habent actionẽ, verũ alia aliam. Vide non valdè abſimilem cõparationem. 1. Cor. 12. 12. *Ita multi.* Redditio ſimilitudinis, cuius quoque duo ſunt membra: prius eſt, multi vnum corpus ſumus in Chriſto, hoc eſt, in vno corpore Chriſti ſumus multa mẽbra: poſterius eſt, ſingulatim au-

tem alij aliorum membra, hoc est, membra singula aliam atque aliam habent actionem, sed subseruientem aliis membris: ideo dicit, alios aliorum membra esse, quasi dicat, membra alia aliorum ministerio destinata esse. Membra propriè relationem habent ad totum corpus, & membrū est corporis membrum, nō mēbri mēbrum. Apost. tamen relationem membri ad membrū aliquam fecit, quo innuat oportere membra alia aliis subseruire.

Habentes. Hactenus digressus est, nunc verò redit ad paræneſin illam de molestia & sobrietate, atque ex ostensa iam illa donorum diuersitate ad eā rursus hortatur, q.d. cùm habeamus igitur diuersi diuersa dona, neque in vnum aliquem omnia simul sint collata, sapiamus ad sobrietatem, & secundum mensuram doni: verùm non infert hoc generatim, sed speciatim inductis certis quibusdā donis. 1. Dono Prophetiæ. 2. dono ministerij, siue διακονίας. 3. dono doctrinæ, 4. denique dono exhortationis, quod Pastoris est proprium. In his singulis monet vt sapiamus ad sobrietatem: id enim est, quod dicit, pro proportione fidei. Proportio fidei, est proportio doni cuiusque: hoc autem idem est cum eo quod dixit suprà vers. 3. Prout cuique Deus partitus est mensuram fidei. *Versemur.* Subaudi, pro proportione fidei. *In exhortatione.* Subaudi, pro proportione fidei, aut mensura doni.

Qui distribuit. Hæc est secunda specialis paræne-

ræneſis, qua ſuadet vt quiſque benè vtatur ea gratiæ menſura, quæ ipſi data eſt. Superior parænesis ſuaſit ne quis efferret ſe ſuprà modũ ac menſuram gratiæ ſuæ: hæc parænesis ſuadet, vt quiſque benè rectéque vtatur menſura gratiæ ſuæ. Ergo, vt prior erat de menſura ac quantitate, ita hæc poſterior eſt de qualitate: neq; enim tam commendamur à magnitudine vel quantitate doni, quàm commendamur à recto eius vſu. Hanc parænesin non in genere proponit, ſed pro toto genere eſt inductio partium, quarum hæc prima eſt, vt qui diſtribuit, cum ſimplicitate diſtribuat, hoc eſt, vt qui accepit illud donũ diſtribuendi eleemoſynas, quod διακονίας eſt, eo benè rectéque vtatur. *Qui præeſt.* Secunda pars inductionis, vt, qui præeſt tanquam presbyter, id faciat cum diligentia, hoc eſt, benè rectéque vtatur illo dono. *Qui miſeretur.* Tertia pars inductionis, vt qui miſeretur, hoc eſt, qui exercet opera miſericordiæ in pauperes, vacátque iis curandis, id faciat cum hilaritate (nam hilarem datorem diligit Dominus) hoc eſt, benè rectéque vtatur, illo dono. *Dilectio eſto.* Quarta pars inductionis, vt qui diligit ſine ſimulatione hoc eſt, benè rectéque diligat.

Eſtote. Tertia parænesis ſpecialis, quæ tamen ſummam legis continet, Declina à malo & fac bonum. *Fraterna charitate.* Sequuntur ad finem capitis præcedentis parænesicôs tanquam generalioris aliquot ſpecies. Prima hæc

est, qua præcipit charitatem. *Honore alij.* Secunda species, qua præcipit modestiam: nam ex modestia est, quod alium quisque se præstantiorem existimet. Phil. 2. 3. *Studio.* Tertia species qua præcipit studium & industriã in vocatione quacunque. *Spiritu.* Qua species, qua præcipit zelũ, qui nihil est aliud, quã feruor Spiritus. *Domino.* Quinta species, qua præcipit obedientiam Domini. *Spe gaudentes.* Sexta species, qua præcipit gaudium spei. Ro. 5. 2. vocat gloriationem sub spe, & Heb. 3. 6. vocat gloriationem spei. *In afflictionibus.* Septima species, qua præcipit patiẽtiam in afflictionibus. *In oratione.* Octaua species, qua præcipit perseuerantiam in precibus. *Vsibus.* Nona, qua præcipit liberalitatẽ in sanctos. *Hospitalitatem.* Decima, qua præcipit hospitalitatem. Heb. 13. 2. *Benedicite.* Vndecima, qua præcipit pro persecutoribus preces, simúlq; vetat imprecationẽ. *Gaudete.* Duodecima, qua præcipit συμπαθείαν in sensu gaudij & doloris communi. *Eodem animo.* Decimatertia, qua præcipit vnanimitatem. Vide Phil. 2. 1. 2. quàm graui cum obtestatione vnanimitatem istam commendet, vt qua contineantur vnà Christi corporis membra.

Non elate. Quæ sequuntur vitiorum certorũ ferè sunt prohibitiones, quarum initium ab hac paræneſi sumendum est, quæ numero decima ouarta specialis est: ea autem inhibetur animi elatio & superbia simúlque commẽdatur humilitas,

litas. *Ne estote.* Decimaquinta, qua prohibet φιλαυτίαν, qua nimirũ nimis nobis ipsi placemus. *Nemini.* Decimasexta, qua vetat cõpensationem iniuriæ. *Procurantes.* Decimaseptima, qua præcipit honestatem in conspectu omnium. *Si fieri.* Decimaoctaua, qua præcipit pacem cum omnibus hominibus colẽdam, quantum in nobis est. *Non vosmetipsos.* Decimanona, qua rediens ad vitia prohibet vltionem ac vindictam, simúlq; lenitatem commendat: nam dare locum iræ, est cedere irato aduersario. *Scriptum est enim.* Præcepti huius ratio ex scriptura qua animat ad cedendum & ferẽdam iniuriam, à iusta Dei iudicis cõpensatione & retributione, qui iure quodam suo vlciscitur ac compensat iniurias. Deut. 32.35. *Itáque si.* Ex hoc testimonio concludit præceptũ de ferendis iniuriis, imò verò de reddendo bonum pro malo, quod amplius quiddam est. Hoc autem exprimitur in duabus speciebus, nimirum, priore in cibãdo esurientem, posteriore in dando sitienti potum. *Hoc enim.* Ratio repetitur ab vltione & retributione Dei grauissima. Nam hoc ænigmate Solomon iram Dei infensissimam, alicui imminẽtem depingit. Prou. 25.22. *Ne vincitor.* Vigesima species, qua vetat ne patiantur se vinci à malo, simúlque iubet vincant malitiam bonitate. Vincitur autem à malo qui non cedit & dat locum iræ aduersarij: vincit verò malitiam, qui cedit ac non dat locum iræ aduersarij sui.

ARGVMENTVM.

Hoc capite persistit primum in particularibus paræneſibus ad alteram partem verſ.12.quo loco concludit in genere ſanctimoniam illâ vitæ, a qua exortus eſt doctrinam hanc paræneticam capite ſuperiori.

CAP. XIII.

1 *OMnis anima poteſtatibus ſupereminẽtibus ſubiecta eſto, no enim eſt poteſtas niſi à Deo: & quæ ſunt poteſtates ſunt a Deo ordinatæ.*

2 *Itaque quiſquis ſe opponit poteſtati, Dei ordinationi reſiſtit: qui autem reſiſtunt, ipſi ſibi condemnationem auferent.*

3 *Nam magiſtratus nõ ſunt terrori bonis operibus, ſed malis. Vis autem nõ metuere poteſtatem? quod bonum eſt facito, & laudem ab ipſa obtinebis.*

4 *Dei enim miniſter eſt tuo bono. Quòd ſi feceris quod malum eſt, metue: nõ enim temere gladium geſtat, nam Dei miniſter eſt, vltor ad iram ei qui quod malum eſt, fecerit.*

5 *Quapropter neceſſe eſt ſubiici, non ſolùm propter iram ſed etiam propter conſcientiam.*

6 *Propter hoc enim etiam tributa ſoluitis: ſiquidem miniſtri Dei ſunt in hoc ipſum incumbentes.*

7 *Reddite igitur omnibus quod debetis: cui tributũ debetur, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.*

8 *Nemini quicquã debete, niſi hoc, vt alij alios diligatis: nam qui diligit alterum, Legem impleuit.*

9 *Siquidem illud, Non mœchaberis, Non occides,*

Non

Non furaberis, Non falsum testimonium dices, Non concupisces, & siquod aliud est mãdatum, in hoc sermone summatim comprehenditur, nẽpe, Diliges proximum tuum sicut teipsum.

10 *Charitas proximum non afficit malo. Itáque expletio Legis est charitas.*

11 *Idque perspecta opportunitate, quod videlicet tempestiuum iam sit nos à somno expergisci. Nunc enim propius non est salus, quam quum credidimus.*

12 *Nox processit, dies autem appropinquat.*

Omnis anima. Vigesimaprima paræneſis ſpecialis eáque politica, cum ſuperiores ethicæ & morales fuerint: eſt autem de officio ſubditorũ erga magiſtratum. Primùm itáque propoſitio eſt officij, qua præcipit ſubiectionem & obedientiã omni animæ, hoc eſt, homini cuiuſcũq; ſortis & conditionis citra exceptionẽ. præcipit, inquam, illi obedientiam non modò erga poteſtatem ſingularem aliquam, ſed erga poteſtates ſupereminentes quaſcunque etiã inferiores. Hinc 1. Pet. 2. 13. Subiecti eſtote cuiuis humanæ ordinationi propter Dominũ, ſiue regi, vt qui ſupereminet, ſiue præſidibus, vt qui per eum mittãtur. Poteſtatis nomine intelligo magiſtratum qui eſt cum poteſtate & authoritate: maluit tamen Apoſtolus ipſam poteſtatem nominare quam hominem, quia obedientia præſtanda eſt non tam homini quàm poteſtati. Quòd ſi homini præſtanda ſit obedientia, non alia ratione

præstanda est, quàm qua hac potestate armatus est à Deo: quare in obediendo nõ tam personas hominum intueri debemus, quàm potestatem illam & authoritatem quam gerunt.

Non enim. Ratio prima subiectionis à Dei ordinatione. Hanc rationẽ ad eius certitudinẽ indicãdam, affert dupliciter: primum sub forma negationis: non est, inquit, potestas nisi à Deo: deinde, sub forma affirmationis, quæ idem valet cũ negatione, quæ sunt, inquit, potestates sunt à Deo ordinatæ. Idem igitur bis dictũ est vt certò persuadeat non esse aliundè vllam potestatẽ quàm à Deo. *Itaque quisquis.* Ratio secũda subiectionis à pœna & condẽnatione rebelliũ. Probat autẽ pœnã hoc syllogismo. Qui resistunt Deo eiúsque ordinationi, ipsi sibi cõdemnationem auferent: Atqui resistũt potestati, resistunt Deo eiúsque ordinationi. Ergo qui resistunt potestati ipsi sibi cõdemnationem auferunt. Huius syllogismi assumptio præcedit hoc versu: Propositio sequitur eodem versu.

Nam magistratus. Occupatio est, Atqui Magistratus sunt terrori. Quos autem metuunt homines, oderunt. Respondet distinctione quadam, bonis nõ sunt terrori, malis sunt terrori. *Vis autem.* Ex hac respõsione infert duplicẽ cõclusionem, quarum hæc prior est, q.d. ergo si feceris quod bonũ est, nõ est opus metu. *Et laudẽ.* Amplificatio est proximę conclusionis, q.d. tantum abest ab eo vt metuas, vt etiam laudem & præ-

præmium benefactorum ab eo sis consecuturus. *Dei enim.* Ostendit nos præmium benefactorum consecuturos, à natura & definitione quadam magistratus eiúsque officij: est autem quod magistratus sit minister Dei à Deo ordinatus ad hoc ipsum vt ministret bona bonis. *Quod si.* Altera conclusio est à superiori diuersa, Ergo si feceris quod malum est, opus est metu. *Non enim.* Ratio metus à fine & vsu gladij, quem gestat magistratus, q.d. Magistratus gestat gladium in hunc finem vt te maleficum percutiat, Ergo metue si feceris quod malum est. *Na Dei minister.* Ratio cur nō temerè & nullo fine gestet gladium, à natura & definitione quadā magistratus, vt suprà. Est autē quod minister sit Dei, per quem Deus vlciscitur maleficos. vide 1. Pet. 2. 14.

Quapropter. Nunc concludit paræneſin subiectionis eiúsque necessitatē. *Non solum.* Conclusioni annectit duo argumenta, atq; ea quidē ministrata ex proxima digressione, & in cōparatione minorum inter se combinata: Primum est metus iræ, nā ira hic est pœna, & metus iræ est pœnæ metus. Secundum est à conscientia, quæ est ex eo quòd minister sit Dei, cuius cōstitutiones & ordinationes omnes obligant conscientiam. Cùm itaque magistratus sit minister à Deo ordinatus, conscientia nostra ad præstandam ei obedientiā deuincta est. Non est ex hoc loco colligendum, magistratum habere ius aut

imperium in cõscientiam: quasi verò in se quas velit leges possit eas imponere conscientiæ, aut quasi conscientia magistratum proprie & per se respiciat, aut etiam leges atque constitutiones eius: cum conscientia solum Deum eiúsq; leges ac voluntatem respiciat proprie. Vnde 1. Pet. 2. 19. conscientia Dei vocatur, non alia de causa quàm quòd Deum eiúsque voluntatem proprie intueatur. Quòd si respiciat conscientia magistratum ante eius leges, id fit propter aliud, hoc est, propter Deum eiúsq; ordinationem, cui proprie & per se obligata est conscientia: quod vel ex eo apparet, quod cũ magistratus impia ac iniusta præcipit, iam non teneatur homo ex conscientia ipsi parere. Præstat enim Deo obedire, quàm hominibus. Act. 4. 19. Ex hoc conspicitur non alia ratione deuinctã esse conscientiam eius mandatis & legibus, quàm qua cum diuina voluntate cõsentiunt, qua sola proprie & per se obligata est conscientia.

Propter hoc. Probat parendum esse propter conscientiam ab ipsorum facto, & eo quod ipsi in se experiuntur nominatim in soluẽdis tributis. Propter hoc, inquit, id est, propter conscientiam soluitis tributa, q. d. Id quod in vsu & consuetudine est, quódque ipsi experimini, nẽpe, quod soluatis tributa magistratui, idque adducti conscientia quadã, satis arguit propter conscientiam parendum esse magistratui, neque enim alia de causa id facitis, quàm quòd conscien-

scientia ad idipsum obligemini. *Siquidem.* Docet propter conscientiam eos soluere tributa. ex eo quod magistratus sunt ministri Dei in hoc ipsum assidue incumbentes, id est, vt exigant à subditis suis tributa.

Reddite igitur. Occasione proximi loci de tributis soluendis, præcipit in genere debitum quodcunque quibuscunq; persoluendum: estq; hæc paræneſis specialis vigesimasecũda, etiam politica, vt superior. *Cui tributum.* Illustratio est præcepti in genere propositi, per inductionem aliquot partium: Partes autem sunt quatuor, Persoluite tributum cui tributum debetur: vectigal cui vectigal, timorẽ cui timor, honorem cui honor. Est autem tributum siue φόρος proprie, quod in capita ciuium, aut viritim, aut pro census ratione tribuitur. Vectigal autem siue τέλος significat quæcũque alio nomine persoluuntur reipublicæ, vt decimæ, portoria, scriptura, & quæ pro inuectis aut exportatis mercibus soluuntur. Luc. 4. 12. 13.

Nemini. Hæc est per correctionẽ exceptio quædam à superiori præcepto generali. Est autem hæc exceptio de charitate tanquam debito soluendo quidem, sed nunquam toto simul & semel dissoluendo. Est igitur hæc Paræneſis specialis vicesimatertia, & illa quidem moralis & ethica, cùm superiores duæ politicæ fuerint: obligat autẽ nos ad perpetuam dilectionem. *Nam qui.* Ratio præcepti dilectionis ex

cius quadam definitione, nempe, legis impletione: nam postea vers.10.concludit hanc charitatis quasi definitionem, legis expletionem. Legem autem intelligit secundum legis tabulam: vt enim taceam eum expresse loqui de dilectione proximi, id apparet ex sequenti inductione præceptorum legis, sunt enim ea secundæ tabulæ, præcepta omnia. *Siquidem illud.* Probat hanc definitionē de definito, hoc, est charitatem esse legis impletionē hoc syllogismo. Hæc sunt legis. i. secūdæ tabulæ summa capita: Non mœchaberis: Nō occides, &c. Atqui hæc omnia summatim comprehēsa sunt vnica hac dilectione proximi: Ergo qui diligit proximū legem impleuit: vel charitas est legis impletio, quod idem est reipsa. *Et si quod.* Hoc est inductionis quasi compendium. Intelligendum autem est mandatum secundæ tabulæ, vt apparet ex illa summa legis, quam posteà subiunget, Diliges proximum tuum. *Charitas proximum.* Ratio assumptionis, nempe, cur præceptis illis prohibentibus malum & odium proximi (omnia enim sunt negatiua) comprehēdatur charitas, ex natura & definitione quadam charitatis. Charitas enim, vt proximum afficit bono, ita non afficit malo: ac nō minus ex natura charitatis est, non violare vxorem proximi, quàm eius pudicitiam conseruare: neque minus ex eius natura est, non occidere hominem, quàm hominis vitam tueri, &c. *Itaque.* Cōclusio syllogis-

logiſmi: infert charitatem eſſe legis impletionem, de hac re vide Galat. cap. 5. ver. 14.

Idq; perſpectũ. Defectus quidam eſt hoc loco orationis & concluſionis principalis: Ergo debere alij alijs charitatem: cuius hęc eſt altera ratio, ab adiuncta enim oportunitate & temporis commoditate ſeſe iam offerente, ſuadet charitatem & dilectionem proximi, tanquam perpetuum, & nullo vnquam tempore finiendum debitum. Quamobrem ratio hæc videtur mihi pertinere, nõ quidem ad expreſſam concluſionem definitionis charitatis, ſed ad concluſionem illam principalem vel tacitam, & hac concluſione obſcure, comprehẽſam: vel expreſſam ſuprà ver. 8. *Quod videlicet.* Definitio quædam & declaratio oportunitatis, quã dixit: in eo autem cernitur, quòd tempeſtiuum iam ſit nos à ſomno expergiſci. Somnum intelligit conſcientiam ſopitam, Epiſt. Iudæ 8. & illam, vt ita loquar, dedolentiam, de qua Epheſ. 4. 19. qua fit vt homines laxẽt frænа ad omne genus impietatis & iniuſtitiæ ibidem. *Nunc enim.* Tempeſtiuitatem hanc, de qua dixit proximè, probat à ſalutis propinquitate, quæ eſt in hoc tẽpore. Non enim negligẽda eſt ſalus tam propinqua, hoc tempore oblata. Propinquitatem hanc ſalutis quæ nunc eſt, illuſtrat cõparatione minorum: propiùs abeſt, inquit, quàm tum cùm credidimus, id eſt, cum cœpimus primùm cedere. Nam quãtò magis prædicatur Euangeliũ, quod

est potentia Dei ad salutem credenti, tantò magis appropinquat salus, & quantò magis patefit mysterium illud Christi, tantò propior est vita æterna. *Nox processit.* Ostendit propiùs esse salutem hoc tẽpore quàm tum cùm credidimus, à specie quasi huius temporis. Tempus istud est non nocturnum, sed diurnum: non nunc nox est, sed dies. Diem istum vocat Apostolus, 2. Cor. 6. 2. diem acceptum, diem salutis: & hodiernus dies appellatur, Heb. 3. 13. Exhortamini alij alios quotidie, quoad appellatur dies hodiernus.

12 *Abijciamus igitur opera tenebrarũ, & induamur habitu qui luci conueniat.*

13 *Vt interdiu, compositè ambulemus: nõ in comessationibus & ebrietatibus, non in cubilibus ac proteruijs, non lite & inuidia.*

14 *Sed induimini Domino Iesu Christo, & carnis curam ne habete ad explendas cupiditates.*

Abijciamus. Hæc est secunda pars capitis, & generalis præceptionum istarum conclusio: ad quam transitum sibi fecit, per argumentum dilectionis proximum. Loco enim specialis conclusionis de charitate perpetuò debenda, infert generalem conclusionem sanctimoniæ, vnde exorsus est præceptiones istas, capite 12. Hortatur primùm ad abijciendum opera tenebrarum. Tenebras intelligit veterẽ hominem, qui, vt loquitur Ephes. 4. cogitationem habet alienatam a vita Dei, propter ignorãtiam, &c.

Quare

Quare opera tenebrarum, sunt opera profecta ab illis tenebris & ignorantia, quæ Ephes. 5. 11. vocat infrugifera opera tenebrarum. *Et induamur.* Deinde hortatur ad induendum arma lucis. His intelligit opera lucis, hoc est, opera profecta à luce & cognitione Dei in Christo Iesu. In eandem sententiam, Ephes. 5. 8. dicit, Vt filij lucis incedite. Nota Apostolum; nunc præcipere vt abiiciamus & exuamus ipsum veterem hominem, & naturæ corruptionem, induamus autem ipsum nouum hominem, hoc est, sanctitatem ad imaginem Dei: nunc verò præcipere vt abiiciamus & exuamus opera, quæ sunt effecta veteris hominis, induamus verò opera quæ sùt effecta noui hominis: hæc autem eodem pertinent. De priori genere præceptionis, vide Ephes. 4. 22. 23. 24.

Vt interdiu. Finis est præceptionis proximæ, abiicienda sunt opera tenebrarum & induenda sunt arma lucis iam cùm dies est, vt interdiu, & dum dies est, ambulemus decenter & composi tè: nam dies vel lux diurna postulat vt nos, cum in conspectu omnium, simus ad decorum componamus habitum ac gestum corporis nostri. Quare lux ista Euangelij requirit habitum quasi decentem, & mores bene compositos. *Non in commessationibus.* Definitio est quædam proximi finis & conuersationis honestæ, qualem nimirùm dies exigit. Tradita est autem ex diuersis membris, quasi dicat, Conuersationem siue

vitam benè compositam intelligo, non eam quę est in comessationibus & ebrietatibus, non eā quæ est in cubilibus & proteruiis, nō deniq; eam quæ est in lite & inuidia: sed hanc dico, quæ est, ex Christo fide apprehenso & quasi induto, in carnis cura negligenda. Curam autem carnis definit quasi, per expletionem cupiditatum eius. Est itaque his verbis primū membrū diuersorum, per quæ tradita est definitio illa, hoc est, remotiotrium vitiorum, nempe, ebrietatis, proteruiæ, & inuidiæ. *Sed indumini.* Posterius membrum diuersorum, thesis, & positio primùm causæ, hoc est, Christi fide apprehensi, deinde effecti, in negligenda carnis cura, hoc est, in non explendis cupiditatibus carnis, vt ipse postea definit. Nam quod dicit εἰς ἐπιθυμίας, idem est cum eo quod dicit, Ephes. 2. 3. Ad faciendum voluntates carnis & cogitationum. Non igitur prohibet eorum procurationem, quæ ad corpus istud alendum, & moderatè recreandum pertinent: sed carnis, hoc est, corruptæ partis nostri curam damnat.

ARGVMENTVM.

Hactenus fuerunt Paræneses de rebus necessariis, bonis vel malis. Hoc capite traduntur præcepta quædam de rebus adiaphoris: idque, vt videtur, occasione præcepti superioris de charitatis debito. Nam quid aliud præcipitur hoc capite, nisi vt in ADIAPHORIS charitatis regulam seruemus.

Pri-

Primum autem est generale præceptum, quo respectu ADIAPHORΩN quorumcunque firmis fide præcipit, vt assumant infirmos fide, hoc est, eos qui nondum plenè persuasam habent libertatem Christianorum, quæ est circa ADIAPHORA, ver. 1.

Deinde sunt præcepta duo specialia, de certis quibusdam ADIAPHORΩN speciebus, quibus generale illud explicatur, ad alteram partem versu. 13. quo loco præcipit rursus firmis fide in genere, ne vsu rerum ADIAPHORΩN offendant fratrem infirmiorem, atque in eo præcepto tractando versantur ad finem vique capitis.

CAP. XIIII.

1 *EVm verò, qui fide est infirmus, assumite, non tamen ad certamina disputationum.*

2 *Alius quidem credit vescendum esse quibuslibet: alius autem fide infirmus edit olera.*

3 *Qui edit, non edentem ne pro nihilo habeto: & qui non edit, edentem ne condemnato. Deus enim eum assumpsit.*

4 *Tu qui es qui condemnas alienum famulum? proprio domino stat aut cadit: stabilietur autem: potest enim Deus eum stabilire.*

5 *Alius quidem æstimat diem præ die: alius autem peræquè æstimat quemuis diem. Vnusquisque in animo suo, plenè certus esto.*

6 *Qui curat diem, Domino curat: & qui non curat diem Domino non curat. Qui edit, Domino edit: gratias enim agit Deo: & qui non edit, Domino non edit, & gratias agit Deo.*

vitam benè compositam intelligo, non eam quę est in comessationibus & ebrietatibus, non eâ quæ est in cubilibus & proteruiis, nõ deniq; eam quæ est in lite & inuidia: sed hanc dico, quæ est, ex Christo fide apprehenso & quasi induto, in carnis cura negligenda. Curam autem carnis definit quasi, per expletionem cupiditatum eius. Est itaque his verbis primũ membrũ diuersorum, per quæ tradita est definitio illa, hoc est, remotiotrium vitiorum, nempe, ebrietatis, proteruiæ, & inuidiæ. *Sed indumini.* Posterius membrum diuersorum, thesis, & positio primùm causæ, hoc est, Christi fide apprehensi, deinde effecti, in negligenda carnis cura, hoc est, in non explendis cupiditatibus carnis, vt ipse postea definit. Nam quod dicit ἐις ἐπιθυμίας, idem est cum eo quod dicit, Ephes. 2. 3. Ad faciendum voluntates carnis & cogitationum. Non igitur prohibet eorum procurationem, quæ ad corpus istud alendum, & moderatè recreandum pertinent: sed carnis, hoc est, corruptæ partis nostri curam damnat.

ARGVMENTVM.

Hactenus fuerunt Paræneses de rebus necessariis, bonis vel malis. Hoc capite traduntur præcepta quædam de rebus adiaphoris: idque, vt videtur, occasione præcepti superioris de charitatis debito. Nam quid aliud præcipitur hoc capite, nisi vt in ADIAPHORIS charitatis regulam seruemus.

Pri-

Primum autem est generale præceptum, quo respectu ADIAPHORΩN quorumcunque firmis fide præcipit, vt assumant infirmos fide, hoc est, eos qui nondum plenè persuasam habent libertatem Christianorum, quæ est circa ADIAPHORA, ver. 1.

Deinde sunt præcepta duo specialia, de certis quibusdam ADIAPHORΩN speciebus, quibus generale illud explicatur, ad alteram partem versu. 13. quo loco præcipit rursus firmis fide in genere, ne vsu rerum ADIAPHORΩN offendant fratrem infirmiorem, atque in eo præcepto tractando versantur ad finem vsque capitis.

CAP. XIIII.

1 *EVm verò, qui fide est infirmus, assumite, non tamen ad certamina disputationum.*

2 *Alius quidem credit vescendum esse quibuslibet: alius autem fide infirmus edit olera.*

3 *Qui edit, non edentem ne pro nihilo habeto: & qui non edit, edentem ne condemnato. Deus enim eum assumpsit.*

4 *Tu qui es qui condemnas alienum famulum? proprio domino stat aut cadit: stabilietur autem: potest enim Deus eum stabilire.*

5 *Alius quidem æstimat diem præ die: alius autem peræquè æstimat quemuis diem. Vnusquisque in animo suo, plenè certus esto.*

6 *Qui curat diem, Domino curat: & qui non curat diem Domino non curat. Qui edit, Domino edit: gratias enim agit Deo: & qui non edit, Domino non edit, & gratias agit Deo.*

7 *Nullus enim nostrùm sibiipsi vivit, & nullus sibiipsi moritur.*

8 *Nam sive vivimus, domino vivimus, sive morimur, domino morimur. Sive igitur vivamus sive moriamur, domini sumus.*

9 *Ad hoc enim Christus & mortuus est & resurrexit & revixit, vt & mortuis ac viventibus dominetur.*

10 *Tu verò cur condemnas fratrem tuum? aut etiã tu cur pro nihilo habes fratrem tuum? Omnes enim sistemur apud tribunal Christi.*

11 *Scriptum est enim, Vivo ego, dicit Dominus: quoniam mihi se flectet omne genus, & omnis lingua confitebitur Deo.*

12 *Nempe ergo vnusquisque nostrum de seipso rationem reddet Deo.*

13 *Ne amplius igitur alius de alio iudicemus.*

Eum verò. Hoc est primum præceptum de adiaphoris. Pertinet autem ad firmos fide. Firmos fide voco eos, qui certò norũt, & fide persuasa habent omnia, quæ spectant ad libertatem quæ est in Christo circa adiaphora. His præcipitur vt assumant, hoc est, associent sibi tanquã fideles, & eiusdem corporis membra, infirmos fide, atque cum iis pacem colant, cóque cum pace & lenitate veritatem doceant. Infirmitatem fidei intelligo eam, quæ est circa adiaphora, & libertatem in iis Christianam. *Non tamen.* Occupationis quædam species: putari enim posset assumptionem istam quam præcipit Apostolus

ſtolus eſſe ad contentioſas diſputationes. huic ſtatim occurrit Apoſtolus, vetatque ne aſſumãt infirmum fratrem ad certamina diſputationum. Certamina diſputationum intelligo contentioſas diſputationes, quibus infirmus frater deſtruitur magis, quàm ædificatur. Dum vetat hunc finem aſſumptionis, tacitè contrarium innuit, nempe, vt aſſumant infirmum fratrem ad ſermones de Chriſtiana libertate, paratos, & ad ædificationem pertinentes.

Alius quidem. Hactenus fuit præceptum generale de adiaphoris quibuſcunque, nunc in ſecunda capitis parte, ſequuntur ſpecialia duo, de certis quibuſdam ἀδιαφόροις generibus, ac primum quidem de cibis. Præcepto huic ſpeciali præmittit, fundamenti loco, diſtributionem quandam Chriſtianorum ex cibis, tanquam ſubiectis rebus. Alius, inquit, credit veſcendum eſſe quibuſuis, alius verò, ſcilicet, fide infirmus, non item agnoſcit hanc libertatem Chriſtianorum in cibis, verùm putat ſibi permiſſum tantùm vt edat olera. *Qui edit.* Poſito hoc fundamento, præcipit vtrique pariter, & firmo, & infirmo: firmo quidem atque agnoſcenti Chriſtianam libertatem in cibis, ne pro nihilo habeat infirmum: infirmo verò rurſus, ne firmum condemnet. Differunt enim ſpecialia hæc præcepta de certis quibuſdam generibus ἀδιαφόροις ab illo generali, quòd, cùm illud pertineat ad firmos tantùm, quibus præcipitur vt aſſumant infir-

mos fide, hæc ad firmos pariter & infirmos diriguntur. *Deus enim.* Ratio est posterioris partis præcepti, nempe, eius quæ spectat ad infirmum, vetátque ne infirmus firmum & edentem condemnet. Est autem ex eo quòd is qui edit, sit famulus Domini. In hanc formam redigitur: Non est tuum condemnare alienum famulũ. Atqui is qui edit est alienus, Domini, nimirùm, famulus. Ergo ne eum condemnato. Assumptionis sententia præcedit his verbis. *Tu quis.* Propositio per indignationem. *Proprio.* Ratio propositionis, quasi dicat, non tibi, neq; tuo bono vel malo, sed proprio suo Domino stat & cadit, quare ne tu eum condemnato. *Condemnas.* Hoc verbum arguit rationem pertinere præsertim ad præcepti partem, quæ est de infirmo: nam infirmus dicitur condemnare. *Stabilietur autem.* Dixit eum cadere domino suo, nunc illud corrigit: Imò, inquit, non cadet, sed stabilietur in illa fide in qua stat: sermo enim est de firmo fide. *Potest enim.* Ratio est à Dei potentia, qua omnes stamus ac stabilimur.

Alius quidem. Hic aggreditur alterum speciale præceptum, de alio quodam genere ἀδιαφόρων, videlicet diebus. Huic quoque præcepto, fundamenti loco, substernit partitionem Christianorum illius temporis, idque ex diebus tanquam subiectis. Alius, inquit, nempe infirmus fide, æstimat diẽ præ die, & discrimen dierum

rum facit: alius verò, vt pote firmus fide, peræquè æstimat omnem diem, nullúmque dierũ discrimen facit. *Unusquisque.* Obiter vtrique hominum generi, & firmo fide, & infirmo præcipit, vt ex fide faciant quod faciunt, hoc est, ne hæsitante conscientia faciãt, quasi dubitãtes an Deo gratum sit & acceptum quod faciunt, necne. *Qui curat.* Hactenus obiter inseruit præceptionem de πληροφορία in faciendo siue hoc, siue illo: nunc verò sequitur ex superiori tanquam fundamento & diuisione, speciale præceptum de diebus. Non est autem præceptum ipsum statim subiectum, sed eius ratio præmissa est. Ratio autem est vtriusque partis præcepti, ac primùm quidem est ratio eius partis quæ dirigitur ad firmum fide in hanc formam. Qui curat diem, hoc est, vt dixit suprà, æstimat diem præ die, Domino curat. Ergo tu qui firmus es fide neque curas diem, ne eum qui curat diem pro nihilo habeto. Conclusio hæc sequitur vers. 10. *Et qui non.* Ratio eius partis præcepti quæ dirigitur ad infirmum. Qui non curat diem, vel vt dixit suprà, peræquè æstimat quemuis diem, is Domino non curat. Ergo tu qui infirmus es fide & curas diem, firmum fide & non curãtem, ne condemnato. Conclusio hæc sequitur vers. 10.

Qui edit. Adiũgit ad has rationes secũdi speciales p̃cepti de diebus, rationes primi specialis præcepti de cibis: quare communiter vtriusque

præcepti ſpecialis rationes tradit hoc loco: eſt autem hæc ratio eius partis primi præcepti ſpecialis, quæ ad infirmum dirigitur: hinc enim ſequitur, Ergo tu qui non edis & fide infirmus es quoad cibos, ne condemnato edentem. *Gratias enim.* Ratio eſt cur Domino edat, ex gratiarum actione. Porrò facere aliquid Domino hoc loco, eſt in eius gloriam facere, quemadmodum dicit Apoſtolus alibi, Siue editis, ſiue bibitis, ſiue quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. Hunc finem, gloriam Dei, arguit ex εὐχαριστία & gratiarum actione in ſumendis cibis. Nam qui agit gratias Deo, idque ex animo pro cibis, is profectò edit in gloriam Dei. *Et qui non.* Ratio eſt partis primi præcepti ſpecialis illius, quæ ad firmum dirigitur: hinc enim ſequitur, Ergo tu qui edis, & firmus es fide, ne pro nihilo habeto infirmum & non edentem. *Et gratias.* Ratio eſt cur Domino non edat, à gratiarum actione vt priùs.

Nullus enim. Ratio eſt generalis, cur omnia hæc quæ dicta ſunt, Domino fiant, & in eius gloriam, à fine vitæ & mortis noſtræ. Explicatur autem finis hic ex diuerſis. Nemo noſtrûm viuit ſibi aut moritur ſibi, ſed ſiue viuit, ſiue moritur, Domino viuit, Domino moritur: hoc eſt, glorificat Deum & in vita, & in morte ſua, quemadmodum Apoſtolus de ſe loquitur, Phil. 1. 20. Magnificabitur, inquit, Chriſtus in corpore meo, ſiue per vitam, ſiue per mortem.

tem. Causam autem cur oporteat vitam nostram cedere in Dei gloriam, reddit 2. Cor. 5. 5. Pro omnibus mortuus est Christus, vt qui viuunt posthàc non sibi viuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est & resurrexit: Ergo causa est mors Christi pro nobis. *Siue igitur.* Consectarium est ex proxima ratione: Est autem quod in potestate Domini sumus, & in vita & in morte. *Ad hoc enim.* Ratio huius dominij, & potestatis Domini, à fine mortis & resurrectionis Christi: nam in eum finem & mortuus est Christus, & resurrexit, idque pro nobis, quemadmodum loquitur ad Corin. loco citato, Vt & mortuis & viuentibus dominetur. *Tu verò cur.* Concludit ex prædictis rationibus vtrumque speciale præceptum, & illud prius de cibis, & hoc posterius de diebus: priora hæc verba diriguntur ad infirmum fide, siue in negotio ciborum, siue in negotio dierum: nam infirmus fide est qui condemnat. *Aut etiam.* Posteriora hæc verba pertinent ad firmum fide in vtroque genere ἀδιαφορῶν: nam firmus fide est, qui pro nihilo habet, ac despicit fratrem suum. *Omnes enim.* Ratio communis vtrique præcepto speciali, & partibus vtriusque. Nam vtrumque conclusum est hoc ver. Est autem ex eo quòd in futuro illo iudicio vnusquisque nostrûm de seipso, non de alio, rationem redditurus est Deo. *Scriptum est.* Ex Esaia probat vnumquemque de seipso rationem reddi-

turum: nam flectere genu, & lingua confiteri, nihil aliud est, quàm summa cum submissione rationem factorum reddere. *Nempe ergo.* Ex hoc testimonio Esa. 45. 23. concludit vnumquemque nostrûm de seipso rationẽ redditurũ Deo. Atque in hunc sensum citata sunt suprà ver. 10. Prophetæ verba. Omnes sistemur apud tribunal Christi. Non enim alia de causa sistemur ad tribunal Dei, quàm vt rationem reddamus Deo factorum nostrorum: in antecedente enim consequens intelligitur. *Ne amplius.* Redit ad conclusionem communem, & firmo, & infirmo, hoc est, Conclusionem vtriusque præcepti specialis, eámq; infert ex hac ratione cõmuni, atq; per hanc conclusionẽ, quasi transitũ sibi facit ad secundum præceptum generale, de vitando scandalo in vsu rerum indifferentium.

Sed hic potius adhibete iudicium, vt ne offendiculum ponatis fratri, aut scandalum.

14 *Noui & persuasum habeo per Dominũ Iesum, nihil esse impurum per se: sed ei qui existimat aliquid esse impurum, id ei impurum esse.*

15 *Verùm si propter escam frater tuus tristitia afficitur, iam non secundum charitatem ambulas. Ne esca tua illum perdito, pro quo Christus mortuus est.*

16 *Ne vestrum igitur bonum blasphemator.*

17 *Non enim est regnum Dei esca & potus, sed iustitia & pax, & gaudium per Spiritum sanctum.*

18 *Nam qui per hæc seruit Christo, gratus est Deo,*

& pro-

& probatus hominibus.

19 *Nempe igitur quæ ad pacem faciunt, sectemur, & quæ ad mutuam ædificationem.*

20 *Ne cibi causa destrue opus Dei. Omnia quidem pura: sed malum est homini qui edit cum offendiculo.*

21 *Bonum est non vesci carnibus: neque bibere vinum, neque quicquam in quo frater tuus impingit, aut offenditur, aut infirmus est.*

22 *Tu fidem habes, apud temetipsum habe coram Deo. Beatus qui non condemnat seipsum in eo quod approbat.*

23 *Qui vero ambigit, si ederit condemnatus est, quoniam non edit ex fide: quicquid verò ex fide non est, peccatum est.*

Sed hic potius. Secundum præceptum generale de rebus adiaphoris, per correctionē præcedenti conclusioni subiectum, tanquam iudicandi quædam ratio: quodammodo à superiori diuersa, q.d. hoc potiùs iudicate ne offendiculum ponatis fratri. Paronomasia est in verbo iudicandi, neque eodem sensu repetitur: nam priore loco iudicare est condemnare, posteriore est æstimare & consilium capere. Proskommai & scandalum idem hic sunt. Ponere autem protcomma vel scandalum ponere, est quasi lapidem inijcere in viam progredientis, in quem ipse offensurus sit & impacturus, atq; ita destiturus ab illo progressu quem inchoauit in fide Iesu Christi. Apostolus 1. Cor. 8. 7. offendiculū

hoc in adiaphoris definit quodammodò pollutione conſcientiæ, quæ infirma eſt, hoc eſt, nondum imbuta fide, quæ ad adiaphora pertinet. Eodē cap. ver.10. definit illud, inſtructione conſcientiæ infirmi, qua qui nimirum nondum habet ſibi perſuaſam libertatē Chriſtianā in cibis, ad veſcendum tamen ijs inſtituitur. Denique eodem cap. verſ.12. illud definit vulneratione conſcientiæ infirmæ. Nota igitur ſcādalum dari in rebus etiā adiaphoris & alioqui licitis, nō ſolùm neceſſarijs, cum nimirùm non tam quid conducat, quàm quid liceat expendimus. Omnia mihi licent, ſed non omnia conducunt. 1. Cor. 6. 12.

Nouī & perſuaſum. Occupatio aduerſus proximum præceptum de vitando ſcandalo, præſertim in vſu ciborum. Ergo, dici potuit ab aliquo, eſt eſca aliqua impura, à qua, vel propter impuritatem ipſam, abſtinendum eſt. Nam videtur ſcandalum poni non poſſe, niſi in ipſo cibo ſit impuritas, propter quā nō licet eo veſci. Reſpondet diſtinctione, nullā eſſe eſcam impuram per ſe, idque ſe perſuaſum habere ait, ſed impurā eſſe eſcam κατ' ἄνθρωπον, hoc eſt, propter eum, qui exiſtimat eam impuram, ſi opinio ſit impuritatis eſcę, ea iam illi impura eſt, qui nihilominùs ea participat, quia non ſecundum plerophorian illā, de qua ſuprà ver. 5. id facit. *Per Dominum.* Extra Chriſtum omnis cibus, etiam Lege permiſſus, impurus eſt homini, in Chriſto

sto verò omnis cibus purus est homini, etiam lege illa ceremoniali prohibitus, tū quia Christus omnia sanctificat credēti, tum quia legem illam ceremonialem abrogat. Christum igitur his verbis significat authorem & causam suæ persuasionis, Christum, inquam, qui aduentu suo maceriam illam diruit.

Verum si. Correctione quadam subijcit secundo præcepto generali, de vitando scandalo, argumentum primum, quasi dicat, qualiscunque demum sit esca, siue pura, siue impura, si tu interea temporis propter escam illam, qua participas, tristitia afficis, hoc est, offendis fratrem tuum, non iam secundum charitatem ambulas. Significat igitur non tam respiciendum qualis sit esca, quam ne in ea sumenda fratrem offendamus, & charitatis limites transiliamus. Est itaque argumentum à norma illa charitatis in hunc modum: Si propter escam frater tuus offenditur, non iam secundum charitatem ambulas: Ergo ne propter escam fratrē tuum offendito.

Ne esca tua. Secundum argumentū præcepti ab absurdo, effecto, & cōsequēte: sic enim perdes esca tua illū pro quo Christus est, quod absurdum est admodum. Ergo ne offende fratrē tuum propter escam tuam, nisi malis, quantum in te est, inutilem reddere Christi mortē, quæ est quidē ad salutem etiā illius hominis suapte natura atque virtute, quem tu tamen is perdi-

tum. Nā quòd dicit Christum mortuū esse pro eo qui perditur, vel hoc referēdum videtur ad charitatis legē, qua iubemur, omnes qui Christum cōfitentur ore, etiamsi reipsa & corde nō sint Christiani, pro Christianis tamē, & ijs pro quibus Christus mortuus est, cēsere: adeò, vt si eos offendat aliquis, dicere possumus eū, quantum in ipso est, facere vt illi pereant, & excidāt Christo, qui tamen ad vitā ab æterno non sunt destinati, neq; Christo vnquam verè insiti: vel hoc referendum est ad virtutē mortis Christi, quæ patet ad quoscunq;, siue electos, siue reprobos. Rom. 5. 15. Quod autē eius non fiant participes, id tribuendū est ipsis, & alijs à quibus offenduntur. Vide similem sententiā 1. Cor. 8. 11. quam tanquā rē indignā ac absurdā, interrogat: Et tua ista scientia, inquit, frater qui infirmus est, propter quē Christus est mortuus, peribit, &c.

Ne vestrum. Argumentum tertium à blasphemia. Si propter escam vestram offenderitis fratrem, vestrum bonum, hoc est, libertas Christiana in rebus adiaphoris, blasphemabitur: hoc est, malè audiet apud omnes. Ergo ne offēdite.

Non enim est. Quartum argumentum à definit. one regni Dei: Regnum Dei non consistit in adiaphoris istis, sed in rebus necessarijs, cuiusmodi sunt, iustitia, pax, gaudium 5. 5. Ergo ne offendite fratrem infirmum hisce rebus, tanquam ad salutē necessarijs. Per occupationem allatum videtur: Putaret enim quis regnū Dei esse

esse in esca, & potu, & huiusmodi rebus adiaphoris. Huic occurrit ex vera definitione regni Dei, constante primum remotione huiusmodi rerum indifferentium: deinde posi|tione rerum quarundam necessariarum, in quibus verè consistit regnum Dei. Regnum Dei definit ex suis effectis, quæ arguunt regnũ, i. Ecclesiam. Nam regnum Dei, est Ecclesia hoc loco, in qua Deus propriè regnat: cuiusque causæ sunt, præscientia, prædestinatio, vocatio, iustificatio: effecta verò sunt ex his causis, iustitia, pax, gladium, per Spiritum sanctum. Iustitia, est vitæ sanctimonia. Pax, vt exponit ver. 19. est cum hominibus concordia. gaudium est illud bonæ conscientiæ. Horum effector est Spiritus sanctus. *Nam qui.* Probat in his positum esse regnũ Dei ex effectis istorum. primùm est, quod efficiant nos gratos Deo: secundum, quod efficiant nos probatos hominibus. Cęterùm ex his verbis licet colligere iustitiæ & pacis nomine non intelligi illam iustitiam imputatam, vel pacẽ conscientiæ, cùm dicat nos per hæc seruire Christo, nempe, per vitam iustè, sanctéque tractatam, & per concordiam ac pacem, quam cum hominibus colimus.

Nempe igitur. Cõcludit præceptum de vitando scandalo: non expressè quidẽ concludit vitandum scandalũ, sed occasione definitionis illius regni Dei, cuius pars quædã fuit pax, hortatur ad ea quæ ad pacem faciunt sequẽda, hoc

est, vt ipse se exponit, ad mutuam ædificationem: namin mutua ædificatione maximè cernitur pax ista cum hominibus & concordia. Hortatur igitur hac conclusione, ad id quod scandalo & offensioni contrarium est: nempe, ad pacem colendam, & ad mutuam ædificationem. Porrò, ex hac cõclusione rursus videmus pacis nomine in definitione regni Dei, concordiam cum hominibus intelligendam.

Ne cibi causa. Argumentum 5. ex absurdo etiam effecto scandali, vt fuit illud suprà ver. 15. destructione operis Dei. Ne destruc, inquit, opus Dei propter cibum. Destructio hæc operis Dei est ædificationi, de qua proximè dixit, contraria. Quod autem ædificatur, est corpus Christi: Eph. 4. 12. Quare opus hoc est corpus Christi, vel certe eius pars aliqua. *Omnia.* Secũda occupatio, Annon (dixerit aliquis) sunt omnia pura? Respondet primùm cõcessione, omnia quidem pura esse per se, vt suprà 14. Deinde correctione, malum tamen esse edere quod per se purum est cũ offendiculo. *Bonum est.* Amplificatio quædã proximæ correctionis, q.d. Imò bonum est non edere carnem, aut bibere vinum, aut quicquã aliud vel edere vel bibere, cũ offensione infirmi fratris. Huius rei seipsum tãquam exemplum proponit, 1. Cor. 8. 13. *Infirmus est.* Hoc verbo exponũtur quodammodo superiora ex causa sua, nẽpe, infirmitate in fide circa adiaphora, quæ causa est cur offendatur: sensus enim

enim est, quasi dicat, de cuius vsu non est ipsi persuasum, ac propterea offenditur.

Tu fidem. Tertia occupatio, At egō fidem habeo, hoc est, persuasum habeo libertatem istam Christianam in adiaphoris. Nam ita fides toto hoc loco intelligitur pro notitia & persuasione ac conscientia libertatis Christianæ in adiaphoris. Nam 1. Cor. 8. 11. scientiam vocat, & 10. 29. conscientiam appellat. Respondet primum concessione, habes quidem fidem, deinde correctione, at habe fide illam apud temetipsum, coram Deo: hoc est, habe persuasionem & conscientiam istam libertatis tuę apud te, neque proximum tuū ealædito, & habe eam coram Deo, non coram proximo: nam conscientia Deum respicit, cúmque intuetur.

Beatus qui. Cum exclamatione quadam prædicat beatitatem hominis qui habet fidē apud semetipsum coram Deo, vel, quod idem est, cuius fides & conscientia ipsum non condemnat, dum aliquid approbat & edit, vt exponit sequēti ver. *Qui verò ambigit.* Contrà, pronunciat eum condemnatum & miserum, cuius cōscientia ipsum condemnat in eo quòd approbat & edit, q.d. nam si ambigit, hoc est, seipsum condemnat in eo quòd edit, miser est & condemnatus à Deo qui maior est conscientia. 1. Ioh. 3. 20. Condemnatum hic opponit beato, & ambigētem opponit non condemnanti seipsum. *Quoniam.* Ratio cur sit condemnatus & miser, quia

non edit ex fide, id est, πληροφορία. & bona conscientia. Nam fides hic nihil videtur aliud esse quàm conscientia libertatis illius christianæ. *Quicquid.* Ratio sequelæ, nempe, cur sequatur eũ qui non ex fide edit, condemnatum & miserum esse, quia quod ex fide non est, est peccatũ: hinc sequitur, quod cum peccatum sequatur condemnatio & miseria, is qui ex fide non edit, condemnatus sit & miser. Porrò fidei nomine hic intelligo illàm plenã persuasionem, de qua suprà vers. 5. cui opponitur hæsitatio & dubitatio, qua dubitamus an id quod facimus Deo gratum sit, an secus, de qua principio huius versus. Atque hactenus prohibitum est scandalum in ἀδιαφόροις.

Hic nunc si quæratur, An omninò abstinendum sit ab adiaphoris, vt cibis, vt diebus, causa aliorum quorúmque: ne scilicet iis offendantur vsu earum rerum? Respondeo Apostolum prohibere duntaxat, ne in adiaphoris offendamus infirmum fratrem: hoc est, cum qui nondum edoctus est christianã libertatem in adiaphoris. Vnde hoc cap. vers. 1. præcepit vt infirmum fratrem assumamus: nempe, ad docendum eũ cum omni lenitate ch istianam istam libertatem. Quòd si iam se excusare per ignorantiam non posset, maneat tamen obstinatus aliquis, non tenemur nos illius causa renunciare iuri nostro in rebus adiaphoris, præsertim si nitatur ille non diuinis constitutionibus, vt olim Iudæi,

sed

sed humanis duntaxat traditionibus, vt Papistæ hodierno die. Imò verò tantum abest ab eo vt teneamur istorum gratia abstinere ab adiaphoris, vt è contrà metuendum sit, nedum cedimus iis, in periculum vocetur libertas nostra. Hanc responsionem confirmatam habemus exemplo Pauli, qui primùm, Act. 16.3. Timotheũ ex patre græco natum, assumptum circumcidit propter Iudæos infirmos, qui in illis locis erant. Deinde verò Gal. 2.3.4. Titum qui cum ipso erat, cum esset græcus, noluit circumcidi: nempe, propter emissarios falsos fratres, qui irrepserant ad explorandam Christianam libertatem, vt ipsos in seruitutem adigerent. Et Colos. 2.8. monet ne quis sit, qui ipsos deprædetur per philosophiam, & inanem deceptionem secundum traditionem hominum, & elementa huius mũdi: & non secũdum Christum. Item eodem cap. vers. 20. monet ne patiantur se onerari his ritibus, Ne attigeris, neque gustaris, neque contrecteris.

At dices, offenditur etiam obstinatus, Paulus autem præcipit ne adiaphoris offendiculum ponamus fratri? Respondeo primùm loqui eo loco Paulum non de obstinato, sed de infirmo fratre, qui cum eadem alioqui Christianæ fidei capita nobiscum teneat atque defendat, in adiaphoris non habet πληροφορίαν. Deinde dico non eo modo illum offendi quo intelligit Paulus offensionem infirmi fratris, quæ tum est, vt

dictum est suprà, cum conscientia eius, alioqui infirma, nostro exemplo instruitur ad vescendū & omninò abutendum adiaphoris. Obstinatus autem aliquis & hostis crucis Christi non ita offenditur: sed animo perturbatur, ac iniusta ita accēditur in nos: libertatēque nostrā malitiosè impugnat: quomodo etiam vel ipsa Euangelij luce offenditur: Postremò illud addo, cum infirmus frater offenditur, scandalum esse non modò acceptum sed etiam datum. At verò si obstinatus offendatur, iam scandalum esse, non datum quidem, sed vltrò ab eo acceptum.

ARGVMENTVM.

Hactenus fuerunt præcepta 1. De rebus necessariis, 2 de rebus sua natura indifferentibus. Nunc præceptio est cōmuniter de rebus quibuscunque siue necessariis, siue indifferentibus.

Hoc igitur capite primum in genere firmis præcipit, vt infirmos quocunque modo, non in Adiaphoris tantum tolerent, ad vers. 14. Pendet & hoc præceptum ex præcepto illo charitatis generali, supra cap. 13. vers. 8.

Deinde ad finē capitis est duplex excusatio, prior quòd scripserit ad Romanos, ad vers. 22. posterior quod nondum ad eos venerit ad finem cap. Atque ab hoc loco incipit peroratio Epistolæ, quæ inde ad finem Epistolæ continuatur.

CAP. XV.

1 *DEbemus autem nos qui firmi sumus, imbecillitates infirmorum portare, ac non indulgere nobis ipsis.*

2 *Itaque vnusquisque nostrum proximo indulgeat in bo-*

in bonum, id est, ad eius ædificationem.

3 *Etenim Christus nō indulsit sibipsi: sed sicut scriptum est, Conuitia eorum qui conuitiantur tibi inciderunt in me.*

4 *Nam quæ ante scripta sunt, ad nostrā doctrinam scripta sunt: vt per patientiam & consolationem Scripturarum spem habeamus.*

5 *Deus autem, patientiæ & consolationis autor, det vobis vt eodem animo inter vos mutuò affecti sitis, secundum Iesum Christum.*

6 *Vt concorditer vno ore glorificetis Deum ac Patrem Domini nostri Iesu Christi.*

7 *Propterea assumite alij alios, sicut & Christus assumpsit nos in gloriam Dei.*

8 *Illud autem dico, Iesum Christum ministrū fuisse circumcisionis, pro Dei veritate, vt confirmaret promissiones Patrum:*

9 *Et vt gentes pro misericordia glorificent Deum: sicut scriptum est, Propterea confitebor tibi inter gentes, & nomini tuo psallam.*

10 *Et rursum dicit, Gaudete gentes cum populo eius.*

11 *Et rursum, Laudate Dominum omnes gentes, & collaudate eum omnes populi.*

12 *Et rursum Esaias dicit, Erit radix Iesse, & qui exurgat ad imperandum Gentibus: in ipso gentes sperabunt.*

13 *Vtinam verò Deus spei impleat vos omni gaudio & pace credendo, vt spe abundetis per virtutem Spiritus Sancti.*

Debemus autem. Hæc est illa præceptio generalis, de qua diximus. Proponitur vt debitum quoddam & officiũ, quo necessitate quadam deuincti sumus. Simile præceptũ est Gal. 6.2. *Qui firmi.* Firmitas hæc non est in adiaphoris tantũ, sed in rebus quibuscunq; quæ ad Christianũ pertinent. *Infirmũ.* Infirmitas hęc est in rebus quibusuis. *Ac non.* Vt præcipit tolerãtiam infirmorum fratrum, ita è diuerso prohibet ἀλλοτρίαν, qua nimium nobisipsis indulgemus, nobísque ipsi placemus cum contemptu & neglectu fratrum. *Sed vnusquisque.* E diuerso præcipit indulgentiam ergà proximum, vt nimirùm placeamus proximo. Atque hic redit ad præceptionem illam tolerantiæ, à qua exorsus est. Nam placere proximo & eum tolerare idem sunt. *In bonum.* Restringit indulgentiam hanc ad res bonas proximóque vtiles, nam indulgeri potest proximo in malum ipsius. Bonum proximi interpretatur ædificationem. Porrò particula (γὰρ) hoc loco pro aduersatiua particula (sed) posítum videtur. *Etenim Christus.* Ratio indulgentiæ ab exemplo Christi: Christus non indulsit sibiipsi, sed aliis. *Sicut scriptum.* Testimonio scripturæ ex Psal. 69.10. confirmat illud exemplum Christi, quo quidẽ testimonio est prophetia de cõuitiis, quæ erat perpessurus Christus nostra vice.

Nam quæ. Ratio per occupationẽ, cur testimoniũ illud veteris scripturæ de Christi indulgentia

gentia ad nos pertineat. Dici enim potuit, quid ad nos vetus illa scriptura de Christo? Respondet, Scripturam veterem, de quocũque demùm sit, ad nos docendos & instituendos pertinere. Quare respondet ex fine & vsu Scripturæ veteris, de quo vide 1. Cor. 10. & 11. vbi dicit ea, quæ olim scripta sunt de Israelitis, scripta esse ad nostri admonitionem, in quo fines seculorum ceciderunt. *Vt per patientiam.* Doctrinam hanc & institutionem ex veteri scriptura definit quodammodò per spem: per veterẽ enim scripturam docemur sperare: media autẽ spei sunt patientia & cõsolatio, quas ministrat vetus scriptura. In veteri enim Scriptura extant exempla patientiæ, vt est hoc Dauidis, qui fuit typus Christi, ac proinde Christi ipsius: exstant quoque exempla consolationis & gaudij in afflictionibus. His exemplis erudimur ad patientiã & consolationem, ac proinde ad spem. Nam patientia spem efficit. Rom. 5. 4. Item consolatio siue experientia consolationis Dei in mediis afflictionibus spẽ efficit, eodem cap. atque vers.

Deus autem. Nunc occasione proximorum verborum de patientia & cõsolatione, erumpit in εὐχὴν quandam, optatque à Deo id quod præcipit, nempe, mutuam beneuolẽtiam & cõcordiam in Christo Iesu. Hoc autem idẽ est reipsa cũ eo quod præcepit de tolerandis infirmitatibus aliorũ: tolerantia enim ea ex animo benè affecto erga proximum existit. *Vt cõcordetis.*

Commendat vnanimitatem & mutuam beneuolentiam ex ſuo vſu & effecto: ex concordia enim inter ipſos & mutua beneuolentia aliorum in alios exiſtit cõcordia & harmonia illa in Deo glorificando.

Propterea. Poſt εὐχὴν, ſiue precationem illam, in quam quaſi erumpens digreſſus eſt, redit ad præceptionem generalis illius officij de tolerãdis infirmis, verùm concludit mutuum firmorum ac infirmorum erga ſe inuicem officium, Aſſumite, inquit, alij alios, quaſi dicat, vos firmi infirmique pariter alij alios amplectimini mutua beneuolentia. *Sicut &.* Repetit cum cõcluſione illud Chriſti exemplum, indulgentiam illam Chriſti, quam vocauit verſ. 3. eodem ſenſu nunc vocat aſſumptionem in gloriam Dei, hoc eſt, in participationem gloriæ Dei & vitæ æternæ: ſic enim illã vitam appellauit, Rom. 2. 23. Deficiuntur gloria Dei. *Illud autem.* Sigillatim aſſumptionem hanc Chriſti, qua nos aſſumpſit ad gloriam Dei, accommodat ad Iudæos primum, deinde ad gentes, inductione quadam vtriuſque populi. Primùm igitur aſſumptionẽ ad Iudæos applicat his verbis, cùm dicit Ieſum Chriſtum miniſtrum fuiſſe circumciſionis, hoc eſt, miniſtri partes egiſſe in vocãdis Iudæis ſuo ipſius ore, dum inter eos cõmoraretur, vt loquitur Ioh. 1. 14. *Pro Dei veritate.* Hic finis eſt aſſumptionis Iudæorum, vt conſtaret Deũ veracem eſſe in promiſſionibus ſuis patri-

patribus olim factis, vt sequētia verba exponūt. *Vt confirmaret.* hoc est, re ipsa & effecto demonstraret.

Et vt gentes. Nunc applicat assumptionem illam gentibus, quasi dicat, Dico gentes misericordiā cōsequutas, ac proinde glorificare Deū. Nam infinitum hoc δοξάσαι videtur pendere à verbo λέγω, cuius mentio fuit principio vers. 8. Deinde, pro antecedente consequens positum esse videtur, glorificatio enim Dei misericordiam, quam consecutæ sunt gentes, insequitur, ex eáque promanat. *Sicut scriptum.* Gentes consecutas esse misericordiam variis prædictionibus Prophetarum declarat. Prima est Dauidis, Psal. 18.30. *Et rursum.* Secunda est Mosis. Deut. 32.45. *Et rursum.* Tertia est Dauidis Psal. 117.1. *Et rursum.* Quarta est Esaiæ 11.10.

Vtinam vero. Concludit vniuersam hanc epistolæ partem hortatoriam & præneticam hac precatiuncula, in qua optat ipsis à Deo Spei authore, omne gaudium & pacem, hoc est, copiam gaudij & pacis: fidei, hoc est, quæ est ex fide, idque in eum finem, vt fustētati his fidei effectis, gaudio nimirum & pace conscientiæ, spe abundent, idque per Spiritum sanctum, copiæ huius & abundantiæ spei in corde effectorem. Nota igitur gaudium & pacem, media esse, per quę fides spem efficit: abundans autem gaudium, & abundantem pacem media esse per quæ fides operatur abundantem spem.

14 *Persuasum autem habeo & ipse ego de vobis, fratres mei, quòd ipsi per vos pleni sitis bonitate, impleti omni cognitione, & qui possitis etiam vos mutuò monere.*

15 *Audacius verò scripsi vobis, fratres, aliqua ex parte, veluti cõmonefaciens vos propter gratiam quæ data est mihi à Deo.*

16 *Ad hoc vt sim Minister Iesu Christi apud gentes, operans Euangelio Dei: vt oblatio Gentium fiat accepta, sanctificata per Spiritum sanctum.*

17 *Habeo igitur quod glorier per Christum Iesum, in ijs quæ ad Deum pertinent.*

18 *Non enim sustinuerim quicquã loqui quod non effecerit Christus per me, adducẽdis ab obedientiam gentibus, verbis & factis,*

19 *Virtute signorum & prodigiorum, virtute Spiritus Dei: adeò vt ab Hierusalem, & circumiacentibus regionibus vsque ad Illyricum, impleuerim prædicandi Euangelij Christi munus:*

20 *Ita porro ambiens prædicare Euangelium, non vbi nominatus esset Christus, vt ne super alienum fundamentum ædificarem.*

21 *Sed, sicut scriptum est, Quibus non est annunciatum de eo, videbunt: & qui non audierunt, intelligent.*

22 *Quapropter etiam impeditus sum sæpe ne venirem ad vos.*

23 *Nunc verò, quum non amplius habeam locum in his regionibus, desiderium autẽ habeam veniendi ad vos, à multis annis:*

24 *Quan-*

24 *Quandocunque proficiscar in Hispaniam, veniam ad vos. Spero enim fore vt isthac præteriens videam vos, & à vobis deducar illuc, si tamen vestra consuetudine prius ex parte expletus fuero.*

25 *Nunc autem proficiscor Hierosolymam, ministrans sanctis.*

26 *Placuit enim Macedoniæ & Achaiæ conferre aliquid in pauperes sanctos, qui sunt Hierosolymis.*

27 *Placuit enim, inquam, & debitores illorum sunt. Nam si spiritualia ipsorum bona Gentes participarunt, debent etiam ipsæ in carnalibus eis ministrare.*

28 *Hoc igitur vbi perfecero, & eis consignauero hunc fructum, abibo istac in Hispaniam.*

29 *Scio verò me, quum veniam ad vos, cum plena benedictione Euangelij Christi venturum.*

30 *Precor autem vos, fratres, per Dominum nostrum Iesum Christum, & per charitatem Spiritus, vt mecũ certetis vestris pro me apud Deum precibus.*

31 *Vt liberer ab iis qui rebelles sunt in Iudæa, vtque ministeriũ hoc meum erga Hierusalem, acceptum sit sanctis.*

32 *Vt cum gaudio veniam ad vos per voluntatem Dei, vnáque vobiscum refocillet.*

33 *Deus autem pacis princeps, sit cum omnibus vobis. Amen.*

Persuasum autem. Secunda pars cap. excusa-

tio duplex, vnde incipit peroratio Epistolæ. Prior excusatio est scriptionis suæ: tractatur autem occupatione in hunc modũ, cùm ipse scias nos & bonos & doctos, cur ad nos perscripsisti? Respondet primùm concessione: habeo, inquit, persuasum quod ipsi per vos pleni sitis bonitate, & impleti omni cognitione: posterius hoc est prioris causa. *Et qui possitis.* Amplificat superiores proprietates, quæ ipsis attributæ sunt, ex effecto suo, quòd possint earum beneficio sese mutuò monere, ita vt nõ opus habeãt aliorum monitionibus. *Audacius verò.* Altera pars responsionis per correctionem, tamen, inquit, scripsi vobis, audaciùs aliqua ex parte, id est, paulò audaciùs.

Veluti. Argumentum est excusationis à fine scriptionis suæ, qui est, non tam vt eos tanquã rudes instrueret, quàm vt satis iam instructos commonefaceret, & reuocaret quasi ijs in memoriam, quæ iam ab ipsis cognita perceptáque sunt. Verbum enim græcum ἐπαναμιμνήσκων, id videtur significare. In eundem sensum loquitur Petrus, 2. Epist. 1. 13. Iustum, inquit, arbitror excitare vos per commonefactionem. *Propter gratiam.* Ratio est cur in hunc finem scripserit, ab Apostolatu suo apud gentes. Apostolatus apud gentes hoc loco periphrasis quædam est, & descriptio ex gratia Dei ipsi data, vt sit minister Iesu Christi apud gentes. *Operans.* Ministrũ gentium se dixit: iam in quo sit positum

illud

illud ministerium docet. Vocabula translata sunt à sacrificantibus & lege Mosaica: nam λειτουργὸς vocabulũ legis proprium est, item λειτουργεῖν. Ergo ministerium suum in eo positum dicit, vt sacra functione circa euangelium defungatur. *Vt oblatio.* Finis est sacræ functionis, vt oblatio & victima quasi gentium per Euangelium immolata, accepta fiat Deo. *Sanctificata.* Acceptationis oblationis istius siue victimæ gentium causam tribuit sanctificationi: nihil enim Deo acceptum fit, nisi quod sanctum est. Quare Rom. 12. 1. hæc coniuncta sunt in illa hostia quam precatur sistendam Deo, nempe, sanctitas hostiæ, ciúsque acceptatio ex illa sanctitate. Sanctificationem autem oblationis huius gentium tribuit authori Spiritui sancto. Notandum autem totum hunc locum de Apostolatu ipsius allegoricè tractari, facta allusione ad ritus & sacrificia legalia.

Habeo igitur. Occasione proximæ definitionis ministerij sui ad gentes, excurrit ac erumpit in gloriationem. Gloriatur autẽ in ijs quæ ad Deum pertinẽt, hoc est, in cœlestibus ac spiritualibus, cuiusmodi est hoc ministeriũ, atque hæc sacra ipsius operatio per Euangelium in oblatione gentium. Gloriatur autem in istis in Christo horum efficiente principali, cum ipse Paulus tantùm extiterit Christi minister, & quasi instrumẽtum, per quod ipse operatus sit. *Non enim.* Ratio cur dixerit se in Christo glo-

riari, non autē in ſe, ex eo quòd quæ facta ſunt in adducendis gentibus ad obedientiam Chriſto authore facta ſint omnia: ſed per ipſum tanquam miniſtrum. Non, inquit, audebo loqui quicquam eorum quæ non effecerit Chriſtus per me: quaſi dicat, non audebo de aliquo gloriari, cuius non extiterit author ipſe Chriſtus in hoc meo miniſterio erga gentes: quia, nimirum, nihil eſt quod Chriſtus non effecerit, ideóque non audet de aliquo gloriari ſine Chriſto, niſi velit inaniter gloriari. Ratio igitur eſt, ac ſi dicat, Nā Chriſtus eſt qui per me meúmque miniſterium, effecit omnia in adducendis gentibus ad obedientiā: Ergo glorior in Chriſto, non in meipſo.

Ad obedientiam. Hæc eſt obedientia fidei, Rom. 1.5. *Verbis & factis.* Effecta Chriſti per ipſum in adducendis gentibus ad obedientiam explicātur diſtributione. Sunt autem verba & facta. Verbis intelligit prædicationem Euangelij: facta verò ſequēti verſu partibus ſuis explicat: ſunt autē ea, efficax operatio in cordibus eorum per ſigna & prodigia, efficax operatio in cordibus per Spiritū ſanctum. *Virtute ſignorum.* Virtus ſiue δυναμις hoc loco eſt interna & efficax operatio in cordibus per externa ſigna & prodigia: hoc modo accipitur δυναμις, nempe, pro efficaci operatione, 2. Theſſ. 2. 8. Cuius adventus erit, inquit, ἐν πάσῃ δυνάμει, id eſt, cum omni efficaci operatione. *Virtute Spiritus.* Et hoc

quoque

quoque loco virtus siue δυνάμις pro efficaci operatione Spiritus sancti capitur. Quare facta illa quorum meminit, sunt internæ & efficaces in corde operationes, quarum causæ sunt partim signa & prodigia, nam illa tanquam instrumenta in cordibus operantur: partim Spiritus Dei sanctus, qui vt causa efficiens principalis operatur in cordibus hominum, tam per signa & prodigia, quàm per alia media.

Hæc videtur huius loci resolutio, nisi malis verbis his facta Christi modis quibusdam suis explicari: Modi factorũ Christi sunt duo: partim fecit Christus virtute signorum, id est, signis efficacibus, partim virtute S.S. id est, efficaci suo Spiritu. Nam virtus signorũ, & virtus S.S. posita videtur pro signis efficacibus, & S.S. efficaci. *Adeo vt.* Verba hęc & facta Christi per ipsum, amplificat à spatio terrarum vel amplitudine subiecti loci, per quem propagatum sit Euangelium. Amplitudo autem loci, vel spatium terrarũ amplum circumscribitur ab Hierusalem & à circumiacentibus regionibus, tanquam termino à quo, & Illyrico, regione quàm longissimè inde distante, tanquam termino ad quem. *Impleuerim.* Videtur dictum esse, impleuerim Euangelium Christi, pro, impleuerim omnia loca Euãgelio Christi. Neq; temerè impletionis verbum, quod quidem ad loca magis propriè accommodatur, Euangelio tributum est ab Apostolo: eo enim significat non

modò loca Euangelio impleta, sed pleno ac copioso Euangelio referta. *Ita porro.* Propagationem illam Euangelij, cuius meminit proximè, eiusque quasi diffusionem per tot terrarum spatia amplificat à desiderio suo, quo quasi ambit porrò prædicare Euangelium in aliis regionibus, quæ nondum de Christo aliquid audierunt.

Non vbi. Locum in quo ambiat porrò prædicare Euangelium, explicat per remotionem loci in quo iam nominatus sit Christus, id est, in quo fundamentum aliquod fidei iactum sit. *Vt ne super.* Ratio est remotionis à fine, ne videar, inquit, non ipse iacere fundamentum, sed ædificare super alienum fundamentum, id quod alienum est à munere Apostoli. Sensus igitur est, quasi dicat, ne videar aliquid facere alienum à munere Apostolatus, ac proinde aliquid derogetur de officio meo. *Sed sicut.* Locum eum in quo ambiat porrò prædicare Euangelium non tam subiicit, quàm confirmat testimonio Prophetæ Esaiæ 52. 15. quo loco prædicit Esaias fūdamenta fidei in Christum iacienda in iis locis, quæ nihil dum de Christo inaudierunt: atque ita prædicit quasi, quod sit Apostolorum munus futurum: nempè, quod Apostoli post aductum Domini non tam superædificaturi sint super alienum fundamentum, quàm ipsi primùm omnium fundamentum iacturi.

Quapropter. Secunda excusatio, cur ad Roma

nos

nos nondum venerit, per occupationem. Dici enim potuit, cùm latè discurras per omnes terra ac regiones, cur non inuisis nos quoque? Respondet, id non per ipsum stetisse quo minus eos inuiserit, sed per impedimenta. Rom. 1. 15. Hactenus enim se impeditum sæpenumerò ne veniret ad eos. Per correctionis autem speciem quandam promittit se ad ipsos venturum. *Nunc verò quum.* Inserit promissioni rationes cur demùm venturus sit ad eos, quarum prior hæc est, ab ipsa quasi necessitate, quandoquidē non amplius habeat locum in regionibus iis in quibus agebat tum cum hæc scriberet: significat enim iam impleuisse se eas regiones Euangelio, vt suprà 19. *Desiderium autem.* Posterior ratio aduentus sui à desiderio, cóque non recēti, sed quo correptus est à multis iam annis. *Quandocunque.* Quo magis persuadeat iis aduentum suum designat tempus ipsius futuri, est autem, cum profecturus est in Hispaniam. *Spero enim.* Correctio quædā præcedentis promissionis aduentus sui, quod enim absolutè visus est polliceri, cùm diceret se venturum ad eos inter proficiscendum in Hispaniam, nunc sperare se dicit futurum, relicto nimirùm euentu voluntati diuinæ. Vide Rom. 5. 10.

Si tamen. Occupatio, An tantùm præteriens, & in transitu quasi videbis nos, & à nobis deinde confestim deduceris in Hispaniam? Respondet non se priùs deducendum ab iis in Hispa-

niam, quam ipsorum consuetudine expletus fuerit, hoc est, vt dixit Rom. 1.12. communem exhortationem apud ipsos per mutuam fidem perceperit. *Nunc autem.* Alia occupatio, quid obstat quò minùs hoc ipso tempore ad nos venias? Respondet ex præsenti itinere suscepto Hierosolymam versus, eiúsque causam adiungit vt ministret pauperibus sanctis ibi agentibus. *Placuit autem.* Profectionis suæ causam paulò altiùs repetit, quasi dicat, placuit Macedoniæ & Achaiæ conferre aliquid in pauperes sanctos, qui sunt Hierosolymis, ego autem ministraturus illud sanctis eo proficiscor. *Placuit enim.* Correctio, quasi dicat, placuit, quia debitores sunt. *Nam si.* Ratio cur debitores sint à maiori, Si gentes participarunt spiritualia Iudæorum bona, an non æquũ est vt carnalia vicissim Iudæis ministrent? Vide 1.Cor. 9.11.

Hoc igitur vbi. Exposita iam causa cur aduentum suum ad eos differat, rursus pollicetur se Romã abiturum in Hispaniam, sed obita prius præsenti legatione. *Scio verò me.* Ne leuior videretur promissio hæc aduentus sui ad eos, per occupationem quandam simul pollicetur se venturum cum plena benedictione Euangelij, hoc est, promittit non inanem fore aduentum suum. *Precor autem.* Interea commendat precibus eorum præsens iter & profectionem suam, & serio quidem commendat, ac si ea

si ea re primùm demonstraturi sint, quàm charus sit ipsis Christus, deinde an reuera imbuti sint Christiana illa charitate, cuius author est Spiritus sanctus. *Vt liberer.* Hæc sunt quæ commendat iis: Primum est, liberatio à contumacibus Iudæorum: alterum est, acceptatio ministerij sui ac legationis præsentis. *Vt cum gaudio.* Commendationis argumentum à fine, nempè, vt per Dei voluntatem ad ipsos veniat cum gaudio, vnáque cum ipsis refocilletur. De hoc vide Philem. 7. *Deus autem.* Claudit secundam hanc sui excusationem per εὐχὴν, qua paucis optat Romanis Dei præsentiam.

ARGVMENTVM.

Hoc capite primùm est commendatio Phœbes. ad ver. 3.

Deinde sunt salutationes, vt ita dicam, rogatæ ad alteram partem vers. 16.

Quo loco, altera nimirum parte ver. 16. incipiunt salutationes, vt hic dicam, missæ, a quibus inceptis statim digreditur in admonitionem ad declinandum a falsis fratribus, à vers. 17. ad ver. 21.

Quo versu redit ad salutationes, quas dixi, missas, in iisque pergit ad ver. 24.

Hinc concipit preces, ad finem vsque capitis.

CAP. XVI.

1 COmmendo autem vobis Phœben sororem nostrã, quæ est ministra Ecclesiæ Cenchreẽsis.

2 Vt eã excipiatis in Domino sicut dignum est sanctis, & adsitis ei quacunque in re ipsi vsus fuerit

vobis: nam hæc tum multis hospitium præbuit, tũ mihi etiam ipsi.

Commendo autem. Prima pars capitis, commendatio Phœbes, per quam missam ferunt hãc Epistolam ad Romanos. *Sororem.* Phœbes quædam descriptio commendationi ipsius inseruiens. prior descriptio generalis est à generali ipsius conditione, quòd sit soror in Domino. *Quæ est.* Descriptio particularis à ministerio eius in Ecclesia Cenchreensi: de ministerio hoc vide 1. Timoth. 5.9. & deinceps vbi præscribit Apostolus quænam viduæ admittendæ sint ad hoc ipsum ministerium, quæ rursus recusandæ. *Vt eam excipiatis.* Hæc summa commendationis est, primùm vt benignè excipiant Phœben, deinde vt adsint ei quacunq; in re. *Sicut dignum.* Arguit à decoro benignè excipiendam. *Nam hæc.* Argumentum commune vtriusque partis, commendationis, ab hospitalitate, quam exercuit Phœbe, tum erga multos, tum erga Paulum nominatim.

3 *Salutate Priscillam & Aquilã, adiutores meos in Christo Iesu:*

4 *Qui pro anima mea suam ipsorum ceruicem supposuerunt: quibus non ego solus gratias ago, sed etiam omnes Ecclesiæ Gentium:*

5 *Item Ecclesiam quæ in domo eorum est. Salutate Epænetum mihi dilectum, primitias Achaiæ in Christo.*

6 *Salutate Mariã quæ multum laborauit erga nos.*

7 *Salu-*

7 *Salutate Andronicũ & Iuniam, cognatos meos, & concaptiuos meos, qui sunt insignes inter Apostolos, qui etiam ante me fuerunt in Christo.*

8 *Salutate Ampliam dilectum mihi in Domino.*

9 *Salutate Vrbanum, adiutorem nostrum in Christo, & Stachyn mihi dilectum.*

10 *Salutate Apellen, probatum in Christo. Salutate eos qui sunt ex Aristobuli familiaribus.*

11 *Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos, qui sunt ex Narcissi familiaribus, eos, inquam, qui sunt in Domino.*

12 *Salutate Tryphænam & Tryphosam, quæ laborant in Domino. Salutate Persida dilectam, quæ multùm laborauit in Domino.*

13 *Salutate Rufum electũ in Domino, & matrem eius ac meam.*

14 *Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Mercurium, & qui cum eis sunt fratres.*

15 *Salutate Philologum & Iuliam, Nereum & sororem eius, & Olympam, & qui cum eis sunt: omnes sanctos.*

16 *Salutate aly alios osculo sancto, &c.*

Salutate. Secunda pars capitis, in salutationibus, vt ita dicam, rogatis: petit enim salutari aliquot fideles in Ecclesia Romana, ac primùm Priscillam & Aquilam, de quibus Act. 18.3.26. Hos describit ab adiumento, quod ipsi præstitum est ab iis in Domino. Subest autem huic descriptioni causa cur tam seriò eos salutari iu-

beat. *Qui pro anima.* Commoratur in illa ipsorum descriptione, ac rursus adiumentum illud ab iis præstitum declarat à certo quodam ipsorum facto, intimæ dilectionis erga se indice: nam pro anima ipsius suam ipsorum cervicem, hoc est, vitam supposuerunt. Atque ideo non tãtùm ipse gratias agit iis suo nomine, sed etiam nomine omnium Ecclesiarum inter gentes, vt qui non tantùm de ipso bene meriti sint, sed etiam illo erga Apostolum gentium facto, bene meriti sint de omnibus gẽtium Ecclesiis.

Item Ecclesiam quæ. Secundo loco petit salutari cœtum illum fidelium, quæ in eorum domo est: nam in tam ampla ciuitate distincti fuerunt cœtus, & particulares Ecclesiæ multæ. Sequuntur deinde ad alteram partem vers. 16. salutationes multæ multorũ, qui singuli exornantur suis epithetis & quasi descriptionibus: nam honorificè singulos nominat & insignit illustri aliqua nota, qua non tantùm commendantur hominibus illius ætatis, verùm toti posteritati, ac omnibus seculis subsequentibus. Subest etiam his epithetis & descriptionibus singulis causa aliqua, cur petat salutari singulos. *Salutate alij alios.* Hæc est conclusio prioris generis salutationum, quas rogatas diximus, qua formam ac rationem salutandi præscribit, eam nimirum quæ in vsu fuit iis temporibus, & in iis regionibus, nempe, orientalibus: alij enim alios soli-

soliti sunt deosculari, ad significandum mutuā illam ac internam cordis charitatem, qua Christiani sese inuicem amplectuntur, & quasi deosculantur. Vide 1. Cor. 16. 20. 2. Cor. 13. 12. 1. Thess. 5. 26. 1. Pet. 5. 14.

Salutant vos Ecclesiæ. Tertia pars cap. in qua sunt salutationes, vt ita dicā, missæ: ac primùm hæc est salutatio missa ab Ecclesiis Christi pluribus: sequuntur deinde salutationes missę à certis quibusdam membris Ecclesiarum.

17 *Precor autem vos, fratres, vt speculemini dissidiorum & scandalorum autores præter doctrinā quam vos didicistis: & declinetis ab eis.*

18 *Nā qui eiusmodi sunt, Domino nostro Iesu Christo non seruiunt, sed suo ventri: & per blandiloquentiam, & assentationem corda hominum minimè malorum seducunt.*

19 *Vestra enim obedientia ad omnes peruenit. Gaudeo igitur quod ad vos attinet: sed volo vos sapientes quidem esse in rebus bonis, innocentes verò in malis.*

20 *Porrò Deus pacis princeps conteret Satanam sub pedes vestros cito. Gratia Domini nostri Iesu Christi sit vobiscum. Amen.*

Precor autem. Quarta pars cap. digressio à cœptis illis salutationibus missis, vt diximus in argumento. Precatur autem primùm vt authores dissidiorum, & scandalorum tanquam hostes è. specula quasi obseruent, deinde ab iis ita obseruatis declinent. *Præter doctrinam.*

Descriptio quædam est istorum hominum, ac designatio ex doctrina illa vera, quam Romani didicerũt: quasi dicat, hos voco authores dissidiorum & scandalorum, qui contraria tradũt & faciunt iis quæ vos didicistis. *Nam qui.* Ratio admonitionis à fine & scopo quem sibi proponunt illi homines, nimirum non Christo, sed ventre suo: Christi enim gloriam non proponunt sibi, sed se ac ventrem suum quærunt: nam eorum Deus est venter. Phil. 3. 19. *Et per.* Altera ratio admonitionis ab effecto illorũ hominum, nempe, seductione ac deceptione. Modus autẽ deceptionis, est per blanda ac speciosa verba, qui autem decipiuntur sunt homines minimè mali, id est, simplices.

Vestra enim. Occupatio, An nos etiã in eorũ hominum numero collocas, hoc est, simpliciũ, qui facilè capiuntur à seductoribus? Respondet obedientiam eorum, hoc est, famam obedientiæ fidei eorum, latè quidem promulgatã, atque ob id se gaudere: verùm id se velle, vt instar serpentum, quemadmodum dicitur in Euangelio, prudentes sint in rebus bonis: innocentes verò sint instar columbarum, ac simplices in rebus malis. Nota igitur neminem adeò confirmatum esse in fide, quin perpetuò opus habeat admonitionibus & exhortationibus ad prudentiam, qua cauere sibi possit à falsis doctoribus. *Porro Deus.* Pollicetur victoriam in hoc quasi certamine cum falsis doctoribus,

ribus, propediem affuturam. Atque ita armat quasi Romanos spe subitæ victoriæ ex hostibus suis reportandæ. *Gratia.* Claudit hanc admonitionem precibus, quibus petit illis præsentiam Domini, vt suprà cap. 15. 33.

21 *Salutat vos Timotheus adiutor meus & Lucius, Iason, & Sosipater, cognati mei.*

22 *Saluto vos in Domino ego Tertius, qui descripsi Epistolam.*

23 *Salutat vos Gaius hospes meus & Ecclesiæ totius. Salutat vos Erastus procurator verbis, & Quartus frater.*

Salutant vos. Quinta pars cap. qua redit ad inchoatas illas salutationes, quas diximus missas, quarũ prima est Timothei, deinde aliæ sunt aliorum. Insigniuntur personæ singulæ quæ salutem mittunt suis quibusdam epithetis ac notis, quibus non tantùm Romanis, sed & vniuersæ posteritati commendantur.

24 *Gratia Domini nostri Iesu Christi sit cum omnibus vobis. Amen.*

25 *Ei verò qui potest vos stabilire, secũdum Euangelium meum & præconium Iesu Christi, ex reuelatione mysterij quod à temporibus æternis tacitum fuit.*

26 *Nunc verò factum est manifestum, & per scripturas propheticas, ex imperio æterni Dei ad obedientiam fidei omnibus Gentibus declaratum.*

27 *Soli, inquã, sapienti Deo gloria per Iesum Christum in secula, Amen.*

Gratia Domini. Sexta & vltima pars cap. quæ in precibus cernitur. Primùm autem hoc versu optat Romanis gratiam Christi: cuiusmodi εὐχὴ fuit suprà cap. 15. 33. & hoc eodem cap. vers. 20. *Ei vero qui.* Deinde optat Deo gloriam suam per Christum. Primùm autem hoc versu est periphrasis & descriptio quædã Dei ex ipsius potentia, sed quæ Romanos respicit, & ad eos applicatur, ac cõfirmationem eorum. Similis descriptio Dei est Ephes. 3. 20. vt & similis εὐχὴ siue optatio. *Secundum.* Causam instrumentariam potentiæ Dei in stabiliendis & confirmandis Romanis addit, Euangelium suum, quod definit, prædicationem siue præconium Christi, atque ita conciliat authoritatem Euangelio suo.

Ex reuelatione. Rursus præconium illud Iesu Christi definit per reuelationẽ mysterij, quod à temporibus æternis tacitum fuit, nunc verò factum est manifestum. *Et per scripturas.* quasi dicat, Patefactum est nunc & comprobatum testimonio Prophetarum, quemadmodum de iustitia Dei loquitur, Rom. 3. 21. Est igitur amplificatio quædam patefactionis ac manifestationis mysterij, quæ nunc demum post aduentum Christi facta est, à declaratione illa quæ iam olim ministerio Prophetarum, sed obscuriùs facta est. *Ex imperio.* Et recentis & veteris manifestationis causam efficientem primùm notat, imperium æterni Dei, deinde finalem obedientiam fidei. Nota Scripturas Propheticas de mysterio

sterio illo salutis nostræ in Christo non temerè, sed ex imperio Dei posteritati proditas.

Soli inquam. Resumit personam Dei, atque interpretatur quodammodo periphrasin illam qua vsus est vers. 25. diserris verbis Deum appellans, quem illic, suppresso quasi nomine, dixit eum qui potest nos stabilire. Cũ nomine autem Dei coniungit epitheton sapientiæ, quo significat non tantùm potentem eum, qualem supra descripsit, sed etiam sapientem, ac solum quidem sapientem. Soli Deo sapientiam tribuit. 1. Timoth. 1. 17. Soli, inquit, sapienti Deo sit honor & gloria in secula, Amen. *Gloriæ per.* Hoc est id, quod optat Deo: nempe, gloria, atque ea quidem gloria, quæ est per Iesum Christum, de quo est tota illa reuelatio mysterij absconditi, de qua proximè dictum est, & qui est splendor gloriæ Dei ac character personæ eius. Quare, vt Dei gloriæ nõ perspicitur nisi in illo, ita Deus non vult glorificari à nobis nisi per illum. Det itaque in illo sit omnis gloria. Amen.

FINIS.